

Comșa Cornel

Comșa Lucian

Monografia satelor Comăna de Jos și Comăna de Sus

aldus
2021

Comșa Cornel

Comșa Lucian

Monografia satelor Comăna de Jos și Comăna de Sus

aldus

2021

1

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

COMȘA, CORNEL

Monografia satelor Comăna de Jos și Comăna de Sus / Comșa Cornel, Comșa Lucian. -

Brașov : Aldus, 2021

Conține bibliografie

ISBN 978-606-984-030-6

I. Comșa, Lucian

908

© Comșa Lucian

aldus

RO-500031 Brașov, Piața Sfatului nr. 18

e-mail: aldusro@yahoo.com

În memoria bunicului meu, Cornel Comșa (foto)

Dedicată tatălui meu, Dorin Comșa

**Cu mulțumiri pentru susținere și răbdare familiei - mamei mele Melania,
soției Cătălina și copiilor, Meda și Andrei**

Corectura: Meda Comșa

Tehnoredactare: Comșa Lucian, Comșa Meda și Comșa Cătălina

Schițe: Alexandru Bușilă și Cornel Comșa

Fotografii: Comșa Lucian și Comșa Cornel

Comșa Cornel

Cuprins

I. Încadrarea geografică.....	9
1. Așezarea. Relieful.	9
2. Alcătuirea geologică și bogățiile subsolului.....	14
3. Clima.....	15
4. Vegetația și fauna.....	16
II. Populația.....	18
1. Considerații despre onomastica familiilor din cele două așezări.....	18
2. Aspecte demografice.....	19
III. Istoria.....	24
1. Epoca străveche (preistoria, protoistoria și antichitatea) și perioada trecerii spre feudalism.	24
2. Epoca feudală.....	31
3. Epoca modernă.....	39
4. Perioada interbelică.....	45
5. Etapa socialistă.....	48
IV. Așezările oamenilor și evoluția lor	51
1. Întemeierea și tipologia satelor.....	51
2. Tipurile de case – arhitectura.....	54
3. Tipurile de gospodării.....	56
4. Materiale și tehnici în construcția caselor.....	57
5. Construcții economice.....	58
V. Ocupațiile oamenilor.....	61
1. Agricultură.....	61
2. Creșterea animalelor.....	74
3. Păduritul, făcutul fânului de pădure.....	78
4. Pomicultura.....	81
5. Albinăritul.....	82
6. Pescuitul.....	83
7. Vânătoarea.....	85
8. Culesul în natură.....	86

VI. Instalațiile tehnice și meșteșugurile țărănești.....	87
1. Instalațiile tehnice țărănești pentru prelucrarea produselor agro-alimentare: morile, teascurile de ulei, căldările de făcut rachiu, instalațiile de oțet.....	87
2. Instalațiile și meșteșugurile specializate în prelucrarea lemnului – joagărele.....	93
3. Meșteșugurile specializate în pietrărit – vărăritul.....	94
4. Instalațiile tehnice pentru fabricarea sticlei.....	97
5. Meșteșugurile și instalațiile tehnice țărănești pentru finisarea țesăturilor din lână – pivele.....	98
6. Prelucrarea firelor textile.....	99
7. Alte meșteșuguri țărănești.....	105
VII. Transporturile si telecomunicațiile.....	107
VIII. Negoțul – schimburile comerciale.....	110
IX. Arta populară.....	113
1. Arta populară în lemn.....	113
2. Interiorul caselor țărănești – mobilierul.....	114
3. Ceramica populară.....	117
4. Pictura populară pe sticlă.....	118
5. Arta închistririi (încondeierii) ouălor.....	122
6. Țesături și alesături în război.....	123
7. Cusături, broderii și împletituri.....	126
8. Portul.....	127
8.1 Piese de port bărbătești.....	128
8.2 Piese de port femeiești.....	133
8.3 Portul copiilor.....	135
8.4 Alte piese de port.....	135
X. Obiceiuri închinare muncii și fertilității.....	137
1. Plugușorul.....	137
2. Turca.....	138
3. Plugarul.....	141
4. Armindenele.....	143
5. Cununa.....	143

XI. Obiceiuri legate de principalele momente din viața omului.....	145
1. Nașterea.....	145
2. Căsătoria – obiceiuri de nuntă.....	146
3. Moartea – obiceiuri legate de înmormântare.....	168
XII. Cântecul.....	174
1. Cântece și strigături de dragoste și dor.....	174
2. Cântece și strigături satirice.....	176
3. Strigături dialogate.....	177
4. Cântece de cătănie.....	178
5. Cântece de leagăn.....	179
6. Cântece și jocuri de copii.....	179
7. Colindele.....	181
8. Cântece bătrânești.....	192
XIII. Alte obiceiuri.....	195
1. Descântul.....	195
2. Ghicitul.....	196
XIV. Jocul.....	199
1. Jocurile tradiționale.....	200
2. Jocurile distractive ale tineretului în aer liber și șezători.....	204

Prefața

Cartea semnată de Cornel Comșa și Lucian Comșa este o lucrare valoroasă, care cuprinde numeroase informații istorice și etnografice inedite, sau mai puțin cunoscute, ordonate după tehnica monografică consacrată. Peisajul material și spiritual transpus cu talent în paginile prezentei monografii se constituie într-o adevărată istorie vie, așa cum a fost aceasta trăită zi de zi de către locuitorii a două comunități sătești învecinate și înrudite cultural: Comăna de Jos și Comăna de Sus.

Cunoașterea directă a realității concrete, bogăția informațiilor culese de la bătrâni, materialul de arhivă și bibliografic, precum și unele analize inserate conferă lucrării un statut documentar nu numai pentru satele cercetate, ci și pentru o zonă mult mai largă, aflată în nord-estul Țării Oltului. Cunoscând foarte bine complexul cultural local, autorii coboară cu ușurință și cu competență la detalii deosebit de interesante pentru caracterizarea celor două așezări din județul Brașov. Se pot cita zeci de exemple care, deși la prima vedere par fapte mărunte, sunt în realitate dovezi inestimabile ale permanenței și continuității populației românești pe meleagurile transilvănene. Realitatea etnografică, folclorică și istorică consemnată corect și în detaliu de către autori poartă girul autenticității și va deveni, cu siguranță, o sursă de informație pentru diferite categorii de specialiști: istorici, sociologi, etnografi, folcloriști, etc. Într-adevăr, tehnicile arhaice de construcție și amenajare a locuințelor, organizarea gospodăriei, hotarului și vetrei satului, ocupațiile și meșteșugurile prin care oamenii și-au câștigat existența, manifestările spirituale și estetice sunt, înainte de toate, argumente ale vieții statornice, de înfrățire a oamenilor cu pământul, de dăinuire istorică.

Săpăturile arheologice efectuate pe teritoriul satelor cercetate au scos la iveală noi mărturii ale continuității culturii materiale și spirituale de-a lungul secolelor și mileniilor. Așa cum ne informează autorii, au fost scoase la lumină unelte de piatră șlefuită dovezi ale existenței omului neolitic pe aceste meleaguri, apoi așezări omenești stabile din diferite epoci istorice – bronz, prima și a doua epocă a fierului în perioadă dacică, apoi romană și feudală timpurie. Autorii au încercat, și considerăm că au reușit pe deplin, să fixeze câteva jaloane de referință ale vieții economico-sociale, politice și culturale petrecute în timp în Comăna pentru a le îngloba apoi în marea carte a istoriei României, urmărind cu perseverență două idei nobile: continuitatea românilor pe vechea vatră a Daciei străbune și unitatea națională, năzuință multiseculară a poporului nostru.

Este lăudabil efortul autorilor de a ilustra prezentarea monografică a faptelor cu o bogată toponimie, antropoonomastică și terminologie locală, ca și explicarea lor în text și în glosarul care încheie lucrarea. Textele folclorice sunt alese cu grijă și sporesc valoarea documentară și estetică a cărții. De aceeași exigență s-a dat dovadă și în ceea ce privește modalitatea variată de a ilustra lucrarea: desene, schițe, fotografii, hărți.

Monografia satelor Comăna de Jos și Comăna de Sus este un respectuos și pios omagiu adus generațiilor ascendente, moșilor și strămoșilor ai căror descendenți sunt locuitorii de astăzi din cele două sate cercetate cu pasiune de către prof. Cornel Comșa și de nepotul său dr. Lucian Comșa. Invităm deci cititorii la o lectură plăcută și instructivă, cu convingerea că aceasta va genera noi idei pentru adâncirea cunoașterii istoriei și culturii locale și naționale.

Prof. Univ. Dr. Ion Ghinoiu

Secretar științific al „Institutului de Etnografie și Folclor Constantin Brăiloiu” al Academiei Române

I. Încadrarea geografică

1. Așezarea. Relieful.

Răzbătător printre culmile albicioase de calcar ale Munților Perșani, strâmtorat într-o vreme în Defileul Racoșului, Oltul se îndreaptă, când furios, când moleșit de netezimea câmpiei, spre miazăzi pe sub Coastele Ungrei și Crihalmei, ducând cu sine, într-o tulburătoare simfonie a apelor, legenda ținuturilor pe care le răzbate de milioane de ani.

Pe malul stâng al Oltului se întinde o câmpie dispusă în trepte, limitată spre est de povârnișurile repezi ale Perșanilor, prelungită uneori până la marginea șoselei Șercaia-Hoghiz. În acest timp de răgaz, când Munții Făgărașului abia se conturează deasupra orizontului, și când truda trecerilor puhoiului de ape este abia intuită, ochiul oprit spre odihnă deslușește satele înșirate ca pe o salbă de mărgele, uneori ocolite cu părinteasca-i grijă de firul șerpuit al Oltului, sau abia se zăresc departe la poalele șirului muntos al Perșanilor.

Închise de bucla nord-vestică a Oltului și încercuite de înălțimile împădurite ale culmilor, ca într-o căldare, se înșiră satele: Mateiaș, Dopca, Bogata Olteană, apoi Hoghiz și Fântâna. Din punct de vedere etnografic, aceste sate se apropie mai mult de zona Târnavelor decât de cea a Țării Oltului.

Din al doilea grup de sate, unele așezate de-a dreptul pe terasele Oltului, iar altele la poalele Munților Perșani, fac parte: Cuciulata, Lupșa, Comăna de Jos, Comăna de Sus, Veneția de Jos, Veneția de Sus, Părău și Grid; trăsăturile lor specifice le înglobează în zona etnografică a Țării Oltului. Din înșiruirea acestor sate, Comăna de Jos și Comăna de Sus, obiectul lucrării de față, se desprind ca centre etnografice, în partea vestică a subzonei centrale a Perșanilor, fiind declarate „vetre folclorice”.

Comăna de Jos, centru de comună de care aparțin satele Comăna de Sus, Crihalma și Ticușu Nou, așezată pe terasele Oltului (altitudine 430m), la încrucișarea drumurilor Rupea – Șercaia și Comăna – Ticușuri, este învecinată cu satele: la est - Comăna de Sus; la vest – Crihalma; la sud - Veneția de Jos; la nord – Cuciulata. (fig1)

Așezarea era socotită, încă din timpuri străvechi, un centru administrativ și economic în Țara Oltului. Satul de astăzi, cu o structură total diferită față de cel cunoscut în trecut, se întinde de-a lungul Văii Comănei. Procesul de urbanizare a devenit în zilele noastre o trăsătură aproape definitorie care a cuprins întreaga așezare. Astfel, localitatea și-a modificat trăsăturile social-economice, iar viața s-a schimbat în profunzime.

Așa cum s-a statornicit el în vreme, în partea vestică a satului se așterne hotarul "de la Olt", cuprinzând câmpuri cu denumiri ce merită să fie amintite măcar pentru ineditul legăturilor fixate între oameni și pământuri, între pământuri și faptele petrecute pe aceste locuri, sau alteori de înfățișarea capricioasă a naturii, servind totodată puncte pentru delimitare față de hotarele vecine.

Iată câteva nume ale acestor câmpuri din dreapta drumului ce duce spre satul Crihalma, așa cum ne-au fost ele transmise din generație în generație: Lunca Podului, Între Poduri, Lunca lui Pătru, *Sărătura*, Balta Boiții, Unghiul Vlancei, *Strâmturi*, *Heroaga*, Crâng, Balta Begului. În partea stângă a drumului (spre sud): Lunca, *Plopșori*, *Unghiul Grofului*, Lunca Tomii, Balta Crapilor, *Sacul*.

În partea de nord-est și în sudul satului, se întinde hotarul „de la deal”, cu câmpurile spre Cuciulata, pe sub culmile dealului Pleașa, spre Comăna de Sus și spre Veneția de Jos. În partea de nord, în stânga șoselei Comăna-Cuciulata, se aștern câmpurile: *După Șuri*, *Dealul Slatinei*, *Heleșteu*, *Grâul (Gruil)* *Văcarului*, Vâlceaua Hotarului, iar în dreapta șoselei: *Grișorul*, *Șerpărie*, *Răchițele*, *Pleșița*, *Ciungi*, Părăul lui Trud, Lazul Cândii, *Gurgui*, *Păișuri*, *Țarina*.

De-o parte și de alta a șoselei Comăna-Veneția de Jos (spre sud), se află câmpurile: Pe Șest, *Cărmizi*, Dobrila, *Vâlceaua Ghezuinei*, Chiscul Stanei, Vâlceaua Stanei, Chiscul lui Marian, Vâlceaua Cocorei, Vâlceaua Dimei, Chiscul Conțeștilor, Vâlceaua Grozei; apoi urcând spre est, Dealul lui Banci, Vâlceaua Lupului, Spoieli, *Lazurile*. Pe drumul dinspre Comăna de Sus, întâlnim câmpurile: *Roghină*, la Leasă, *Gropchile*, la Imbrea, *Mestecăniș*.

Din partea estică a satului Comăna de Jos, pornește un drum asfaltat, ce urcă domol spre culmile Munților Persani, însoțind firul subțire al Văii Comănei care, ca în toate așezările românești, centralizează și condensează în juru-i întreaga viață a satelor.

După trei kilometri de mers, în fața călătorului, într-o surprinzătoare panoramă deschisă spre adâncurile pădurilor, la o altitudine de 470 metri, se arată ghemuit la poalele Pleșei și a culmilor Picioarei, satul Comăna de Sus, învecinat cu satele: est - Măieruș și Crizbav; vest - Comăna de Jos; sud - Veneția de Sus și Veneția de Jos; nord - Lupșa și Cuciulata.

Spiritul gospodăresc atât de reprezentativ cât și simțul frumosului înăscut al oamenilor, au ridicat gradul de comparație al acestei minunate așezări, situate pe aceeași vale a Comănei cu obârșia în Munții Perșani.

Pe sub poalele Pleșei, care străjuiește satul în partea nordică (fig.2), țâșnesc apele limpezi ale unui izvor, pomenit sub numele de Fântâna Crăieșei, formând Pârâul Fântânii. Legenda povestește că aici, una din stăpânele cetății Făgărașului și-a ridicat un mic castel unde din când în când se retrăgea pentru liniștea cugetului.

Din acest loc legendar urcă sau coboară câmpurile: *Grâul Brândușei*, Pârâul Fântânii, *Hârtopul*, Fața Onii; spre vest, pe lunca văii, de-o parte și de alta, se află: *Unghiurile*, Între Lazuri, *Ruginoasa*, apoi Calea Comănei, *Sub Margini*, *Mestecăniș*.

În partea de sud a satului, pe sub culmile dealurilor, se întinde hotarul „de la Bărc”, cu câmpurile: Râpa, Lazul Grecului, Lazul lui Belei, La Chiciora, Chetrica, Sărata, *Țărmurile de Sus*. Pe calea Veneției întâlnim câmpurile: Deasupra Hulii, Chiscul lui Porumb, Chiscul Socii, *Lazul lui Tămaș*, *Țărmurile de Jos*. Pe "Calea de pe Margini" întâlnim câmpuri cu denumirile: *Pe Margini*, Lăzuleț, *Între Arini*, Lazurile Comănarilor.

În partea estică a satului Comăna de Sus, culmile dealurilor își ridică cortina de frunzișuri deschizând drum Văii Comănei. Cale de 12 kilometri, între dealurile împădurite ale Munților Perșani, drumul urcă în suișuri domoale pe firul văii până la obârșia apelor.

De pe versantul stâng al Chiciorei se lasă la vale două pârâuri, Cărbunașa Mică și Cărbunașa Mare, pe malurile cărora, pe vremuri, se făceau cărbuni (mangal), de unde și-au luat și numele. De la Cărbunașa Mare drumul face un ocol spre dreapta șerpuind agale pe Sub Grâul Frumos, întâlnind vechile cariere de piatră „ușoară și grea”. Lăsând în urmă Pârâul Racelei, drumul înaintează pe sub *Fața Șteighii*, de unde culmile se ridică spre *Piscul Morii* și Văratic. Întâlnim apoi Pârâul Vâlcelelor, iar de pe culmea Glimeelor coboară gălăgios Pârâul Stancului.

Intrăm apoi în defileul Frunzarilor unde apele văii se izbesc cu furie de pereții stâncilor. În partea stângă a drumului urcă Piscul Vâlcelelor, *Bulzii*, *Piscul Fierului* până spre Muchia Cuciulății și mai departe spre Vârful Hărham.

Drumul pătrunde apoi prin Porțile de Piatră (fig.3); două turle stâncoase rămase parcă stinghere dintr-un proiectat castel medieval. Pe versantul drept al văii, se ridică în goliciunea sa de calcar, Vârful Bulzilor care în sânul lui adăpostește o peșteră, în care, în anul 1999 au fost descoperite de către Comșa Dorin și Comșa Lucian relicve ceramice și de metal acoperind mai multe epoci de locuire, începând cu epoca bronzului, perioada dacică, până în epoca medievală (sec. VIII-IX, XIII-XIV). Materialele au fost verificate de specialiștii Muzeului de Istorie Brașov, confirmându-se continuitatea locuirii în acest

adăpost natural. Sub culmea dealului Glimee, apare cariera de bazalt. Cele două culmi ce străjuiesc valea se îndepărtează una de alta, lăsând pe malul apei să se întindă, până la poalele Sângeriișului, poiana Valea Peșterii, locuri legendare, care păstrează amintirea unor lupte sângeroase cu tătarii.

Din mijlocul dealurilor împădurite ale Sângeriișului, se înalță spre albastrul spuzit de razele soarelui un pisc de piatră, Colțul Peșterii. Vârful stâncos adăpostește o măreață peșteră boltită în calcar - Peștera Mănăstirii. Și aici au fost descoperite, în același an și de către aceleași persoane, urme de locuire din epoca dacică, deasemenea confirmate de către specialiștii Muzeului de Istorie din Brașov. Dacă urci de la peșteră spre sud, printre desișurile codrilor, ți se deschide în față panorama unei frumoase poiene - Poiana Mănăstirii - unde tradiția locală amintește de existența unei mici mănăstiri.

Din Valea Peșterii, drumul cotește pe *Leurdiș*, trecând peste Pârâul Larga, cu poiene ce se întind până către Valea Rea. De aici, culmile se adună iar în clește și, de pe versantul drept, se ridică din mijlocul pădurilor "Omul de Piatră" – sfînxul Munților Perșani (fig.4) – stâncă cioplită de vânturi și de ploi după chipul omenesc, amintind figura semeață a unui rege dac. În jurul acestei opere a naturii, istoria locală a țesut o legendă, care încă o dată, îi întregeste grandoarea și frumusețea. Se spune că odinioară, când tătarii au prădat Țara Oltului, o ramură a hoardei tătărăști a urmat drumul spre nord, și ajungând în dreptul Comănei de Jos, s-a îndreptat spre răsărit, pe Valea Comănei, probabil cu intenția să treacă peste culmi în Țara Bârsei, sau să urmărească populația celor două sate, refugiata către izvoarele văii. În dreptul "Omului de Piatră", la Încălecata, hanul tătarilor a fost ucis de către legendarul Ațică, poreclit Neagă, care a tras cu un arc cu săgeată de după această stâncă. Însăpăimântați și rămași fără căpetenie, tătarii și-au luat căpetenia moartă și au făcut cale îtoarsă.

În partea dreaptă a drumului, se ridică culmea Glăjilor, care amintește de existența unei sticlării, cu o moară de sfărâmat piatra, acționată de o roată cu două săgeți, așezată în vale, la poalele dealului și atestată documentar prin secolul al XVII-lea (1).

De la aceste locuri pline de legende, priveliștea se deschide larg, poienele se aștern de-o parte și de alta a drumului, valea se umple de lumină, ierburile unduiesc grele de sevă, șiruri lungi de aluni încorsetează poalele dealurilor. Pe versantul drept al văii, se ridică culmile: Fața Încălecății, *Ruguleții*, Piscul Nichii Domir, *Dosul lui Roman*, *Corneții Mici*, apoi mai departe *Corneții Mari* și deasupra acestora vârful *Pietrișul* și Hărhamul. Mai jos, spre poalele acestor dealuri, se întinde *Padina Popească* și *Padina Mare*.

Pe firul văii, se aștern poienele: Glăjile, Dosul Oțetii, Unghiul lui Toaie, Poienile Soceștilor, Dosul Popii, Valea Seacă, Bucium, Poiana Lascului.

Culmile de pe versantul stâng al văii urcă spre Piscul Mare, spre obârșia Văii Seci, și mai departe spre masivul *Gârbova* (fig.5) care din timpuri imemorabile stă de strajă întregului ținut, mereu martor nepieritor al timpului și evenimentelor trecute și prezente. Și piscul, mâhnit la înfățișare, păstrează amintiri străbune. În vremurile pârjolite de năvălirea tătarilor, pe această stâncă s-au refugiat șase fete din satul Comăna de Sus. Urmărite de tătari, cu ajutorul *țâncilor*, fetele s-au îndreptat spre partea prăpăstioasă a dealului și de spaimă de a nu fi luate roabe, s-au îmbrățișat două câte două și s-au aruncat în adâncuri.

Din Valea Seacă, drumul urcă ușor printre poiene pline de lumină până la Pruni, unde surprinzător ți se ridică în față vârful *Măguricea* și Dosul Dabișului, care spintecă valea în două curmături: Valea Cerbului și Valea Dabișului. De aici, locurile se sălbătesc, piscurile acoperite cu păduri sunt mai înalte, pâraiele mai adânci, mai întunecoase și mai puțin umblate de om.

Dacă pătrunzi mai adânc pe Valea Cerbului, din stânga, îți taie drumul Pârâul Corneților, apoi Pârâul Padinei. Vârful Piatra Cerbului despică valea în două: Pârâul Purcarului și Pârâul Tigăii, cu frumoasa Poiană a *Tigăii*. În Piscul Piatra Cerbului, cuibărită între hieturi, se află o frumoasă peșteră, unde stalactitele și stalagmitele improvizează personaje fantastice din basmele populare. Legenda spune ca aici au sălășluit de-a lungul timpului mai mulți pustnici. Pârâul *Purcarului* își continuă drumul spre obârșie pe sub culmea *Surdilei*, unindu-se cu alte pârâuri: Pârâul Carpenului, Pârâul *Secării*, Pârâul lui Gubernat, Pârâul Gurguiului și Pârâul Frumos.

Celălalt izvor, Valea Dabișului, își aduce și el apele unindu-le cu Valea Comănei spre împlinirea unui destin comun. După încă un kilometru de drum, lăsând în dreapta Pârâul lui Andron, îți iese în cale Vârful *Cetățeaua*, cu forma lui piramidală, purtând vestigiile unei cetăți de refugiu și apărare din sec. XIII-XIV. Acest vârf despică din nou culmile dealurilor în două curmături; din partea dreaptă coboară câteva pârâuri: Pârâul *Călugărului*, Pârâul lui Mihăiță, Pârâul lui Pașoldi, iar în stânga continuă Pârâul Dabișului care primește și el câteva pârâuri firave: Pârâul Casei (Cetățelei), Pârâul Măgurii, Pârâul Vulturului, Pârâul *Cuiburilor*, Pârâul Piscului Ars, Plăiețul, Pârâul Scurt și Pârâul Lung, ultimul izvor al văii de unde culmile coboară spre coasta răsăriteană a Munților Perșani, spre Țara Bârsei.

În încheierea acestui subcapitol merită să reținem câteva denumiri din zonă ce amintesc de pădure: Bungetele, Dumbrăvile, Făgetele, Braniștile, Poieniele, Crângurile ș.a., denumiri ce se regăsesc pe hotarele multor sate

făgărășene. Această toponimie indică prezența în timpuri străvechi a unor suprafețe foarte întinse de pădure. (2)

2. Alcătuirea geologică și bogățiile subsolului

După cum ne este cunoscut, cu milioane de ani în urmă, țara noastră, cât și aproape întregul continent european, se găseau sub apele oceanului planetar. Datorită mișcărilor scoarței pământului și a eroziunii, s-au format munții, podișurile, șesurile etc. Desigur că și Țara Oltului, pe acea vreme, a fost o mare ale cărei ape s-au retras cu timpul.

Hotarul de vest al Comănei de Jos, ce ocupă Lunca Oltului, mult timp a fost necultivabil din cauza bălților și stufărișurilor. În schimb, terasele de pe malurile Oltului: Heleșteu, Dealul Slatinei, La Cărmizi – locuri unde s-au găsit așezări străvechi – cu siguranță au fost cultivate din cele mai îndepărtate timpuri.

Compoziția solurilor de pe hotarul arabil al ambelor sate este foarte variată: solurile de pe firul Văii Comănei (Unghiuri, Mestecăniș, Gropchile) și mai ales cele din Lunca Oltului sunt mai dense, cu pământ negru, foarte bogate în substanțe nutritive. Cele din câmpurile de sub culmile dealurilor Pleașa și Piciora sunt argiloase, conținând multe calcaruri, iar solurile din hotarul de sud al satelor sunt mai lutoase, conținând și nisipuri. Conform documentației agrochimice din anul 1976 reprezentând suprafața arabilă de 1217 ha a C.A.P. din Comăna, se indică următoarele soluri: soluri puternic acide, soluri acide, soluri slab acide, soluri neutre, soluri slab alcaline, soluri alcaline și puternic alcaline.

În partea de est a hotarului arabil, se ridică culmile dealurilor ce însoțesc Valea Comănei până la obârșie, făcând parte din zona centrală vestică a Munților Perșani. Dealurile sunt formate din roci cristaline mezozoice. Șisurile cristaline dau un relief greoi și masiv. Astfel, masivul Gârbova, ce domină împrejurimile, este constituit în mare măsură din roci cristaline la care se adaugă spre nord bazalte și tufuri, gresii și marne. Calcarele, răspândite fragmentar în vestul părții centrale a Perșanilor, au generat un relief carstic cu: chei, peșteri, stânci etc. (3). Un astfel de relief îl întâlnim și pe Valea Comănei: stânci înalte (Porțile de Piatră, Colțul Peșterii, Bulzii, Omul de Piatră), peșteri (Frunzari, Bulzi, La Mănăstire, Tigăi), chei și cascade (Cheile Lărgii, Valea Gârbovei, Tigăi).

Marnele, argilele și gresiile sunt răspândite pe flancul vestic al Perșanilor și fragmentar pe cel estic. Aceste roci, având o duritate mai mică, creează un relief mai monoton, cu dealuri în pante domoale și cu văi mai largi. De

asemenea, o caracteristică a zonei centrale a Munților Perșani și, desigur, și a Văii Comănei este aceea că, în partea estică, culmile sunt mai înalte și bine împădurite cu foioase, în special fag, iar în partea vestică întâlnim dealuri cu altitudini mai reduse, unde se întind izlazuri pentru pășunatul vitelor. Solurile de sub pădurile de făget sunt cele brune - podzolice. (4)

Dintre culmile cele mai înalte de pe ambii versanți ai Văii Comănei, alcătuite în mare parte din calcaruri, enumerăm: Gârbova (993 m), Pietrișul (869 m), Cetățeaua (814 m), Dabișul (814 m), Piatra Cerbului (798 m), Piciora (745 m), Pleașa (700 m).

Ca bogății ale solului, în primul rând este calcarul (piatra de var), folosit de localnici din cele mai vechi timpuri la fabricarea varului. Cele mai importante cariere unde se extrage calcarul sunt: Fântâna Staicului, Pârâul Vâlcelelor și al Racelei, Dabiș, Pietriș, Pleașă etc. Piatră de construcție "ușoară și grea", folosită în trecut la construcția caselor, se găsește în Cărbunașa Mare și la tânărogul Dicului. Pe malul stâng al Văii Comănei, la 2,5 km de satul Comăna de Sus, în locul numit Glimee, se află o formațiune eruptivă bazaltică. Roca este neagră, compactă sau poroasă, cu vacuole umplute cu cuarț, având forme prismatice. Prismele de bazalt au o dezvoltare excepțională, prezentând o zonă columnară de o rară frumusețe; pentru a preîntâmpina exploatarea integrală, zona s-a pus sub ocrotire - rezervație.

Neexploatat până în prezent, la locul numit Frunzari și Piscul Fierului, se găsește minereu de fier în cantități reduse. Înainte de primul război mondial, minerul Coman, venit din părțile Abrudului, a încercat să deschidă o mină pentru extragerea minereului de aur și argint, presupunând că s-ar găsi în Pârâul Corneților, dar din lipsă de mijloace materiale, lucrarea a încetat.

3. Clima

Fără îndoială, microzona geografică a Comănei, datorită așezării și reliefului, se integrează, cu mici excepții, în caracteristicile generale ale climatului temperat-continental de tranziție din țara noastră. Munții Făgărașului și Munții Perșani, cât și culoarul nordic al Oltului, influențează întrucâtva clima microzonei.

Iernile, în general, sunt geroase, mai ales pe Lunca Oltului, din cauza curenților reci coborâți de pe culmile Munților Făgăraș. Primăverile reîncep după 10-15 martie, adică 1-2 săptămâni mai târziu decât în sudul țării. Creșterea temperaturii se produce destul de repede, dar au loc frecvente schimbări importante de temperatură, cu brume și înghețuri în luna aprilie sau chiar în mai, fiind mai accentuate la Comăna de Jos decât la Comăna de Sus, unde curenții de

aer sunt opriți de culmile dealurilor. În ultimul timp, aceste fenomene aduc mari pagube agriculturii, îndeosebi pomilor fructiferi. Temperatura medie anuală este în jurul valorii de 8°C; maxima înregistrată până în prezent a fost +38,9°C, iar minima -33,8°C. (4a)

Cea mai mare cantitate de precipitații se înregistrează de la a doua jumătate a lunii mai, până în prima parte a lunii iulie; în lunile de toamnă precipitațiile se răresc. Vânturile care aduc precipitații vin de regulă din vest, dinspre Podișul Transilvaniei; mai rar dinspre est. Mai frecvente și mai dense sunt precipitațiile ce cad pe Valea Comănei. Media anuală a precipitațiilor este de 691 mm³/an. Microzona Comăna se încadrează în bastazinul hidrografic al Oltului.

4. Vegetația și fauna

Vegetația unei regiuni este condiționată de anumiți factori geografici: așezare, relief, climă etc. În microzona geografică a Comănei, întâlnim o vegetație foarte bogată și variată. În primul rând, ne atrag atenția pădurile de fag de pe culmile ce însoțesc Valea Comănei până la obârșia apelor. Coniferele (molidul, pinul, bradul) ocupă suprafețe mici (plantații). La limita inferioară a pădurilor, fagul se amestecă cu gorunul și carpenul. În făgetele alcătuind păduri bine conturate, o frecvență mai redusă o au: ulmul, paltinul, frasinul, jugastrul, mesteacănul, plopul, salcia, amestecându-se cu arbuști precum: alunul, cornul, sângerul, măceșul, porumbarul etc.

Apele Oltului sunt încorsetate de sălcii, mai rar de arini sau plop. Pe Lunca Oltului se întind pământuri arabile, fertile, pajiști, fânețe. În trecut, existau foarte multe bălți ocupate de trestii, păpurișuri, rogozuri.

Pe hotarul celor două sate, cresc variate specii de plante medicinale: sunătoare, cimbrisor, mușetel, lumânărică, coada șoricelului, patlagină, mătrăgună etc. Flora acestei microzone este deosebit de bogată; unele dintre speciile existente sunt ocrotite de lege. Prin poienele și pădurile ce se întind pe hotarul celor două sate vom întâlni: *bulborile*, *popijoarele*, *poronicile*, *anglineii*, *cocoșeii*, *viorelele*, *florile Paștelui*, *clopoțeei*, *creasta cocoșului*, *brândușele*, *ghioceii* ș.a.

Dintre mamiferele valoroase genetic, o pondere mare o au: cerbul, căprioara, căpriorul, ursul, mistrețul, iar reprezentate prin puține exemplare, ocrotite și de lege: pisica sălbatică, jderul, veverița, râsul. Alături de acestea, în păduri și pe hotarul arabil, mai întâlnim: lupul, vulpea, iepurele, dihorul, nevăstuica. Din mulțimea de păsări enumerăm: mierla, pițigoii, sturzul, cucul, uliul, *croncanii*, ciocănitoarea, *pasărea plugului*, rândunica, vrabia, porumbelul sălbatic, turturica, privighetoarea, coțofana, pupăza, *cioica*, bufnița, cucuveaua,

iar în păduri, în exemplare puține și ocrotite de lege: *găinușa de alun*, *huhurezul*, *barza neagră*. Pe malul Oltului, trăiesc rațele sălbătice, berzele și mai rar găștele și cocostârcii.

Dintre speciile de pești, asupra cărora vom mai reveni în subcapitolul „Pescuitul”, amintim: *păstrăvul*, *zglăvoaca*, *râbghița*, *molana*, *porculeanul*, *crăietele*, *cleanul*, *mihalțul*, *mreana*, *țiparul* și în apele Oltului: *știuca*, *crapul*, *somnul* etc.

Pe hotarul arabil și prin păduri, întâlnim diferite reptile, denumite de localnici astfel: *șarpele de casă*, *șarpele orb*, *șarpele de fâget* (care poate atinge dimensiuni mai mari), *șarpele cu urechile galbene* (de apă), *vipera* (se găsește în locurile: Valea Cerbului, sub Padina cea Mare, la Cetățea, la Pietricea în Sărata), *șopârla*, *gușterul*, *năpârca* etc.

II. Populația

1. Considerații despre onomastica familiilor din cele două așezări

Numele de botez. Este cunoscut că primul element de identificare al oamenilor a fost numele de botez. Mai târziu a urmat numele de familie și supranumele. Deoarece sistemul popular antroponomastic practicat în trecut era sub influența religiei, găsim în cele două sate, de-a lungul a mai multor generații, nume cu profunde rezonanțe religioase (Ion, Gheorghe, Dumitru, Maria, Ileana, Ilie, Petru, Pavel, Iacov, etc.)

În zilele noastre influența bisericii a scăzut substanțial. Urbanizarea a pătruns adânc și a modificat structura satelor, aducând și nume noi: Angela, Antonia, Gabriela, Andreea, Simona, Dan, Silviu, Călin, Bogdan ș.a.

Numele de familie. Vechimea numelor de familie și modul în care s-au impus este foarte greu de stabilit. În Transilvania, obligativitatea numelor de familie datează oficial abia de la sfârșitul veacului al XVIII-lea, în urma unei dispoziții date de împăratul Iosif al II-lea (5).

Dintre familiile mai vechi din cele două sate, atestate documentar, se numără: familia Popa (1511), familia Comșa (1534), familia Gubernat (1582), familia Mija, familia Halmaghi. (6)

Unele nume de familii au derivat din numele de botez sau au la origine supranumele. Unul dintre fiii boierului Matei Mailat din Comăna de Jos, care a trăit la sfârșitul secolului al XVI-lea, a avut numele de botez Comșia, devenit ulterior nume de familie (Comșa). O altă situație, de astă dată diferită, este cea a familiei Pop, venită din satul Grid. Primului venit i s-a spus Gridanu, după numele satului de origine, iar descendenții poartă acest nume de familie devenit oficial.

Sistemul popular antroponomastic se deosebește de cel oficial; identificarea persoanelor se face după alte criterii. În actele stării civile din Comăna de Jos apare numele locuitorului Gheorghe Roșală, dar în sat i se spune Ghiță al Telegăruțului (Telegăruțu a fost primul proprietar al nemestiilor unde astăzi locuiește Ghiță Roșală). Lui Iosif Tănase, sătenii îi spuneau Iosifu' lui Motoc (primul proprietar al casei a fost Motoc).

Dacă în cadrul aceluiași grup de familii coincid numele de botez, pentru identificare s-a adăugat un alt element nou. În satul Comăna de Sus, în familiile Frâncu, întâlnim mai multe nume de botez de Iosif: Iosifu' Cioaichi (după bunic), Iosif de la Vale (după așezare), Iosifu' lui Mitru Mărinii (după tată), Iosif Șustăru' (după ocupație – cizmar).

Mai întâlnim și alte situații: dacă familia a venit din alt sat, urmașilor li s-a adăugat spre identificare un cuvânt legat de originea primului venit: Ghiță Coanta (Ghiță al Venețenei, după primul venit din satul Veneția), Nicolae Lețea (Nicolae al Șonerului, după primul venit din satul Șona). În alte situații, la numele de familie și botez s-a adăugat o poreclă: Gheorghe Costea Nițișor, Gheorghe Costea al Cânepelului, Gheorghe Popa Roșu.

În concluzie, se poate spune că poporul nostru, pentru identificarea cât mai rapidă a unei persoane, a adăugat un element nou la numele de botez și familie. În general bărbații care au intrat în gospodăriile soțiilor preiau acest element nou sau, în alte cazuri, așa cum s-a putut observa, după locul unde avea gospodăria, după profesiune, după satul de origine, după poreclă.

Astfel de fenomene se întâlneau adesea. Noi ne-am mărginit doar la câteva exemple. În realitate, antroponomastica populară este mult mai plină de imaginație și semnificații profunde, dovedind spiritul creator al poporului nostru.

Supranumele – porecla. Poreclele sunt cuvinte care exprimă moravuri, defecte fizice și morale, uneori calități ale oamenilor. Spiritul caustic al poporului a înregistrat cu multă acuitate defectele sau calitățile unor persoane, într-o împrejurare dată, exprimându-le într-o formă concisă, expresivă. Poreclele se referă atât la indivizi, cât și la colectivități. Ele se transmit descendenților din aceeași familie sau din aceeași colectivitate. Astfel de porecle sunt destul de numeroase în cele două sate; amintim doar câteva, unele pierzându-și semnificația inițială: vulpoi, iepuroi, șoner, rican, cioricar, vârzar, răvar, crătițar. Porecle ale colectivităților: găscani (oameni cu gâtul lung), colibași (oameni care au locuit în case din lemn), tufari (oameni ce locuiesc sub pădure), mânzoci (oameni iubitori ai dansului), ș.a.m.d.

2. Aspecte demografice

Cele mai vechi date referitoare la numărul populației din cele două sate; sunt consemnate în Urbariile din secolele XVII – XVIII. În Urbariul din 1632, în Comăna de Jos se indică următoarea situație a populației: 53 familii de *coloni*, cu 105 copii; 6 văduve, cu 12 copii; 6 boieri; 2 preoți; 13 familii fugite de la recensământ - apoximativ 300-350 locuitori. Același Urbariu consemnează la Comăna de Sus: 19 familii de *coloni*, cu 29 copii; 2 văduve, cu un copil; 2 boieri; un preot; 5 familii fugite de la recensământ - aproximativ 100 -120 locuitori. (7)

Cu privire la schimbarea unor nume de familie din Urbariul din anul 1632, față de cele de astăzi, își are explicația în faptul că în acele vremuri conscriptorii

sași sau maghiari au făcut înscrierea, în multe cazuri, lăsând la o parte unele litere sau adăugând altele, după legile limbii lor. De aceea, prin adăugarea și scoaterea unor litere, sau schimbarea lor, vom regăsi adevăratele nume de familii, care există și astăzi în cele două sate: Opra Forcze (Oprea Furțea), Stan Popicza (Stan Popița). (8)

În Conscripția urbarială din 1726, în Comăna de Jos apar: 30 familii de boieri; 18 familii de iobagi, cu 21 de copii; 2 zilieri; 55 iobagi fugiți de la recensământ; iar în Comăna de Sus: 10 familii de boieri; 14 familii de iobagi, cu 22 de copii; 25 familii fugite de la recensământ. (9)

Urbăriile indicate mai sus nu pot fi evaluate ad-literam, ci doar orientativ. Statisticile erau îndeobște modificate după interesele autoritățile austro-ungare.

Pentru stabilirea unor concluzii reale, privind mișcarea demografică a populației în diferite perioade și cauzele ce au determinat acest proces, prezentăm comparativ datele statistice consemnate în recensămintele efectuate între anii 1869 – 1992. (10)

Anul	Comăna de Jos	Comăna de Sus	Observații
1869	1199	718	
1880	1070	657	
1890	984	762	
1900	1074	763	
1910	1065	817	
1930	1235	892	Ind. Statistic 1930
1941	939	856	
1948	968	782	
1956	999	787	
1966	1009	688	
1977	995	507	
1992	1020	372	
2002	986	373	
2011	768	512	

Tabel nr.1.

Rezultatele recensămintelor între anii 1869 – 2011

Urmărind datele recensământului din 1977, populația satului Comăna de Jos se înscrie cu 995 de locuitori, iar Comăna de Sus cu 507 locuitori.

Referindu-ne la structura pe sexe, situația este următoarea:

- Comăna de Jos: bărbați 484 (48,65%); femei 511 (51,35%);
- Comăna de Sus: bărbați 244 (48,12%); femei 263 (51,88%).

Nr. crt.	Grupe de vârstă (ani)	Comăna de Jos		Comăna de Sus	
		Populația	Procentul	Populația	Procentul
1.	0-4	88	8,83	30	5,98
2.	5-9	102	10,24	41	8,08
3.	10-14	86	8,62	38	7,49
4.	15-19	58	5,83	22	4,33
5.	20-24	70	7,01	21	4,15
6.	25-29	67	6,72	13	2,56
7.	30-34	43	4,31	24	4,73
8.	35-39	57	5,71	19	3,75
9.	40-44	75	7,52	36	7,10
10.	45-49	65	6,53	37	7,29
11.	50-54	70	7,01	42	8,27
12.	55-59	42	4,22	40	7,88
13.	60-64	38	3,82	31	6,11
14.	65-69	62	6,21	45	8,87
15.	70-74	30	3,02	35	6,90
16.	75 și peste	49	4,01	32	6,32
17.	Nedeclarați	2	0,21	1	0,19
18.	Total	995	100	507	100

Tabel nr.2. Structura pe grupe de vârstă a populației din cele două sate la recensământul din anul 1977 (11)

Recensământul din anul 1992

a. Total populație și structura pe sexe:

- Comăna de Jos: 1020 din care: bărbați 510 (50%); femei 510 (50%);

- Comăna de Sus: 372 din care: bărbați 180 (48,4%); femei 192 (51,6%).

b. Structura pe grupe de vârstă

Nr. crt.	Grupe de vârstă (ani)	Comăna de Jos		Comăna de Sus	
		Populația	Procentul	Populația	Procentul
1.	0-4	95	9,3	32	8,6
2.	5-9	81	7,9	31	8,3
3.	10-14	79	7,7	14	3,8
4.	15-19	89	8,7	20	5,4
5.	20-24	104	10,2	26	7,0
6.	25-29	55	5,4	22	5,9
7.	30-34	41	4,0	24	6,5
8.	35-39	56	5,5	9	2,4
9.	40-44	67	6,6	9	2,4
10.	45-49	41	4,0	15	5,0
11.	50-54	52	5,1	14	3,8
12.	55-59	65	6,4	30	8,1
13.	60-64	61	6,0	32	8,6
14.	65-69	59	5,8	38	10,2
15.	70-74	29	2,8	28	7,5
16.	75-79	19	1,9	11	3,0
17.	80-84	21	2,1	13	3,5
18.	85 și peste	6	0,6	4	1,1
19.	Total	1020	100	372	100

Tabel nr.3. Structura pe grupe de vârstă a populației din cele două sate la recensământul din anul 1992 (12)

Recensământul din anul 2011

Persoane prezente (Comuna Comăna)			Persoane temporar absente			Persoane temporar prezente			Populatia stabilă (Comuna Comăna)		
Ambe sexe	M	F	A.S.	M	F	A.S.	M	F	A.S.	M	F
2430	1205	1225	126	70	56	45	22	23	2556	1275	1261

Structura populației pe criteriul de limbă maternă arată 2409 vorbitori de limba română pe întreaga comună, 3 vorbitori de limba maghiară și 142 de vorbitori de limba țigănească. Din punct de vedere al religiei, 2374 s-au declarat ortodocși, 43 greco-catolici, 103 penticostali, 18 adventiști de ziua a 7-a, 11 de alte religii și 5 persoane fără religie.

Analizând datele privind numărul și dinamica populației din cele două sate, conform datelor statistice din situațiile arătate și luând exemplu recensământul din anul 1930, când s-a atins cel mai mare număr de locuitori, în următorii ani se observă o descreștere simțitoare a populației. Fenomenul este mai evident în satul Comăna de Sus, după anul 1966. În ceea ce privește situația din Comăna de Jos, după anul 1930, asistăm la o descreștere a populației foarte accentuată datorită unor emigrări în București sau în alte localități, precum și în SUA, menținându-se în continuare la o limită inferioară, respectiv în jurul a 1000 locuitori.

Scăderea populației din cele două așezări sau menținerea la un nivel scăzut, după anul 1944, este un fenomen general ca urmare a politicii de industrializare socialistă a țării, care a atras treptat o mare parte a populației rurale spre orașe, și în special a generațiilor tinere. După anul 1948, absovenții școlii generale din Comăna de Jos, în procent de circa 90-95%, au urmat școli superioare în orașele Făgăraș, Rupea, Brașov, București, îmbrățișând diferite profesii, stabilindu-se definitiv în aceste localități. Astfel, în cele două sate a rămas o populație vârstnică, fapt ce a dus la diminuarea sporului natural după cum reiese și din situațiile prezentate.

III. Istoria

1. Epoca străveche (preistoria, protoistoria și antichitatea) și perioada trecerii spre feudalism.

Istoria satelor Comăna de Jos și Comăna de Sus, precum și a tuturor localităților rurale și urbane din patria noastră, își are începutul cu mii de ani în urmă, în vremea traco-geto-dacilor. Statornicia și continuitatea permanentă a poporului nostru în spațiul geografic carpato-danubiano -pontic, o dovedesc, în primul rând, descoperirile arheologice, cât și alte documente scrise, mărturii incontestabile despre viața materială și spirituală a oamenilor din ținuturile ocupate de geto-daci.

Poporul român a stat pavăză în fața puhoaielor barbare, otomane și apoi a presiunii imperiilor habsburgic și țarist, apărându-și independența și ființa sa națională, fiind singurul stăpân legitim al pământului românesc.

Marele Istoric Nicolae Iorga spunea: „Oricare alții s-ar fi risipit în lume. Pentru mai puțin, se părăsesc și cele mai dulci patrii. Noi am rămas, cu sabia în mână de strajă la toate zările, iar, când s-a frânt o clipă, ca să lege din nou, tainic, oțelul, am întins brutalității arma subțire a inteligenței noastre. Și, iată, suntem tot acasă la noi” .(13)

Cercetările arheologice de pe teritoriul așezărilor Comăna de Jos și Comăna de Sus, a căror istorie încercăm să o reconstituim, atestă existența omului pe aceste locuri cu multe mii de ani înainte de Hristos. Știm că oamenii acelor vremuri îndepărtate trăiau în cete sau hoarde, locuind în peșteri, sub stânci, pe terase de râuri, se acopereau cu piei de animale neprelucrate, iar hrana o luau din natură.

Omul paleolitic își confecționa uneltele rudimentare din piatră cioplită de unde îi vine și numele acestei epoci, care cuprinde o perioadă mare de timp – 600.000-10.000 î.Hr. (14)

În mezolitic asistăm la o schimbare a climei – începe o perioadă glacială, urmată de o altă de tranziție când clima s-a îmblânzit – omul devine cultivator de plante, domesticește unele animale, decoperă focul (10.000-5.500 î.Hr.). (15)

O treaptă superioară pe linia dezvoltării o reprezintă "Revoluția neolitică" (5.500-2.500-2.200 î.Hr.), când omul își confecționează unelte și arme perfecționate prin șlefuirea și perforarea pietrei. Îmbrăcămintea este completată prin practicarea torsului și a țesutului. Se dezvoltă olăritul, se domesticește un număr mai mare de animale. În această perioadă sunt cultivate o mare parte din plantele agricole de astăzi, sunt construite locuințe pe văile fertile ale apelor și pe terase, unele îngropate de tipul bordeielor și altele la suprafață. (16)

Urme ale omului neolitic s-au găsit și pe teritoriul satului Comăna de Sus, pe Valea Comănei. Au fost descoperite unelte din piatră șlefuită: un topor în formă de calapod cu un singur tăiș, cu o gaură pentru coadă și o daltă. (17)

O treaptă superioară a dezvoltării vieții materiale și spirituale a omului o constituie epoca metalelor: bronzul și fierul. În epoca bronzului (1800-1150 î.Hr.), uneltele de mare trebuință ale omului erau confecționate din bronz, iar mai apoi, folosirea fierului a însemnat o adevărată revoluție în economia rurală, mai cu seamă în agricultură, prin aplicarea brăzdarului de fier la plug. (18)

La începutul secolului I î.Hr., triburile geto-dace s-au unit sub conducerea regelui Burebista, constituindu-se statul dac centralizat și independent. După moartea lui Burebista, statul dac s-a destrămat pentru o vreme, reconstituindu-se sub regele Decebal. (19)

Cercetările arheologice efectuate pe raza satului Comăna de Jos, au adus mărturii importante privind formarea poporului român și continuitatea lui în vechile granițe ale Daciei. Astfel, pe movila Gruicul Văcarului, cercetările întreprinse de „Institutul de Istorie și Arheologie” din Cluj-Napoca, în colaborare cu Muzeul de Istorie din Brașov și cu cel din Făgăraș, în vara anilor 1974-1976, au scos la lumină mai multe așezări, fiecare corespunzând unei epoci istorice. Cea mai veche dintre ele datează de la începutul epocii bronzului și aparține culturii Glina III – Schneckenberg. Prezența purtătorilor acetei culturi este ilustrată de ceramică, părți de locuințe bine conservate, gropi de provizii și menaj. (20)

Peste urmele epocii bronzului, pe aceeași movilă, se așază o altă comunitate din prima vârstă a fierului (Hallstadt), care va evolua câteva secole asemeni întregii ramuri nord-dunarene a tracilor, spre cea mai înaltă treaptă social-economică și politică: Latène-ul dacic. Din această perioadă, aceea a statului dac centralizat al lui Burebista și Decebal, se cunoaște și se poate vorbi despre un adevărat sat. Numeroasele locuințe – bordeie, semibordeie adâncite sau de suprafață, peste 100 de gropi de provizii și menajere, ceramică, unelte de piatră, de os, metal și lut, fac dovada unei locuiri îndelungate.

Cel mai important material arheologic găsit în locuințe și gropi, a fost ceramica, lucrată cu mâna și modelată la roată. Dintre vasele lucrate cu mâna, cele mai numeroase sunt cele brune, brun-galbene și brun-cărămizii, având forme de vas-borcan, cești și mai puțin frecvente sunt fructierele. Ceramica lucrată la roată este bogat reprezentată: fructiere, cupe, căni, strecurători etc. Au mai fost scoase la lumină: o râșniță dacică, vârfuri de lănci, o verigă de coasă, oase de vite, de ovi-caprine, porcine; fapt ce reprezintă un indiciu prețios privind ocupația și hrana locuitorilor din acele timpuri. (21) Ținând seama de

materialele arheologice găsite, aşezarea dacică a luat naștere în secolul I î.Hr., existând până în timpul războaielor daco-romane sau după începutul secolului al II-lea d.Hr. Suprafața de teren ocupată de aşezare, înconjurată de apele Oltului și de mlaștini, era destul de redusă, dar zona din jur crea condiții bune pentru traiul oamenilor, oferind posibilități pentru pescuit, vânat, agricultură și creșterea vitelor. Întrucât în locuințe s-au găsit puține materiale, putem deduce că locuitorii au părăsit aşezarea în deplină liniște, luând cu ei obiectele necesare și lăsând în urmă doar cele de care nu mai aveau trebuință. (22)

Pe dealul Pleșița Pietroasă, circa 2,5 km nord-est de satul Comăna de Jos, „Institutul de Istorie și Arheologie” din Cluj-Napoca, în anul 1958, a făcut săpături descoperind urmele unei aşezări ce aparține culturii Schneckenberg, cât și urme de civilizație geto-dacică. Locuințele cercetate erau de formă dreptunghiulară, drept podea a servit stânca amenajată, iar în unele locuri, pentru ca podeaua să fie la același nivel, erau aplicate plăci de calcar legate cu lut galben. Pereții au fost acoperiți cu un strat subțire de lipitură. În mijlocul locuințelor, se afla o vatră pentru foc în formă rotundă, construită pe un pat de piatră, având diametrul de 0,90 metri. În interiorul locuințelor au fost găsite unelte: topoare, ciocane din piatră șlefuită, obiecte de uz casnic, resturi de cărbune, oase de animale. Materialul cel mai reprezentativ îl constituie tot ceramica, o ceramică mai fină, bine arsă, de culoare negru-cenușie și o ceramică de uz comun, arsă inegal, cu înveliș roșietic la exterior, mai puțin finisată. Dintre obiectele de ceramică descoperite remarcăm: oalele, tăvițele, castroanele cu gură în formă de pâlnie, cănuțele etc. În schimb, ceramică fină ornamentată s-a găsit puțină. Cele două râșnițe găsite și numărul mare de oase de animale, cât și alte obiecte, indică ocupațiile de bază ale locuitorilor: agricultura primitivă, creșterea vitelor, vânătoarea și precum ocupații casnice: torsul și țesutul. (23)

După nedreapta înfrângere a poporului dac de către romani, o parte din Dacia a fost transformată în provincie romană, subordonată direct împăratului, unde s-au adus coloniști din întregul imperiu: țărani, negustori, funcționari, veterani. În ciuda presiunii puternice de romanizare, poporul dac, care reprezenta majoritatea populației, a reușit să-și conserve trăsăturile etnice. Construirea castrului roman de la Hoghiz, la circa 10 km de Comăna, a pus în pericol aşezările dacice de pe hotarul Cuciulății și al Comănei. (24) Aceste aşezări au fost părăsite pentru un scurt timp, iar populația autohtonă s-a retras spre plaiurile înalte ale Munților Perșani, revenind apoi la vechile aşezări și conviețuind cu puțină populație romană colonizată. După retragerea administrației și armatei romane în sudul Dunării, între anii 271-274 d.Hr., procesul de formare a poporului român va continua prin alți factori: propagarea

creștinismului, legăturile economice și etno-culturale ale daco-românilor cu romanitatea din sudul Dunării, comunitate de viață economică bazată pe sistemul monetar etc.

Populația daco-romană de pe hotarul celor două așezări, după retragerea stăpânirii romane, a rămas aici, pe pământul strămoșesc. Dovada cea mai elocventă o constituie existența numeroaselor urme de agricultură practică pe plaiurile înalte ale Văii Comănei (Slema Mică, Slema Mare, Corneții Mici, Padina Popească, cu locuri care poartă și astăzi denumiri elocvente: „Pe arătură”, etc.).

Existența populației daco-române pe teritoriul Daciei, după retragerea aureliană, este atestată de descoperirile arheologice: monede romane (secolele III-IV), așezări, monumente și obiecte creștine etc. Astfel de dovezi s-au găsit și pe teritoriul satului Comăna de Sus, pe Valea Comănei, la locul numit Surdila. Aici s-au descoperit monede romane emise de împăratul Constantius (323-360).

(25)

În procesul de etnogeneză al poporului nostru au contribuit mai mulți factori: în primul rând, elementul de bază prin număr și vechime îl constituie geto-dacii; împletirea civilizației geto-dacice cu civilizația romană; continuitatea neîntreruptă din viața materială și spirituală a poporului român, rezultat din simbioza celor două popoare*. Elementul roman a avut un rol esențial în formarea limbii prin structura gramaticală, morfologie, sintaxă și lexic.

În secolele IV-VI s-a realizat omogenizarea etnicolingvistică și culturală a daco-românilor pe întregul spațiu carpato-danubiano-pontic. Datorită faptului că procesul de etnogeneză a poporului român se încheiase, popoarele migratoare nu au putut schimba comunitatea de viață, limbă, cultură, evoluare. Din contră, cele cu care au venit în contact mai multă vreme le-a asimilat, păstrând, desigur, unele influențe neesențiale - cum ar fi cea slavonă în lexic, fără a schimba caracterul latin al limbii noastre. Cercetările arheologice de pe cuprinsul țării demonstrează, prin diferite vestigii, formarea și dezvoltarea ascendentă a culturii vechi românești de caracter rural. Astfel de vestigii arheologice s-au descoperit în așezarea prefeudală din Gruiul Văcarului (Comăna de Jos), care datează din secolul al VII-lea, unde s-a format o comunitate autohtonă românească. Este vorba de un adevărat sat cu un număr mare de locuințe, 33 deja cercetate și altele rămase ascunse. De data aceasta, cadrul istoric este însă altul, de mare importanță pentru trecutul poporului nostru. Locuințele sunt adâncite în pământ

* Notă: Practic majoritatea coloniștilor romani, funcționari sau militari, erau vorbitori de limbă latină, dar proveneau din toate colțurile imperiului. Acest fapt, precum și alte argumente asupra cărora nu vom insista, deoarece nu fac obiectul lucrării de față, sugerează că limba dacă provenea dintr-un trunchi comun cu cea latină, diferențele fiind de ordin dialectic.

(bordeie) sau mai puțin adâncite (semibordeie), de forme circulare sau rectangulare de diferite dimensiuni; cel mai mare bordei cercetat este de 4,35/3,90 m. Sistemul de construcție este cel obișnuit: stâlpi la colțuri, pari între ei, cu împletituri de nuiele lipite cu lut, acoperișul în două ape acoperit cu stuf. Fiecare locuință are cel puțin un cuptor la una din extremități sau la jumătatea unei laturi a pereților. Cuptoarele cercetate sunt de două tipuri: de piatră din cariere și altele cruțate în perete. Cele din piatră au forma rectangulară, iar pereții sunt construiți din piatră nefasonată și din argilă. Dimensiunile exterioare ale cuptoarelor variază între 1,1-1,6 m, iar înălțimea aproximativ 0,6-0,7 m. Cuptoarele din lut se făceau prin construirea unei cavități într-un perete. Cavitățile săpate erau netezite și lipite cu lut gros (1-2 cm) care se întărea prin arderea focului. Forma cuptoarelor de acest gen era circulară sau ovală, cu dimensiuni mai mici. Cel mai numeros material arheologic descoperit îl constituie ceramica, unele unelte, o râșniță, un cuțit, oase de animale. Ceramica este în cea mai mare parte modelată la roata rapidă. Atât arderea cât și tehnica modelării atestă tradiția romană a acestui meșteșug, fiind în continuare similare celor folosite de daci (înainte și în vremea stăpânirii romane în Dacia). (fig.6, fig.7) Pentru că în locuințele cercetate s-au găsit puține obiecte gospodărești, se poate presupune și de data aceasta că locuitorii au părăsit așezarea în deplină liniște, luând cu ei obiectele necesare. Probabil că noua așezare, întemeiată tot pe hotarul Comănei, dar încă neidentificată, dispunea de condiții materiale, geografice și de apărare mai favorabile (ne găsim în perioada migrării popoarelor). Ținând seamă de felul ceramicii descoperite, putem considera că așezarea prefeudală din Gruia datează de la sfârșitul secolului al VII-lea, continuând probabil până în secolul al IX-lea. Deci, putem vorbi despre o populație autohtonă românească ce și-a păstrat multe din formele tradiționale de cultură materială: cuptoare de ambele tipuri, ceramica, modul construirii locuințelor, ș.a. (26)

Sondajele efectuate și în alte părți ale localității au semnalat puncte de același mare interes istoric. Pe dealul Slatinei, situat la 1 km spre nord de sat, pe Calea Cuciulății, au fost semnalate așezări din prima perioadă a epocii fierului (Hallstadt), precum și din Latène-ul dacic. De asemenea, pe Dealul Heleșteului, situat pe aceeași șosea, sondajele au scos la iveală fragmente ceramice hallstadiene, lipitură de pereți arsă, cuptoare de piatră din secolele VII-IX. Deoarece materialele arheologice găsite pe Dealul Heleșteului sunt asemănătoare cu cele din Gruia Văcarului, se poate presupune că cele două așezări au fost contemporane, sau că așezarea din Gruia s-a strămutat pe Heleșteu, unde existau condiții geografice mai prielnice. (27) Toponimia și

tradiția locală arată că în vremuri îndepărate, aici a existat un lac și Valea Comănei își avea gura de vărsare în Olt.

Așezări locuite (sec. IV) există și la punctul numit „La Cărămizi”, situat pe Calea Veneției, la 1 kilometru sud de satul Comăna de Jos. Toate acestea, cât și altele, așteaptă a fi cercetate sistematic, contribuind cu siguranță la îmbogățirea patrimoniului istoric al acestei așezări românești, locuită neîntrerupt de mii de ani. (28)

Desigur, aceste așezări de pe terasele Oltului, identificate sau altele neidentificate, cuprindeau un număr mic de familii (30-40), dar din cauza condițiilor grele de viață, și mai ales pentru întărirea puterii de apărare, putem presupune că ele s-au unit până în secolul al IX-lea, trecând la un stadiu superior de organizare; obștea condusă de un jude, ajutat de „oameni buni și bătrâni”. În această situație, obștea și-a ales o altă vatră a satului, unde condițiile de viață și apărare au fost mai prielnice; vatra satului de astăzi, sau alta intermediară, mai aproape de culmile dealului Pleașa pentru refugiu din calea năvălitorilor.

În aceste împrejurări a fost construită Cetatea Comănei, care se află pe culmea dealului Cetățeaua (814 m), la circa 9 km față de satul Comăna de Sus. Cercetările s-au desfășurat în perioada 19 mai - 20 iunie 1980, sub egida „Centrului de Studii și Cercetări Istorice și Teorie Militară” din București. Fortificațiile găsite dovedesc că era o cetate de refugiu și apărare. Construcția se sprijinea cu o latură pe zidul din incintă și pe peretele din stâncă amenajat de constructori. În partea de răsărit, a existat un șanț lat de 3 m și adânc de 1,3 m. S-au găsit puține materiale arheologice: ceramică, câteva piese metalice (pinteni de fier, cuie, fragmente de potcoave). Aceste obiecte determină vechimea acestei construcții, ca fiind din secolele XIII-XIV, corespunzând invaziilor tătarilor. (29)

Ipoteze privind originea și denumirea celor două sate

Cercetarea unor documente, precum și studierea îndeaproape a tradiției locale, ne permit formularea a trei ipoteze privind originea și denumirea celor două sate; cu toate acestea este neapărat nevoie să le privim cu ochi critici, pentru că documentele aduse în discuție sunt extrem de puține și uneori confuze, iar tradiția, de obicei, supune adevărul istoric prelucrării artistice, fapt ce are ca finalitate transformarea lui în legendă și poezie.

1. Astfel, tradiția cât și unele mențiuni documentare vorbesc despre faptul că denumirea acestor sate ține de numele primilor întemeietori – Coman (sau Comana) - stăpâni ai acestor locuri. (30)

2. A doua ipoteză are drept punct de pornire și de sprijin inscripțiunea genealogică a familiei Mone din Veneția de Jos, din care reiese că Grigore Venețianul (1185-1216) a fost donat de Negru Vodă cu moșii întinse pe patru văi: „aqua donatus IV valibus cum silvis et campus ...”. Grigore Venețianul a avut urmași pe Grigorașcu, iar acesta pe Grigore I care a avut doi feciori: Mailat și Grigore II și o fată Comana. Aceștia din urmă au fost înzestrați cu cele patru văi: Mailat a primit Valea Cuciulății, Comana - Valea Comănei, iar Grigore II - Valea Veneției și Râușorul sărat (Sărata). (31)

Acest document a fost contestat de marele istoric Nicolae Iorga, care îl consideră necorespunzător adevărului istoric.

3. În sfârșit, diferite documente consemnează faptul că denumirea satelor ar deriva de la cumani, popor migrator, apărut pe pământurile Transilvaniei în a doua jumătate a secolului al XI-lea (1071). (32)

Pare posibil ca în secolul menționat, o populație cumană să se fi stabilit pe aceste locuri, conviețuind o vreme cu populația autohtonă și apoi asimilată de aceasta, singura urmă a existenței ei păstrându-se doar în denumirea satelor. Evident, este suficient de dificil să stabilim cu exactitate care dintre cele trei ipoteze ar putea fi cea reală. Cercetările arheologice ce vor continua pe hotarul celor două sate, interpretarea științifică a datelor obținute vor elucida probabil și această problemă a originii celor două localități.

Cu toate acestea, putem transcrie ca sigură ipoteza conform căreia la început a existat un singur sat, Comăna, fără adăugirea „de jos” și „de sus”. După ce a luat ființă al doilea sat, așezat mai sus sau mai jos, a fost necesară această particularizare.

Primul document scris care atestă existența satului Comăna de Jos a fost dat de regele Matei Corvin. Acesta "în 1464 dăruie Districtul Făgărașului, cu orașul Făgăraș și cu satele: Cuciulata, Comăna, Veneția de Jos și de Sus și Părăul, care

sate aparțineau domeniului erarial din Comăna, lui Ioan Gereb din Ungaria și urmașilor lui, ca răsplată pentru meritele ce și le câștigase acela ca rudă a lui Matei la alegerea acestuia de rege”. (33)

Conform unei hărți publicate în revista Cumidava (anuarul Muzeului Județean de Istorie Brașov), Comăna apare ca așezare atestată documentar în sec. XIII. Deși nu ne putem pronunța asupra veridicității informației, necunoscând sursele documentare ale autoarei, trebuie totuși amintită și această sursă, putând fi foarte importantă, împingând atestarea documentară înapoi în timp cu aproape două secole. (34) (fig.8)

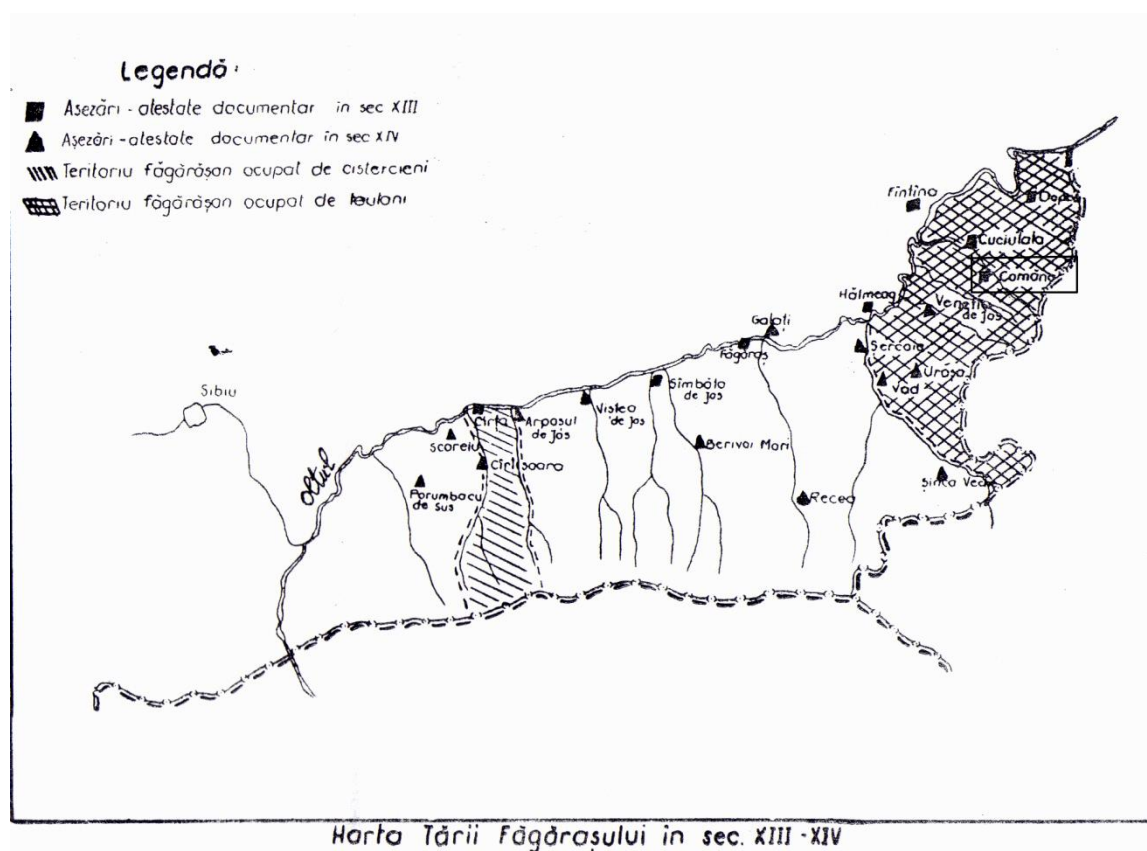

Fig. 8. Harta Țării Făgărașului în sec. XIII-XIV. Comăna apare ca așezare atestată documentar în sec. XIII.

2. Epoca feudală

Viața politică și social-economică a locuitorilor din cele două sate, înainte de cucerirea maghiară, desigur, a fost aceeași ca și în restul Transilvaniei: conviețuirea în obștii satești, conduse de un jude (judex), ai căror membri aveau proprietăți individuale - casă, grădină, loturi agricole (uneori folosite „de-a valma”), foloseau împreună izlazurile, pădurile, ca bunuri obștești. Judele era ales de obștea satului și îndeplinea anumite atribuții: președinte al scaunului de judecată, aduna dările (această atribuție a fost luată mai târziu de casar),

împărțea loturile agricole, îngrijea de rotația culturilor. Judele era ajutat de „jurați”, oameni de frunte ai satului, de obicei mai în vârstă. Această organizare s-a păstrat multă vreme în Transilvania. (35)

Insistăm asupra faptului că pătrunderea maghiarilor în Transilvania și Banat, începând cu sfârșitul secolului al XI-lea, până la începutul celui de-al XIII-lea, s-a făcut prin lupte aprige, oștile acestora au întâmpinat rezistențe puternice din partea populației românești, organizată în cnezate și voievodate. În Transilvania, existau organisme statale încă de la sfârșitul secolului al IX-lea (despre care vorbește cronica maghiară a notarului Anonimus din timpul regelui Bela al III-lea), (36) voievodatul lui Menumorut în părțile Bihorului, a lui Gelu în centrul Transilvaniei - Podișul Transilvaniei și cel al lui Glad în Banat. (37)

Formațiunile statale românești din Transilvania s-au confruntat în secolul al XIII-lea cu invaziile tătar-mongolă. În anul 1241, trupele lui Batu-han au învins armata regelui Bela al IV-lea; mongolii au rămas timp de aproape un an pe teritoriul Transilvaniei. (38)

Atrocitățile făcute de acești năvălitori au rămas vii în tradiția populației românești din satele de care ne ocupăm sub denumirea de "limbile rele". Apropierea hoardelor tătar-estice era vestită prin sunete de bucium și focuri aprinse de către străjile celor două așezări care vegheau zi și noapte pe vârful dealului Pleașa. Populația se refugia spre izvoarele Văii Comănei, urcând turmele de vite spre vârful culmilor, iar bărbații înarmați cu securi, gheoage, îi înfruntau pe năvălitori. Toponimia locurilor amintește despre aceste lupte: Sângeris, Încălecata.

Satele în discuție au făcut parte din ținutul Țării Oltului, condus de un voievod, fiind unul dintre cele mai mari domenii feudale cu autonomie și statut propriu. La sfârșitul secolului al XII-lea, Țara Oltului intră sub stăpânirea Coroanei maghiare, ca domeniu regal. Viața social-economică a oamenilor devine treptat mai grea; feudalismul maghiar impune iobăgia. Delnițele țăranilor, cât și proprietățile obștești, au fost luate cu forța și înglobate marilor proprietari ale stăpânului de pământ – Cetatea Făgărașului. Cea mai mare parte din țărani a devenit dependentă de stăpânul de pământ de la Făgăraș. (39)

În secolele XV și XVI, în Transilvania s-au desfășurat o serie de mișcări sociale împotriva feudalismului maghiar: răscoala de la Bobâlna din anul 1437, Războiul țăranesc din 1514 condus de Gheorghe Doja și altele. (40)

În a doua jumătate a secolului al XIV-lea, ținutul Făgărașului și al Almașului au fost conferite de Ludovic I ca feude ducale domnitorilor Țării Românești, care au durat până în a doua jumătate a secolului al XV-lea (1365-1462), fiind stăpânite și de Mircea cel Bătrân. De asemenea, Ciceul și Cetatea de

Baltă au fost donate de Matei Corvin, ca feude, marelui voievod al Moldovei, Ștefan cel Mare, una dintre cele mai luminoase figuri ale istoriei noastre, simbol al apărării independenței țării. În timpul în care domnii munteni au stăpânit Țara Făgărașului, s-a format aici o boierime românească. După anul 1462, regii maghiari și principii Transilvaniei n-au mai făcut daruri de moșii elementului românesc, numai în cazuri foarte rare. Cu mult mai târziu, după secolul al XVI-lea, unele familii de iobagi din cele două localități și-au recăpătat libertatea, primind diplome nobilitare pentru serviciile militare aduse principilor ardeleni sau împăratului de la Viena. Aceste familii, odată cu primirea diplomelor nobilitare, căpătau proprietăți mai reduse de pământuri arabile, izlazuri, păduri și unele drepturi: nu plăteau impozite, dijme, aveau dreptul să arendeze morile, cârciumele, izlazurile, apărând astfel micile proprietăți boierești. În schimbul avantajelor indicate, boierii aveau obligații militare. Amintim familiile boierești care au primit diplome nobilitare în secolele XVI și XVII: în Comăna de Jos, familiile: Mailat, Boier, Halmaghi, Pop, Popa, Conta, Costea, Păltan, Dima, Fătu, iar în Comăna de Sus: Gubernat, Frâncu, Mija. (41)

Dintre aceste familii, familia Mailat a avut un rol politic în Transilvania în prima jumătate a secolului al XVI-lea, despre care ne vom ocupa în continuare. Mailat de Comăna et Szunyogszeg. Matei Mailat, boier din Comana de Jos, în anul 1509, este asesor al Scaunului Boieronal din Făgăraș, având cinci feciori: Comșia Ioan, Negoția, Zehan, Recte Ștefan, Dumitru și o fată Martha. Matei a dat la curtea regelui maghiar pe feciorul său Ștefan, cu armele și calul său propriu. Pe Ștefan Mailat, fiul boierului Matei, născut în anul 1502, în Comăna de Jos, îl găsim mai târziu ca om de încredere la Curtea regelui Ludovic al II-lea, însoțindu-l pe acesta în lupta de la Mohacs (1526), unde însuși regele și-a găsit sfârșitul. După moartea regelui Ludovic al II-lea, încep certurile pentru coroana Ungariei între Ferdinand I și Ioan Zapolya. Mailat a jucat un rol diplomatic în disputa dintre cei doi pretendenți la coroana maghiară. Ca urmare a serviciilor aduse, în anul 1528, Ioan Zapolya îi donează lui Ștefan Mailat, Cetatea Făgărașului, cu domenii la Crihalma și Țânțari (Dumbrăvița), sate din județul Brașov, iar mai târziu, la 28 octombrie 1535, îl numește „domn al Țării Făgărașului, voievod al Transilvaniei și comite al secuilor”, intitulându-se „Nos Stephanus Mailath liber dominus terrae Făgăraș, voievoda Transilvanus...”

Aventurierul venețian Aloisio Gritti, susținut de turci, plănuia să ajungă rege al Ungariei, iar cei doi fii ai săi, domni ai Țărilor Române. Petru Rareș, împreună cu Ștefan Mailat, prind la Mediaș pe Aloisio Gritti și îl omoară. Soliman, sultanul turcilor, a hotărât să intervină pentru a salva interesele Porții în zonă și, în anul 1538, invadează Moldova. Petru Rareș a căutat să țină piept

armatei turcești, dar trădat de boieri, este nevoit să părăsească Moldova, găsindu-și refugiul în Cetatea Ciceu din Transilvania. Turcii nu-l iartă nici pe Ștefan Mailat. În anul 1541, o armată turcească trece în Ardeal și încearcă să asedieze Cetatea Făgărașului, unde se afla Mailat. Conducătorii armatei turcești, dându-și seama că cetatea, bine întărită și apărată, nu poate fi cuprinsă, au trimis o solie nobilului român, spunându-i că sultanul dorește să-l întărească ca voievod al Ardealului. Ștefan, încrezător în jurământul fals depus de solie (cât va sta soarele sus, nu i se va întâmpla nimic), a ieșit din cetate cu o mica escortă de boieri români. Turcii, după o zi de petrecere (după apusul soarelui), l-au prins și l-au dus la Constantinopol, unde a fost închis și torturat câțiva ani la rând.

Soția sa, Anne Nadasdy, a rămas la Făgăraș ca stăpână a cetății; în repetate rânduri a intervenit pe lângă sultan, fiind ajutată de fratele său Toma Nadasdy, nobil cu mare trecere la curtea maghiară, apoi de regina Isabella și regele Ferdinand, cât și de Mircea Ciobanu, domnitorul Țării Românești; dar toate demersurile au fost zadarnice. După mai mulți ani de închisoare, chinuit de dorul de țară, torturat de turci, nobilul român moare în decembrie 1550.

Ștefan Mailat a avut doi copii: o fată Margareta și un băiat Gavriil. Margareta s-a căsătorit cu principele Andrei Bathory, frate cu Ștefan Bathory, principe al Ardealului și rege al Poloniei. Căsătoria s-a oficiat în Cetatea Făgărașului. Gavriil stăpânește o vreme Țara Oltului. După mai mulți ani, Anne Nadasdy părăsește Cetatea Făgărașului, vânzând toate domeniile avute și se stabilește în Moravia. (42)

În a doua parte a secolului al XVI-lea (după stăpânirea domnitorilor munteni), Țara Oltului trece din nou sub stăpânirea maghiară, formând Districtul Făgărașului, împărțit mai târziu în trei domenii: al Făgărașului, al Porumbacului și al Comănei. (43)

Sediul domeniului Comăna (sediul provizoratului) a fost în satul Comăna de Jos, în locul numit "la Curte", unde astăzi este Școala generală. Domeniul cuprindea satele: Grid, Părau, Veneția de Jos, Veneția de Sus, Comăna de Jos, Comăna de Sus, Cuciulata și Lupșa. Aici se adunau dijmele iobagilor din întreg domeniul și se creșteau vite pentru stăpânii Cetății Făgărașului. Despre complexul economic al domeniului Comănei ne informează inventarele succesive făcute la diferite date din secolul al XVII-lea, în care sunt indicate bunurile oamenilor și ale statului: vite, pământuri, mici întreprinderi, locuințe, produse agricole ș.a. Astfel, inventarul din 17-20 februarie 1632, atestă la Comăna de Jos existența unei „curți” cu mai multe nemestii: o casă cu șase camere în care era provizoratul (administratorul domeniului), apoi o locuință princiară, casa economului, casa maierului, o bucătărie, o brutărie, grajduri cu

vite, șuri pentru păstrarea furajelor și a cerealelor îmblătite și neîmblătite. (44) Deci, domeniile aveau gospodării proprii, curți cu acareturi suficiente pentru păstrarea produselor din dijmă și ale statului din domeniul respectiv.

Incepând cu sfârșitul secolului al XV-lea, situația iobagilor devine treptat tot mai grea. În secolul al XVI-lea, iobagii dădeau domnului de pământ de la Făgăraș, în fiecare toamnă, câte o *gâblă* de grâu, o *gâblă* de ovăz, cinci căpățâni de varză, 12 păstrăvi și două care de lemne duse în Cetatea Făgărașului; unul toamna și unul primăvara. Censul (darea) se aduna de două ori pe an: la Rusalii și la Crăciun. Fiecare iobag dădea un florin pentru patru vite, 75 dinari pentru trei vite, 50 dinari pentru două vite ș.a.m.d. În afară de acestea, existau "darurile", date de întreg satul: 2-6 ocale de unt, piei de animale sălbatice, rășină, ghindă; de asemenea făceau clăci și corvezi. Erau și oameni scutiți de plăți și corvezi, în primul rând boierii, juzii, unii slujbași ai domeniului, jelerii și cei inapți de muncă. (45)

Clăcile și corvezile erau nenumărate. Instrucțiunile economice ale lui Gabriel Bethlem și Gheorghe Rakoczi din 1623, stabilesc ca iobagii să lucreze pentru domnul de pământ o săptămână din trei, cu excepția seceratului, aratului, ogorâtului, făcutul fânului, când iobagii trebuiau să lucreze cât era nevoie și cât li se poruncea. La Comăna se făceau deosebiri privind aceste prestații; supușii ce aveau boi, supușii cu palmele, meseriașii, iar unii slujbași, ca de exemplu sticlarii, cenușarii, care lucrau în sticlăria de pe Valea Comănei erau scutiți. (46)

De asemenea, în aceleași instrucțiuni economice se arăta că la Comăna se creșteau porci, care toamna se îngrășau în pădurile de stejar, când se și dijmuiiau; din 15 porci, unul revenea stăpânului de pământ de la Făgăraș, sau se putea răscumpăra cu bani; la fel se dijmuiiau și oile. Fără îndoială, puțini oameni aveau 15 porci sau 15 oi, de aceea se întovărășeau mai mulți până ajungeau la numărul respectiv pentru a achita dijma stabilită.

Despre tratamentul inuman al iobagilor din Comăna de Sus, documentele vremii mărturisesc: „Când răsărea soarele, îi puneau la lucru și după ei stătea un pârcălab cu bățul în mână și de se întâmpla ca unul să nu lucreze ca celalalt sau să rămână ceva mai îndărăt, îl bătea. Când iobagii făceau greșeli nu tocmai mari, de pildă lipseau vreo zi de la lucru fără voia domnului, atunci îl puneau jos pe scaun și îi dădeau zece-douăzeci și cinci bețe și apoi îl puneau iarăși la lucru.” (47) În unele cazuri, iobagii puteau fi „zalogiți” pe sume mari de bani cu dreptul de a fi răscumpărați. Sumele fiind substanțiale, în cele mai dese cazuri, nu puteau fi plătite și rămâneau zalogiți pe viață.

Din cauza tratamentului inuman, mulți iobagi își părăseau casele și se stabileau în alte părți. Într-o situație din 1688 se arată că din Comăna de Jos au fugit 39 iobagi. (48)

Iobagii din cele două așezări se deosebeau de boieri și prin îmbrăcăminte: purtau frijuri albe, cioareci albi, căciuli albe și opinci strânse cu nojițe de piele sau din păr de capră; boierii purtau scurteici negre, cioareci albi, căciulă neagră și cizme cu tureacul moale.

În veacul al XVI-lea, relațiile de conviețuire între oamenii din Țara Oltului erau reglementate după "Legea românilor" și după "Datina și legile boierilor", cum afirmă "Statutul din 1508 al Districtului Făgăraș". În aceste legi, se prevedeau pedepse pentru cei care încălcau anumite norme de conviețuire socială, pedepse numite "gloabe". Spre exemplificare, arătăm câteva dintre ele: gloaba vânătaii se pedepsea cu 1,20 florini, gloaba sângelui cu 4 florini, despărțirea de soție a omului însurat cu 12 florini, din care jumătate revenea vlădiciei, furtul de cal se pedepsea cu spânzurătoarea sau 40 florini (mai târziu la Comăna se plăteau numai 21 florini, furtul de vacă cu 12 florini, furatul unei fete cu 40 florini). Cel care, cu puterea, necinstea o fată sau muiere, își pierdea capul; dacă s-a făcut cu învoiala amândurora, plăteau numai 4 florini; violarea unei văduve se plătea numai 2 florini. Cel care fura din casă plătea 12 florini, iar din curte 6 florini. Nerespectarea peceții căpitanului Cetății Făgărașului se plătea cu 12 florini. (49)

La începutul secolului al XVI-lea, s-a înființat la Făgăraș, în Cetate, „Scaunul superior de judecată”, format din 12 boieri, un notar și doi pretori. Din acest for de judecată a făcut parte și un boier din Comăna de Jos - Many (Maniț) de Comăna. Aici se dezbăteau cauzele boierilor din Țara Făgărașului, libertinilor, grecilor (negustorilor), soldaților, a dărăbanților, a fețelor bisericești, a unor delikte mai grave, a omuciderilor. Cei vinovați erau închiși într-o cameră de tortură, unde mai târziu s-a instalat "Fecioara de Fier". Instalația de tortură reprezenta chipul Fecioarei, având în mâini două cuțite de ghilotină ingenios mascate. Osânditul la moarte era invitat să urce un mic prag și să sărute chipul fecioarei. În acest moment, al urcării pe prag, brațele cădeau fulgerător, străpungându-i corpul, care cădea într-un canal cu apă în directă legătură cu Oltul. (50)

Tot în secolul al XVI-lea s-au înființat scaunele inferioare de judecată: la Comăna de Jos, Porumbacu, Șercaia, Făgăraș, formate din șase asesori; judecau pricinile iobagilor mai puțin grave. (51)

Poporul român din cele trei provincii, legate prin comunitate de limbă, viață materială, unitate etnică și conștiință de neam, despărțite artificial în cursul

istoriei, la 1600 s-a unit sub Mihai Viteazul, îndeplinindu-se vremelnice idealurile de liberate și unitate națională. Condițiile interne încă nu erau împlinite în acea vreme, iar cele externe erau nefavorabile unirii. (52)

La 13 mai 1688, Dieta întrunită la Făgăraș, aprobă alipirea Transilvaniei la Imperiul Habsburgic; astfel s-a înlocuit o stăpânire cu o alta mult mai aspră decât fusese cea dintâi. Imperiul habsburgic, alcătuit dintr-un conglomerat de state și popoare, a folosit catolicismul drept instrument politic de dominație și unificare. De aceea, a căutat prin diferite presiuni, ademeniri, amenințări, să atragă pe românii din Transilvania la catolicism. În primul rând, a câștigat preoțimea prin avantaje materiale. Începutul unirii s-a făcut într-un sinod de la Alba Iulia din 1697, iar hotărârea a fost luată într-un alt sinod în anul următor. Participanții au acceptat unirea, dar cu condiția să se păstreze obiceiurile și ritualul ortodox. Românii din Transilvania, și mai ales cei din părțile brașovene, făgărășene, sibiene, s-au opus unirii. (53)

O parte din familiile din cele două sate au acceptat unirea. În Comăna de Jos, "uniții" au rezistat până după 1944, când au revenit la vechea religie, iar cei din Comăna de Sus, în scurt timp, au revenit la confesiunea ortodoxă. Familiile unite din Comăna de Jos au folosit vechiul local de biserică, iar ortodocșii, după 1700, și-au construit un nou local, cel de astăzi. În satul Comăna de Sus, primul local de biserică, construit din blane de stejar și fag, acoperit cu șindrilă, se găsea în centrul satului la locul numit "Sobor" (unde a fost vechea școală). Aici, se găsea și cimitirul satului. Localul de astăzi a fost construit în jurul anului 1600, dată înscrisă în inventarul bisericii din localitate.

În secolul al XVIII-lea, situația iobagilor din Transilvania s-a înrăutățit tot mai mult. Statisticile vremii arată că iobagii formau 72-73% din totalul populației transilvănene. Opresiunea nobilimii maghiare și a statului austriac era tot mai apăsătoare; iobagii trebuiau să dea stăpânului de pământ a zecea parte din toate produsele agricole și din animale. (54) Situația grea a iobagilor români era cunoscută de însuși împăratul Iosif al II-lea, care vizitează de două ori Transilvania (1773 și 1783). Comentând această stare de lucruri, spunea: „Iobagul este un sclav al domnului său; el nu are vreo resursă, el trebuie să servească după plac unde și cum vrea stăpânul său”. (55)

În această situație, populația românească din Transilvania, care era majoritară (Censul din 1760-1762 indica circa 66% români, 21% maghiari și secui și 11% sași) (56) la sfârșitul secolului al XVIII-lea, s-a ridicat la luptă împotriva asupritorilor feudali sub conducerea lui Horea (1784), simbol al renașterii Daciei, care preconiza unirea Transilvaniei cu Principatele Române.

Viața culturală

Momente importante în viața spirituală românească din sud-estul Transilvaniei le-au constituit apariția la Brașov a Primei Școli Românești, atestată în anul 1388, și tipărirea a 35 de cărți în limba slavonă și română, în a doua jumătate a veacului al XVI-lea, de către Diaconul Coresi, care au fost difuzate în toate provinciile românești. Cartea românească de învățătură, tipărită între anii 1580-1581, a fost folosită ca manual școlar. (57)

De asemenea, cronicarii moldoveni și munteni, și mai ales, mai târziu, corifeii Școlii Ardelene, prin operele lor istorice, lingvistice, didactice, au adus o importantă contribuție la ridicarea conștiinței naționale de neam a românilor.

În feudalism, puțini oameni din cele două sate știau să citească și să scrie. Într-un document al secolului al XVII-lea (1658), „Vizite calvinești la preoții români din Țara Făgărașului”, se atestă prezența a doi „grămătic”: Stan (Comăna de Jos) și Purcar Lup, fiul lui Maniu Purcar din Comăna de Sus. Acest document, pe lângă faptul că dă relații asupra existenței celor două biserici, mai amintește și numele unor familii dispărute din Comăna de Sus, amintite în prezent doar de toponimia locurilor: Lup Purcar (Valea Purcarului), Maniu Pleșa (Dealul Pleșa), Oprea Brezan (râulețul Brezana). (58) De asemenea, conscripția urbarială din 1721-1722 atestă prezența unui „grămătic” la Comăna de Jos, Dima Dascăl. (59)

Nicolae Albu, în lucrarea sa „Istoria învățământului românesc din Transilvania până la 1800”, amintește despre mănăstirile-școli existente în Transilvania secolului al XVIII-lea. Dintre acestea făcea parte și mănăstirea din „Poiana Mănăstirii” din pădurea Comănei de Sus, având cinci călugări și o călugăriță numită Bonifalia. Călugării se îndeletniceau și cu pictatul icoanelor pe sticlă; unii dintre ei cunoșteau scrisul și cititul și se ocupau cu instruirea unor copii din cele două sate. (60)

În unele notări făcute pe cărțile bisericești în Comăna de Jos, se arată că în secolul al XVII-lea, principele Apaffy și soția sa, Anna Bornemissza (1661-1690), au dăruit cărți în limba română bisericii din Comăna de Jos în scopul propagandei calvine. Tot în această biserică a existat un exemplar al Cazaniei mitropolitului Varlaam, apărută în 1643. De asemenea, se mai găsea un autograf al domnitorului muntean Matei Basarab, care dăruiește bisericii toate cărțile liturgice în limba română, precum și veșmintele și utenziile cu un inventar care începea cu următoarele cuvinte: „Izvod de odajdiile ce s-au trimis la biserica din Comăna de Jos în Țara Ungurească...” (61)

Cele expuse mai sus reprezintă mărturii incontestabile asupra legăturilor permanente între românii din provinciile românești. Carpații nu au fost un zid

despărțitor al neamului nostru, legături politice, economice și culturale au existat în toate timpurile, în ciuda intereselor puterilor vremii.

3. Epoca modernă

Spre sfârșitul secolului al XVIII-lea și începutul celui de-al XIX-lea, au început să se dezvolte relațiile de producție capitalistă. Se dezvoltă industria manufacturieră, instalații pentru obținerea sticlei, mori de hârtie, mori de apă, căldări pentru prepararea rachiului, pive de ulei, joagăre și altele.

Resursele naturale existente pe teritoriul celor două sate, mai ales pe Valea Comănei, au impulsionat dezvoltarea unor instalații tehnice țărănești: mori, teascuri de ulei, căldări pentru prepararea rachiului, instalații pentru prepararea oțetului, instalații pentru producerea sticlei, joagăre, pive pentru finisarea țesăturilor de lână, cuptoare pentru fabricarea varului. Urbariile din secolul al XVII-lea amintesc despre existența unor instalații de preparat sticlă ce funcționau în acest timp pe Valea Comănei, toponimia păstrând vie amintirea lor. Aceste instalații s-au dezvoltat spre sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea când, pe aceeași vale, au existat 11 mori de apă, 15 pive pentru finisarea țesăturilor de lână, 6 pive de ulei, 28 de cuptoare pentru fabricarea varului. (Despre vechimea, descrierea și funcționarea diferitelor instalații tehnice țărănești ne vom ocupa în capitolul consacrat culturii materiale.)

În instalațiile indicate lucra un număr mic de oameni, majoritatea muncind pe moșii, ca iobagi dependenți de Cetatea Făgărașului.

Contradicțiile social-politice și economice, care existau pe întreg teritoriul Transilvaniei secolului al XIX-lea, nu puteau fi rezolvate decât printr-o revoluție. Acest fapt a fost demonstrat și de scriitorii pașoptiști, în frunte cu marele patriot Nicolae Bălcescu, care susțineau prin operele lor, că pentru câștigarea libertății sociale și a realizării unității de neam, este nevoie de luptă revoluționară. Nobilimea și burghezia maghiară din Transilvania ocupau poziții dominante în toate domeniile de activitate și se împotriveau revendicărilor juste ridicate de țărănimea iobagă. Hotărârile dietelor din 1842 și 1847 de a se introduce obligatoriu limba maghiară în toate școlile românești, cât și a dietei de la Cluj din 1848, care hotărăște uniunea Transilvaniei cu Ungaria, fără participarea reprezentanților români, au dus la revolta populației românești și ridicarea la luptă a poporului în frunte cu Avram Iancu și alți conducători. Dorințele românilor de libertate și unire au fost exprimate de zeci de mii de oameni pe Câmpia Libertății de la Blaj din 3/15 mai 1848: „Noi vrem să ne unim cu țara!”.

După înăbușirea revoluției de la 1848 din Transilvania, cu ajutorul Imperiului Țarist, conducerea habsburgică continuă asupra socială și națională a populației românești. Înlăturarea iobăgiei nu a ameliorat prea mult situația grea a foștilor iobagi din cele două așezări. Dreptul de proprietate al acestora și al jelerilor s-a reglementat prin Patenta Imperială din iulie 1854. Conform dispozițiilor acestei Patente, moșiile lucrate de iobagi, sesiile zilierilor, pășunile și pădurile asupra cărora iobagii au avut drept de folosință, au trecut în proprietatea lor cu drept de liberă dispunere. (62) Sesiile primite de iobagii din cele două sate au fost mici, pământurile au fost cele mai slabe, fiindcă cele mai bune au fost ținute în posesia statului maghiar. De aceea, o mare parte din țărani, lipsiți de inventar agricol, au fost nevoiți să lucreze în continuare pe moșia grofului de la Crihalma, cu proprietăți pe hotarul Comănei și a fermei de stat, înființată mai târziu la Comăna de Jos. O parte din izlazurile și pădurile rămase oamenilor au fost folosite de aceștia în comun prin Composesorate, existente până după cel de-al doilea război mondial.

Înainte de primul război mondial, statul maghiar și-a comasat toate pământurile avute pe teritoriul celor două sate, alegând pe cele mai fertile, obligând oamenii să primească în schimb pământuri sărace, înființând în Comăna de Jos o fermă de stat cu sediul „La Curte”. Ferma avea nemestii: grajduri, șuri, saivane și în locul numit „După Șuri”, unde astăzi sunt amplasate grajdurile fostului C.A.P.

Puternice ecouri în masele populare transilvănene le-au avut unirea Moldovei cu Țara Românească (24 ianuarie 1859) și războiul pentru cucerirea independenței de stat a României (1877-1878), momente cruciale în evoluția istorică a națiunii noastre, care deschid noi perspective în împlinirea marelui ideal de unire și libertate a întregului popor român, într-un singur stat unitar, înfăptuit la 1 decembrie 1918.

Locuitorii din Țara Bârsei și Țara Făgărașului au acordat un sprijin substanțial fraților de peste munți în timpul războiului pentru independență, atât prin ajutoarele materiale (bani, îmbrăcăminte, ș.a.), cât și prin participarea directă cu voluntari pe câmpul de luptă. (63)

Viața social-politică din Transilvania, cât și din întreaga țară, a fost puternic influențată la confluența secolelor XIX și XX de apariția și dezvoltarea industriei.

Declanșarea primului război mondial, la 28 iunie 1914 a adus mari distrugerii materiale și umane. Cea mai mare parte a populației active a Transilvaniei a fost mobilizată și dusă să lupte pe diferite fronturi pentru interese străine de neamul nostru. Satele și orașele au fost golite de bărbați, rămânând

femeile, copiii și bătrânii, condițiile de viață devenind tot mai apăsătoare. O parte din tinerii celor două sate nu s-au supus mobilizării din 1914 a Imperiului Habsburgic, trecând granița peste munți, pe poteci tănuite, în Țară (București), unde apoi, în 1916 când România a intrat în război, s-au înrolat ca voluntari în armata română, luând parte la luptele de la Mărăști, Mărășești, Oituz. Enumerăm aici pe câțiva dintre aceștia: Pop Laurențiu (învățător), Comșa Ion, Fătu Gheorghe, Halmaghi Achim, Hîrju Gheorghe, Urdea Gh. Ion și alții (Comăna de Jos), iar din Comăna de Sus: Socea Gherasim Ion, Mija Alexandru, Mija Rosalim, Lascu Ion, Mija Pantilimon și alții. La 14/27 august 1916, România a declarat război Austro-Ungariei, iar în ziua următoare armata română a trecut Carpații, înaintând cu succes spre inima Transilvaniei. Până la 25 septembrie au fost eliberate Brașovul, Făgărașul și alte numeroase localități din estul și sud-estul Transilvaniei. În această situație au fost eliberate și satele Comăna de Jos și Comăna de Sus, care au devenit pentru scurt timp câmp de luptă între armata română și cea maghiară, ce opunea rezistență pe dealurile Crihalmei, având posturi înaintate pe linia Oltului. O parte din populația celor două sate s-a refugiat spre izvoarele văii Comănei. Precizăm că armata română a fost primită cu mare bucurie de săteni stabilindu-se o permanentă colaborare, schimbându-se informații despre locul rezistenței inamice, puterea de foc a acestora, și ajutând material (alimente) și cu mână de lucru la construirea tranșeele făcute pe hotarul satului Comăna de Sus (Arinii Merilor, Lazuri, Fața Onei).

De un adânc patriotism au dat dovadă Popa Aldi Iosif (54 ani) și tânărul Popa Gheorghe (17 ani), cunoscut în Comăna de Jos ca și Ghiță al lui Enache, care prin ploaie de gloanțe (ca surorile Manciualea din satul Părău), au trecut Oltul în fruntea regimentului 22 Argeș, condus de colonelul Băltărețu, indicând soldaților locul pe unde apele erau mai puțin adânci, astfel încât aceștia să poată trece pe malul drept al Oltului (la cca.. 200m în amonte de la podul de astăzi), pentru a cuceri pozițiile maghiare de pe coasta Dosciori (Crihalma). Colonelul Băltărețu a căzut eroic, după ce a trecut Oltul pe malul drept, în locul unde se ținea târgul Crihalmei, iar Popa Aldi Iosif pe malul stâng.

Spre aducerea aminte a bravului colonel și a eroilor căzuți pe aceste locuri pentru eliberarea Ardealului, liceul „Principele Nicolae” din Sighișoara, cu ajutorul Astei din județul Târnava Mare, în 15 septembrie 1936, a organizat în satul Crihalma o serbare cu program adecvat evenimentelor, punând pe frontispiciul Căminului Cultural o placă comemorativă cu următorul text: „În amintirea eroilor din Regimentul 22 Argeș căzuți în lupta pentru dezrobirea Ardealului în frunte cu bravul colonel Băltărețu în 15 septembrie 1916. Așezatu-s'a acest semn de cinstire a trecutului din partea Liceului Principele Nicolae,

Sighișoara, cu ajutorul Astrei Târnava Mare în anul Domnului 1936, septembrie 15”.

După mari bătălii, timp de 40 de zile, armata română, prinsă între două fronturi (cel din Transilvania, condus de generalul Falkenheim, și cel sudic sub comanda generalului Mackensen), a fost nevoită să se retragă din Ardeal. Cu armata s-au retras și unii intelectuali și țărani din cele două sate, care au fraternizat cu ostașii români, cei rămași fiind condamnați la mulți ani de închisoare (Ion Popița ș.a.).

Campania anului 1917 a armatei române s-a încheiat cu mari victorii în triunghiul Mărășești-Mărăști-Oituz, unde armata Puterilor Centrale a fost zdrobită. La aceste bătălii au participat și voluntari din satele în discuție; pentru faptele de bravură, Ion Comșa din Comăna de Jos a fost decorat cu cele mai înalte distincții ostășești.

În vara anului 1918, aliații din Antantă au reluat ofensiva pe toate fronturile, iar coaliția Puterilor Centrale s-a prăbușit.

În condițiile istorice create, a început mișcarea maselor populare din Transilvania pentru autodeterminare și unire. La sfârșitul lunii octombrie 1918 se constituie Consiliul Național Român, care va prelua guvernarea Transilvaniei timp de o lună. Consiliul a fost format din reprezentanți ai Partidului Național Român și ai Partidului Social-Democrat. Pentru asigurarea ordinei, a vieții și a bunurilor oamenilor, s-a înființat Consiliul Militar Național Român. Cele două consilii și-au exercitat atribuțiile prin intermediul organizațiilor regionale și locale în subordine: consiliile naționale române și gărzile naționale române.

La Făgăraș, în 11 noiembrie 1918, a fost ales Consiliul Național Român districtual pentru toată Țara Făgărașului, înființându-se apoi în toate satele consilii naționale locale și gărzi naționale, ai căror membri au fost aleși prin adunări obștești din oamenii fruntași, buni gospodari. Pentru conducerea și alegerea membrilor sfatului sătesc și pentru gardă, în Comăna de Jos au fost delegați Halmaghi Ștefan și Costea David, iar în Comăna de Sus, Bărbăscu Gheorghe și Simion Frâncu. Noile organe alese au preluat conducerea politică și administrativă a satelor. La Comăna de Jos, sub conducerea organului național, pe calea revoluției, locuitorii au alungat, la 20 noiembrie 1918, autoritățile austro-ungare, ocupând primăria și biroul notarului. (64)

La 1 decembrie 1918, la Alba Iulia, Adunarea Națională, formată din delegați de drept aleși, decretează unirea românilor din Transilvania, Banat și Țara Ungurească și teritoriile locuite de ei cu România, voință a întregului popor român transilvănean, aprobată de cei peste 100.000 de oameni adunați pe câmpul lui Horea.

În ziua Marii Uniri, în cele două sate s-au oficiat slujbe religioase, s-au organizat adunări obștești în localurile de școală, unde învățătorii au vorbit oamenilor despre semnificația acestui mare act istoric, iar elevii au prezentat programe artistice. În zilele premergătoare Unirii, elevii din cele două sate, sub conducerea învățătorilor din acea vreme, au manifestat cu steaguri în mâini pe ulițele satelor. Din ambele localități s-au organizat grupuri de tineri care, împreună cu învățătorii și alți intelectuali, au pornit spre Alba Iulia, participând la Marea Unire de la 1 decembrie 1918.

Primul război mondial a adus Țării Oltului grele suferințe materiale și mai ales sacrificii umane. Cele mai mari pierderi materiale și umane le-au suferit, în primul rând, familiile și gospodăriile țărănești. Au căzut pe câmpul de luptă 1246 ostași, în temnițe și spitale 369, 770 au rămas invalizi, copii orfani 2289, iar femei vaduve 1142. (65)

Jertfele umane din cele două sate au fost mari. Au căzut pe câmpul de luptă, pentru întregirea neamului, 67 soldați (48 din Comăna de Jos și 19 din Comăna de Sus). Întru cinstirea memoriei acestor eroi, locuitorii din Comăna de Jos au ridicat, în anul 1935, în centrul satului un frumos monument înfățișând un ostaș cu armă și baionetă, aruncând cu mâna dreaptă o grenadă.

Este cunoscut faptul că învățământul din Transilvania s-a dezvoltat încpând cu cea de a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, în condițiile unei lupte grele de eliberare socială și națională. Inițiatorii înființării școlilor confesionale au avut de luptat cu greutăți materiale deosebite, deoarece statul austro-ungar nu a sprijinit dezvoltarea învățământului românesc, ci, dimpotrivă, a căutat prin diferite legi să-l împiedice. De aceea, majoritatea școlilor, mai ales la sate, au funcționat la început prin case particulare, închiriate sau puse la dispoziție benevol, până ce s-au construit localuri proprii.

Existența școlilor în cele două sate, Comăna de jos și Comăna de Sus, este destul de îndepărtată. Nicolae Albu, în lucrarea „Istoria școlilor românești din Transilvania”, arată că la sfârșitul secolului al XVIII-lea, funcționa ca dascăl în Comăna de Jos, Moise Sechel, cu școala făcută la Blaj. În statistica românilor uniți din Transilvania din 1811, indicată de aceeași lucrare, se amintește despre școala din Comăna de Jos. (66)

În arhiva bisericii din Comăna de Jos se găseau unele documente referitoare la desfășurarea învățământului confesional în a doua jumătate a secolului al XIX-lea. Astfel, ordinul Vivariatului din Făgăraș (vicar Alexandru Micu), cu numărul 781, din 11 noiembrie 1876, face cunoscut preotului și

Senatului Scolastic că Inspectoratul general a constatat unele lipsuri la școala din Comăna de Jos: sălile de învățământ sunt mici, înguste, întunecoase și neîngrijite; școala este lipsită de material didactic pentru învățarea „pruncilor”, astfel că Vicariatul propune Senatului Scolastic să intervină la primărie pentru obținerea unui loc pentru a construi un nou local de școală. Totodată, propune ca „pruncii” începători din ambele confesiuni să fie la un loc, sub conducerea docentului greco-oriental, iar cei mai mărișori din ambele confesiuni în altă sală, având ca dascăl pe învățătorul Langa. „În modul acesta progresul ar fi mai îmbucurător, în loc să umble după confesiuni.”

Primul local de școală, despre care amintește și documentul prezentat, se găsea în locul gospodăriei învățătorului Nicolae Ramba, având două săli de învățământ pentru cele două confesiuni, ortodoxă și greco-catolică, obținut prin amenajarea unei clădiri mai vechi. Fiecare confesiune își avea învățătorul său, plătit prin contribuția oamenilor în bani și în natură (alimente). În arhiva bisericii locale se găseau procese verbale în care Senatul Scolastic fixa învățătorilor leafa în bani și alimente, stabilind totodată și contribuția fiecărei familii în raport cu numărul de copii avuți la școală.

În anul 1909, întrucât la ferma statului maghiar cu sediul „La Curte” se găseau și copii de naționalitate maghiară și fiii argaților ce lucrau acolo, s-a înființat o nouă școală, întreținută de stat, cu predare în limba maghiară, care a funcționat în paralel cu școala confesională până în anul 1918, când a fost desființată. În anul 1921, școlile confesionale au încetat să mai funcționeze, învățământul fiind preluat de către statul român; școala de stat a funcționat în localul fostei școli maghiare (astăzi Primăria comunei).

Amintim câțiva dintre dascălii ce au funcționat la școala confesională din Comăna de Jos, care au ținut aprinsă în sufletele a generații întregi de copii și oameni flacăra conștiinței de neam și libertate: Moise Sechel, Ionașcu, Ion Oprea, Vasile Iteanu, Octavian Pop, Ioan Fătu, Laurențiu Pop (confesiunea greco-catolică), Ilie Urdea, Ion Langa (30 de ani), Moise Fliter, Ion Maniț-Popa (confesiunea ortodoxă). (67)

Un sprijinător al școlii confesionale greco-catolice din Comăna de Jos a fost Gheorghe Pop-Gridanul. Acesta a donat întreaga sa avere pentru întreținerea școlii și ajutorarea copiilor săraci, avere care valora la acea vreme peste un milion de lei. În 1921, desființându-se școlile confesionale, donația amintită a trecut în patrimoniul bisericii greco-catolice. (68) (fig.9)

Despre începuturile învățământului în satul Comăna de Sus se amintește în lucrarea lui Martin Hochmeister, „Calendarium Novum”, tipărită la Cluj în 1807, menționându-se că la acea dată funcționa ca învățător George Popovici.

La început, cursurile se țineau în case particulare: casa cantorală, casa parohială, apoi în casele locuitorilor: Spiridon Lascu, Ion Ghe. Mija, Nicolae Bușilă, Ion Frâncu. În anul 1870 s-a construit un local de școală cu două săli de învățământ, situat în centrul satului; și aici școala era confesională și întreținută de locuitori sub administrația bisericii ortodoxe până în anul 1921, când a trecut în administrația statului român. În localul amintit s-au ținut cursuri până în anul 1937, când școala s-a mutat în localul de astăzi. (fig.10) Dintre primii învățători care au funcționat la această școală amintim pe: George Popovici, Silăstru Greavu, Gheorghe Pumnea, Ion Popița, Zachiu Ghe. Socea, Gheorghe Niță Lascu, Alexandru Frîncu, Gheorghe Comșa, Alexandru Comșa, ultimul funcționând și după primul război mondial. (69)

4. Perioada interbelică

Desăvârșirea procesului de formare a Statului Național Unitar Român a avut urmări de o incontestabilă însemnătate pentru întreaga evoluție economico-socială și culturală a României. Realizarea cadrului național unitar a creat premise pentru dezvoltarea mai intensă a relațiilor capitaliste de producție și a accelerat progresul economic și cultural a țării. În această perioadă asistăm la un spor simțitor al capacității de producție prin creșterea numărului de fabrici, ateliere, uzine și al meșteșugurilor în general.

În cele două așezări, s-au observat o mai mare dezvoltare și perfecționare a instalațiilor tehnice țărănești; au apărut morile sistematice pe bază de benzină (două la Comăna de Sus și una la Comăna de Jos), s-au înmulțit și perfecționat pivele pentru finisarea țesăturilor de lână, a cuptoarelor de var, a căldărilor de rachiu; au apărut mașinile de treierat cu motoare ce funcționau cu benzină. De asemenea, au apărut unele unelte agricole perfecționate: mașini de semănat grâul, de „pus” porumbul, de săpat, și altele care au ușurat munca oamenilor și au contribuit la creșterea productivității. Tot în această perioadă s-au dezvoltat o mulțime de meșteșuguri: zidăritul, tâmplăritul, fierăritul, dulgheritul; în 1933 s-a deschis, pe valea Comănei (Glimee-Leordiș), o carieră de exploatare bazaltul. Toate acestea au contribuit la ridicarea pe o treaptă superioară a vieții economice a oamenilor din cele două așezări și la întărirea gospodăriilor rurale.

După primul război mondial, s-a înfăptuit reforma agrară din 1921, tergiversată până în anul 1923, când locuitorii celor două sate au primit întreaga suprafață arabilă existentă pe hotarul satelor, cât și izlazurile și cea mai mare parte a pădurilor de pe valea Comănei, stăpânite de statul austro-ungar. O parte din pădurile din apropierea satelor, în special la Comăna de Sus, au fost defrișate pentru lărgirea pășunatului de vite. Ca urmare a măririi terenului agricol și

lărgirii izlazurilor, a crescut producția cerealieră și s-a dezvoltat foarte mult creșterea vitelor; au apărut noi rase de bovine, cabaline, ovine, porcine, obținându-se o cantitate superioară de carne, lapte, lână. În această situație, oamenii au dispus de unele surplusuri de cereale, mai ales cei din Comăna de Jos, care deținea pământuri mai fertile, pe care le comercializau în târgurile săptămânale (vinerea) de la Rupea și Făgăraș. De asemenea, oamenii au început să aibă surplusuri de animale: boi, vaci, bivoli, cai, porci, pe care le vindeau în târgurile de vite, stabilite în sate și orașe la date diferite (de trei ori pe an): Făgăraș, Rupea, Șercaia, Veneția de Jos, Crihalma, Comăna de Jos ș.a.m.d.

În ambele așezări au funcționat bănci de credit încă de la începutul secolului XX: la Comăna de Jos filiala Băncii „Șercăiana”, iar la Comăna de Sus, în anul 1908, s-a înființat o Cooperativă de Credit, numită „Cruțarea”, având 111 membri. În anul 1948, întreaga avere a Cooperativei a trecut în patrimoniul Cooperativei de consum nou înființată.

Între cele două războaie mondiale, situația economică a oamenilor din cele două așezări s-a îmbunătățit, concretizându-se prin construcția unor nemestii (case, șuri, grajduri) din piatră și cărămidă, mai întărite și acoperite cu țiglă, înlăturându-se treptat cele construite din lemn și acoperite cu paie și jipi. Cu toate aceste îmbunătățiri de ordin economic, o parte din locuitorii celor două sate încă se mai luptau cu greutăți financiare. Marea majoritate a oamenilor dețineau suprafețe arabile sub 10 ha. De aceea, unii țărani s-au îndatorat la bănci pentru a plăti pământurile primite și a procura inventarul agricol necesar. Dobânzile foarte mari (25%-30%) în trei-patru ani dublau capitalul luat, mulți țărani nu-l mai puteau plăti și, ca urmare, băncile scoteau la licitație ipotecile puse pe vite, case și pământuri. Pentru a ieși din această situație, unii au emigrat în America sau au plecat în București, angajându-se ca oameni de serviciu la anumite instituții și la case boierești.

Comparativ cu etapele anterioare, în perioada interbelică, în cele două așezări asistăm la o înviorare a învățământului și a culturii în general.

Unul dintre dascălii ce a funcționat la Comăna de Jos și care a depus o activitate deosebită pe linie cultural-artistică și obștească, păstrător al datinilor străbune, a fost Ilie Martescu. Acesta, ajutat de cadrele didactice din acea vreme, a înființat la Comăna de Jos, în anul 1934, o formație corală și una de dansuri și obiceiuri tradiționale, participând în anul 1936 la concursurile organizate de Asociația Astra, unde a obținut premii pe județ și pe țară. Amintim că, încă din

1928, învățătorul Laurențiu Pop a înființat o formație de călușari, participând la o serie de manifestări culturale.

Între cele două războaie, un rol deosebit în culturalizarea maselor l-a avut teatrul sătesc. În timp de iarnă, tineretul și oamenii căsătoriți se adunau la școală, și sub conducerea învățătorilor pregăteau programe teatrale, cuprinzând piese cu conținut patriotic, comedii, coruri, poezii, anecdote, etc. Teatrele erau urmate de o masă comună și joc tradițional.

Formarea Statului Național Unitar a creat noi premize de dezvoltare și afirmare a școlii românești. Pe lângă școlile cu caracter teoretic – gimnastăzii, licee – au luat ființă o serie de școli cu caracter practic: școli comerciale, școli de arte și meserii, transformate apoi în gimnastăzii și licee industriale.

Școala primară din Comăna de Jos, în perioada interbelică, a funcționat cu șapte clase, având trei posturi didactice, iar grădinița un post. Întrucât în acest timp, cât și după cel de-al doilea război mondial, au funcționat în amândouă satele un număr foarte mare de dascăli, am considerat necesar, din lipsă de spațiu, să amintim doar câțiva dintre ei, aceia care au avut o activitate mai deosebită și de lungă durată pe linie didactică și cultural-obștească. Astfel, au mai funcționat la această școală: Cornel Langa, Laurențiu Pop, Valerica Langa, iar la grădinița de copii Silvia Fișcă. (70)

În anul 1923, la Comăna de Jos s-a înființat o școală de arte și meserii cu durata școlarizării de patru ani, care avea și internat, funcționând în clădirile fostei ferme maghiare „La Curte”. În primul an, a funcționat cu două secții: fierărie și rotărie. În anul 1924, s-au mai înființat două secții: tâmplărie și lăcătușerie, fiecare secție funcționând cu grupe de 15-30 elevi. Lucrările legate de profilul secțiilor se făceau pe bază de comenzi. În afară de învățământul practic de specialitate, care avea ponderea cea mai mare în planul de învățământ, se predau și cunoștințe de cultură generală. În anul 1928, școlile de arte și meserii s-au transformat în gimnastăzii industriale, cu durata de patru ani; la Comăna a rămas gimnastăziu industrial. Elevii care alegeau gimnastăziu puteau să-și continue studiile la liceele industriale. Gimnastăziu industrial de la Comăna a fost mutat la Rupea. (71) Precizăm că, tot în scopul legării teoriei de practica vieții, școlile din satele în discuție posedau terenuri arabile cu pepiniere unde elevii făceau practică.

După primul război mondial, școala din Comăna de Sus a funcționat cu 7 clase, având trei cadre didactice (trei posturi). Dintre învățătorii care au funcționat la această școală, cu o bogată activitate didactică și cultural-obștească, amintim pe Ion Frîncu, un dascăl destoinic, de a cărui activitate se leagă construirea noului local de școală între anii 1934-1937. De asemenea,

învățătorii Alexandru Comșa, Moise Capătă și Cornel Comșa au avut o contribuție deosebită în ridicarea pe o treaptă superioară a activității didactice din școală și de culturalizare a maselor sătești (ultimul a funcționat și după 1944). (72)

După 23 august 1944, armata română și-a continuat acțiunile ofensive pentru eliberarea întregului teritoriu românesc de sub ocupația trupelor fasciste și hortyste. La 25 octombrie 1944, prin zdrobirea ultimelor rezistențe, din zona orașelor Satu Mare și Carei, a fost eliberat întreg teritoriul României. Partea de nord a Transilvaniei, smulsă din trupul țării prin Dictatul de la Viena, predată Ungariei hortyste în august 1940, a revenit în hotarele firești ale României. Armata română a continuat apoi lupta pentru eliberarea Ungariei și Cehoslovaciei.

Jertfele umane din cele două sate în timpul celui de-al doilea război mondial s-au ridicat la 43 ostași și 3 ofițeri; din Comăna de Jos 28 soldați și 3 ofițeri, iar din Comăna de Sus 15 soldați. În anul 1980, locuitorii satului Comăna de Jos au pus pe soclul monumentului existent încă o placă comemorativă cu numele ostașilor și al ofițerilor căzuți pe câmpul de luptă în al doilea război mondial.

5. Etapa socialistă și perioada contemporană

Printre primele măsuri de ordin politic întreprinse de Partidul Comunist Român, venit la putere în 6 martie 1945, au fost crearea organelor supreme și locale ale puterii de stat (Marea Adunare Națională și Consiliile Populare) și adoptarea unei constituții democratice. În iunie 1948, se realizează naționalizarea principalelor mijloace de producție, creându-se proprietatea socialistă. De asemenea, Plenara Comitetului Central al Partidului Comunist Român, din 3-5 martie 1949, a dezbătut programul transformării socialiste a agriculturii, creându-se sectorul socialist de stat și cel cooperatist în agricultură.

În anul 1950, s-a făcut prima reformă administrativă a țării când, cele două sate ce aparțineau județului Făgăraș, au trecut la Raionul Rupea, Regiunea Brașov.

Transformările economico-sociale și culturale au adus mari modificări în modul de viață materială și spirituală al oamenilor din așezările rurale. Tendința tot mai accentuată a satelor spre urbanizare a schimbat concepțiile oamenilor, care tind spre un standard de viață tot mai ridicat, apropiindu-se treptat de cel urban. Aceste modificări s-au simțit pe deplin și în satele supuse atenției, mai ales la Comăna de Jos, care datorită legii administrativ-teritoriale din 1968, a devenit centru de comună de care aparțin satele: Comăna de Sus, Crihalma și

Ticușul Nou. Între anii 1952-1954 și 1972, s-a construit un nou local de școală cu 12 săli de învățământ, cu laboratoare și ateliere școlare. Tot în această perioadă au luat ființă un dispensar medical uman și unul veterinar.

Satele au suferit transformări structurale. O parte însemnată din săteni și-au construit case noi, cu o arhitectură modernă și funcțională, prevăzute cu instalații sanitare, iar alții și-au modernizat casele părintești. Un important rol l-a avut Combinatul de Cement de la Hoghiz fiind unul dintre principalii factori care au contribuit la modernizarea zonei atât prin producția de ciment cât și prin oferirea multor locuri de muncă, majoritatea angajaților fiind localnici, crescând potențialul economic și nivelul de trai zonal. Se observă o înlocuire treptată a mobilierului tradițional cu cel modern, urban. Au început să se folosească cu precădere aragazurile, frigiderule, mașinile de spălat și alte aparate de uz casnic.

Un important însemn al modernizării în satul Comăna de Jos l-a constituit introducerea în anul 1986, a apei potabile adusă prin conducte de la Fântâna Iuga, de sub culmea dealului Pleașa, iar după decembrie 1989 rețeaua modernă de apă cu alimentare de la Fântâna Crăiesii din Comăna de Sus, între anii 2000-2001.

În perioada socialistă fondurile alocate de stat pentru învățământ au fost crescute progresiv, contribuind la înmulțirea numărului de școli și la dotarea lor cu laboratoare, ateliere, material didactic, precum și la creșterea numărului de școlarizați, elevi, studenți, cadre didactice. În Comăna de Jos și Comăna de Sus au existat analfabeți, care prin organizarea unor cursuri speciale cu durata de doi ani, conduse de cadre didactice, au fost alfabetizați.

La Școala Generală din Comăna de Jos, după reforma învățământului din 1948, au frecventat cursurile gimnaziale elevi din satele: Comăna de Jos, Comăna de Sus, Crihalma, Ticușul Nou, Ticușul Vechi, iar începând cu anul școlar 1982-1983, școala a funcționat cu zece clase, având profil agro-industrial.

(73) În ambele sate au funcționat în paralel grădinițe de copii.

Dintre învățătorii și profesorii de la Școala Generală din Comăna de Jos cărora le-au fost acordate titluri, gradații de merit, diplome pentru munca deosebită depusă pe linie didactică, cultural-educativă și obștească, amintim pe: Nicolae Ramba – dascăl harnic și bun gospodar, permanent îndrumător al treburilor oștești ale satului – căruia i-a fost conferit titlul de „Învățător Emerit”; prof. Cornel Comșa și învățătorului Iuliu Popa li s-au acordat „Gradația de Merit”; învățătoarei Constața Gubernat diploma de „Învățătoare evidențiată” pentru munca didactică și cultural-educativă în rândul tineretului; iar prof. Margareta Furțea, în repetate rânduri, a fost evidențiată pentru activitatea practică cu elevii pe lotul experimental al școlii.

După anul 1944, au mai funcționat la această școală, timp mai îndelungat, următoarele cadre didactice: Ileana Ramba, Ion Itoafă, Petre Manciulea, Virgil Furțea, Nicolae Bucur, Constantin Țânțăreanu, Constantin Gubernat, Laurean Stănuleț, Martescu Elena ș.a.; iar la Grădinița de Copii: Elisabeta Vlad, Ileana Comșa, Maria Furțea. De remarcat este faptul că majoritatea cadrelor didactice care au funcționat la aceste două instituții au fost fii ai satului. (74)

În ambele sate și-au desfășurat activitatea cămine culturale. Localul Căminului Cultural din Comăna de Jos (fig.11) a fost construit în anul 1947 de către locuitorii satului, prin contribuție bănească. Căminul are o capacitate de 500 de locuri și era dotat cu o bibliotecă cu peste 11.000 de volume, un cinematograf, iar în ultimii ani, prin grija cadrelor didactice, s-a organizat un punct muzeistic. În Comăna de Sus căminul a funcționat în fostul local a școlii, iar în anul 1981, a început construcția unui nou local terminat în 1987. (fig.12)

Activitatea cultural-educativă și obștească în cadrul căminelor a fost mereu la înălțime, formațiile de teatru, cor, dansuri și obiceiuri tradiționale obținând locuri fruntașe la concursurile județene și naționale. Ansamblul de obiceiuri populare, „Lunca Oltului”, condus de învățătorii Constanța și Constantin Gubernat, cu sprijinul cadrelor didactice, în mai mulți ani, a fost laureat al Festivalului Național „Cântarea României”.

În această perioadă are loc de asemenea o modernizare a sistemului informațional, a mijloacelor de culturalizare a maselor, în multe gospodării existând aparate de radio sau televizoare și un număr însemnat de săteni având abonament la ziare, reviste locale sau centrale.

IV. Așezările oamenilor și evoluția lor

1. Întemeierea și tipologia satelor

Întemeierea așezărilor solicita, în trecutul îndepărtat, împlinirea unui scenariu ritual complex de practici arhaice despre care amintește tradiția locurilor.

Tema vânătorii rituale este extrem de frecventă în miturile de origine și întemeiere a regatelor, cetăților și chiar a satelor. În multe mituri sunt prezente animale călăuză (zimbrul, căprioara, cerbul, ș.a.) care orientau pașii întemeietorilor spre ținuturi necunoscute unde se găseau condiții favorabile de trai. Punctul culminant al ritualului de întemeiere era „baterea parului”, marcându-se noua vatră de locuire; în jurul aceluia par se construiau apoi casele și gospodăriile, luând ființă un sat. Urma apoi stabilirea hotarelor, a moșiei, prin brazde de pământ, șanțuri, pari sau pietre de hotar, asupra cărora comunitatea devenea stăpână „de drept”. Satul, spre deosebire de oraș, a fost un nucleu, un element permanent de adăpost și locuire neîntreruptă. (75)

În satele din microzona Comăna se vorbește adesea de „bătutul parului” prin care strămoșii acestor locuitori au stabilit vatra satului, moșia. Remarcăm de asemenea faptul că ulițele celor două sate – Comăna de Jos și Comăna de Sus – poartă numele primului strămoș care a „bătut parul”, unde și-au așezat gospodăriile urmașii de același neam: Ulița Lănțeștilor (Lancea), Ulița Conteștilor (Coanta), Ulița Frânțeștilor (Frâncu), Ulița Măneștilor (Manea) etc.

Descoperirile arheologice efectuate pe hotarul satelor Comăna de Jos și Comăna de Sus (Gruicul Văcarului, Heleșteu, Dealul Slatinei, Pleșița Pietroasă, Cetățiuie) dovedesc existența așezărilor omenești din timpuri străvechi, începând cu epoca neolitică și succedându-se prin toate perioadele istorice până în zilele noastre (a se vedea istoria așezărilor). Fără îndoială că aceste așezări cuprindeau la început colectivități restrânse, circa 30-60 familii, care în decursul timpului au suferit modificări radicale până la stabilirea vetrei de astăzi a satului, fiind condiționate de factorii geografici și economici – în primul rând, existența unei resurse de apă potabilă, pământuri arabile, pășuni pentru vite, păduri etc., cât și de topografia terenului. Când acești factori deveneau insuficienți traiului, așezarea era obligată să părăsească vatra veche și se muta în alte locuri mai prielnice; probabil așa se explică așezările mai sus pomenite. De fapt, tradiția locală cât și topografia locului presupun că Valea Comănei, începând cu locul denumit „La Brastăzi”, se îndrepta către nord-vest, curgând pe sub poalele dealului Pleașa, pe sub Lazul Cândii, Rad-Voicu, Pleșiță, Răchițele, Pârâul Hotarului și apoi se vărsa în Olt. Probabil că mai târziu, valea și-a schimbat

matca, curgând pe sub Lazul Cândii, Răchițele și Heleșteu, unde tradiția amintește de existența unei mori. Așezarea prefeudală din Gruitul Văcarului este posibil să se fi mutat la Heleșteu, așa cum se presupune și în lucrarea „Comăna de Jos – Așezările de epocă dacică și prefeudală”. (76) Această probabilitate se va lămuri dacă, vreodată, se vor mai face cercetări arheologice pe dealul Heleșteului. De asemenea presupunem că, din cauza unor alunecări de teren de pe culmile Pleșei, în zona denumită „La Brastăzi”, Valea Comănei și-a format o nouă matcă, cu direcția spre vest, adică cea de astăzi. Astfel, așezările existente în momentul respectiv pe hotarul Comănei de Jos, găsind condiții mai prielnice traiului, s-au concentrat de-a lungul văii trasând în linii mari vatra satului de astăzi. Desigur că, la început, așezarea cuprindea un număr mic de locuințe, din care majoritatea erau așezate în dreapta văii, în locul numit „Cânepi”, în centrul satului de astăzi fiind foarte puține.

Pe hotarul Comănei de Sus, ținând seama de toponimia locurilor, putem presupune că valea a avut matca prin locul numit „Sub Margini”. Tradiția locală ne spune că primele așezări ale satului au fost în dreapta văii, pe Coasta Rădoaiei, Pârâul Fântânii și Sub Hârtop (Hodoghina), fiindcă pe malul stâng al văii, unde astăzi se întinde cea mai mare parte a satului, era un loc mlăștinos, cu bălți și stufărișuri.

După geneză, așezările rurale românești sunt grupate în trei categorii: sate matcă, sate roi și sate de colonizare. Satele matcă existau la întemeierea țărilor românești, unele dintre ele fiind pomenite în documentele vechi emise de cancelariile domnești. Aceste sate se găseau pe întreg teritoriul țării, dar mai cu seamă în depresiunile montane, în zonele adăpostite de dealuri și podișuri, pe terasele și în lungul apelor, fiind conduse de un jude. Războaiele, precum și incursiunile de jaf ale turcilor și mai ales ale tătarilor au făcut ca satele matcă să-și mute uneori vetrele, deplasarea acestora efectuându-se pe același trup de moșie, în locuri mai ascunse și mai greu accesibile, păduri, mlaștini. În multe cazuri, o parte din populația satului matcă se desprindea la o anumită creștere demografică și întemeia o altă așezare – sat roi. La început, satele roi foloseau în comun pământurile arabile, pășunile, pădurile. După un timp, noul sat începea să se individualizeze teritorial față de satul matcă, devenind stăpân pe pământuri, păduri și având conducere proprie. Înmugurirea satelor unele din altele a generat zone și subzone etnografice caracterizate printr-un fond demografic comun: ocupații, meșteșuguri, arhitectură, port, tradiții, obiceiuri. (77)

Ținând seama de caracteristicile așezărilor după geneză, putem presupune că satul Comăna de Jos este un sat matcă din care a luat ființă satul Comăna de Sus. Această ipoteză este susținută și de cercetările arheologice efectuate pe

hotarul Comănei de Jos, de unele documente prezentate în capitolul de istorie, cât și de unele caractere etnografice comune: port, obiceiuri, arhitectură, ocupații, etc. De altfel, toponimia locurilor arată limpede că întreaga zonă agricolă din sud-estul satului Comăna de Jos era acoperită în trecut cu păduri de stejar, fag, mestecăn, defrișată mai târziu și transformată în teren agricol: *Lazuri, Lăzuleț, Lazul lui Tămaș, Lazul Grecului, Mestecăniș, Între Arini*.

După formele de relief, cele două sate fiind așezate la o altitudine între 400-800 metri, fac parte din așezările din zonă de deal. Ambele sate se încadrează conform recensământului populației din 2011 între satele de mărime medie, cu o populație între 500 și 1000 locuitori (Comăna de Jos - 768 locuitori și Comăna de Sus - 512 locuitori).

Tipologia structurală a așezărilor rurale este mult controversată de diferiți cercetători etnografi, geografi, istorici și de aceea ne vom referi la cercetări care precizează următoarele tipuri: satul risipit, satul de tip răsfirat, satul compact și satul adunat. (78)

Pentru a stabili tipologia structurală a celor două sate vom descrie câteva caracteristici generale de așezare a vetrei satelor. În fiecare sat întâlnim ulițe de-o parte și de alta a văii care curge de la est la vest. Paralel cu valea, satele sunt traversate de câte o uliță principală din care se desprind altele spre nord și spre sud. Casele sunt lipite unele de altele și așezate cu fațadele spre ulițe, iar șurile și grajdurile în spatele curților. După șuri, în aproape toate gospodăriile, sunt grădini cu livezi de pomi fructiferi și loturi unde se cultivă zarzavaturile. La Comăna de Jos ulițele sunt liniare, mai largi, prin mijlocul satului trece șoseaua Șercaia-Rupea ce intersectează Ulița Principală, iar vatra satului dispune de un teren de șes, mai întins, pe când în satul Comăna de Sus, în afară de ulița principală, celelalte sunt mai înguste, neliniare din cauza culmilor care uneori coboară până în spatele gospodăriilor.

O altă caracteristică a ambelor sate este aceea că în centrul acestora există o mică piață unde, în trecut, era locul în care diferiți negustori își expuneau mărfurile: cherestea, vase, încălțăminte, ș.a.

Cele două sate, fiind așezate în zona de contact între șes și deal sunt înconjurate de pământuri arabile, păduri, islazuri, având caracterul așezărilor agricole pastorale. Alături de economia agricolă o pondere importantă o deține și creșterea vitelor, după anul 1944 intervin ocupațiile industriale la Combinatul de ciment de la Hoghiz, cel care a oferit cele mai multe locuri de muncă în zonă, la Combinatul chimic din Făgăraș și la alte unități industriale din zonă, iar după 1989 se observă o reîntoarcere la ocupațiile agricole precum și o creștere a celor de comerț.

Încercând să precizăm tipul structural morfologic al celor două sate, ținând seama de caracteristicile enunțate mai sus, putem presupune că ambele sate fac parte din tipul satelor răsfirate românești, cu unele influențe săsești și ungurești ale satelor compacte din jur. Îndeosebi în arhitectura gospodăriilor subliniem faptul că aceste influențe arhitecturale au început să dispară în epoca postbelică.

În evoluția așezărilor și gospodăriilor rurale, alături de factorii geografici, social-economici și demografici, trebuie luați în vedere și factorii de civilizație și cultură care, în decursul istoriei omenirii, au făcut diferența, pe lângă ceilalți factori enumerați, în evoluția anumitor comunități. (79)

2. Tipurile de case – arhitectura

Casa, ca adăpost și loc de desfășurare a multiplelor ocupații ale omului, a avut o evoluție îndelungată. Arhitectura caselor din cele două sate, ca și din alte părți, a suferit modificări în funcție de dezvoltarea materială și spirituală a oamenilor. Cercetările arheologice efectuate pe hotarul Comănei de Jos, la locul numit *Gruitul Văcarului*, au adus mărturii sigure despre modul de construcție a unor locuințe străvechi, descrise într-un capitol anterior.

Cele mai vechi locuințe din cele două așezări sunt formate dintr-o singură odaie. Astfel, casa lui Lupu era așezată în centrul satului Comăna de Sus, unde își avea gospodăria Ion Răcășan, construită din lemn și acoperită cu șindrilă, și avea spre uliță și curte câte o fereastră foarte mică. În jurul casei era pus un strat gros de pământ (podmol), iar pe latura din curte podmolul era mai lat, formând un fel de prispă, acoperișul având o mică „lepădătură”. Tot pe această latură era și ușa de intrare care era foarte joasă, iar sistemul de deschidere (zăvorul) era din lemn. În interior, pe peretele din stânga se găsea *ploatănul* prelungit cu o vatră deschisă (neacoperită), iar fumul era colectat de un *urloi* construit din piatră și lipit cu lut în afara peretelui, ieșind în pod. Astfel de case au existat și în Comăna de Jos. (fig.13)

În evoluția arhitecturii caselor a apărut tinda, dar fără a avea un sistem de încălzire, odaie de trecere, de obicei nelocuită, folosită uneori pentru păstrarea alimentelor. Aici se ținea *tronul* cu făină și, uneori, unele animale mai mici: găini, capre, porci, etc. Case cu tindă nelocuibilă, construite din lemn și acoperite cu *jipi* au existat în cele două sate până în preajma celui de-al doilea război mondial (case locuite de Nișca Ghergheci, Maria lui Nae, Popa Mon Nicolae).

Tinda cu vatră și cuptor de pâine a apărut încă înainte de primul război mondial și s-a generalizat în anii următori. Ea a preluat din funcțiile locuinței

vechi; vatra veche unde, de obicei, dormeau bătrânii s-a mutat în tindă, dar fără a se mai folosi pentru dormit, iar în odaia „de dinainte” s-a construit un cuptor din *căhăli* sau din cărămidă pentru încălzit. Pregătirea bucatelor sau fiertul rufelor se făceau pe vatra din tindă. În fundul vetrei, unde se făcea focul cu lemne lungi, nu lipsea *cujba* de care se agăța ceaunul de făcut mămăligă sau căldarea de fiert rufe; de asemenea nu lipseau nici *pirostriile*, așezate pe jar, pe care se puneau cratițele și oalele pentru pregătirea mâncării. Tot pentru pregătirea hranei se foloseau cratițele de *tuci* cu trei picioare. În unele gospodării, în timp de iarnă, mâncarea se făcea în camera de dinainte; cuptorul de încălzit cu căhăli era prevăzut în față cu o mică plită.

După primul război mondial, cuptorul de încălzit cu căhăli din odaia „de dinainte”, care în dese cazuri se continua cu o vatră acoperită, despre care vom vorbi ulterior, cât și ploatănușul au fost înlocuite cu sobe de tuci sau tablă și, mai recent, cu sobe de teracotă. De asemenea, tinda s-a eliberat de cuptorul de făcut pâinea devenind odaie de locuit, iar pentru acesta s-a construit o cameră specială numită bucătărie de vară. Au început să apară casele cu trei camere așezate liniar; tinda se despărțea în două: un coridor de trecere spre cele două camere și celarul, un fel de cameră unde se țineau alimentele. Pe culmi, erau păstrate unele haine de sărbătoare. Mai târziu, celarul a fost desființat, pentru cămară s-a construit o încăpere specială, iar odaia din mijloc a devenit locuibilă, din care se trece în camera de dinainte și în „căsuță”(a treia cameră). (fig.14, fig.15)

Cele mai multe case sunt formate din două camere, construite „sus”, adică deasupra pivniței, și se continuă liniar cu două – trei camere – căsuțe – în lungul curții: cameră de dormit, bucătărie de vară cu un cuptor de pâine și cazan de fiert rufe, cămară, etc. Casa propriu-zisă este formată din tindă (locuibilă) și odaia de dinainte, restul odăilor sunt „căsuțe”, cu diferite funcționalități. De obicei, în căsuțe locuiesc bătrânii, în prima odaie de „sus”(tinda) alți membri ai familiei, iar în camera de dinainte tinerii căsătoriți sau, în cele mai dese cazuri, este rezervată pentru unele ceremonii familiale deosebite: logodne, nunți, privegherea morților.

Necesitatea unei camere cu o temperatură mai scăzută și constantă pentru păstrarea alimentelor, a făcut să apară pivnițele. De altfel, omul a simțit nevoia să-și adăpostească proviziile din timpuri străvechi, fapt arătat anterior – gropile de provizii descoperite pe hotarul Comănei de Jos. Pivnițele au apărut mai ales odată cu construcția caselor din piatră și cărămidă. Acestea au condiționat înălțimea caselor și construirea *pridvorului*, a *galeriei* și mai târziu a *verandei*. Ca să se intre în casă trebuie să se urce mai multe trepte ale pridvorului, un fel de foișor, la intrarea în prima cameră. Dacă pridvorul se prelungește și în față

celorlalte odăi, poartă numele de galerie care este închisă cu un pălănel de scândură cu creștături de circa 1-1,2 m și susținută din stâlpi de lemn (brad, stejar, fag), frumos ornați cu creștături și figuri geometrice.

În construcția caselor moderne de astăzi, pridvorul s-a înlocuit cu veranda deschisă sau închisă cu sticlă și stâlpi din beton, planul arhitectural fiind cu mult mai complex. Acolo unde intravilanele erau mai late se construiau două camere spre uliță continuate cu altele în lungul curții. În arhitectura construcțiilor mai noi, trebuia să se țină seama de specificul zonal, de tradițiile locale, cât și de conservarea frumuseților naturale.

În ceea ce privește așezarea caselor față de punctele cardinale și de uliță, în trecutul îndepărtat, când ulițele nu erau fixate, orientarea se făcea numai în funcție de soare, adică spre răsărit și miazăzi și foarte puțin spre apus. Mai târziu, când s-au fixat limitele ulițelor, orientarea caselor s-a făcut în funcție de acestea și, unde erau posibilități, după soare.

3. Tipurile de gospodării

Tipurile de gospodării s-au diferențiat în cursul timpului prin modul arhitectural, așezare, construcții, anexe, etc. Această diferențiere a fost condiționată de dezvoltarea economică, de folosirea și valorificarea complexă a resurselor locale, de ocupația oamenilor.

Gospodăriile având curți organizate în unghi erau și sunt cele mai frecvente în cele două sate: casă, căsuțe, șopronul pentru lemne și păstrarea uneltelor de muncă, cotețe de păsări, porci alcătuiesc prima linie de construcție, începând de la uliță, iar pe latura din fund, în latul curții, se află grajdul pentru vite și șura, în spatele acestora, grădina cu pomi și legume. (fig.16)

Înainte de primul război mondial casele și restul anexelor gospodărești erau construite din lemn, acoperite cu *jipi*. În cele mai dese cazuri erau așezate liniar, pe aceeași parte a curții, urmărindu-se economia de material lemnos. Aceste construcții erau expuse incendiilor. De un astfel de incendiu, de care încă își mai amintesc bătrânii satelor, s-a petrecut în ziua de 26 octombrie 1911, când o treime din nemestiile oamenilor din Comăna de Sus au fost distruse în întregime. Oamenii care au mai avut vreme au acoperit coroanele caselor cu „lepedeauă de pânză” înmuiate în apă, scăpând astfel de urgia focului. Același lucru s-a întâmplat și în Comăna de Jos în secolul al XIX-lea, când o jumătate din nemestiile oamenilor au fost distruse de foc. În așezarea gospodăriilor în unghi întâlnim foarte des în cele două sate, la intrarea în curte, o cameră (căsuță) legată de casă cu o poartă cu boltă („cu cerc”). Înainte și după primul război mondial oamenii mai înstăriți au început să-și închidă curțile cu zid din piatră

sau cărămidă și cu „cerc” la poarta de intrare. Acest tip de gospodării, având curte închisă și întărită (cu cerc la intrarea principală), s-a generalizat între cele două războaie, existând și astăzi. Totuși, după cel de-al doilea război mondial, a existat tendința de a se înlătura acest tip greoi de curte cu „cerc” la poartă, înlocuindu-se cu porți mai joase, confecționate din tablă, frumos ornate, dând un aspect estetic caselor.

4. Materiale și tehnici în construcția caselor

Având la îndemână pădurile de fag și stejar, fără îndoială că la început lemnul a fost materialul principal din care oamenii din cele două așezări și-au clădit casele și anexele gospodărești. În linii mari, vom prezenta tehnica de construcție a caselor: temelia acestora era formată dintr-un cadru de bârne groase de stejar (mai rar de fag), „tălpile casei”, cioplite pe două părți, așezate pe lespezi de piatră și în cele patru colțuri încheiate prin „cheotori”. Spațiul dintre „tălpi” se umplea cu piatră de râu, pe care se umplea pământ „călcat” (pomesteală), sau se podinea cu scânduri groase; casele lipite pe jos cu pământ „călcat” au dăinuit până după cel de-al doilea război mondial.

Peste cele patru grinzi, care formau „tălpile”, se construiau pereții casei din bârne subțiri, cioplite, și acestea tot pe două părți pentru a se putea așeza una peste alta, și se încheiau la colțuri tot prin „cheotori”. Când camerele erau mai mari (pentru rezistență) se introducea în mijlocul pereților un stâlp scobit pe ambele părți, unde se îmbucau bârnele. Pereții, în interior și în cele mai dese cazuri și în exterior, erau lipiți cu un strat de lut galben „călcat”, amestecat cu balegă și pleavă pentru a se lipi mai bine și pentru ca să nu crape, apoi se văruiau în alb. Mai târziu, pe pereți, în exterior, se băteau lați peste care se aplica stratul de lipitură și apoi se văruiau la fel ca în interior.

Coroana casei era alcătuită din căpriori legați pereche prin „cătușe”, fixați pe capătul grinzilor. Căpriorii cât și grinzile, la început erau confecționați din lemn de plop, adus de pe valea Comănei din *Piscul Mare, Pădurea cu plop*i sau de pe *Valea Purcarului*. Pentru rezistența acoperișului, pe o parte și pe alta a interiorului, se bătea cu „piroane” pe căpriori câte o „stinghie” lungă, care pornea de jos în linie oblică spre vârful coamei (legătura de vânt). Pe grinzi se puneau „podini”, formându-se podul casei folosit pentru uscatul porumbului, alteori se țineau jimnițele cu cereale, etc. Peste căpriori, se băteau lați (se lățuia) confecționați din fag și apoi se așezau *jipii*, legați de lați cu nuiete de răchită. În partea de sus, la coamă, pentru ca vântul să nu zboare *jipii*, se puneau din loc în loc „țepușe” în formă de unghi, iar la capătul coamei țepușele aveau cele două

brațe mai lungi, îmbrățișând o parte din coroană. Coroanele caselor din lemn și acoperite cu jipi aveau 3-4 „ape” în linie oblică.

În a doua parte a scolului al XIX-lea, a început construcția caselor de piatră „ușoară” și „grea”, care se găsea în cantități mari pe Valea Comănei. Temelia casei devenea astfel mai puternică. După ce se scotea pământul pentru construirea pivniței, se săpau șanțurile pentru temelie, adânci de circa 0,80-1,20m (adâncimea se făcea în raport cu rezistența pământului și greutatea clădirii). În fundament se punea piatră „tare” legată cu mortar din nisip și var. Pereții se construiau din piatră „ușoară” sau cărămidă. După terminarea pereților pivniței, se așezau grinzile de stejar, îngropate în zid și apoi se continua cu pereții camerelor pe care se așezau grinzile casei, confecționate din lemn de plop sau brad. În cele mai dese cazuri, grinzile din odaia de dinainte erau frumos ornamentate cu forme geometrice și creștături. Coroana în 2-3 ape se susținea pe grinzi. Casele din piatră erau acoperite cu țiglă.

În construcția caselor de astăzi s-au adăugat unele materiale și tehnici noi; fundamentul se face din ciment, iar pereții din cărămidă. Materialul lemnos pentru coroană este din lemn de brad, exceptând grinzile pivniței care sunt din stejar, beton sau, mai nou, se toarnă o placă de beton. Pentru rezistența coroanei s-a adăugat jugul, un cadru de vânturi susținut de stâlpi, împlântați în grinzi, iar căpriorii se „îmbucă” pe vânturile jugului.

Un obicei demn de amintit, care se păstrează până în zilele noastre, este acela că la terminarea caselor – a nemestiilor în general – zidarii și dulgherii pun pe zid sau pe coroană o prăjină cu un buchet de flori (de obicei mușcate) și închină dintr-o sticlă cu rachiu strigând cu toții de mai multe ori: Vivat! Vivat! Vivat! Să stăpâneasca mulți ani casa....(numele proprietarului). Oamenii își exprimau astfel bucuria că s-a mai construit o nouă clădire în sat.

5. Construcții economice

Construcțiile economice se împart în 2 grupe: construcții pentru păstrarea produselor alimentare și construcții pentru adăpostirea animalelor, furajelor, uneltelor de muncă și a mijloacelor de transport. Primele au apărut odată cu dezvoltarea economiei țărănești, ca urmare a perfecționării uneltelor și relațiilor de muncă, care au avut ca efect surplusurile de produse ce trebuiau conservate. Cele mai vechi construcții de acest gen au fost gropile de provizii despre care am amintit anterior, apoi, cu mult mai târziu, au apărut cămărilor, pivnițele, etc. Tot pentru păstrarea alimentelor, în special a cerealelor, a făinei, s-au construit *tronurile* și *jimnițele*, confecționate, la început, din scânduri groase de fag sau stejar, apoi de brad.

A doua grupă de construcții, care sunt cele mai importante anexe gospodărești, constau din grajduri, șuri, șoproane, pătule pentru uscarea porumbului, cotețe pentru porci și păsări.

Șura, grajdul sunt socotite ca fiind cele mai importante anexe gospodărești. Șura este folosită în scopul păstrării furajelor pentru vite, iar în trecut se depozitau clăile de cereale până la treierat. Este alcătuită din două încăperi: vatra șurii (aria), lipită pe jos cu pământ galben unde se îmblăteau cerealele cu *îmblăciul*, apoi cu mașina de treierat; a doua încăpere este „părțitoarea”, despărțită cu un mic „pălănel” de vatra șurii. În părțitoare se păstrează furajele, iar în vatra șurii era adăpostit carul. Tot aici, este locul unde se pregătea hrana pentru vite, care era introdusă în „*iescăle*” prin două ferestruici prevăzute în zidul grajdului.

Construcția șurii este destul de simplă; cadrul principal, având forma unui patrulater, este alcătuit din vânturi de stejar, susținute de patru stâlpi în exterior și doi stâlpi în mijloc, așezați pe postamente de piatră sau ciment. Aceștia se îmbucau prin „cepi” cu scobiturile vânturilor. Pentru creșterea rezistenței stâlpilor sunt adăugate câte două brațe (stinghii), care se îmbucă în linie oblică în vânturi și stâlpi. Coroana șurii se sprijină pe vânturi exterioare, care se prelungesc și pe grajd, având același acoperiș. Pentru mărirea rezistenței coroanei, în interior, pe o parte și alta sunt fixate „legăturile de vânt”, două prăjini foarte lungi care porneau de jos de la vânturi și urcau spre vârful acoperișului, legând căpriorii. Unele șuri erau prevăzute cu „lepădături”, anexe ale coroanei, care coborau foarte aproape de pământ, sub care se construiau cotețe pentru adăpostirea unor animale mici (porci, oi, găini) sau se păstrau uneltele de muncă. Șurile erau închise cu scânduri de brad; puține șuri aveau pereții din cărămidă.

Grajdul, a doua anexă importantă a gospodăriei țărănești, a suferit modificări; de la adăposturile pentru animale, construite din nuiiele sau bârne de lemn lipite cu lut s-a ajuns la grajduri construite din piatră, apoi din cărămidă, podite cu „foastăne” de stejar sau cimentate.

Șopronul, o altă anexă a gospodăriei țărănești, unde de obicei se păstrau lemnele pentru foc, uneltele de muncă, era construit în continuarea căsuțelor, sub același acoperiș. Cotețele pentru porci erau construite în cele mai dese cazuri din „foastăne” de stejar, cu troci în față și despărțituri pentru scroafe cu purcei. Acestea, cât și cotețele pentru păsări, erau așezate sub șoproane și „lepădături”.

Curțile propriu-zise ale gospodăriilor au, în general, forme de patrulare prelungite în funcție de intravilanul respectiv. Este de remarcat faptul că aproape

întotdeauna casa și anexele sunt așezate pe o latură a intravilanului, având în față curtea, astfel asigurându-se securitatea animalelor și a altor bunuri gospodărești. În ultimii ani, la locuitorii din cele două sate, s-a observat o deosebită grijă pentru curățenia și înfrumusețarea curților. Platformele de gunoi ce se găseau în toate curțile, în apropierea grajdului, au fost mutate în grădină. Mulți dintre gospodari și-au construit trotuare în fața casei și a anexelor, au amenajat adevărate alei cu flori: coprine, bujori, gherghine, trandafiri ș.a. De asemenea, în curțile mai mari, în scopul folosirii raționale a terenului s-au amenajat loturi în care se cultivau zarzavaturi.

Construcțiile de mare necesitate vitală pentru oameni și animale erau fântânile. Desigur, în timpuri străvechi, s-a folosit apa de izvor și de râu. Mai târziu, când așezările au devenit statornice și înstărite, oamenii au început să-și construiască fântâni zidite cu piatră. Unde apa se găsea la suprafață se scotea cu *bota*, cu ajutorul unui cârlig fixat într-o prăjină lungă; unde apa se găsea la adâncime se folosea cumpăna. Astfel de fântâni au existat până după primul război mondial. Spre sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea, au început să se construiască fântâni „cu roată”, zidite cu piatră și, mai târziu, cu tuburi de ciment, care s-au generalizat între cele două războaie. Stabilirea locului, construcția în general a fântânii necesita unele cunoștințe de specialitate; un număr restrâns de oameni au cunoscut acest meșteșug. Cele mai vechi fântâni adânci „cu roată” au fost construite de minerul Coman, venit din părțile Abrudului; tot acesta a construit și fântâna de la Slatina; apoi fântânile au fost construite de Nicolae Vlad și de fiul său Aurel, buni cunoscători ai acestui meșteșug. Remarcăm faptul că în trecut au existat în cele două așezări un număr restrâns de fântâni individuale, cele mai multe erau proprietăți colective servind întregii „vecinătăți” și erau situate în afara gospodăriilor, pe o parte și alta a ulițelor. O astfel de fântână a existat și pe Dealul Dobrilei (Comăna de Jos), unde negustorii și căraușii făceau popasuri și își adăpau vitele.

După cum s-a arătat în acest capitol, construcțiile din zilele noastre dispun de o linie arhitecturală în consens cu creșterea bunăstării spirituale și materiale a populației. Nu există oraș sau sat, oricât de îndepărtat, unde să nu întâlnești case noi, moderne, purtând însemnele urbanizării și civilizației contemporane.

V. Ocupațiile oamenilor

1. Agricultura

Condițiile geografice în care oamenii din cele două sate și-au desfășurat activitatea au favorizat dezvoltarea agriculturii și a creșterii vitelor. În întemeierea așezărilor, oamenii au ținut seama, în primul rând, de sursele de apă potabilă, apoi de terenurile agricole, de pășunile pentru vite, de lemnul pentru construcții și încălzire etc. La început, terenurile agricole ale celor două sate erau mici, o mare parte din suprafața arabilă de astăzi era acoperită de păduri, defrișate abia după sec. al XVII-lea. Acest fapt îl reflectă și toponimia locurilor: Lazuri, Între Arini, Mestecăniș, Plopșori, etc. De asemenea, cea mai mare parte din pământurile din lunca Oltului erau ocupate de bălți și stufărișuri, doar terasele erau cultivate.

Instrucțiunile economice ale lui Gabriel Bethlen și Gheorghe Rákóczy I, de la începutul sec. al XVII-lea, indicau, pe hotarul Comănei de Jos, existența a zece pământuri înregistrate unde se puteau semăna 525 găleți, adică o suprafață de 262,5 jugăre; cel mai mare era de 170 găleți. Existau și pământuri mai mici pentru cultivarea meiului, mazărei, linteii, inului și cânepii. În anul 1648, în Comăna de Jos, s-au înregistrat într-un câmp nouă pământuri de arătură și semănate, totalizând 286,2 găleți și au rămas neînsămânțate 5 bucăți din care 4 de vreo 40 pluguri (jugăre). În al doilea câmp au existat 12 pământuri însumând 218 „pluguri”, iar în Comăna de Sus s-a înregistrat un pământ provenit din defrișarea unei păduri. Putem presupune cu aproximație că la data respectivă suprafața pământurilor arabile din hotarul celor două sate era de cca. 600-700 ha. (80)

Dintre bucatele cultivate pe hotarul celor două sate enumerăm: grâu, secara, orzul, ovăzul, meiul, linteia, hrișca, iar porumbul (cucuruzul) și cartofii (piciocile) s-au cultivat pe suprafețe mai mari abia la sfârșitul sec. al XVIII-lea. De asemenea, nu lipseau din semănăturile oamenilor inul și cânepa, din care se confecționau îmbrăcămintea și alte piese pentru interioare și uz casnic.

În inventarul din februarie 1632, la „Curtea” din Comăna, au fost înregistrate cantități mari de cereale treierate și un număr mare de stoguri de grâu: 362,2 găleți de grâu, 60 găleți de ovăz, 9,2 găleți de mei, 2,2 găleți de mazăre, 7,3 găleți de sămânță de cânepă, 2 mierțe sămânță de in. S-au mai înregistrat în alte locuri: 174 găleți de grâu, 19 găleți și $\frac{1}{2}$ mierțe de mei, 2 mierțe de hrișcă, stoguri de grâu netreierat, totalizând 9544 clăi și 1410 clăi de ovăz.

În inventarul din septembrie 1648, pe domeniul Comănei, au fost înregistrate 12 stoguri de grâu din anii 1644-1647, cuprinzând 10.470 clăi. Din recolta anului 1648, erau 3108 clăi de grâu alodial și 1591 clăi de grâu din dijmă, deci în total 15.169 clăi. (81)

Cum era și de așteptat, producția de cereale în acest timp era destul de redusă în comparație cu cea de astăzi. După o situație urbarială din 1726, producția de grâu poate fi estimată aproximativ la 600-700 kg/ha. (82)

Sisteme de culturi

Experiența acumulată de oameni de-a lungul a mii de ani în cultivarea pământului a dus cu timpul la stabilirea unor sisteme și practici, care erau în funcție de calitatea solurilor, de condițiile climaterice, de felul semințelor, etc. Astfel, oamenii au constatat că unele plante se dezvoltă mai bine și dau recolte mai bogate dacă sunt cultivate în anumite soluri ale hotarului. Așa, de exemplu, solurile de pe lunca Oltului, mai bogate în substanțe nutritive, favorizează creșterea porumbului, a grâului și a sfeclei de zahăr; soluri bogate în substanțe nutritive sunt și cele de pe câmpurile ce se aștern pe malurile văii Comănei: Gropchile, Mestecăniș, Unghiuri. În schimb, solurile ce se întind pe hotarul de sub Pleașă, sub Piciora, sunt mai argiloase și conțin calcaruri, prielnice pentru ovăz, secară; solurile din unele câmpuri – Lazuri, Spoieli, Margini – conțin și nisipuri prielnice creșterii cartofului.

Pentru fertilizarea solurilor, în decursul timpului, oamenii au practicat diferite sisteme de cultură: plurienal, bienal, trienal și sistemul anual. În timpurile străvechi, la începutul agriculturii, se lucra pe *țarini*. Se pregătea țarina prin deștelenire și se semăna în mai mulți ani, iar după ce țarina era secătuită și nu mai producea, se pregătea o altă țarină. După 3-4 ani, se revenea la prima țarină (sistem plurienal). (83)

După această perioadă de agricultură primitivă, probabil că a urmat asolamentul (sistemul) bienal, practicat încă din antichitate sub numele de „sistem roman”. În acest sistem pământurile hotarului erau împărțite în două: o parte se cultivau, iar celelalte se lăsau necultivate, unde pășteau vitele și se fertilizau cu gunoi de grajd. În anul următor erau acestea cultivate și rămâneau necultivate primele ș.a.m.d. (84)

Populația țării noastre a practicat acest sistem bienal (împărțirea terenului în două tarlale) încă din sec. al VII-lea. În acest timp se folosea plugul cu brăzdar de fier, iar pământul era fertilizat prin procedeul de gunoierie cu ajutorul vitelor închise în țarc. (85)

Mai târziu s-a folosit sistemul trienal, adică împărțirea hotarului în trei tarlale: una destinată semănăturilor de toamnă, alta pentru cele de primăvară și a treia rămâne necultivată – „ogor negru”- pe care în răstimpuri pășteau vitele, se puneau gunoi de grajd, se ara de trei ori: în iunie, la sfârșitul lui iulie, iar după 20 septembrie se ara pentru semănat. Oamenii mai în vârstă din Comăna de Jos își aduc aminte de acest sistem trienal (trei câmpuri), care s-a practicat înainte și după primul război mondial, până în anul 1931. Hotarul de la Olt nu intra în asolament, era independent și se putea cultiva orice plantă, dar, de obicei, se cultiva porumb, fiindcă rezista eventualelor inundații și solurile erau prielnice acestei plante.

Hotarul „de la deal” era împărțit în trei: tarlăua dinspre Cuciulata care în mare cuprindea câmpurile: După Șuri, Grișorul, Dealul Slatinei, Heleșteu, Șerpărie, Ciungi, Sub Pleșiță, Răchițele până la Părăul lui Trud; urma apoi a doua tarla, „Câmpul cel Mare”, cuprinzând: Țarina, Lazul Cândii, Păișuri, Gropchile, Calea Comănei, Lazurile până în „Calea de la Cruce”; a treia tarla cuprindea câmpurile: Șestul, La Cărmizi, Dealul lui Banci, Dealul lui Marian, Vâlcea Grozii până la hotarul cu Veneția de Jos.

Rotația culturilor se făcea astfel: tarlăua neînsămânțată unde era „ogor negru” se pregătea toamna și se însămânța cu grâu; în al doilea an, în această tarla se puneau semănături de primăvară (orz, ovăz, cartofi, porumb) și apoi în al treilea an devenea din nou „ogor negru” ș.a.m.d. Se întâmpla uneori ca unii oameni să nu dețină destul pământ pentru semănat în tarlăua de grâu; în acest caz, puteau semăna în tarlăua cu semănături de primăvară. În câmpul cu grâu se mai putea semăna orz, ovăz, dar nicidecum porumb, fiindcă după recoltarea grâului se „îndreptau” vitele pe miriști.

După anul 1931, s-a desființat „ogorul negru” și s-a trecut la sistemul anual, adică la cultivarea întregului hotar; totuși, se ținea seama în continuare de rotația plantelor în cele trei câmpuri. Grâul se semăna în același câmp tot în al treilea an; rotația plantelor era în general următoarea: grâu, porumb, cartofi, ovăz și orz și apoi din nou grâu.

La Comăna de Sus, pentru că hotarul era mic, se aplica un sistem de cultură mixt numai pe doi ani. Hotarul era împărțit pe două tarlale: într-una se semăna grâu, iar în alta porumb sau cartofi. Din cauza lipsei de pășune pentru vite, o parte mică din cele două tarlale se făcea „ogor negru”; într-un an rămăneau ogor câmpurile: La Bărc, Sărata, La Chetricea, iar în al doilea an: Părăul Fântânii, Pe Sub Pleașa Mică, la care se adăugau poienele de fânețe din Valea Peșterii și Larga. Trebuie să specificăm faptul că unii oameni, din cauza lipsei de pământ,

semănau grâu și în tarlăua de porumb, în schimb nu puteau semăna porumb în tarlăua de grâu, fiindcă în această tarla, după secerat intrau vitele la păscut.

Este de reținut că în cadrul sistemelor de cultură nu se cultiva aceeași plantă în doi ani consecutivi, decât în cazuri excepționale și atunci solul era fertilizat cu gunoi de grajd. Pentru fertilizarea solurilor se foloseau și semănăturile de trifoi, lucernă, borceag; grâul se semăna în soluri astfel fertilizate, numai în anul al doilea. Totuși, gunoiul de grajd a constituit în trecut și va constitui și în continuare unul din mijloacele importante de fertilizare a solurilor. În trecut gunoiul era dus la câmp în trei perioade: primăvara înainte de arat, iarna când se punea grămadă și se risipea imediat după topirea zăpezilor și în a treia perioadă, după seceratul păioaselor, când miriștea se făcea ogor.

Muncile agricole

Oamenii, din experiența lor de veacuri, au statornicit rânduiești precise în cultura pământului privind calendarul agricol: observarea atentă a naturii, rotația plantelor, însămânțarea în cele mai nimerite soluri, fertilizarea, etc., practici care, unele dintre ele, sunt valabile chiar și în cazul agriculturii moderne de astăzi. În vremurile străvechi, principalele lucrări agricole, precum aratul, semănatul, seceratul, culesul, erau stabilite la date precise de către sfatul bătrânilor, când întreaga obște trebuia să iasă la câmp pentru efectuarea acestor lucrări; țărinile altor câmpuri, unde nu se desfășura lucrarea fixată, erau închise și păzite de *jitarii* câmpului.

Aratul și semănatul

Ieșitul la arat și semănat, lucrări de mare importanță în agricultură, constituiau pentru comănari adevărate sărbători ale muncii conform principiului strămoșesc: „Nihil est agricultura melius, nihil uberius, nihil dulcius, nihil homini libero dignius” – „Nimic nu-i mai bun, mai rodnic, mai de preț și mai demn de un om liber decât agricultura.” (86)

Fără îndoială, în perioada agriculturii primitive, se foloseau unelte rudimentare: săpăliga, sapa, plugul de lemn. Pentru aratul pământului s-au folosit două tipuri de unelte: un fel de plug cu o construcție simplă care tăia pământul orizontal și-l împingea în lături, numit *aratru* și plugul ce taia pământul și-l răsturna. Ambele unelte au fost confecționate din lemn, în afară de brăzdar (fierul lat) care era din fier. La origine *aratru* a fost lemnul cu cârlig, întărit la capătul unde intra în pământ cu un corn sau o bucată de silex.

Descoperirea fierului a marcat o etapă importantă în perfecționarea plugului. Cârligul oblic, care intra în pământ, a fost întărit cu un vârf ascuțit din

fier, lătit apoi ca o sapă, fixat cu un manșon sau brățară. Mai târziu i s-a adăugat în față un cuțit fixat de grindei care tăia brazda (fierul lung). Plugul s-a diferențiat de *aratru* în momentul în care i s-a adăugat cormanul care răstoarnă brazda. Acest tip de plug cu corman de lemn a apărut în feudalismul timpuriu și avea două variante: plugul de șes sau de câmp, cu corman fix și brăzdar asimetric, și plugul de coastă, plugul cu brăzdar simetric și corman schimbător. (87) Ținând seama de topografia terenurilor, putem presupune că cele două tipuri de pluguri au fost folosite de oamenii din cele două așezări. Totuși, sunt foarte greu de stabilit perioadele când plugul a suferit diferite perfecționări, întrucât nu s-a răspândit nici în același timp, nici în egală măsură pe tot cuprinsul țării noastre.

Din investigațiile făcute printre bătrânii trecuți de 80 de ani din cele două sate, aceștia nu-și amintesc de plugul de lemn, dar știu că părinții lor povesteau că au auzit de un astfel de plug, însă nici ei n-au lucrat cu el.

În decursul timpului, plugul de lemn a evoluat, înlocuindu-se aproape toate piesele de lemn cu altele de fier, rămânând doar coarnele și grindeiul din lemn. Părțile componente ale plugului cu grindeiul de lemn sunt: grindeiul, pe care se fixează și restul pieselor, confecționat din lemn uscat de fag; plasul (talpa, călcâiul); brăzdarul (fierul lat); cormanul (cormana); cuțitul (fierul lung) și coarnele confecționate din lemn. Atelajul pentru arat se compunea din plug, teleguță, tânjală, jug.

Între cele două războaie mondiale, au apărut plugul și teleguța, confecționate în întregime din fier. Acest tip de plug, foarte greu pentru vite, nu a rezistat mult timp, fiind înlocuit cu vechiul plug cu grindei și coarne din lemn.

Grapa este a doua unealtă pentru efectuarea însămânțărilor. La început s-a folosit grapa alcătuită din crengi și măracini introduse într-un grindei simplu. Apoi, grideiul s-a completat cu colți de lemn, confecționați din lemn de corn. A urmat grapa cu colți de fier și grindei de lemn. Între cele două războaie, un număr restrâns de oameni au folosit grapa, confecționată în întregime din fier ca și plugul, dar din aceleași considerente, fiind o unealtă grea pentru vite, a fost abandonată.

În legătură cu calendarul agricol al diferitelor lucrări, constatăm că ele nu se făceau în fiecare an la aceeași dată, ci depinzând de condițiile climaterice; uneori țăranii se orientau după anumite fenomene naturale. Arăturile de primăvară, pentru prima etapă de semănături – ovăz, orz, cartofi, napi, etc. – se făceau imediat după ce se zvânta pământul, adică în „mustul zăpezii”. Porumbul se semăna mai târziu când pădurea din „Dosul Fâșului” și „Vârful Calului” era complet înverzită. În mod normal perioada însămânțărilor de primăvară se

termina cel mai târziu la 1 mai, ultima semănătură fiind cânepa de vară. Perioada de însămânțare a grâului de toamnă se desfășura între 20 septembrie - 10 octombrie; cei care semănau după această dată obțineau în general recolte slabe, mai ales când iernile erau geroase și cu zăpadă puțină. Grâul de toamnă se semăna în ogor și în soluri bine fertilizate; când urma după păioase (orz, ovăz) se făceau trei arături: una la suprafață, imediat după recoltarea orzului, ovăzului, alta după 4 săptămâni de la aceasta și a treia arătură, mai adâncă, se făcea când se însămânța grâul.

Dintre varietățile de grâu cultivate în trecut în cele două sate amintim: grâul bătrânesc, de culoare albicioasă, având coaja subțire și care conținea mult gluten; pâinea făcută din acest soi de grâu era albă și foarte gustoasă. Între cele două războaie mondiale s-au cultivat și alte soiuri considerate mai rentabile: grâul de Banat, bancotul (de culoare mai roșcată), grâul de Canada. În cadrul CAP-ului se foloseau soiuri de grâu mai rentabile, cu paiul mai rezistent: besosaia, silvana, dacia, etc. În trecut se folosea și grâul de primăvară, mai ales în situația când cel de toamnă anunța o recoltă slabă; atunci se „strica” holda (se ara) și se semăna acest soi care, în general, nu era prea rentabil, aceasta fiind și cauza pentru care s-a renunțat la el.

Lucrări premergătoare semănatului

Semănatul mai implică câteva lucrări premergătoare, în afara celor amintite. În primul rând, erau lucrările pentru alegerea și tratarea semințelor; exista o deosebită grijă în a alege semințele de plante cele mai rezistente și mai rentabile. Încă de la treierat se punea „deoparte” cea mai bună sămânță de grâu, orz, ovăz. De asemenea, la culesul porumbului, când se desfășeau foile de pe știuleți, se alegeau cei mai viguroși, cu boabe mai mari și sănătoase și se puneau la uscat în locuri special amenajate. Înainte de a se semăna, semințele erau alese prin ciur sau duse la *țilindru* pentru îndepărtarea neghinei, a boabelor seci și a altor impurități.

Tratarea semințelor, mai ales a grâului și a secarei, se făcea cu „lapte de var” la care se adăuga o cantitate mai mică de piatră vânăță (sulfat de cupru); la o ferdelă de cereale se punea aproximativ 1/3 kg var și 150 g de piatră vânăță. Soluția se pregătea într-un ciubăr prin care se treceau boabele pentru ca apoi să fie puse la uscat. Tratarea se făcea împotriva tăciunelui (malura) și a dăunătorilor.

Înainte de apariția mașinilor de semănat, cerealele se semănau cu mâna. Se punea o cantitate mai mică de sămânță într-un sac (cca. 1,5 ferdele), apoi se „desăgea” sacul și se punea pe umărul stâng, iar cu mâna dreaptă se scotea câte

un pumn de sămânță, care se arunca pe arătură la intervale de un pas; se semăna de două ori pe aceeași fâșie de teren. Cantitatea de boabe semănate corespundea cu suprafața locului respectiv; astfel, pentru un loc de patru ferdele (o găleată) erau necesare patru ferdele de sămânță. După terminarea semănatului, se dădea de două-trei ori cu grapa până se acopereau bine semințele. Dacă pământul era tare când se ara și rămăneau „bruși” (bulgări de pământ) după grapă, se spărgeau cu ajutorul ciocanului de lemn, construit special pentru această lucrare, sau cu muchia sapei. Unii oameni foloseau tăvălugul, un trunchi rotund din lemn de fag sau stejar, prevăzut cu un proțap la capătul căruia se puneă jugul pentru vite. Tăvălugul se învârtea, lovind bulgării de pământ, pe care îi spărgea.

Din cauza unor condiții climaterice mai aspre, în special pe terenurile deluroase, se obișnuia semănatul „sub brazdă”. Locul, făcut ogor mai înainte, se dădea o dată cu grapa pentru netezirea pământului, apoi se semăna „o jumătate de mână”, adică se semăna numai o dată pe fâșia de teren – jumătate din sămânță – după care se ara și sămânța era băgată sub brazdă (arătura nu era tocmai adâncă). Apoi se semăna și restul de sămânță și se grăpa din nou.

Între cele două războaie au apărut mașinile de semănat, dar erau puține în raport cu suprafața arabilă: nouă bucăți în Comăna de Jos și șase bucăți în Comăna de Sus; de aceea, s-a continuat semănatul cu mâna până la înființarea CAP-ului (1962).

Cultivarea plantelor prășitoare

Porumbul, cea mai importantă plantă prășitoare, a fost adus în Europa din America spre sfârșitul secolului al XVI-lea. La noi a ajuns mai târziu; în Muntenia în timpul lui Șerban Cantacuzino (1678-1689), în Moldova pe la începutul secolului al XVIII-lea în timpul lui Constantin Mavrocordat, iar în Transilvania în timpul principelui Gheorghe Rakoczi I (1631-1648), dar ca plantă alimentară cultivată pe suprafețe mari, s-a cultivat abia spre sfârșitul secolului al XVIII-lea. (88) Cartoful, a doua plantă importantă, de asemenea a fost adus din America și s-a răspândit în agricultura europeană, începând cu secolul al XVI-lea; la noi a ajuns tot spre sfârșitul secolului al XVIII-lea, în urma porumbului. (89)

Însămânțarea porumbului și a cartofilor se făcea în „cuiburi”. După ce se ara și se grăpa locul, se făceau „cuiburi” cu sapa, în rânduri la distanță de un pas, în lungul și în latul locului. Persoana care executa această lucrare, după ce termina primul rând de „cuiburi”, făcea al doilea rând în intervalele celor dintâi (ținând seama de distanța de un pas în adâncime), al treilea rând de „cuiburi” se făcea în dreptul celor dintâi ș.a.m.d.; în felul acesta, „cuiburile” de porumb sau

de cartofi erau așezate în linie dreaptă, atât în lungime cât și în lățimea locului. În același timp cu făcutul „cuiburilor”, o altă persoană puneă sămânța, câte 2-3 boabe de porumb sau 2-3 cartofi și apoi se acopereau cu pământ. În situația în care oamenii nu aveau cartofi suficienți, cei mai mari se tăiau în două, dar trebuia avută grijă ca în fiecare parte a cartofului să existe ochiuri de germinație. De asemenea, când solurile erau sărace și nu puteau fi gunoite în întregime, se puneă în fiecare cuib câte un pumn de gunoi, apoi se puneă sămânța; acest mod de fertilizare se folosea mai mult la cartofi și mai rar la porumb. În loturile semănate cu porumb, se puneă în cuiburi, pe rozoare, fasolea de „pocii”, iar în interiorul lotului, fasolea albă de toamnă („oloagă”). Dacă timpul era întârziat din cauze climaterice, fasolea era iarovizată ca să răsară mai repede; același procedeu se folosea și la cartofii timpurii. Tot în lanurile cultivate cu porumb se semănau „sâmburi de *lubeniță*” și sămânță da cânepă de toamnă.

Între cele două războaie, au apărut mașinile de semănat porumbul. Acestea aveau o construcție destul de simplă: cadrul mașinii avea forma unui triunghi tăiat la vârf, la baza acestuia era fixată o osie cu două cupe laterale, având distanța între ele de 0,65m, care corespundea întregului dintre rândurile de porumb. Deasupra osiei se afla un sul din lemn pe care erau montate două roțițe de fier cu locașuri ce intrau în cele două cupe. Cupele se continuau cu câte un *brăzdar*, un fel de tub din tablă în formă conică, ce intra în pământ. Sulul, împreună cu cele două roțițe din cupe, erau acționate cu ajutorul unui lanț fixat pe osia dințată a roții din spate. Cadrul mașinii avea înfipt un *belciug* de care se agăța tânjalea cu jugul. Prin mișcarea roții din față, lanțul acționa sulul cu cele două roți de fier, care luau sămânța din cupe prin locașurile amintite, aruncând-o în conurile brăzdarului care o îngropau în pământ.

Dintre soiurile autohtone de porumb amintim: cel cu opt rânduri, apoi, între cele două războaie mondiale a apărut „cincantinul” și „măseaua calului”.

La însămânțatul cartofilor s-a mai folosit și procedeul „punerii pe brazdă”, cu ajutorul plugului. După ce se ara și se grăpa locul, se făcea o brazdă cu plugul în lungul locului la cca. 0,30m de răzor. Pe această brazdă se puneau câte doi cartofi, la distanță de un pas. Apoi se întorceau două brazde și pe a treia, din nou, se puneau cartofi ș.a.m.d. Tot pentru „făcutul urmelor de cartofi” și acoperirea lor, se folosea „cormanul dublu”, prevăzut cu două cormane fixate pe o osie cu proțap. Pe osie erau montate și coarnele cormanului de unde se conducea.

Dintre soiurile vechi de cartofi enumerăm: cartofii vineți și albi; mai târziu au apărut cartofii roșii, volman și săpunarii.

În afară de plantele menționate, s-au mai cultivat meiul, linte, iar ca furaje pentru vite, *napii*. Sfecla de zahăr, pe suprafețe mari, s-a cultivat după 1944. De asemenea, în secolul al XVII-lea, după cum atestă unele Urbarii, la Comăna s-a cultivat hameiul pentru fabricarea berii. (90)

Dintre plantele oleaginoase care au avut un rol important în economia țărănească, erau cultivate cânepa și inul. Existau două varietăți de cânepă: cânepa de vară, cultivată pentru fibre (obținerea fuiorului) și cânepa de toamnă, cultivată în primul rând pentru sămânță. Semănatul cânepii de vară dădea mult de lucru oamenilor; ea nu creștea în orice sol de pe hotar. Locul pentru *cânepiște* trebuia ales cu grijă, pământul trebuia bine fertilizat cu gunoi de grajd sau cu gunoi de păsări *dobghit* și făcut ogor. Arătura se făcea mai la suprafață, lotul trebuia bine grăpat până când pământul se făcea „ca cenușa”. Se semăna cu mâna ca și grâul, dar se dădea de 3-4 ori pe același loc, ca să răsără deasă; dacă răsărea rară, firele de cânepă se făceau groase și fuiorul obținut nu era de calitate. Cel mai bun fuior se obținea din firele subțiri și înalte. Inul se cultiva pe suprafețe mai reduse și creștea și pe soluri de calitate mai slabă; se semăna înaintea cânepii. Tot din plantele oleaginoase făcea parte și floarea soarelui, dar se cultiva doar ca plantă ornamentală printre lanurile de porumb și cartofi.

Oamenii manifestau un interes deosebit pentru cultivarea „lubenițelor”, folosite ca hrană pentru vite și pentru porci, iar din semințele lor se extrăgea uleiul „de sâmburi”, foarte prețuit în pregătirea unor mâncăruri tradiționale.

Legumele se cultivau, ca și astăzi, în grădinile din preajma gospodăriilor, uneori și în hotarul agricol, mai aproape de sat. Dintre legumele cunoscute din vechime amintim: mazărea, ceapa, usturoiul, varza, leușteanul, cimbrul, etc. Acestea, mai târziu, li s-au adăugat specii noi, aduse de pe alte continente, precum: ardeiul, roșiile, vinetele.

Grija pentru frumos la femeile comănărene s-a manifestat prin cultivarea plantelor ornamentale în „grădinițe”, în fața caselor sau în curte, în grădinile de zarzavat sau în ghivece pe pridvoare, pe galeriile și verandele caselor. Dintre acestea, enumerăm: busuiocul, izma, măgheranul, bujorul, gherghina, gura leului, tufănică, crinii, mușcata, clopoțelii, mai nou diferite varietăți de trandafiri.

Lucrările de întreținere ale culturilor

La întreținerea culturilor de păioase se executau două lucrări mai importante: grăparea sămănăturilor, când acestea nu răsăreau uniform, în scopul înfrățirii sau pentru menținerea umidității în sol, lucrare care se făcea primăvara devreme; a doua lucrare era plivitul holdelor de marăcini sau de alte plante parastăzitate.

Plantele prășitoare, porumbul, cartofii, napii, necesitau mai multe lucrări periodice de întreținere. Prima lucrare era „sapa dintâi”, când se făcea prima rărire a plantelor și înlăturarea buruienilor. După 3-4 săptămâni, urma „sapa de-a doua”, când la porumb și la cartofi se dădea „mușuroiul” și se făcea a doua rărire a plantelor. În caz că anul era ploios, pentru stârpirea buruienilor se executau trei sape (la ultima se dădea mușuroi). În condițiile agriculturii tradiționale, prășitul plantelor se făcea numai cu sapa. (fig.17)

Între cele două războaie mondiale au apărut mașinile de săpat: pe un grindei de fier, în față, era montată o roată mai mică, prevăzută cu un cârlig de care se agăța tânjula sau „crucile” pentru cai. Tot de acest drindei, mai în spate, erau fixate două brațe unde se montau sapele: una în față și două lateral, în spate. Sapele se fixau astfel încât să cuprindă lățimea dintre rânduri. Mașina era prevăzută cu un mecanism simplu cu ajutorul căruia se lărgea sau se strâmta distanța între sape în raport cu lățimea rândurilor. Pe grindei se montau și coarnele mașinii. Pentru darea „mușuroiului”, la sapa de-a doua, se folosea cormanul care se fixa tot pe grindeiul mașinii. Desigur, săpatul cu ajutorul mașinii a ușurat munca oamenilor, făcându-se și economie de timp. La sapa dintâi, cât și la sapa de-a doua, locurile semănate cu porumb sau cartofi se *râcăiau* cu mașina (se săpa între rânduri), apoi erau tăiate cu sapa buruienile dintre rânduri și se răreau plantele. La sapa de-a doua, după această operație, se dădea mușuroiul. Menționăm faptul că la porumb, spre sfârșitul lui august, se executa a treia rărire a porumbului; lujerul care nu avea știulete, adică „n-a legat”, era tăiat și folosit ca hrană pentru vite.

Recoltarea păioaselor

Recoltarea păioaselor începea în prima parte a lunii iulie, în ordinea: orzul, grâul, ovăzul și se termina în cel mult 10-14 zile. Unealta cea mai veche folosită la recoltarea cerealelor a fost secera, la început confecționată din *silex*, apoi din fier de către meșterii satului; secerile nu erau dințate, se ascuțeau cu gresia ca și coasa. Mai târziu, la recoltatul cerealelor s-a folosit coasa, căreia i s-a adăugat un cârlig care culca grâul pe brazdă. Spicele cosite și așezate în brazdă erau adunate în mănunchiuri cu ajutorul secerei sau a greblei. Acestea se puneau pe legături și se făceau snopii care se așezau în „jumătăți” pe mijlocul locului, constituite astfel: se așezau patru snopi în formă de cruce, cu spicele în interior, primii doi snopi se așezau în lungul locului, ceilalți doi în latul locului; peste aceștia se mai așezau încă două rânduri, iar deasupra un snop mai mare care acoperea spicele ultimului rând, un fel de căciulă protectoare împotriva ploii. O astfel de „jumătate” avea 13 snopi. Se făceau și „jumătăți” mai mari de patru

rânduri, adică cu 17 snopi. Două „jumătăți” alcătuiau o *claie* (mică sau mare), socotită în trecut ca unitate de măsură a păioaselor. După terminarea secerișului, clăile se lăsau 1-2 săptămâni să se usuce și apoi se cărau acasă cu carul cel lung și se depozitau în șuri până la treierat.

Grânele mai bune erau secerate cu secera. Oamenii mai înstăriți din cele două sate tocmeau holdele pentru secerat cu „băieșii”, foarte buni secerători. Tocmeala se făcea încă din iarnă, fiindcă aceștia, lipsiți de pământ, lucrau toată vara la oamenii mai bogați. În cele mai multe cazuri, lucrau vara pentru ce au mâncat iarna trecută.

La începutul secolului al XX-lea și mai ales după primul război mondial, au apărut mașinile de secerat și legat snopii; în cele două sate nu au existat asemenea unelte.

Treieratul păioaselor

Treieratul cerealelor începea la sfârșitul lunii iulie și începutul lunii august și se termina în prima parte a lunii septembrie. Până spre sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea, treieratul cerealelor se făcea cu „îmblăcii”. Această lucrare era anevoioasă, ținea din toamnă până primăvara. Snopii erau așezați „în fața șurii”, în rânduri, cu spicele în interior; se băteau snopii cu „îmblăcii” pe o parte și pe alta, până ce se scuturau toate boabele. Se înlăturau paie, iar boabele împreună cu pleava se adunau la „gura șurii” și cu ajutorul unei lopeți se vânturau, separându-se boabele de grâu, care apoi erau date prin *ciur* sau *țilindru*.

Spre sfârșitul secolului al XIX-lea, au apărut un fel de mașini de treierat acționate manual. Era o instalație rudimentară, o roată prevăzută cu un mecanism cu roți dințate pentru amplificarea mișcării care acționa „toba”, unde se băgau snopii. Paiele erau separate printr-un canal, iar boabele cu pleava cădeau printr-un orificiu, apoi se vânturau și se alegeau la țilindru sau cu ciurul de mână.

La începutul secolului al XX-lea, au apărut mașinile de „îmblătit” cu cai; la Comăna de Jos au deținut astfel de mașini locuitorii Ilie Roșală și Gheorghe Urdea, iar la Comăna de Sus, Axente Bontea, Ion al lui Filon și Gheorghe Lascu. Mașinile erau alcătuite din două agregate: un mecanism cu roți dințate în care erau fixate două prăjini (un fel de oiștii) de care se legau câte doi cai; aceștia erau obligați să meargă circular și învârteau roțile dințate, a căror mișcare amplificată se transmitea printr-o bară de fier care acționa batoza așezată în șura gospodarului. Batozele nu alegeau complet boabele, ele trebuiau date printr-un ciur mai mare, acționat manual, sau se vânturau cu lopata.

La câțiva ani, după mașinile cu cai, în 1907, au apărut mașinile de „îmblătit cu foc” (cu aburi). În Comăna de Jos au avut astfel de mașini: H. Morintz, vândută lui Dionisie Popa și Iosif Popa, Cornel Langa și Gheorghe Vlad, iar în Comăna de Sus, Gheorghe Socea și Virgil Gubernat. Treieratul se făcea pe rând în fiecare gospodărie; oamenii erau obligați să pună la dispoziție lemnele necesare pentru încălzirea cazanului de la motor. Vaporii de apă puneau în mișcare roțile de sus ale motorului și prin cureaua de transmisie, pusă pe roata cea mare, acționa batoza ce se afla în șura gospodarului.

După mașina cu aburi, care era foarte greu de transportat de la o gospodărie la alta, au apărut mașinile cu benzină. Prima mașină de acest gen a aparținut locuitorului Gheorghe Popa din Comăna de Jos, în anul 1909, iar mai târziu, s-au asociat mai mulți gospodari din același sat și au cumpărat două mașini; aceste mașini deserveau ambele sate. Proprietarii mașinilor percepeau un procent de 10-12% din totalul cerealelor treierate. Începând cu anul 1949, s-a treierat la arie, la început cu vechile mașini și cu combine, iar după 1962, s-au folosit numai combine de tip „Gloria”.

Recoltarea plantelor prășitoare

Recoltatul cartofilor de toamnă începea după 10 septembrie și se încheia în 10-15 zile, când începea semănatul grâului. Recoltatul se făcea cu sapa, furcoiul (adaptat lucrării) sau cu plugul. Mașini pentru recoltatul cartofilor s-au folosit numai în cadrul CAP-ului.

În trecut, culesul porumbului se făcea la aceeași dată de întreaga obște, în jurul datei de 15-20 octombrie și într-un timp record, adică 3-4 zile. Odată cu recoltatul porumbului se făcea și plata *jitarilor*. De aceea, în zilele fixate, toate carele cu porumb cules trebuiau să treacă prin diferite puncte ale hotarului, la intrarea în sat, unde stăteau jitarii și fiecare gospodar plătea pentru paza câmpului o corfă de 4 ferdele de știuleți. Jitarii păzeau câmpul de la însămânțare (primăvara) până la recoltarea tuturor plantelor de pe hotar. Paza se făcea, în primul rând, împotriva vitelor nesupravegheate, dar și împotriva unor răufăcători. Vitele găsite în semănături erau duse la „ocol”, care se găsea în curtea primăriei și erau eliberate de către primar în schimbul unei taxe plătite de proprietari. În cazul în care vitele făceau pagube mari, primarul, sau altă persoană din conducerea primăriei, mergea la fața locului și prețuia pagubele făcute ce trebuiau plătite omului respectiv de către proprietarul vitelor.

După culesul porumbului se tăiau cocenii, se legau în snopi cu nuiele de răchită și se transportau acasă; terenul trebuia eliberat pentru că se „îndreptau” vitele. Tot acum se recoltau și lubenițele. Fasolea și cânepa de toamnă se

recoltau înainte de cules. Cânepa se tăia cu secerea, se așeza în „capre” pe răzorul lotului și după ce se usca bine, era dusă acasă, unde se bătea pe „scaunul de rufe” și se vântura. Fasolea, după recoltare, se pune pe *alașuri* pentru a se usca și apoi se băga în saci și se bătea cu un băț pentru a se desface boabele de păstaie, apoi se alegea prin ciur.

Referindu-ne, în câteva cuvinte, la recoltarea furajelor pentru vite, menționăm că fânul constituia hrana principală a vitelor. La Comăna de Jos „fânețele” se întindeau pe Lunca Oltului, unde se obțineau două recolte: fânul (prima cositură), care se făcea înainte de secere, iar a doua cositură – otava – la începutul lui septembrie. Tot pentru furaje, unii gospodari semănau trifoi, lucernă, *borceag*, *cositură*. Locuitorii din Comăna de Sus foloseau ca furaje pentru vite, în primul rând, fânul de pădure, recoltat cu multă trudă de pe Valea Comănei și de pe „fețe”.

Comăna de Jos

Felul pământului	Ha	mp
Arabil	716	38
Pomi	14	3
Legume	7	64
Fânețe sat	17	56
Fânețe câmp	411	43
Pășune	115	10
Pășune câmp	18	52
Pădure	169	-
Destinații speciale	111	-
Total:	1580	266

Total general: 5761 912

Comăna de Sus

Felul pământului	Ha	mp
Arabil	349	33
Fânețe	274	91
Pășune	146	82
Pădure	3324	26
Grădini - pomi	5	76
- legume	4	74
Neproductiv:		
- case-curți	17	57
- drumuri	22	75
- ape	28	51
- râpe	3	61
- cimitire	2	20
Total:	4180	646

Situația terenurilor agricole din satele Comăna de Jos și Comăna de Sus (extrasă după măsurătoarea cadastrală din 1909 „Lagăr Bunc”) (91)

2. Creșterea animalelor

Agricultura s-a desfășurat în strânsă interdependență cu creșterea animalelor care, pe lângă folosirea lor la efectuarea lucrărilor agricole sau ca mijloace de tracțiune, furnizau gospodăriei țărănești o bună parte a produselor alimentare și, totodată, materia primă necesară confecționării pieselor de îmbrăcăminte și uz casnic.

În timpurile străvechi, păstoritul era o ocupație principală în ansamblul economiei rurale. Mai târziu, când uneltele agricole s-au perfecționat și o parte din păduri au fost defrișate în scopul creșterii terenurilor agricole, ponderea păstoritului a scăzut. Vegetația și condițiile de relief din hotarul celor două sate au favorizat într-o măsură oarecare creșterea animalelor. Unele documente din anul 1632, arătau că la „Curtea” din Comăna existau 4417 oi, ce aparțineau Cetății Făgărașului. (92)

În Urbăriile din 1632, la „Curtea” din Comăna, s-au înregistrat: 346 porci, 661 oi, 103 capre, 58 capete de vite din care 17 boi mari, 41 găște, 60 curci, 45 curcani, 15 claponi, 20 găini, 20 stupi. În aceleași Urbarii s-au înregistrat și cantități mari de provizii: 10 burdufuri de brânză însumând 828 *fonți*, iar în 1648 s-au înregistrat 4677 *fonți*, mai multe *vedre* de unt, 31 bucăți de slănină, cantități mari de lână și ceară. (93) Animalele, cât și proviziile, aparțineau Cetății Făgărașului.

Urmărind aceleași Urbarii, constatăm că, în general, economia vitelor era bună, dar ea a scăzut spre sfârșitul secolului al XIX-lea, când statul maghiar (*erarul*) a luat cea mai mare parte a islazurilor. Pentru locuitorii celor două sate au rămas suprafețe mici și puțin productive. De exemplu, pășunatul pentru vitele locuitorilor din Comăna de Jos se întindea pe o fâșie destul de îngustă ce începea din Părăul Hotarului, Fântâna Stamnicului și urca spre Vârful Pleașa cu trecere spre Costiș, iar pentru vitele celor din Comăna de Sus: Arinii Merilor, Capul Picioarei, Lecușteul, Părăul Fântânii, suprefețe foarte mici. Erarul a pus stăpânire pe islazurile ce se întindeau de la Brastăzi, După Pleașă, Văratici, Piscul Morii, Fața Picioarei, Stineche, Corneții Mari. Abia după Primul Război Mondial, prin reforma agrară din 1921, cele două sate au primit întregul pășunat existent. Tot în scopul lărgirii islazurilor, între cele două războaie, s-au făcut defrișări masive în pădurile: Pe Culmile Pleșei, Fântâna Staicului, Dosul Fâșului, Dosul Picioarei, Cărbunașa Mică și Mare și Glimee, etc.

Desigur că mărirea terenului pentru pășunat a creat condiții favorabile dezvoltării economiei de vite; locuitorii celor două sate au manifestat, în acest timp, un interes mai mare pentru creșterea și ameliorarea raselor de animale. Astfel, s-au introdus rase productive, oile țurcane s-au înlocuit pe rând cu oile de

rasă țigaie, cu lâna mai fină; pe lângă rasele de porci autohtone basna, mangalița, s-a introdus albul de carne. De asemenea, s-a îmbunătățit productivitatea bovinelor, înlocuindu-se unele rase tradiționale (mocănița, sura) prin Simmental, Pinzgau și apoi Bălțata Românească; la cabaline s-au introdus Nonius Mare și Nonius Mic, Lipițanul, etc.

Dintre vitele mari, mai numeroși erau bivoli (bubalinele), care au fost aduși în Europa din stepele Asiei de către huni și avari. Bivoli sunt mai puțin pretențioși la hrană, dar mai rezistenți și foarte buni în tracțiunile grele. Bivolițele dau lapte mai puțin decât vacile (3-5 cofe), dar cu un procent de grăsime de 6-8%. Un număr destul de mare de oameni creșteau vaci și boi; un grup mai mic de gospodari creșteau cai, deoarece creșterea cailor era mai costisitoare.

În scopul creării unor condiții favorabile pentru creșterea animalelor, în timpul verii, oamenii și primăriile locale au manifestat un deosebit interes față de îngrijirea și sporirea suprafețelor pentru pășunat; fiecare om, primăvara sau toamna, presta un număr de zile în raport cu vitele avute pentru curățatul și îngrijirea islazurilor. În diferite puncte ale pășunatului s-au construit crepuri pentru adăparea vitelor: Fântâna Stan Micu (Stamnicu), Fântâna Iugii, Beacu, Văratici (Comăna de Jos), iar la Comăna de Sus: Dosul Picioarei, Fântânele, Corneți, etc.

Îngrijirea și hrănirea vitelor erau îndatoriri de onoare pentru oamenii acestor două sate; vitele erau considerate „oglină hărniciei gospodarilor”; exista o întrecere permanentă între oamenii de aici de a avea vite cât mai frumoase.

Hrana de bază a vitelor era: fânul, trifoiul, lucerna, cositura, borceagul, otava; uneori acestea erau amestecate cu paie de grâu, ovăz, orz (mestecatură). Hrana era îmbunătățită cu napi și sfeclă, tăiate în amestec cu *urhială* pentru vitele cu lapte și tineretul bovin, în perioadele optime și când fătau.

În sezonul rece, sau în alte situații, când vitele nu mergeau în pășune și stăteau în grajd, primeau hrană și apă de două ori pe zi: dimineața și seara (exceptându-se caii) după următorul program: pe la 4-5 dimineața li se dădeau cocenii (întregi sau tăiați), apoi mestecatura, iar a treia oară primeau fân sau lucernă, trifoi, cositură, după care se adăpau. În timpul verii vitele trebuiau adăpate până la 6, iar iarna între orele 8-9. Adăpatul vitelor se făcea în *crepul* de la fântână, care nu lipsea din nicio gospodărie; în timpul iernii apa era dusă în grajd cu ciubărul, iar dacă era prea rece se amesteca cu apă caldă. După prânz se respecta regimul de hrană expus mai sus. Caii făceau excepție de la acest mod

de hrănire, ei trebuind să aibă permanent furaje în *iescăle*, iar înainte de a fi adăpați primeau o cantitate de ovăz.

Vitele erau scoase în pășunat la 23 aprilie, apoi la 1 mai și erau păstorite până după culesul porumbului (păstoritul agricol). „Ciurzile” de vite se scoteau la păsune dimineața, în zorii zilei, în ordinea: ciurda de vaci și boi, bivolii și caii și în cele din urmă caprele, vițeii, porcii. Vitele erau aduse seara în sat. Uneori, în lunile de vară, vitele sterpe dormeau în pădure unde aveau amenajate adăposturi.

Păstorii de vite erau angajați de obștea satului prin adunările generale care se țineau de Anul Nou. Angajarea se făcea pe baza unui contract întocmit de primărie, unde erau stipulate responsabilitățile privind hrănirea și securitatea vitelor, cât și plata păstorilor. În cazul în care vitele erau pierdute sau accidentate din cauza neatenției păstorului, proprietarul de vite era despăgubit; dacă erau mâncate de animale sălbatice (lupi, urși și râși), păstorii trebuiau să dovedească acest lucru și, astfel, erau absolviți de plata pagubei. În general, plata păstorilor se făcea în natură la care se adăugau și bani; pentru o vită mare se plătea o ferdelă de grâu, porumb și 50 lei, una-două cofe de lapte, una-două pâini; pentru viței, porci se plătea mai puțin.

Condițiile geografice de la Comăna au favorizat creșterea oilor. Aproape fiecare om deținea pentru satisfacerea nevoilor gospodărești în medie 4-12 oi, un număr mai restrâns de oameni având până la 50 de oi sau mai multe. Rasa adaptată pe aceste locuri și cea mai veche a fost cea țurcană, de culoare albă și neagră, care își are originea în specia sălbatică Cerkar, domesticită în vremuri preistorice. (94) Rasa țurcană a fost înlocuită cu rasa țigaie, generalizată între cele două războaie mondiale. În rasa țigaie, unii ciobani deosebesc și alte subspecii: țigaie ruginie (cu pete roșcate pe nas), bucălaie (pete negre pe nas), betie (alb pe nas), buzată (alb cu negru), oacheșă (negru în jurul ochilor).

Ciobanii erau tocmiți de proprietarii oilor odată cu păstorii de vite, pe aceeași perioadă de timp și tot pe bază de contract încheiat de primărie. Oamenii plăteau ciobanilor pentru fiecare oaie 4-6 litri de cereale, 1-2 cofe de făină de porumb, o bucată de slănină, 10-15 lei, iar ciobanii dădeau proprietarilor pentru fiecare oaie 6-7 kg de caș și 1 kg de urdă. În Comăna de Jos existau două stâne, una a locuitorilor din josul satului și alta a celor din susul satului. În Comăna de Sus exista o singură stână, mai rar două. Numărul stânelor era în raport cu oile mulgătoare; 300-400 oi mulgătoare la o stână. Pe lângă acestea, fiecare stână mai avea un cârd de oi sterpe și unul de miei, ce se păzeau separat. (fig.18 a-b)

Oile erau date în primire ciobanilor cu o zi înainte de 1 mai. Semnele de identificare ale oilor constau din diferite creștături făcute la urechile oilor,

specifice fiecărui proprietar: creștături în diferite părți ale urechilor, găuri în urechi, creștături în vârful urechilor, obiadă (creștătură în formă de obiadă), furculiță, etc. Aceste semne de bază erau combinate, fiecare familie având semnul ei lăsat din tată-n fiu.

În ziua de 1 mai oile erau duse în pădure, pe pășunatul fixat de primărie, unde se stabilea și stâna. Construcția unei stâne consta din adăpostul propriu-zis, o cabană mică unde se pregătea și se păstra cașul, fierbătoarea pentru fiert zărul, strungile pentru oi, una pentru mulgătoare și una pentru cele sterpe și miei. În strunga oilor mulgătoare, într-o parte, era amenajat un loc acoperit unde se mulgeau. Între 1 mai și 1 septembrie oile se mulgeau de trei ori pe zi, dimineață, la prânz și seara, apoi numai de două ori și spre sfârșitul perioadei numai o singură dată. Cantitatea de lapte dată depindea de hrana animalelor și de condițiile climaterice. În general, o oaie bună de lapte, în luna mai trebuia să dea 500 ml de lapte, în iunie 400 ml, în iulie 300 ml, în august 200 ml, în septembrie 100 ml. Din cauza unor condiții obiective – lipsă de hrană sau condiții climaterice nefavorabile – oile dădeau lapte puțin sau unele „înțărcau”. În această situație, ciobanii cereau primăriei verificarea cantității de lapte, mulgând oile în fața unei comisii. Dacă acea comisie constata scăderea cantității de lapte la unele oi, proprietarul acestora primea brânză mai puțină.

Prepararea cașului necesita câteva operațiuni. Laptele muls în vase de lemn (mulgătoare), un fel de putini cu gura lărgită, se turna într-un ciubăr mai mare, strecurându-se printr-o pânză țesută rar, îndoită în patru. Apoi se punea cheagul în raport cu cantitatea de lapte și se lăsa o jumătate de oră, timp în care laptele se încheaga. Laptele încheat se zdrobea ușor cu mâna și se aduna într-o pânză mai rară și se băga într-o *crintă*. Cașul format se rupea din nou cu mâna de două ori, apoi se aduna în pânză, făcându-se balot pe care se punea un „cârpător” cu o greutate deasupra pentru a se scurge zărul din caș. După mai multe ore, când se zvânta cașul, se scotea din crintă și se așeza pe polițele stânei pentru a se usca și dospa. Zărul rămas se fierbea și se obținea urda; dacă în zărul cald (înainte de a se face urda) se băga caș dulce se obținea jintița.

În luna august oile erau aduse în hotarul arabil și pășunau pe miriști când, cu ajutorul oilor, se fertilizau și terenurile agricole contra cost. La 1 octombrie oile se alegeau, ciobanii le dădeau în primire proprietarilor, dar continuau să le păzească, scoțându-le pe hotarul agricol până la căderea zăpezii.

3. Păduritul, făcutul fânului de pădure

Pe hotarul celor două sate pădurea ocupă suprafețe foarte mari. Culmile dealurilor ce însoțesc Valea Comănei până la izvoare și plai (cca. 12 km) sunt acoperite cu păduri de fag, stejar, carpen, mestecăn, ulm, plop, jugastru, etc. Suprafețele cele mai mari le ocupă fagul; există și unele plantații mai mici de molid și pin.

După măsurătoarea cadastrală din 1909 „Lagar Bunc” se constată că suprafața totală a hotarelor celor două sate este de 5761 ha și 12 mp, pădurile ocupând suprafața de 3493 ha, aproximativ două treimi. (95) Fără îndoială, că în trecutul străvechi, pădurea a ocupat suprafețe mari, dar între timp, dezvoltându-se agricultura și creșterea vitelor, s-au făcut defrișări masive de pădure.

Pădurea a avut mereu un rol deosebit în economia rurală. Pe lângă faptul că din lemn se construiau casele, uneltele de muncă, mijloacele de transport, obiectele de uz casnic, iar lemnul era folosit și la încălzirea caselor în sezonul rece și la pregătirea hranei, acesta a constituit și o sursă principală de câștig, stimulând totodată și apariția unor ocupații: păduritul, vărăritul, pivăritul, etc.

Așa cum se știe, la început, pădurile au aparținut obștilor satești. Odată cu instaurarea feudalismului – a stăpânirii maghiare, apoi a stăpânirii austro-ungare – cea mai mare parte a pădurilor, islazurilor și pământurilor arabile au devenit proprietăți princiare sau înglobate statului.

Urbariul din anul 1648 atestă că pe domeniul Comănei existau înregistrate 5 păduri cu islazuri pentru turmele de porci ale principelui. De asemenea, Urbariul din 1637 menționează la Comăna de Sus, Comăna de Jos și Cuciulata existența unor păduri de stejar și fag, unde toamna se puteau îngrășa aproximativ 2000 de porci; cea de stejar era rezervată pentru turmele de porci ale principelui. (96)

Spre sfârșitul sec. XIX și începutul sec. XX, administrația austro-ungară a făcut măsurători și hărți teritoriale, precizând mărimea pădurilor, islazurilor și a pământului arabil.

Locuitorii celor două sate dețineau suprafețe extrem de mici de pădure; foștii coloni din Comăna de Sus stăpâneau „Fețele” (Părțelele), cu puțină pădure, începând cu Vâlcele și Bulzi până în Surdila (Valea Purcarului), iar sătenii din Comăna de Jos, Măgurice, Dabiju, situate la obârșia Văii Comănei și suprafețe mici pe culmea dealului Pleașa. Aceste păduri erau administrate prin Composesorate, care au existat până după cel de-al doilea război mondial (1945) și s-a reînființat după 1989. Locuitorii care făceau parte din Composesorat dețineau un număr de „părțile” (părți) care, în timp, s-au divizat foarte mult; de exemplu, dacă un om avea o părtea (parte) și avea 4 copii, fiecare avea dreptul la

o pătrime din aceasta. Din cauza multiplicării părților, în anul 1935, obștile celor două sate au hotărât ca toți membri să aibă părți egale în Composesorat. Specificăm că înainte de această dată, Composesoratul era format numai din foștii *coloni*, împroprietăriți prin Patenta Imperială din 21.07.1854.

După primul război mondial, prin Reforma Agrară din 1921, tergiversată până în 1923, locuitorii din Comăna de Jos au primit pădurea de pe versantul stâng al Văii Comănei, din Valea Gârbovei până în Valea Seacă, iar cei din Comăna de Sus, pe același versant al Văii, din marginea estică a satului până în Valea Gârbovei.

Exploatarea pădurilor, după primul război mondial, se făcea după anumite rânduieli. Lemnul pentru foc se repartiza locuitorilor prin planuri anuale, iar cel pentru construcție se tăia din „părțile” sau se cumpăra din pădurile satului. În fiecare an, se fixau de către Ocolul silvic suprafețe de pădure (planuri) în raport cu numărul oamenilor și necesitățile lor. Fasonarea lemnului din planurile fixate se făcea toamna târziu, după terminarea lucrărilor agricole, iarna sau primăvara foarte devreme, înainte de a se ridica „mâzga” (seva) în arbori. La început, fiecare om avea dreptul să-și fasoneze un stângen de lemne, apoi s-a redus la o jumătate de stângen. Tăierea arborilor se făcea la o dată fixată, stabilită de primărie când, din fiecare familie, trebuia să participe câte un om cu secure sau cu joagăr de mână. Repartizarea arborilor pentru fasonat pe familii se făcea la libera alegere (primul ocupant, apoi pe „sorți”); 6-10 arbori alcătuiau o „soarte” (depindea de grosimea arborilor). După ce se fasona lemnul în stângenii, acesta se lăsa în pădure până toamna ca să se usuce și se transporta acasă la date fixe. În afară de aceste lemne fasonate, de două ori pe săptămână, oamenii puteau să „pădurească” lemne uscate din pădurea comună sau a statului pe baza unei „țidule”, eliberată de pădurar sau de primărie.

Paza pădurii era făcută de pădurari, subordonați Ocolului silvic Șercaia și apoi Măieruș. Enumerăm câțiva dintre ei: Alecu Gridan (înainte și după primul război mondial), Ion Șchiopul, Augustin C. Popa, Ion A. Popa, Ion Roșală, Ioan Coanta (Comăna de Jos); iar în Comăna de Sus: Iosif Ionescu, Serve Gubernat, Achim Comșa, Nicolae Sima, Ion Socea, Gheorghe Frâncu ș.a.

Fânul de pădure era făcut de către locuitorii din Comăna de Sus pe „fânețele” întinse pe cursul Văii Comănei, începând din Valea Peșterii până spre izvoare și pe dealurile de pe versantul drept al văii. Parcelele de „fânețuri” erau proprietăți individuale, dar existau și fânețe cuprinzând suprafețe mai mari, care

se foloseau „de-a valma”. Fânul de pădure se făcea cu multă trudă din cauza unor condiții deosebite: distanță mare de sat (3-10 km), locuri accidentate și umbroase unde iarba se usca greu, iar transportul fânului pune probleme, etc. Cositul și uscatul fânului se făcea de obicei înainte de începutul secerișului și în aceeași perioadă de timp de întreaga obște.

Bărbații plecau pe vale la cosit cu una-două zile mai înainte când își pregăteau în tihnă colibele și își adunau lemnele pentru foc, pentru că rămâneau în pădure o săptămână sau mai mult, până la terminarea cositului. La făcutul colibelor se întovărășeau 4-6 oameni. Colibele erau construite pe locuri mai înalte, ferite de curenții de aer. Construcția lor era foarte simplă: se băteau în pământ două furci (pari de cca. 2,5 m, cu două brațe). În brațele furcilor se pune o prăjină pe care se rezemau alte prăjini, ce se sprijineau cu un capăt pe pământ. Pe acestea se așezau crengi cu frunze și peste ele se puneau brazde de fân, alcătuiindu-se un fel de acoperiș oblic. Pe cele două laturi ale colibei, se puneau crengi cu frunzișuri sau, uneori, împletituri de nuiele de alun sau fag. În jurul colibei se făcea un mic șanț pentru scurgerea apei, iar în interior se construiau *priciuri*, unde se pune fân pe care dormeau oamenii. Vatra focului se făcea de obicei în fața colibei, iar pe timp ploios se amenaja o vatră în mijlocul ei.

Oamenii se trezeau dimineața să cosească, „când se crăpa de ziuă”, pentru că iarba se tăia mai bine „pe apă”, iar seara se adunau la colibe. Femeile, fetele și copiii veneau din sat dis-de-dimineață, aducând merinde pentru cosași și unelte pentru făcutul fânului. Seara, când se lăsa soarele spre asfințit, fetele și nevestele coborau către sat pe culmile dealurilor, cântând și chiuind de răsună valea până departe; atunci se înfiripau adevărate întreceri de strigături dialogate între feciori și fete.

Fânul de pe matca văii se făcea mai ușor; după ce se usca, se făcea „purcoale” și era transportat acasă; cel de pe dealuri se usca mai greu. Fânețele se întindeau pe coaste destul de abrupte, cu arbori ce țineau umbră, iar iarba trebuia „cărâtă” în locuri mai „așezate” și luminate de soare, unde se făceau „rotogoale” și după ce se usca bine se construiau căpițele.

Construirea unei căpițe era destul de anevoioasă; se făcea pe un loc mai neted un pat din crengi cu frunze, în formă circulară, cu un diametru de circa 4-5 metri, la mijloc se împlânta un par înalt de 5-6 metri confecționat din lemn de fag. Fânul se pune „pale” pe patul făcut, în jurul parului, iar o femeie sau un copil călca fânul, ținându-se cu o mână de acest par. Căpița se construia în formă conică, iar în vârful ei se pune un „prepeleag”, un fel de țepușă cu două brațe mai lungi ce ținea fânul din vârful să nu-l smulgă vântul.

Căpițele rămâneau în pădure până toamna, când se coborau de pe dealuri pe „hățașuri” cu traga care se confecționa din 2-3 „tufari” cu crengi mai multe, peste care se punea fânul. Se legau capetele tufarilor cu un lanț; cu un capăt se lega prăjina, iar de celălalt capăt al lanțului se agăța tânjalea cu jugul pentru vite. Prăjina era agățată pe mijlocul trăgii, susținută la capătul din față de lanț și strânsă în spate de funia legată de tufari. Traga era trasă de bivoli pe hățașuri până în vale. În vale, fânul era încărcat pe „carul cel lung” și transportat acasă.

4. Pomicultura

Pomicultura s-a dezvoltat în țara noastră mai ales după cucerirea romană. În multe documente de proveniență romană se descriu variate soiuri de pomi fructiferi. De asemenea, și în unele documente românești, începând cu sec. al XIV-lea, se amintește de cultivarea pomilor fructiferi în țara noastră. (97)

Mărul, părul, prunul, etc., la origine, au fost pomi „pădureți” și prin mutarea lor repetată în soluri mai bune, mai bine îngrijiți, au fost obținute soiuri îmbunătățite. Prin apariția metodelor de altoit s-au obținut varietăți superioare de pomi fructiferi și o nouă calitate a fructelor.

În cele două sate, pomicultura a fost o ocupație secundară a oamenilor; pomii se cultivau, ca și astăzi, în grădinile din apropierea gospodăriilor; puțini oameni aveau livezi de pomi în afara satului. Datorită unor condiții geografice mai prielnice, cât și a unei preocupări mai atente a oamenilor privind îngrijirea și îmbunătățirea soiurilor, pomicultura s-a dezvoltat mai mult în Comăna de Sus.

Urbariul din 1721 atestă în cele două sate existența unui număr de opt căldări de „vinars”, ceea ce dovedește că locuitorii celor două sate se preocupau de cultura pomilor fructiferi. (98)

Dintre soiurile autohtone de meri, adaptate condițiilor climaterice și de sol amintim: mărul oarzan, mărul roșu, mărul mălăieț, mărul văratic (aceste varietăți se coc de timpuriu și nu se pot păstra pentru iarnă), mărul alb bătrânesc; ceva mai târziu au apărut mărul pătul și poinic, iar între cele două războaie mondiale, mărul ionathan, parmen-auriu, boscop, crețesc, etc. (toate soiurile sunt de toamnă și se pot păstra pentru iarnă). Dintre varietățile autohtone de peri enumerăm: părul gălbior, părul dulce, părul prescurărit, părul tomnatic, iar între cele două războaie mondiale a apărut părul cu miezul roșu și apoi cel pergamut. Prunul cel mai răspândit era cel bătrânesc, mai apoi s-a adus prunul de Bistrița, renglotul, etc. În general, soiurile mai noi de pomi s-au adaptat greu la condițiile climatice locale și nu au rezistat mulți ani. În afară de meri, peri și pruni, în număr mai mic, existau nuci, cireși, zarzări.

Fruitele se conservau în trecut și prin uscare; merele și în special perele întregi sau tăiate în două, se uscau în cuptoarele de făcut pâine. Prunele se uscau în cuptoare speciale numite slonițe. Construcția unei slonițe era foarte rudimentară. Se făcea o groapă lungă de circa 1,5-2 metri, lată de 1-1,2 metri și adâncă de circa 0,4 metri. Groapa se zidea pe lături cu pietre sau cărămidă. În partea de jos, se construia un mic canal, lung de cca. 0,7 metri, lat de 0,5 metri și adânc de 0,4 metri, căptușit cu lespezi de piatră. Canalul avea ieșire în afară și constituia vatra unde se făcea focul. Pe groapa descrisă mai sus se puneau prunele. În jurul gratiei se așeza un cadru de scânduri pe care se puneau lepedeauă mai vechi pentru menținerea căldurii și a fumului. Timpul de uscare al prunelor era de cca. 10-12 ore.

Tot din prune se prepara și lictarul (magiunul). Se alegeau prunele cele mai frumoase și mai coapte, se spălau, se „dezghiocau” și li se scoteau sâmburii. În curtea gospodăriei se alegea un loc mai ferit de vânt, unde se puneau „fierustriile”, pe care se așeza căldarea de fiert, confecționată din aramă. Prunele se fierbeau mai multe ore în șir, amestecându-le încontinuu. Lictarul era gata când lopățica de mestecat stătea „în picioare” în căldare. Apoi se băga în oale de pământ, care se introduceau în cuptor după coacerea pâinii, pentru ca lictarul să prindă o pojghiță; în acest fel se conserva mai bine. Astăzi, cea mai mare parte a fructelor se folosește la obținerea rachiului; în același scop se întrebuințează și perele pădurețe.

5. Albinăritul

Existența plantelor melifere în floră și condițiile climaterice au favorizat încă din cele mai vechi timpuri dezvoltarea albinăritului pe teritoriul țării noastre. Istoricul grec, Herodot (sec. V î.Hr.), relatează: „tracii spun că ținutul de dincolo de Istru e ocupat de albine și din cauza lor nu se poate pătrunde mai departe”. (99) Este clar că părintele istoriei face trimitere și la ocupația locuitorilor de peste Dunăre (Donaris), dar privit cu atenție, fragmentul întreg este o metaforă care vorbește despre hărnicia acestor neamuri geto-dacice. Istoricul Polibiu (Polybius) arată că în comerțul dintre lumea greacă și ținuturile pontice, mierea și ceara erau articole importante în sec. al II-lea î.Hr. (100)

Urbariile din sec. al XVII-lea și al XVIII-lea atestă existența stupilor în cele două sate, care se dijmuiău; din zece, unul era al stăpânului de pământ. Creșterea albinelor se făcea după metode tradiționale, folosindu-se coșnițele confecționate din legături de paie, papură sau nuiiele „ciuruite” cu lut. Din cauza

acestui sistem rudimentar, când se recolta mierea, adică „se tăia stupul”, întreaga familie de albine era sacrificată.

Perioada cea mai critică a creșterii albinelor este cea a roirii, timpul când stupii trebuiau supravegheați permanent. Când roiau, se obișnuia să se arunce înaintea albinelor cu nisip, apă sau unii oameni fluierau într-un anumit fel, obligând roiul să se așeze într-un loc în apropierea stupinei, de obicei pe crengile copacilor. Roiul era luat cu ajutorul roiniței, un fel de pungă confecționată din nuiele sau pânză, fixată în vârful unei prăjini. Se punea roinița dedesubtul crengii, unde erau adunate albinele și se scutura creanga. Albinele cădeau în roiniță și apoi se băgau într-o nouă coșniță. În cazul în care roiul se așeza în locuri prielnice, se folosea direct coșnița. Unii oameni, la luatul roiului, foloseau fumul rezultat din arderea unei zdrențe. Coșnița era așezată pe o „pânzătură”, jos, în locul de unde s-a luat roiul și lăsată câteva ore, până când se adunau toate albinele și apoi se așeza în stupină. De reținut este faptul că înainte de a se folosi coșnița, ea trebuia bine curățată și dezinfectată cu ajutorul unei flăcări și frecată cu izmă, iar unii stupari stropeau coșnițele cu miere amestecată cu apă (mursă).

Între cele două războaie, oamenii au început să folosească cutiile sistematice în locul coșnițelor, recoltarea mierii făcându-se fără sacrificarea întregii familii de albine. Stupii erau așezați de obicei pe polițe sub „lepădătura” șurilor, a grajdurilor; mai puțini oameni aveau construite stupini speciale.

Uneori, albinele își făceau adăpost în scorburi de copaci, în păduri, unde ani de-a rândul își depuneau mierea. Existau oameni pricepuți – vânători de stupi – care, folosind anumite metode, descopereau astfel de stupi sălbatici.

Amintim câțiva oameni care dețineau un număr mai mare de stupi (20-100): Gheorghe Iacob Fătu, Avisalom Popița, Dionisie Marcu Popa, Maria Achim Popița (Comăna de Jos), Ion Bărbășcu, Ioan Frâncu, Rosalim Neamțu, Nicolae Bușilă, Gheorghe Lascu, Rosalim Gubernat (Comăna de Sus).

6. Pescuitul

Pescuitul a fost una dintre ocupațiile cele mai vechi, practicat de la începutul existenței omului pe pământ. Țara noastră este străbătută în lung și în lat de o rețea hidrografică abundentă, bogată în pește.

Urbariile din secolul al XVII-lea arată că în acel timp, în Țara Oltului, existau rezervații speciale pentru înmulțirea și creșterea peștilor: știuci, păstrăvi, crapi și raci. În Comăna, în anul 1648, exista un rezervor pentru pește, clădit din bârne și înconjurat de sălcii. În privința regimului de pescuit, documentele arată că încă din secolul al XVI-lea existau ape în care se pescuia numai pentru

stăpânii de pământ. În schimb, nu se precizează în ce condiții putea pescui restul populației. (101)

În Conscriptia Urbarială din 1721-1722 se atestă că pescuitul pe valea Comănei de Sus, de la ieșirea din sat, era oprit în folosul stăpânului de pământ de la Făgaraș, iar din jos de sat era „slobod tuturora”. (102)

După primul război mondial, pescuitul a trecut în administrația celor două sate, care îl arendau anual. Mai târziu, pescuitul în apele de munte a trecut în administrația ocolurilor silvice în scopul ocrotirii și populării râurilor cu puiți de păstrăv. Valea Comănei, socotită ca apă de munte, a trecut în administrația Ocolului silvic de la Șercaia, apoi de la Măieruș. În apele reci ale văii și în unele pâraie, trăiește păstrăvul punctat cu roșu (*salmo trutta faria*), iar cu cât cobori spre Olt, apele devin mai calde și speciile de pești mai numeroase: *zglăvoaca*, *molana*, *râbghița*, *porculeanul*, *crăietele*, *cleanul*, *mreana*, *mihalțul* și, *prin bălți*, *țiparul*. În apele Oltului, alături de somn, care atinge uneori o greutate de 100 kg, mai trăiau: știuca, crapul, cleanul, mreana, etc., dar aceste specii au dispărut în perioada comunismului aproape în întregime din cauza poluării apelor de către unitățile industriale așezate în lungul acestui râu.

Rociul era unealta cea mai utilizată pentru pescuitul în apele mai puțin adânci. Avea forma unei pungi conice, cu diametrul bazei de circa 0,8-1,2 m și adâncimea de 0,8-1 m. Era confecționat din pânză rară, din fire de cânepă, țesută în război în două ițe. Pânza croită în formă conică, la bază era întinsă pe un băț de corn sau alun în semicerc. De acest băț se prindea și „furca”. Rociul se așeza în vale, de obicei în repezișuri, ținut de un om și altul, cu ajutorul unui băț, numit „știulghic”, ce avea la capăt un „porlog” (o bucată rotundă de talpă), răscolea pietrele în susul apei. Peștii adăpostiți sub pietre și la „răgălii” (rădăcinile copacilor sub care curgea apa – loc numit „scrob”), intrau în roci, care trebuiau ridicate repede din apă, fiindcă peștii, mai ales păstrăvii, ajungând în fundul rociului, se întorceau înapoi. În „bulbocile” mai adânci, rociul se purta prin apă și se ridica mereu, iar unde era *scrob* se așeza în gura acestuia și cu „știulghicul” se bătea apa în scrob ca să iasă peștii. Mai târziu, s-a folosit rociul în ochiuri, confecționat din ață pescărească. Acesta era mai util pentru că în el rămăneau peștii mai mari, cei mărunți scăpau printre ochiuri; totodată se mânua mai ușor în apă. Un astfel de roci se folosea la pescuitul păstrăvilor. (fig.19)

În Olt și în bulbocile mai adânci se folosea vârșă, confecționată din împletituri de nuiel, având o formă conică, cu buza răsfrântă, cu o deschizătură îngustă la gură. În vârșă se punea momeala și o greutate ca să stea în adâncul apei. Peștii intrați în ea nu mai puteau ieși din cauza buzei răsfrânte.

Pentru pescuit se mai folosea sistemul „abaterii” pe alte iazuri, peștii rămânând „în sec”. Pescuitul în Olt cerea mai mult meșteșug și se făcea cu ajutorul năvodului aruncat din *cin*.

Dintre pescarii cei mai cunoscuți care pescuiau în apele Oltului amintim pe Dumitru lui Miron, Sie Șerb, Anton Roșală, Aron Furțea, Gheorghe Fătu, Serve Popița, Gheorghe Lancea, și în Comăna de Sus, pe valea Comănei: Constantin Lascu, Ion Lascu.

7. Vânătoarea

Vânătoarea face parte din primele îndeletniciri prin care omul primitiv își procura hrana, își confecționa unele unelte și obiecte de uz casnic, precum și o parte din piesele de îmbrăcăminte și podoabe. Desigur, în aceste timpuri străvechi, vânătoarea era ocupația principală, practică de toți membrii societății. Cu mult mai târziu, când uneltele de muncă s-au perfecționat, odată cu dezvoltarea agriculturii și a creșterii vitelor, prin domesticirea unor animale sălbatice în folosul omului, vânătoarea a devenit o ocupație secundară, practică de un număr restrâns de oameni, specializați în acest meșteșug.

Pădurile, întinse pe suprafețe mari pe hotarul celor două sate, au creat condiții prielnice pentru înmulțirea unor animale sălbatice: cerbi, căprioare, urși, mistreți, lupi, vulpi, iepuri, jderi, veverițe, râși, etc., iar dintre păsări amintim: găinușe de alun, potârniche, porumbei sălbatici, rațe, găște, etc. Cercetările arheologice făcute la Pleșița Pietroasă și Gruicul Văcarului au dovedit că oamenii străvechi ai acestor meleaguri s-au ocupat cu vânătoarea.

Cu toate că în Evul Mediu vânătoarea constituia un privilegiu al feudalilor, unii iobagi din cele două sate, în mod sporadic și fără să aibă vreun drept special, se ocupau cu vânătoarea. În Urbariile din sec. al XVII-lea și al XVIII-lea, cât și în instrucțiunile economice ale lui Gabriel Bethlen și Gheorghe Rakoczi de la începutul sec. al XVII-lea, vânatul nu este pomenit în scripte decât sub forma „datoriilor” în piei de animale sălbatice sau interzicerea vânzării de piei de animale prețioase (urși, jderi) altcuiva decât stăpânului de pământ prin provizoratul său. Aceste documente nu amintesc nimic în ce condiții puteau să vâneze supușii. (103)

După primul război mondial, terenul de vânătoare de pe hotarul celor două sate a trecut în administrația primăriilor,arendându-se anual. În 1935 terenul de vânătoare de la Comăna de Sus a fost arendat unor proprietari, reprezentanți ai marii burghezii românești, care apoi au făcut o asociație de vânătoare, înnoind an de an arenda, până după al doilea război mondial, când întreg terenul de vânătăre de pe hotarul Comănei, limitat la vest de Olt, a fost

declarat, împreună cu alte teritorii învecinate, rezervație pentru creșterea și ocrotirea animalelor.

Vânătoarea, înaintea apariției armelor de foc, se făcea cu bâta, toporul, apoi cu arcul și săgeata, sulița, sau cu ajutorul diferitelor capcane; se făceau gropi adânci prin „hățașe” (cărare făcută de animalele sălbatice prin pădure) pe unde aveau trecerea animalele, apoi se camuflau cu crengi subțiri peste care se puneau frunze. Animalul cădea într-o astfel de capcană și apoi era ucis. Sau, pe aceleași cărări de trecere, între doi arbori, se construia un „laț” printr-un sistem ingenios care se declanșa în momentul trecerii animalului. Vulpile și lupii erau stârpiți prin momeală otrăvită sau cu ajutorul „clucșelor”. Jderii erau prinși tot cu ajutorul unor „lățuri”, așezate în jurul vizuinelor. În unele cazuri, vânătorii urmăreau jderii, care erau vânați pentru blana lor scumpă, până intrau în scorburi unde își aveau vizuinele; puneau la intrarea acestora un sac și apoi introduceau fum (zdrențe aprinse sau putregai de lemn) și jderii erau obligați să iasă din vizuină, intrând în sac. Ca să nu li se strice blana, erau omorâți prin înecare.

Dintre vânătorii mai vestiți din Comăna de Sus amintim pe Ion David, Matei Frâncu, Iosif Ionescu, Serve Gubernat, Gheorghe Frâncu, iar din Comăna de Jos: Nicolae Fătu, Gheorghe Fătu, Ion Langa ș.a.

8. Culesul în natură

Culesul în natură s-a practicat din timpuri străvechi. Desigur, aceasta era o ocupație secundară; o parte restrânsă a oamenilor din cele două sate, în sezonul cald, se ocupa cu această îndeletnicire. Dintre fructele de pădure cu o importanță economică mai mare enumerăm: perele de pădure, fragile, căpșunile, zmeura, murele, afinele, cornișoarele, măceșele, etc., folosite la prepararea rachiului, gemurilor și a unor dulcețuri. De asemenea, ghinda și jirul se foloseau la îngrășarea porcilor.

Tot pentru consum, se culegea o seamă de specii de ciuperci: ciuperci groase (mănătărci), ciuperci de pajiște, ciuperci vinete, urechiuși (ciuperci galbene), bureți păstrăvi, etc.

Pe hotarul celor două sate, se întâlnesc variate specii de plante medicinale: sunătoarea, cimbrisorul, mușetelul, chimionul, lumânărica, coada șoricelului, pătlagina, mătrăguna, etc., care au un rol deosebit în medicina populară.

VI. Instalațiile tehnice și meșteșugurile țărănești

Alături de ocupațiile principale ale oamenilor, instalațiile tehnice țărănești și meșteșugurile au adus o contribuție substanțială în economia rurală. Vechile meșteșuguri sătești datează din timpurile îndepărtate, constituind în evoluția istoriei materiale, a doua mare diviziune socială a muncii. Apariția meșteșugurilor a fost dictată de necesitatea dezvoltării societății, care avea nevoie de tot mai multe bunuri și de o tot mai bună calitate.

De reținut este faptul că în secolul al X-lea, populația de pe cuprinsul fostei Dacii practica toate meșteșugurile necesare desfășurării vieții țărănești: meșteșuguri pentru confecționarea uneltelor agricole și transport, a obiectelor de uz casnic și gospodăresc, pentru confecționarea unor piese de port, inclusiv cele legate de construcția caselor și a altor anexe. Răspândirea instalațiilor tehnice țărănești a fost condiționată, în primul rând, de resursele naturale, de materia primă și de iscusința oamenilor.

1. Instalațiile tehnice țărănești pentru prelucrarea produselor agro-alimentare: morile, teascurile de ulei, căldările de făcut rachiu, instalațiile de oțet

Morile

Prelucrarea cerealelor în scopul preparării alimentelor de bază a constituit una dintre cele mai vechi ocupații casnice. Pentru obținerea făinei din cereale, în trecutul străvechi, s-a folosit râșnița, acționată cu mâna și, mai târziu, morișca. Astfel de râșnițe s-au găsit cu ocazia săpăturilor arheologice efectuate pe hotarul Comănei (la Gruitul Văcarului) și al Cuciulății (Pleșița Pietroasă de la Părăul Hotarului). (104)

Măcinatul cerealelor cu râșnița era o muncă foarte grea, anevoioasă, fără spor; în familiile numeroase, râșnița trebuia să funcționeze permanent, de aceea apariția morilor de apă a ușurat munca oamenilor. Se cunosc două tipuri de mori cu apă: cu roată orizontală (moară cu ciutură) și cu roată verticală. În cele două sate au existat morile cu roată verticală.

Urbariile din 1637 atestă la Comăna de Jos existența unei mori cu două roți (două pietre) și o pivă de pisat cu două săgeți, iar la Comăna de Sus, o moară cu o piatră, din vama căreia o pătrime era a morarului. Ceva mai târziu, în 1648, pe domeniul Comănei sunt înregistrate trei mori; două în Comăna de Jos, a treia în Comăna de Sus. (105)

Urbariile din sec. al XVIII-lea atestă existența în Comăna de Jos a două mori cu câte o piatră; una aparținea domnului de pământ, iar alta boierului

Ladislau Literatul. La Comăna de Sus, aceleași Urbarii consemnează existența a trei mori, toate cu câte o piatră; dintre acestea una era a domnului de pământ, una a preotului, iar a treia a boierilor. (106)

Din investigațiile făcute pe cursul văii Comănei, în sec. al XIX-lea, numărul morilor de apă s-a înmulțit ajungând până la 11 instalații (fig. 20 Harta), iar între cele două războaie, au mai rămas în stare de funcționare 6 mori: a locuitorului Mihai Pușcaș, moara Conteștilor - cumpărată de Botzony Gheorghe, ambele situate în partea de est a satului Comăna de Jos - apoi moara Mijeștilor - devenită proprietatea lui Botzony Imre, situată pe vale între cele două sate - moara de la arini a lui Gheorghe Pușcaș, moara Gubernăteștilor - cumpărată de Cosman Bușilă și lăsată moștenire fiului său Nicolae Bușilă, situată la Leasă, în partea de vest a satului Comăna de Sus - și ultima moară a lui Olălău, devenită comunală, situată în partea de est a satului.

Moara Conteștilor, a Mijeștilor și a Gubernăteștilor erau proprietăți ale mai multor familii; morarul, care arenda moara, plătea după înțelegere, anual, o cantitate de cereale locuitorilor care aveau părți în moară. Mai târziu, familiile, rând pe rând, și-au vândut părțile morarilor, care apoi au devenit proprietari.

La început, întreaga instalație a morilor a fost construită din lemn de către meșterii satelor, apoi s-au adăugat și părți din fier. Descriem în linii mari o moară țărănească (cea a lui Gheorghe Niciu). (fig.20 a-d)

Tipul de moară specific văii Comănei era cel al morilor cu două sau cu o singură roată de apă cu cupe; fiecare roată acționa o roată de moară, pusă în mișcare de forța apei, adusă pe un scoc din iaz. Părțile componente ale unei mori erau lucrate în cea mai mare parte din lemn de fag, arine, brad și mai ales din stejar, considerat lemn de esență tare, care rezista la intemperiiile vremii.

Roata morii se confecționa din „opt colaci”, din lemn de stejar, fiecare roată având de la 16 până la 32 cupe și tot atâtea trepte; „colacii” se petreceau doi câte doi, prinși în cuie de lemn. Mai târziu, pentru fixarea lor, cât și pentru a le da o rezistență mai mare, s-au întrebuițat patru drugi de fier cu „șiroafe”, de aceeași lungime ca a roții (80 cm) și două rafuri tot din fier cu diametrul de 2 m, late de 6 cm și care erau aplicate pe dunga colacilor. Cupele cu treptele respective formau un unghi de 90 de grade, iar vârful acestora se fixa pe fața colacului în așa fel încât de la vârful unghiului la marginea colacului să fie o distanță egală cu lățimea acestuia. În partea de interior a colacilor era bătut în cuie de lemn de brad „fundul roții”. La rândul lor, colacii erau prinși cu patru cruci de fusul roții, bine fixate în pene. Atât fusul, cât și crucile erau lucrate din lemn de stejar.

Este de reținut faptul că debitul de apă care cădea într-un minut pe roată era aproximativ de 1-2 mc, sub forța căreia pietrele de moară făceau 5-10 rotații/minut. Cu o singură piatră, în acest ritm, se măcinau două ferdele de boabe pe oră, adică 6 saci în timp de 12 ore. Deci, cantitatea pentru măcinat era în raport cu mărimea roții, cu debitul de apă și implicit cu modul în care erau lucrate pietrele. O roată de moară, fiind expusă intemperiilor vremii, nu dura mai mult de 8-10 ani, după care era înlocuită.

Fusul se sprijină cu cei doi „cepi”, fixați cu ajutorul unor verigi de fier, pe o periniță din lemn de fag, fixată în scobiturile de la „patul” și „căpătâiul” fusului, așezate în partea din afară și din interior a acestuia. Pentru ca cepul să nu se încingă sau să se tocească prea repede din cauza frecării, primeau apă continuă și se ungeau cu uleiuri.

La capătul din interior, pe fus, era fixată una dintre cele mai importante părți ale morii și anume „roata cu măsele” (fuștea pietrelor). Studiind cu atenție schițele anexate, se poate observa în mod clar cum roata cu măsele „se îmbucă” cu „valul”, care la rândul lui era fixat pe fuște. De foarte mare importanță, în acest angrenaj, rămâne însă felul cum cele două pietre suprapuse se pot regla mai bine, de acest lucru depinzând în mod hotărâtor calitatea făinii obținute. Ca parte componentă, fusul primei roți are o lungime aproximativă de 3,5 m, iar al doilea fus de 2,5 m, ambele având un diametru de 30 cm (moara avea două roți pentru două pietre).

„Fuștea”, un ax pătrat și zimțat, se sprijinea la capătul de jos pe „punte”(o grindă din lemn de stejar pusă în poziție orizontală) și apoi înfiptă în „săpuneci” (o bucată de oțel), care la rândul ei era fixată în „tigaie”. Fiind singurele părți din fier – „fier pe fier” cum se spunea – din întreaga instalație, morarul era obligat să le ungă încontinuu cu uleiuri cumpărate sau preparate în gospodăria sa.

„Puntea” se sprijinea cu cele două capete pe alte două grinzi, lucrate tot din stejar, în așa fel încât prin manipularea unor pene, aceasta să se poată fixa mai la stânga sau mai la dreapta, condiționând poziția perfect orizontală a pietrei. Dintre cele două grinzi pe care se sprijinea puntea, una era fixă, iar cealaltă putea fi ridicată cu o „manetă”, reglându-se și potrivindu-se distanța dintre cele două pietre.

„Valul” era compus din două capete „din bubă de arine”, pentru ca să nu se crape și din 6 „șiștari” din lemn de corn, legate bine cu două cercuri de metal. „Valul” se fixa pe „fuștea” cu pene și cu pap (lipici), bine centrat. În acest loc, „fuștea” era zimțată, împiedicând astfel alunecarea „valului” în jos. Dar pentru a se obține o potrivire perfectă între „val” și „roata cu măsele”, între „șiștari”, se folosea „vincălul”, cu care se obținea o cuplare perfectă.

Calitatea făinei depindea în mod substanțial de felul în care erau așezate și lucrate pietrele pentru morărit. Pietrele de moară erau aduse de la Sebeș, de lângă Ineu (Arad), fie de la Ciceu, sau de pe valea Comănei, de la locul numit Dabij. Înainte de instalare trebuiau „puțuluite” (șlefuite) cu niște ciocane speciale în vederea rotunjirii.

De reținut este faptul că aproape toate morile de pe valea Comănei aveau două perechi de pietre; una pentru porumb și urluială și una pentru grâu. Fiecare pereche de pietre se puneă în mișcare de către o roată de apă separată. Din când în când, morile erau oprite, iar morarii „ferecau” pietrele, adică, cu ajutorul unor ciocane speciale, adânceau „zimții”, care după un anumit timp se toceau.

Tot din anexele morii făcea parte și coșul, având o capacitate de opt ferdele. Era fixat pe un suport cu patru picioare la baza căruia se afla „corletul”, un dispozitiv care permitea căderea boabelor în „gura pietrei”, de unde ajungeau în „sânul pietrei” unde erau zdrobite și transformate în făină, care aluneca pe „chișcătoare”, căzând în lada de făină. Clopotul morii anunța morarul când se terminau boabele din coș. (107)

Măcinișul (grâu, porumb, urluială) se aducea la moară cu calul sau, chiar cu spatele când era vorba de cantități mici, iar din satele mai îndepărtate cu căruța cu cai. Sacii se lăsau la moară sau unii oameni așteptau până le venea rândul la măcinat. Anotimpul cel mai aglomerat pentru măcinat era sezonul de toamnă, când morile funcționau zi și noapte. Unii morari aduceau ei măcinișul din sate cu căruța cu cai, iar locuitorii îi recunoșteau și erau avizați prin anumite clopote și ceoi, așezate la capătul oiștii carului.

În situația în care morarul transporta măcinișul sau era lăsat la moară, semnele de recunoaștere pentru restituirea sacilor cu măciniș consta din vârguțe în diferite culori, motive florale țesute în război. Aceste ornamente specifice, cunoscute sub numele de „semne de proprietate”, se întâlneau, după cum vom vedea ulterior, și la țesăturile din lână, duse la pive, uneori și pe unele unelte de muncă și de uz casnic. Dintre acestea amintim: florile stilizate – șatrangă, raci, furculiță, precură, etc. În ultimul timp, sacii se însemnau cu inițialele proprietarului și numele casei.

Vama pentru măcinat se lua în natură: pentru fiecare ferdelă de cereale se lua câte o cofă (cofa morarului era ceva mai mare decât cea obișnuită). După cel de-al doilea război mondial s-a introdus sistemul în procente; 6-8% din cantitatea măcinată. Morile de pe valea Comănei, până la apariția „morilor de foc”, au deservit o parte din satele din subzona Perșanilor și a celor din dreapta Oltului Crihalma, Ticușuri, Ungra, etc.).

În anul 1924, în satul Comăna de Sus, locuitorul Iosif Niciu al lui Tel a instalat o moară sistematică cu motor pe bază de benzină, dar din lipsă de mecanic pentru a o conduce, proprietarul a fost nevoit să o vândă. Prima moară sistematică stabilă a fost construită în anul 1943, tot în satul Comăna de Sus, de către locuitorul Nicolae Bușilă, acționată de un motor pe bază de motorină. De asemenea, a fost modernizată și moara locuitorului Mihai Pușcaș din satul Comăna de Jos, cumpărată de Bondy Iosif, apoi de Gușeală Dumitru, singura moară care funcționează și astăzi. Restul morilor, după al doilea război mondial, și-au încetat activitatea rând pe rând, ultima fiind a lui Gheorghe Niciu (1968). Vama la morile sistematice era mai mare (circa 10-12%).

Pivele de ulei (teascurile)

Instalațiile tehnice țărănești pentru obținerea uleiului vegetal, adică teascurile, au o vechime apreciabilă. Înainte de a se cultiva floarea soarelui – cultură destul de recentă în țara noastră – pentru obținerea uleiului comestibil se foloseau semințele de dovleac, cânepă, mei, etc. Uleiul obținut din sâmburi de „lobeniță” era folosit în prepararea alimentelor, înlocuind grăsimea. Uneori se folosea nepregătit, punându-se pe varză acră, tăiată mărunt, sau se turna într-un „blid” cu puțină sare și se „întingea” cu mămăligă; pâinea prăjită se ungea de asemenea cu ulei și constituia un deliciu pentru copii.

În ambele sate au existat teascuri pentru ulei cu ciocane și berbeci, cu bătaie orizontală. În Comăna de Jos au existat trei teascuri, aparținând locuitorilor Ion Matei Gridan, Gheorghe Matei Gridan și Serve Fătu Popița, iar în Comăna de Sus au existat tot trei instalații, deținute de locuitorii Zahiu N. Frâncu, Mija Ion de la Leasă și Iacob Lascu al Răzăroaiei.

Instalațiile constau din două părți distincte (fig.21): teasca propriu-zis și ciocane cu pive (troci) pentru pisat semințele. Teasca propriu-zis, așezat în curtea gospodarului sub un șopron (sau acoperiș improvizat), se compunea din: jugul teascului, format din stâlpi de susținere și sleme (o grindă orizontală ce lega cei doi stâlpi), mânerele berbecilor, berbecii, bârsa, dopul, teasca, penele. Ciocanele de pisat semințele și troci (pivele) erau instalate într-o cameră separată, unde se putea face foc, fiindcă pivele de ulei funcționau și în sezonul rece.

Pentru obținerea uleiului se făceau următoarele operațiuni: semințele de „lobeniță” (sâmburii), bine uscate, uneori amestecate cu cele de cânepă, în proporție de 1/6, erau introduse în pive (troci) și pisate cu ciocănele de lemn până se decojeau și se fărâmițau. Cel care executa această operație stătea în picioare pe capătul ciocanului, montat pe grindă și cu picioarele manevra

ridicarea acestuia, care cădea în pivele cu semințe. Ca să-și mențină echilibrul în timpul blansării ciocanului, se ținea de o bară de lemn, așezată sub grinzile camerei. Această activitate era executată mai mult de tineret.

Este de reținut faptul că pisatul semințelor la teascul locuitorului Zahiu Frâncu, din Comăna de Sus, se făcea cu ajutorul unei instalații mecanice asemănătoare pivelor de pănură. Instalația consta într-o roată cu diametrul de cca. 1 m, prevăzută cu un fus cu două palete și cu un sistem de roți dințate pentru amplificarea forței. Roata avea două mânere, de unde se acționa de către doi oameni. Prin rotația roții, cele două palete de pe fus ridicau ciocanele care cădeau în trocile cu semințe.

Semințele, după ce erau pisate, se vânturau cu ajutorul ciurului și se cerneau printr-o sită deasă pentru a se înlătura cojile. Făina rezultată se punea într-o moldă, i se adăuga puțină apă caldă și se frământa timp de o oră. Din aluatul obținut se făcea o cocă și se punea la prăjit pe „ploată” cam 15-20 de minute, până căpăta o culoare verzuie. Acest material se strângea într-o cârpă de lână, făcându-se un mic balot, care se introducea într-o traistă și se lega cu frânghii pentru a rezista la presare. Balotul se introducea în teasc și se presa cu ajutorul penelor bătute de berbeci, până la scurgerea totală a uleiului. Se obțineau cantități mici de ulei: dintr-o ferdelă de sâmburi: 1,5-2 litri de ulei.

Proprietarul instalației primea ca vamă un „dețiu” de ulei pentru fiecare ferdelă de semințe prelucrate, cât și „turta” rezultată după presare, care constituia cea mai bună hrană pentru vite și mai ales pentru îngrășatul porcilor. Teascurile amintite serveau și satele învecinate, din stânga și dreapta Oltului. Ele și-au încetat activitatea după cel de-al doilea război mondial. (108)

Căldările de rachiu

Urbariile din 1721 atestă, în cele două sate, un număr de 8 căldări de făcut rachiu. Cel mai bun rachiu se prepara din prune (rachiu de prune), rafinat de două ori. Se mai foloseau la prepararea rachiului și perele pădurețe (rachiu de pere), care se găseau cu prisosință în pădurile din apropierea satelor: Pleașă, După Pleașă, Fața Piciorii, etc.

Făcutul rachiului din prune sau fructe de pădure necesita câteva operații relativ simple:

Rachiul de prune

Prunele, când erau coapte, se băgau într-o cadă, turnându-se peste ele câteva găleți de apă. Pe cadă se puneă un capac ce se lipea pe margini cu lut. Timp de 6-8 săptămâni, prunele fermentau; uneori se lăsa și mai mult. Apoi se duceau la căldarea de rachiu pentru rafinare. Primul produs ieșit prin fierberea

„boștinelor” se numea otcă (rachiul mai puțin tare), care se rafina a doua oară, obținându-se rachiul de prune. Boștinele erau aruncate după prima fierbere.

Rachiul de pere de pădure

Se alegeau perele care aveau gust mai dulce, se puneau într-o troacă și se zdrobeau cu un ciocan de lemn. Apoi se băgau în cadă, acoperindu-se cu un capac peste care se puneau câteva lepedeauă. Se lăsau 4-5 săptămâni, după care se duceau la căldare pentru a fi rafinate. Rachiul de pere se obținea prin rafinarea „otcei”, ieșită prin fierberea boștinelor. Căldările de rachiu erau instalate în apropierea Văii Comănei, pentru evacuarea boștinelor și pentru a avea în permanență apă la îndemână, care era adusă pe un scoc până la Țigher.

Pentru prepararea rachiurilor, se cunosc trei tipuri de instalații: căldarea lucrată în întregime din lut ars, confecționată de olari, căldarea cu capac de lemn și căldarea alambic, lucrată în întregime din metal. (109) Bătrânii din cele două sate nu-și amintesc de căldarea de lut, dar au auzit de la părinții lor despre o astfel de instalație; în schimb, au cunoscut căldarea cu capac de lemn, apărută după primul război mondial.

În anul 1850, în Comăna de Jos, a funcționat o instalație de preparat oțet, aparținând negustorului brașovean, Radu Orhidan. Din lipsă de documente nu putem da relații asupra instalației și a tehnicii de preparat oțet. (110)

2.Instalațiile și meșteșugurile specializate în prelucrarea lemnului – joagărele

Oamenii au folosit lemnul din timpuri străvechi ca materie primă pentru construirea locuințelor, confecționarea uneltelor de muncă, a mijloacelor de transport, a obiectelor de uz casnic, a mobilierului, cât și pentru încălzirea locuințelor în sezonul rece și a pregătirii hranei pentru oameni și animale.

La început, pentru prelucrarea lemnului, s-au folosit unelte rudimentare: securea, barda, tesla, ferăstrăul, cuțitoaia, joagărul de mână și nu lipsea din nicio gospodărie tocila de ascuțit unelte. (fig. 22) Apariția joagărului, acționat de roți hidraulice, a constituit o etapă superioară a prelucrării lemnului și mai ales a celui de construcție. Multă vreme, scândurile și unele lemne de construcție se confecționau cu ajutorul joagărului de mână, care era mănuit de două persoane.

Pe teritoriul celor două sate, bătrânii își amintesc de construcția unui joagăr mare, cu mai multe pânze, acționat de apă, situat în locul unde a existat Moara Mijeștilor. Tot la Comăna de Sus, pe Valea Comănei, în locul Gura Racelei, a existat o moară care avea și un joagăr cu o singură pânză.

Deoarece pe hotarul celor două sate pădurile au ocupat suprafețe întinse, meșteșugurile în lemn au tradiție îndelungată. Au existat mulți oameni care au

îndrăgit meșteșugul prelucrării lemnului, moștenit din tată în fiu. Unul dintre aceste meșteșuguri vechi este dulgheritul, care se practica, în primul rând, la construcția caselor, a anexelor gospodărești: șuri, grajduri, șoproane, cotețe, etc. La început, tot dulgherii satelor au confecționat piesele de mobilier și uz casnic, uneltele de muncă și mijloacele de transport.

Un dulgher, specializat în mai multe meserii ale lemnului, a fost Gheorghe Niciu, din Comăna de Sus, care pe lângă mașteșugul construcției nemestiilor, confecționa mobilier pentru interiorul caselor, unelte pentru prelucrarea fibrelor textile, cât și mijloace de transport. Dintre dulgherii din același sat mai amintim pe: Luca al Lascului, Rosalim Bucur Frâncu, Moise Neamțu, Ion Neamțu ș.a. Un alt meșter în prelucrarea lemnului era Onu Moisin, care confecționa mobilier, o întreagă gamă de unelte de uz casnic; produsele acestuia se vindeau pe piețele Brașovului, Rupei și Făgărașului.

De asemenea, în Comăna de Jos, au existat mulți dulgheri iscusiți în construcția caselor și anexelor gospodărești. Dintre aceștia amintim pe Gheorghe Furțea și pe fiul său Ion, Ion Gubernat și fiul său Gheorghe, Ion Iovu și fiul său Victor, Ion Matei Gridan, Ion Filon Popa, Gheorghe Coantă, Gheorghe Ștefănuță, David Ciricaș ș.a. Ultimii doi citați erau pricepuți și în rotărie.

Odată cu perfecționarea arhitecturii caselor, și în special a mobilierului, au apărut alți meseriași specializați – tâmplarii. Dulgherii, care până acum se ocupau cu confecționarea tuturor obiectelor din lemn, au lăsat pe seama tâmplarilor o parte din lucrările cele mai pretențioase: confecționarea ușilor, ferestrelor, mobilierul pentru interioare. Unul dintre cei mai buni tâmplari, care a avut un atelier bine utilat, cu mașini acționate de motoare cu benzină, iar mai târziu electric, a fost Ion Răcășan din Comăna de Sus, cunoscut în satele din subzona Perșanilor și în cele din dreapta Oltului. Acesta a instruit prin ucenicie la locul de muncă mulți tineri localnici sau din satele învecinate, care au devenit buni meseriași. Pricepuți în meșteșugul tâmplăriei se mai pot enumera: Gheorghe Frâncu, Nicolae Moraru, Nistor Frâncu, iar în Comăna de Jos – Valeriu Furțea, Dionisie Itu și fiul său Aurel, Petre Itoafă, Gheorghe Monea.

3.Meșteșugurile specializate în pietrărit – vărăritul

La începutul secolului trecut și mai ales după primul război mondial, s-a generalizat construcția caselor din piatră și cărămidă. Acest fapt a impulsionat dezvoltarea vărăritului, atât pentru nevoile proprii, cât și pentru comercializare. Întrucât materia primă (calcarul) se găsea din abundență pe hotarul celor două așezări, vărăritul a devenit o sursă importantă de câștig, mai ales pentru comănarilor de sus, care îl comercializau în satele din subzona Perșanilor și în cele

din zona Târnavelor. De aceea, între cele două războaie mondiale, numărul cuptoarelor de făcut var se cifra la 28; unele proprietate colectivă, altele proprietate individuală. (fig.23)

Cuptoarele pentru fabricarea varului se construiau în panta dealurilor, aproape de ape, drumuri și păduri. Construcția acestora era destul de simplă. După ce se săpa o groapă circulară, cu un diametru de 2,5-3 m, adâncă de cca. 2,5-3,5 m, se zidea de jur-împrejur cu piatră „tare” (bazalt), rezistentă la temperaturi ridicate. În partea de jos a varniței se săpa în afară un mic tunel – „gura cuptorului” – pe unde se introduceau lemnele pentru foc și se evacua jarul și cenușa. Gura cuptorului era orientată pe direcția curenților de aer pentru menținerea focului. În partea inferioară a cuptorului, la cca. 80 cm de vatră, se construia de jur-împrejur „talpa” varniței de unde începea boltitul pietrei.

Un lucru deosebit de important în fabricarea varului era umplutul varniței și mai ales „boltitul”. După ce piatra de var era transportată din cariere în jurul cuptoarelor, se spărgea cu ciocane de fier (baroase) în diferite mărimi și forme. Piatra mai mare și mai lată era folosită la boltit, operație făcută de anumiți meșteri ai satului. Bolta începea de la baza cuptorului de pe talpă și trebuia construită în așa fel încât să se lase loc pentru vatra focului, unde se ardeau lemnele, iar focul să pătrundă printre pietre până deasupra varniței. Amintim câțiva oameni meșteri în boltitul și arsul varului: Iosif Frâncu al Cioachii, Irimie Bucur Frâncu (Comăna de Sus), Coanta Traian (Comăna de Jos).

Capacitatea cuptoarelor varia între 1-5 care de var (1000-5000 kg). La Comăna de Jos, locuitorul Traian Coanta a construit 2 cuptoare de var, dintre care unul cu o capacitate de 10.000 kg. O varniță de 2 care de var (2000 kg) necesita, pentru obținerea varului, o cantitate de 4 care de piatră și 4 care de lemne; pentru o varniță de 3 care de var erau necesare 6 care de piatră și 6 care de lemne ș.a.m.d. În vreme neprielnică, când lemnele nu erau de calitate sau „bolta” nu era construită bine, era necesară o cantitate mai mare de lemne și timpul de ardere a varului se prelungea; în mod normal timpul de ardere a varului ținea 20-22 ore. Uneori, varul nu ieșea de calitate (conținea piatră) din cauză că focul nu ardea continuu – „a adormit varnița”; de aceea, în timpul nopții, doi oameni aveau grijă ca focul să nu se domolească. În timpul arderii, varnița trebuia mereu „jeruită” cu ajutorul *șotcei* și a *jeruitorului*, adică se scotea afară o parte din jar și din cenușă. Terminarea arderii varului se recunoștea după culoarea flăcării care era albastră-alburie și ieșea deasupra varniței.

După ce se constata că varul era gata, se întrerupea focul, se scotea cenușa și jarul, se aruncau câteva lopeți de pământ în vatră și varul se lăsa cca. 12 ore pentru a se răci. După răcire se scotea din varniță cu „butea” (ciubăr de două

ferdele), măsură stabilită pentru vânzarea varului. Dacă varul era pentru comercializare, era tocmit pe bază de arvună, cu 3-4 săptămâni înainte și trebuia ridicat la dată fixată, iar dacă stătea mai mult în varniță se zdrobea și se deprecia. La început, plata varului se făcea cu butea și cu ferdela, apoi cu maja (100 kg); plătit la producător, costa 30-40 lei maja, iar când se transporta la domiciliu se vindea cu 60-70 lei. În trecut, se folosea schimbul în natură; 2-3 ferdele de var pentru o ferdelă de grâu, 2 ferdele de var pentru una de porumb (după tocmeală). Cei mai mulți cărauși, care ridicau varul direct de la producător și apoi îl comercializau, erau din satele Părău și Veneția de Jos.

În anul 1933, a fost deschisă pe Valea Comănei o carieră de exploatare a bazaltului, la locul numit Glimée și Leordiș. Bazaltul scos din carieră era transportat cu carele de locuitori în Comăna de Jos. Aici, era spart cu ciocane și baroase și era transportat în gara Șercaia. La construcția șoselei naționale Brașov-Sibiu (1934) s-a folosit bazaltul din carierele amintite. Exploatarea bazaltului a fost condusă de ing. Columbovici, ajutat de subing. Bertalothy; din cauza nerentabilității, exploatarea a fost închisă. În anul 1968, a fost redeschisă și modernizată, înzestrată cu agregate mecanice, de mare productivitate, de către Unitatea de transporturi județene, preluată de către Intreprinderea de Construcții Forestiere Brașov.

Odată cu construcția caselor de piatră și de cărămidă a apărut un nou meșteșug specializat – zidăritul. În cele două sate au existat mulți zidari, organizați pe echipe, care au construit aproape toate casele din cele două așezări, cât și o parte din casele din satele învecinate. Dintre aceștia, în primul rând, amintim pe maistrul Gheorghe Comșa din Comăna de Jos, care împreună cu echipa sa, timp de 5 decenii, a înfrumusețat cele două sate cu clădiri noi. De activitatea lui și a echipei sale se leagă construcția Școlii Generale, a Căminului Cultural și a fostului Magazin Universal din Comăna de Jos. De asemenea, sunt vrednici de amintit zidarii: Ion Comșa și fiul său Nicolae, Gheorghe Turda, Serve Furția, Vichente Miclăuș ș.a.; în Comăna de Sus: Rusalim Frâncu al Mărinchii, Zosim Comșa, Rusalim Frâncu al lui Bucur, Rusalim Mija, Ucă Zahiu Frâncu și fiul său Rusalim, Achim Frâncu, Ion Gubernat ș.a.

4. Instalațiile tehnice pentru fabricarea sticlei

Urbăriile de la începutul secolului al XVII-lea consemnează existența unei sticlării situată pe valea Comănei, probabil în locul numit „Glăji”. Urbariul din 1632 atestă că la Comăna de Sus „este o sticlărie în care acum se lucrează; lângă ea este o moară de sfărâmat piatră cu o roată cu două săgeți”.

Inventarul din 1633 o descrie astfel: „Se găsește din sus de sat, pe vale în sus, la vreo jumătate de milă (milă austriacă = 7585,9 m), e nouă clădită, acoperită cu șindrilă nouă, la un capăt e încă neterminată. Cuptoarele-i sunt întregi. Se inventariază și ustensilele de fier, cârlige, țevi, lingură, tăietor, foarfeci, ciocan, etc., în număr de 32; o formă de aramă pentru butelii. Moara de sfărâmat piatră se află și ea din sus de Comăna, săgețile, șteampurile au cercuri de fier în cap. Are două site și un ciur”. Aceleași Urbarii arată că sticlăria era deservită de trei sticlari din Comăna de Sus și cinci cenușari din Cuciulata. În inventarul făcut în anul 1637, sticlăria este descrisă ca mai sus, dar este deservită de 7 sticlari din Comăna de Sus și 4 cenușari din Cuciulata.

Inventarul din 1648 descrie sticlăria detaliat: „Cea din Comăna se găsește în stare dărăpănată, fundamentul e rău, acoperișul e slăbit de vechime, i-au pus proptele din afară, ușile-i sunt amândouă foarte rele. În ea, un cuptor boltit pentru uscat sticla. Un alt cuptor pentru uscat sticla, de asemenea boltit, e stricat, crăpat, topitorul de sticlă cu cele 5 oale nu sunt bune de nimic. Un alt cuptor pentru ars ochiurile de sticlă, partea de jos e rea. În fața cuptorului o masă de piatră pe 3 picioare, cu două lavițe în jur. O cămară mică de ținut sticla. În fața ei un cuptor de prăjit; și țeava acestuia e cu rupturi. Lângă el, un jgheab de cernut cenușă, în jgheab cenușă vreo două găleți: lângă aceasta o pivă de cenușă.”

Se inventariază ustensilele: trei forme de aramă pentru două forme de sticlă, un fier pentru pisat cenușa, 5 țevi de suflat sticla, 6 țepi de cuptor, 2 cârlige de tras sticlă - unul mai lung, altul mai scurt - o lingură de fier cu coadă mai lungă, un băț de fier pentru mestecat, o rudă de fier pe care se învâрте sapa de fier, un trăgător de cărbuni cu coadă, un fier cu cârlig pentru mestecat „frita”, rupt în două, foarfece de fier mare, trei mai mici, trei scoabe stau obișnuit în gura cuptorului, trei table de tăiat sticla, o nicovală mică cu ciocanul ei, o sită netrebnică de cernut cenușa, un ciur de cernut piatra, corespunzător o sită rea de cernut piatra. Moara de pisat piatra, clădită din bârne și acoperită cu paie, are o roată cu grindeiul bun, cu două cercuri de fier și două cepuri. Cupele roții nu sunt bune. În moară două șteampuri mari ferecate. Jgheabul de sub șteampul de pisat piatră nu e bun. Are jgheab de cernut praful de piatră. Pentru roată „două jilipuri de apă pe două picioare”. (111)

Fără a intra în procesul tehnologic al fabricării sticlei, am prezentat descrierea acestei instalații și uneltele folosite după inventarul din 1648, pentru a ne da seama în linii mari de modul rudimentar de fabricație de la începutul secolului al XVII-lea.

5. Meșteșugurile și instalațiile tehnice țărănești pentru finisare țesăturilor din lână – pivele

Meșteșugurile și instalațiile tehnice țărănești pentru finisarea țesăturilor, în scopul confecționării pieselor de îmbrăcăminte și de uz casnic, au o mare vechime. Țesăturile din lână prin spălare repetată au devenit mai dese, deci mai rezistente și mai călduroase. La început, țesăturile se udau repetat, se băteau cu „maiul” pentru a se îndepărta impuritățile și pentru a se îndesi firele. Tot în același scop s-au folosit *vâltorile* și apoi pivele pentru pănură.

Pe cursul văii Comănei a existat un număr mare de pive, ajungând, spre sfârșitul sec. al XIX-lea, la 15 instalații. Acestea satisfăceau necesarul de pănură finisată a locuitorilor satelor din subzona Perșanilor și o parte din satele din dreapta Oltului (zona Târnavelor). În fiecare sat, piuarii aveau gazde unde se strâneau țesăturile și apoi erau transportate de aceștia la locul de prelucrare. Pentru un *cot* de pănură finisată se plateau 8-12 lei.

Instalația pivelor consta dintr-o roată mare, așezată vertical, pe care erau montate cupele, identică cu cele de la morile de apă; era prevăzută cu un prelungitor numit fus, cu 2-4 palete. Prin acționarea roții de către jetul de apă se ridicau alternativ ciocanele, care cădeau pe țesăturile de lână aflate în troci, confecționate dintr-un trunchi de stejar, numit „butucul trocilor”. În troci curgea fără întrerupere apă caldă și rece; apa rece venea din iaz, printr-un scoc de lemn, iar cea caldă dintr-un cazan încălzit cu lemne. (fig.24 a-c)

Țesăturile erau așezate în troci („în pale”) și la 2-3 ore erau scoase și descurcate, apoi erau introduse din nou. După 15-20 de ore (timpul depindea de felul țesăturii) erau scoase, lăsate să se scurgă apa din ele și apoi se presau și se întindeau cu ajutorul unei instalații, numită presă de întins haine. Se făceau „valuri” și după 4-6 zile, dacă nu erau ridicate de proprietar, erau puse la uscat. Țesăturile colorate cu motive florale, în special lepedeauă, trebuiau finisate cu foarte mare grijă pentru că puteau să iasă vopselele. Acestea se băteau cu apă caldă și se descurcau mai des. Uneori țesăturile se strâneau, deveneau mai înguste și mai groase, sau se lăteau, devenind mai subțiri, din cauză că nu erau țesute uniform și s-a folosit bătătură de mai multe neamuri. În această situație, piuarul trebuia să supravegheze permanent astfel de țesături pentru a lua măsuri

de îndreptare; dacă se îngusta, țesătura se bătea făcută în „val”; dacă se lătea, se descurca, făcându-se în „pale”.

Din pănura finisată se confecționa o gamă bogată de piese de îmbrăcăminte și de uz casnic: cioareci, *frijuri*, *rocuri*, glugi, desagi și *lepedeauă* de pat, etc. Pe măsură ce piesele de îmbrăcăminte și de uz casnic s-au confecționat de industria ușoară, pivele și-au încetat rând pe rând activitatea, ultima, a locuitorului Gheorghe Comșa, din satul Comăna de Sus, existând până în anul 1960. (112)

Sunt vrednici de amintit câțiva meșteri piuari care au contribuit la menținerea portului popular: Zosim Comșa și fiul său Gheorghe, Zahiu N. Frâncu, Zahiu Socea și fiul său Dionisie, Ion Mohanea, Nicolae David Frâncu, Filon Neamțu, Gherasim Socea ș.a. (fig. 24 harta)

Între cele două războaie, în Comăna de Jos au existat două hugiuri (daracuri): unul mecanic al săteanului Gheorghe Popa Roșu și altul, acționat manual, al locuitorului Gheorghe I. Fătu.

6. Prelucrarea firelor textile

Cânepa, inul, lâna și, mai târziu bumbacul, au constituit materia primă pentru confecționarea pieselor de port, a țesăturilor decorative pentru interioare și de uz casnic, mai ales când totul se făcea în cadrul gospodăriei rurale, astfel prelucrarea acestora era o necesitate de prim ordin. Pe măsură ce piesele de port și țesăturile de uz casnic au fost înlocuite cu produse industriale, interesul pentru cultivarea cânepei și a inului a scăzut mult. În schimb, se continuă prelucrarea lânii, în scopul confecționării unor piese decorative pentru interioare: cuverturi, fețe de masă, covoare, etc.

Cultura cânepei și a inului, cât și prelucrarea acestora, au fost ocupații străvechi ale oamenilor din cele două așezări, atestate și de cercetările arheologice efectuate pe hotarul lor.

În linii mari, vom prezenta lucrările obținerii fuiorului pentru țesut. În momentul în care cânepa de vară era „coaptă”, se smulgea, se făcea „mănuși” și se întindea pe miriște. După câteva zile, „mănușile” se întorceau și când erau uscate se legau și se duceau la „topit” în vale sau în Olt. Locul pentru topire era amenajat în prealabil, la marginea văii sau a Oltului, unde apa era mai liniștită. „Mănușile” erau așezate două câte două în apă; una cu rădăcinile și alta cu vârful, ca să nu se încurce. Se puneau peste ele paie, apoi pietriș și se legau pe deasupra cu o prăjină, ca să nu fie duse de curenții de apă.

Perioada de topire era în funcție de temperatura apei și de calitățile solului în care a fost semănată. În general, perioada de topire a cânepei era de 5-7 zile,

iar a inului de 3-4 zile. O lucrare foarte importantă, de care depindea calitatea fibrelor, era verificarea cânepei (dacă era bine topită). De aceea, la 4-5 zile după ce cânepa era băgată la topit, femeile scoteau o „mănușă” pe care o spălau și o puneau la uscat. După ce se usca, se frângea, și dacă fibrele se desprindeau ușor de partea lemnoasă, însemna că era topită și că trebuia scoasă din apă; în caz contrar, se mai lăsa una-două zile și se verifica din nou. După ce se constata că s-a topit, cânepa era bine spălată, dusă acasă, unde se întindea pe lângă ziduri, pălanuri, ori se făcea „capre” pentru a se usca. „Mănușile”, bine uscate, se frângeau și se melițau, îndepărtându-se partea lemnoasă (puzderiile) de fibrele de fuior. Această operație se făcea numai în zilele călduroase, când cânepa era „aspră”; puzderiile se îndepărtau mai ușor.

Fibrele obținute după melițare se treceau prin mașina de pieptănat sau prin piepteni, apoi prin *heihelă*, rămânând fuiorul propriu-zis, și anume firele cele mai bune. Firele rămase din „trasul fuiorului” se pieptăneau în continuare rezultând, în primul rând, „urzeala de vârfori” (firele de la vârful), apoi „bătătura” și „feștilele”. Fuiorul rămas, pentru a deveni mai moale și mai fin, se peria cu o perie aspră, confecționată din păr de mistreț. Pentru a se obține un fuior de calitate, cânepa trebuia să fie înaltă și subțire, bine topită, spălată în apă curată, uscată la soare, fără să fie plouată.

Inul se cultiva pe suprafețe mai mici; din fibrele de in se făcea mai puțină pânză, dar mai fină. Perioada lui de coacere este mai lungă decât a cânepei. Pentru obținerea fuiorului de in se făceau aproape aceleași operațiuni ca și la cânepă, doar că înainte de a se pune la topit i se recolta sămânța.

Pășunile de pe hotarul celor două sate, mai ales după defrișarea unor suprafețe mari de pădure, după primul război mondial, au favorizat creșterea oilor, impulsivând și apariția unor instalații tehnice de prelucrare a țesăturilor din lână. Îmbrăcămintea de iarnă a oamenilor - cioareci, *frijuri*, *rocuri*, *zeichii* - cât și o parte din țesăturile de uz casnic, se făceau din lână prelucrată în cadrul fiecărei gospodării. După ce se tundeau oile, la începutul lunii iunie, lâna se spăla cu apă caldă, se clătea cu apă rece și se punea la uscat. După ce se usca bine, se pieptăna ca și cânepa, făcându-se caier și se torcea cu mâna. Munca femeilor s-a ușurat foarte mult odată cu apariția „hugiurilor”, care pieptăneau și torceau lâna.

Cânepa, inul și lâna au fost toarse cu mâna milenii la rând de către femei și chiar de bărbați. Cercetările efectuate pe teren, la diferite popoare, de către etnologi, au dus la descoperirea unor unelte arhaice de tors care au precedat fusul și furca. Asemenea unelte s-au păstrat și în cultura populară tradițională românească până în secolul XX. Aceste unelte, cunoscute sub denumiri ca

tocălie, drugă, s-au menținut în uz până nu foarte demult, îndeosebi în regiunile montane ale țării noastre. Între cele două războaie a apărut roata de tors, acționată cu mâna, confecționată de meșterii satului, dar se folosea mai rar, întrucât nu răsucea firul îndeajuns. (fig.25 a)

Torsul se făcea în timpul iernii de către femei, în cadrul fiecărei gospodării. Femeile mai tinere și fetele torceau în șezători. De obicei, în fiecare sat existau una-două șezători de fete mari (șezătoarea fetelor din-susul și din-josul satului), fetele de 14-16 ani aveau și ele una-două șezători, iar femeile tinere aveau mai multe șezători, organizate pe vecinătăți. În fiecare toamnă se tocmeau gazdele pentru șezători: fiecare fată trebuia să dea gazdei cca. 8-12 cofe de grâu, 2-3 litri de petrol, iar feciorii aduceau din pădure 2-3 care de lemne pentru foc; femeile dădeau gazdei, de obicei, cca. 8 cofe de grâu, petrol, două fuioare și torceau *tortul* gazdei.

În camera unde se ținea șezătoarea, fetele stăteau în semicerc, pe scaune cu trei picioare; în față fetele mari, pe margine adolescentele, iar feciorii stăteau pe butuci sau scăunele în fața fetelor, după preferință.

Șezătorile de fete erau adevărate ateliere, unde acestea învățau să toarcă și să coasă, feciorii sculptau în lemn furci, rame, cuiere și alte obiecte de uz casnic. Pe lângă funcția practică și utilă, șezătoarea mai îndeplinea și funcția de păstrătoare a comorilor folclorice locale. Aici, fetele și băieții învățau să joace, să cânte, să strige după melodiile de joc. Din timp în timp, feciorii aduceau în șezători lăutarii satului și învățau fetele *învârtita*, *purtatul și datul pe sub mână*. Nu lipseau din șezători nici jocurile distractive: *poșta*, *sloiul*, *zăloagele*, *bâzul*, etc., apoi *ghicitorile* și *snoavele*. În șezătorile femeilor, de asemenea, se desfășurau unele jocuri distractive: *cizmuța*, *rășchitorul*, *războiul* (ultimele două imitau țesutul pânzei), iar uneori se făceau *burduhoaze*, adică se mascau și se duceau în alte șezători. Emoționante erau cântecele și doinele de dragoste și dor, cântate în șezători, în grup de fete și feciori, acompaniate de fluier, caval și vioară.

Lucrări premergătoare țesutului

Datul pe rășchitor și măsurarea pânzei.

După ce se torcea cânepa, firele erau date pe *rășchitor*. Atunci se numărau firele și se stabileau lungimea și lățimea pânzei. Rășchitoarele cele mai des folosite erau cele de 7 *coți*. Dacă doream să punem în războiul de țesut o pânză de 7 coți lungime, în spată de 12, trebuia să avem pe rășchitor 12 *păpuși*; fiecare păpușă avea 20 *herbe*, iar herba 3 fire, deci o păpușă conținea 60 de fire. Desigur, pânzele se făceau mai mari, dar aveau la bază măsurătoarea de mai sus. Se mărea numărul păpușilor în raport cu lungimea pânzei; la o pânză de 14 coți, în aceeași spată, era nevoie de 24 de păpuși; la 28 coți – 48 păpuși, ș.a.m.d. În caz că pânza era mai lată de 13 în spată, atunci numărul de bază al păpușilor pentru 7 coți lungime era de 13; iar dacă pânza era mai îngustă de 10 în spată, numărul de bază al păpușilor la lungimea de 7 coți era 10. După numărarea firelor, fiecare păpușă se lega cu un fir de ață mai groasă și se lua de pe rășchitor, formându-se legăturile. Acestea, de obicei aveau 7 coți, de aceea se dădeau pe rășchitor de mai multe ori, până se ajungea la lungimea dorită.

Coacerea tortului

Această lucrare premergătoare țesutului era considerată de femei ca fiind foarte grea, pretențioasă; ea ținea 2-3 zile. Legăturile de cânepă erau bătute într-un ciubăr cu apă caldă, unde erau lăsate mai multe ore. Apoi, erau scoase și puse pe „scaunul de rufe” să se scurgă apa din ele. Se așezau apoi în „ciubărul de rufe”, în ordinea: legături de feștile, bătătura, fuiorul și peste ele se puneau câteva paie de ovăz și apoi *veaca*. Peste aceasta se așeza un lepedeu de pânză groasă, „cenușarul”, unde se puneau cenușa, după ce era bine cernută printr-o sită deasă. Se încălzea apa, nu prea fierbinte, și se turna peste cenușă până se umplea ciubărul. Apoi, se acoperea cenușa cu părțile rămase libere ale cenușarului, se puneau încă un lepedeu de pânză peste cenușă și se turnau 10-12 căldări de apă fierbinte; la fiecare căldare turnată se scotea una din ciubăr, care se puneau la fiert din nou. Operația aceasta dura 8-10 ore. După aceea, leșia din ciubăr era lăsată să se răcească și apoi se scotea în alte vase. În ciubăr, se mai turna o căldare de apă caldă care se scotea și ea. Tortul se lăsa fără leșie cca. 10-12 ore, timp în care se „cocea”. După acest timp, legăturile din ciubăr se reăzau în ordinea: cele care au fost ultimele se puneau deasupra. Se puneau din nou cenușarul cu cenușă, dar mai puțină, și se turnau peste ea 5-6 căldări de leșie fiartă din cea scoasă mai înainte. Din nou se scotea leșia, se turna o căldare de apă caldă, care se scotea și ea, și se lăsa tortul să se „coacă” încă 8-10 ore. Era limpezit în

apă de râu și uscat la soare. Tortul cel mai bine „copt” era cel moale și avea culoarea galben-portocalie.

Fără îndoială, procedeul descris nu este unic, fiindcă nu toate femeile procedau la fel; unele simplificau procesul descris. De exemplu, puneau legăturile direct în ciubărul de rufe unde le înmuiau cu apă caldă, iar după 1-2 ore puneau cenușarul cu cenușă, continuând ca mai sus.

Depănatul și urzitul firelor

Legăturile de tort, după ce erau uscate bine, se depăneau pe mosoare cu ajutorul roții de depănat. Urma apoi urzitul pânzei din firele cele mai bune, cu ajutorul viteului (urzitoare). Înainte de a se urzi, din nou, se stabilea lungimea pânzei în raport cu urzeala și cantitatea de „bătătură” avută. Se proceda astfel: dacă exista urzeală și bătătură pentru o pânză de 28 coți, în spată de 12, se lua un fir de pe un mosor și se măsurau 28 de coți, apoi se puneau un semn pe fir și se depăna din nou pe mosor. Se lua un alt fir de pe un alt mosor (se urzea cu 2 fire) și cu firul măsurat se începea urzitul pe viteu, de jos în sus, până se termina firul măsurat; acolo se împlânta un fus și se continua urzitul în josul viteului până la terminarea urzelii. La sfârșit se făcea din nou măsuratoarea firelor; în cazul nostru trebuiau să fie 24 păpuși pe un rost, adică 48 în total. Când lipseau fire, se adăugau sau, dacă erau prea multe, se scoteau. (fig.25 b)

Învălitul și năvăditul pânzei

Firele de pe viteu se luau cu grijă, se împleteau să nu se încurce și se învăleau pe sulul războiului de țesut. La capătul firelor se introduceau „fusceii mincinoși”, ca să nu se încurce firele. Ca sulul războiului de țesut să fie rotund și să nu se încurce firele, se puneau mereu vergele. Operația de învălire era făcută de două femei: una ținea strâns de fire și cealaltă răsuca sulul războiului, punând mereu vergele. Ca firele să se învălească uniform și să nu se încurce, se treceau prin „greblă”, un fel de spată rară. După terminarea învălitului, se introduceau din nou fuscei pentru formarea rostului și se începea năvăditul: băgatul firelor prin ițe și spată. Modul cum se introduceau firele prin ițe depindea de felul pânzei care se țesea, iar prin spată se introduceau câte două fire în fiecare „dinte”. După terminarea acestor operații, se alcătuia „gura pânzei”, cu ajutorul *nodurarului* și se începea țesutul.

Tesutul

Descoperirile arheologice de pe teritoriul României au dovedit că torsul și țesutul au o vechime milenară. Țesutul era cunoscut încă din neoliticul timpuriu, iar spre sfârșitul acestei epoci, aproape nu exista așezare în care să nu fie întâlnite fusaiole și greutăți din lut ars pentru războiul de țesut. (113)

Mai târziu, în epoca bronzului și mai ales a fierului, torsul și țesutul au căpătat o și mai mare dezvoltare, mărturii fiind, în afară de materialele găsite prin săpături, reprezentările de pe Columna lui Traian și de pe monumentul de la Adamclisi. (114)

Războiul de țesut orizontal, care a înlocuit războiul de țesut străvechi - vertical - este atestat pe teritoriul țării noastre începând cu sec. X-XII. Acest fapt îl dovedesc descoperirile arheologice de la Garvăn, care au scos la lumină o serie de materiale ce arată că torsul și țesutul erau destul de avansate în acea vreme. (115)

De asemenea, cercetările arheologice de pe Pleșița Pietroasă, din apropierea satului Comăna de Jos, dovedesc că locuitorii acestei așezări, pe lângă ocupațiile de bază – agricultura, creșterea vitelor, vânătoarea – se ocupau și cu torsul și țesutul.

În cele două sate se cunosc două tipuri de războaie: războiul vertical, evoluat din cel străvechi (desigur perfecționat) și războiul orizontal. (fig.26)

Războiul orizontal, cel mai frecvent în cele două așezări, se compune din următorul ansamblu de piese: tălpile, cadrul propriu-zis, susțin întreaga instalație; mâinile, subansamblu, susțin ștele și înlesnesc funcționarea lor; jugul, dispozitiv, are menirea de a ține mâinile în poziție verticală; brălele, accesorii, unde este fixata spata; sulul mâinilor, dispozitiv în formă rotundă, în care sunt legate ștele și înlesnește mișcarea acestora; iepele, un fel de pedale cu ajutorul cărora se schimbă poziția firelor; rostul; sulurile mari (2), pe unul se învălesc firele și pe al doilea se învălește pânza țesută; roțițele (2), dispozitive dințate, ajută la strânsul pânzei pe sul și la avansarea firelor spre ște; spetezele (2), prima spetează servește drept scaun pentru femeia care țese, iar a doua susține „iepele”, totodată sunt și întărituri pentru cadrul războiului; suveica, piesă de lemn, în interiorul căreia se fixează țeghea cu firul de bătătură; ștele, dispozitiv format din rame, susțin o serie de fire așezate vertical unele lângă altele, prin ochiurile cărora se trec firele de urzeală pentru formarea rostului.

Toate aceste dispozitive explicate mai sus concură la confecționarea pânzei. Femeia care țesea stătea în poziție șezând pe spetează; cu mâna stângă ținea brălele cu care, printr-o mișcare de dus-întors, bătea pânza, iar cu dreapta introducea suveica prin rost. După bătaia brălelor de două ori cu spata, se apăsau

„iepele” ce schimbau poziția firelor (rostului) în funcție de modelul țesăturii, apoi se introducea suveica și procesul continua.

Înălbitul și trânghitul pânzei

Cele două lucrări erau legate de finisarea pânzei. După terminarea pânzei de țesut, se curăța de scame, se tăiau unele fire ieșite din țesătură și apoi se înălbea. Prin această operație pânza devenea albă, curată și moale. Procedeele înălbirii pânzei erau felurite. Pânza se făcea „pale” și se introducea într-un ciubăr cu apă caldă ca să se înmoaie; unele femei o băgau în leșie. După 1-2 ore se scotea și se întindea la soare pe pajiști, în apropierea râurilor sau prin grădini. După ce se usca se băga din nou în apă și se punea la uscat; aceasta operație se repeta două zile. Apoi se fierbea ca rufele, dar erau date peste ea numai 5-6 căldări de leșie și se expunea din nou la soare, continuându-se procedeul descris încă 2-3 zile și apoi se fierbea din nou. Pentru ca pânza să devină albă și moale, se fierbea în leșie de 3 ori, iar după ultima fiertură se ducea la râu unde se bătea cu maiul, se clătea bine cu apă curată și se întindea la soare pentru a se usca.

După ce pânza era uscată, urma ultima operațiune, „trânghitul”. Pânza se îndoia în lung și cu două vergele se frecau ambele părți ale pânzei făcându-se o îndoitură pe mijloc. Lucrarea era executată de două femei; pe podeaua casei se pune un lepedeu pe care se așeza țesătura în „pale”; una dintre femei stătea în genunchi pe pânză și cu două vergele freca o bucată din pânză ținută de a doua femeie; operația se repeta de mai multe ori, apoi pânza se făcea val și se pune pentru păstrare în ladă.

7. Alte meșteșuguri țărănești

Printre meșteșugurile practicate din timpuri străvechi se numără și fierăritul. Fierul a fost metalul de bază pentru confecționarea uneltelor de muncă și a mijloacelor de transport. În fiecare dintre cele două sate au existat câte două fierării care au confecționat și reparat unelte de muncă, mijloacele de transport și alte obiecte casnice utile gospodăriei rurale. Dintre fierării care au avut ateliere bine dotate tehnic și care au pregătit prin ucenicie la locul de muncă buni lucrători în acest domeniu, amintim pe: Fazekas Moses, Gheorghe Maniț Popa, Octavian Itu (Comăna de Jos) și Zenove Frâncu, Iosif Z. Comșa, Rusalim Frâncu (Comăna de Sus). (fig. 27)

De asemenea, în fiecare sat au existat 2-3 cizmari care se ocupau mai mult cu reparatul încălțăminte. În general, încălțăminte nouă se cumpăra din târguri sau se tocmea la cizmarii din Rupea, Făgăraș, Brașov, sau Baraolt. Dintre cizmarii din Comăna de Jos amintim: Ion Marcu Popa, Nicolae Itu, Nicolae

Brânzaru, Nicolae Tănase, iar după cel de-al doilea război mondial s-a stabilit în Comăna un foarte bun cizmar, Ion Munteanu, care confecționa felurite sortimente de încălțăminte și pentru satele vecine; în Comăna de Sus: Cândet Socea și Iosif Frâncu.

În trecut, croitoria se făcea de către femei în cadrul fiecărei gospodării, iar meseria se transmitea din generație în generație. Mai târziu, anumiți oameni s-au specializat în această meserie, lucrând pentru alții contra-cost. Amintim câțiva croitori: Mihai Costea, Alexandru Crețu, Maria Popa, Maria Filon Popa (Comăna de Jos) și Nicolae Bușilă, Cosman Bușilă, Mihai Neamțu (Comăna de Sus).

În cele două sate cojocăritul s-a practicat mai puțin, unele piese de port, ca pieptarele, căciulile, etc. se cumpărau din târguri sau se tocmeau la meșterii din Brașov, Rupea și mai ales în Baraolt. Mai târziu s-au confecționat de către meșterii din satul Veneția de Jos, renumiți în această meserie.

VII. Transporturile si telecomunicațiile

Multă vreme, în trecut, transportul unor greutăți mai mici se făcea cu spatele de către fiecare om, apoi, după domesticirea animalelor, la tracțiune s-au folosit acestea. Mijloacele de transport erau rudimentare. A trebuit să treacă mii și mii de ani până când omul a născocit roata care a constituit un salt calitativ superior în dezvoltarea transporturilor; sania a apărut înaintea carului cu roți.

Cele mai frecvente mijloace de transport folosite în cele două sate au fost carul de lemn, apoi întărit cu fier, telegoaia, căruțul cu osii de fier, teleaga, droagăna și carul cel lung, ultimele trei formându-se tot din carul obișnuit. Teleaga, folosită la transportul lemnurilor din pădure, se forma din carul cu osii de lemn, înlăturându-i-se loitrele și leocile și adăugându-i-se două ferchetauă, ce erau așezate pe cele două osii, înainte și înapoi. Dacă i se puneau o „inimă” mai lungă (după nevoie), devenea teleagă lungă. Dacă se adăuga la teleagă o cutie se forma droagăna, folosită în transportul cerealelor, nisipurilor și pietrei pentru construcție. De asemenea, dacă la carul scurt se puneau o „inimă” și loitrii mai lungi, el devenea carul „cel lung”, folosit la transportul cerealelor, furajelor, etc. (fig.28)

Căruțele cu osii de fier, trase de cai, au apărut spre sfârșitul secolului al XIX-lea și folosirea lor s-a generalizat între cele două războaie mondiale. Acestea s-au folosit la transporturile mai rapide, în cărașii de mărfuri, în transportul oamenilor la distanțe mai mari.

Telegoaia, unul dintre cele mai vechi mijloace de transport era un fel de car mai mic, cu roțile din față de dimensiuni mici, confecționat în întregime din lemn și se folosea la transportul uneltelor de muncă la câmp, a sacilor la moară, etc.

Pe teritoriul țării noastre, cea mai veche atestare a carului cu patru roți, sub forma unei miniaturi din lut, descoperită la Cuciulata, jud. Brașov, datează de la sfârșitul epocii Bronzului (Bichir 1962). (116)

Creșterea producției agricole și a unor produse confecționate de meșteșugarii rurali, au făcut să se dezvolte într-o oarecare măsură cărașii. Acestea se făceau îndeosebi de oamenii care aveau cai, la târgurile săptămânale de la Făgăraș, Rupea, în ziua de vineri (cărașii se făceau și la târgurile din Brașov). Dintre locuitorii care se ocupau mai mult cu astfel de cărașii, amintim, în primul rând, pe Marta Socea (văduvă de război), o femeie vrednică ce avea de crescut 9 copii, apoi pe Rosalim Neamțu, Rosalim Comșa, Mihai Neamțu, Gheorghe Neamțu, Ion Căciț (Comăna de Sus), Gheorghe N. Fătu, Partenie Popa (Comăna de Jos).

Căraușiile au început să decadă odată cu apariția unor mijloace de comunicații și transport mai bune și mai rentabile. În a doua parte a secolului al XIX-lea s-au inaugurat transporturile feroviare pe liniile Cluj-Brașov (1868), Brașov-București (1879), Brașov-Târgu Secuiesc (1900), Brașov-Sibiu (1915). (117) Gazeta de Transilvania, anul XLII, nr. 43, joi, 31 mai (12 iunie 1879) anunța: „eri a plecatu primul trenu dela Brașiovu la Ploiesci. Întreaga linie e pusă în circulațiune, numai secțiunea Sinaia-Câmpina nu e încă gata, dar comunicațiunea se face prin birji. Eri dimineața la 7.30 ore înainte de plecarea trenului era multă lume la gară. Un număr mare de familii din Brașiovu au făcut cu acest prim tren escursiunea până la Sinaia. În fiecare zi pleacă de aici un tren mixt la 7 ore 39 minute ..., care sosește la 9 ore 30 minute seara la Bucureștiu. Distanța dela Brașiovu la Predealu o parcurge trenulu în 2 ore și 51 minute.” (118)

Transportul poștei și uneori al oamenilor se făcea cu poștalionul tras de patru cai despre care încă își mai aminteau bătrânii. Poșta se aducea într-o zi de la Șercaia și în cealaltă zi de la Rupea-Gară, apoi s-a adus numai de la Rupea. Când ajungea poștalionul în hotarul Comănei și în sat, se suna din trâmbițăș. Sătenii care erau interesați se adunau la sediul poștei și își ridicau corespondența. Pentru Comăna de Sus poșta era ridicată de un om angajat de primărie care împărțea apoi corespondența la oameni. Amintim câțiva dintre poștașii de demult: David Cociș, Nicuță al Stancului, Gheorghe Stancu Popa, Simion Itu, Militon Hârju și Ion Iosif Frâncu din Comăna de Sus.

Desigur, transporturile erau condiționate, în primul rând, de existența și starea drumurilor. Pe hotarul celor două sate drumurile erau întreținute de locuitori: fiecare om (familie) era obligat(ă) anual să facă grămezi de pietriș, una pe drumurile comunale, alta pe drumul Șercaia-Hoghiz (pe calea Veneției sau pe calea Cuciulății). Grămezile constau din 2-3 care de pietriș de râu ales, care erau apoi luate în primire de un delegat al primăriei, iar oamenii erau obligați să le risipească pe drum la locul fixat. Mai amintim faptul că până în anul 1921, transportul peste Olt, la Crihalma, se făcea cu „cinul”, iar transporturile mai grele cu podul „umblător”. Iarna, când îngheța Oltul, se trecea cu sania pe gheață. Inaugurarea podului în 1921 a constituit o mare înlesnire pentru oamenii din satele din stânga și din dreapta Oltului.

În afară de produsele destinate schimburilor comerciale, oamenii au transportat în lungul drumurilor și elemente de civilizație și cultură. Drumurile au contribuit la dezvoltarea așezărilor și a unității spirituale românești. Populația de o parte și de alta a Carpaților a păstrat întotdeauna legături economice și culturale. Același rol l-au îndeplinit și potecile împrăștiate pe plaiurile înalte ale

munților, necunoscute de stăpânirile vremelnice, care au folosit populației transilvănene în vremuri de bejenie să se reverse în Țara Românească, mânați de dorința de a trăi o viață materială și spirituală liberă, implicit mai bună.

Cele mai vechi drumuri, a căror trăinicie se vede și astăzi, au fost cele construite de romani. După ocuparea Daciei, romanii au construit drumuri și castele după cea mai avansată tehnică a vremii. Un astfel de drum a existat și de-a lungul Oltului și trecea spre Hoghiz, unde romanii au construit un castru de apărare.

În anii socialismului, transporturile și telecomunicațiile au suferit mari prefaceri. Acest fapt s-a făcut simțit și în viața celor două sate. În primul rând, au fost modernizate șoselele Șercaia-Hoghiz (1970-1971, reabilitată abia în 2015), apoi Comăna de Jos-Comăna de Sus (1978-1979).

În prezent sunt asfaltate majoritatea drumurilor din interiorul celor două sate, sistemul de drumuri fiind bine întreținut atât în sezonul cald, cât și în cel rece, iar telecomunicațiile s-au modernizat existând acoperire pentru toate rețelele de telefonie mobilă și internet prin fibră optică.

VIII. Negoțul – schimburile comerciale

În trecut, schimburile comerciale se realizau destul de anevoios. Comerțul la sat se făcea mai mult prin troc și uneori se adăugau și sume de bani. Negoțul era frânat de lipsa banilor, care aveau o circulație restrânsă, de lipsa șoselelor și a mijloacelor de transport, cât și de unele restricții vamale. De aceea, în mediul rural, cele mai multe schimburi comerciale se făceau în cadrul aceluiași sat sau cu sate învecinate. Negoțul cu satele din dreapta Oltului era îngreunat și de inexistența unor poduri peste Olt sau de taxele mari de trecere peste cele existente.

În anul 1758, podul peste Olt de la Făgăraș a fost arendat de către boierul Stan Popa din Comăna de Jos cu 440 florini anual. (119)

Urbariile din anul 1721-1722 consemnează existența comerțului cu lemne de foc al locuitorilor din Comăna de Sus. (120) Cea mai mare parte a lemnurilor erau vândute la Făgăraș în „târgul de lemne” ținut în fiecare vineri, dar în multe cazuri se vindeau în sat, locuitorilor din satele fără păduri; unitatea de vânzare era stânjenul și jumătatea.

În Urbariile din sec. al XVII-lea se atestă comerțul prin „crâșmărit”, sursă de venit pentru domnul de pământ. Se repartiza arbitrar în fiecare sat o cantitate de vin de calitate inferioară, care era împărțit pe familii și era plătit la un preț destul de mare. În anul 1648, la Comăna de Jos, după uzul vechi, se crâșmăreau 3 buți a câte 40 vedre la cele 3 sărbători: Crăciun, Paști și Rusalii. Mai târziu s-a impus la fiecare sărbătoare câte două buți a câte 40 vedre. Sărăcimea s-a plâns stăpânilor că nu mai poate plăti costul vinului, care de cele mai multe ori era oțet. La Comăna de Sus, după uzul vechi, se crâșmărea o bute de 40 vedre la cele 3 sărbători, apoi și aici s-au impus 4 buți a câte 40 vedre. (121)

Până după primul război mondial, a circulat moneda Imperiului austro-ungar: filerul (cea mai mică monedă din aramă); 2 fileri egal un creițar (crițar, kreutzer); existau monede de 5 sau 10 creițari din aramă; 10 fileri egal o pițulă; 3 creițari egal o dutcă; 50 creițari egal o coroană; 2 coroane egal un zlot; erau monede de 10 zloți din argint sau chiar din aur; cei din aur aveau valoarea „galbenilor”, care au circulat în țările românești.

Schimburile în natură sau, mai târziu în bani, se făceau după unele măsuri tradiționale. Pentru vânzarea cerealelor sau făinei se folosea ca unitate de măsură: cofa = 1,25 litri; blidul = 4 cofe; ferdela = 16 cofe; sacul = 4 ferdele. Pentru mărfuri în stare lichidă: fârtarul = $\frac{1}{4}$ cofă; pentru băuturi: fiful = $\frac{1}{2}$ dl (50 ml); dețiu = 1 dl (100 ml); glaja = $\frac{1}{4}$ l (250 ml); vadra = 10 l. Pentru greutate: potorița = 250 g; puntul = $\frac{1}{2}$ kg; maja = 100 kg. Ca măsuri agrare: blidul = 4

cofe (179, 76 mp); ferdela = 719 mp; găleata = $\frac{1}{2}$ jugăr (2877,5 mp); jugărul = 5755 mp; stângenul agrar = 3,60 mp; jugărul era socotit ca având 1600 stângenii, iar găleata avea 800 stângenii. Lemnele, așa cum s-a arătat anterior, se vindeau cu stângenul și jumătatea. Un stângen de lemn avea 2 m lățime, 2 m înălțime și 2 m lungime (8 metri steri). Stângenul vechi avea lungimea până la 2,40 m; jumătatea = 4 metri steri.

Cântăritul unei greutatei mai mici se făcea cu ajutorul „cumpenelui” din lemn cu „punți”. Era confecționat de meșterii satului, în întregime din lemn, asemănător balanțelor. După primul război mondial, au apărut cântarele mari (basculele), în fiecare sat câte unul, unde se puteau cântări greutatea până la 3000 kg (se cântăreau care cu furaje, cu lemne, vite, porci, etc.).

Între cele două războaie, ca urmare a dezvoltării agriculturii, a crescut producția cerealieră; oamenii dispuneau de unele surplusuri pe care le comercializau în târgurile de la Rupea și Făgăraș. Tot în această perioadă s-a dezvoltat și creșterea vitelor. Asistăm la o extindere apreciabilă a comerțului cu animale – boi, vaci, bivoli, cai, porci – ce se vindeau în târguri. La început au existat mai puține târguri – Făgăraș, Brașov, Sibiu, Rupea – apoi s-au înființat și în satele mai mari: Șercaia, Veneția de Jos, Crihalma, Comăna de Jos, Homorod, Ungria, etc. Au apărut și târgurile de mărfuri care se țineau în aceeași zi cu cele de vite sau în ziua următoare. Mărfurile erau variate: de la piese de port – căciuli, pieptare, încălțăminte, stofe, confecții – până la piese de mobilier. La Comăna de Jos, aceste mărfuri erau expuse în dealul Dobrei, unde exista și o fântână, loc de popas pentru cărăuși. Târgurile de vite se țineau în locuri special amenajate, împrejmuite, la marginea satelor; la Comăna de Jos, lângă vale, la „Podul cel Mare”.

Înainte de primul război mondial, la Comăna de Jos, comerțul cu mărfuri alimentare era deținut de locuitorii Hașpel Morintz și David Nathan; primul avea băcănie și băuturi, iar al doilea numai băcănie. Mai exista o mică prăvălie unde se vindea oțet, proprietar fiind Iacob Solomon. După primul război mondial, locuitorul Petre Itoafă a deschis o băcănie cu un fond de marfă mai mic, dar nu a rezistat multă vreme. În anul 1927, Morintz și-a vândut brevetul și proprietățile lui Ion Comănici, iar ceva mai târziu, Nathan și-a vândut proprietatea lui Ion Coanta, ambii cumpărători continuând comerțul până după cel de-al doilea război mondial. În anul 1941, Nicolae Vlad a deschis o nouă băcănie unde se vindeau și băuturi, lichidând în anul 1946. Înainte și după primul război mondial au existat mai multe cârciumi: crâșma din dealul Dobrei – „la Gridănoaia” (Maria Pop Gridan), la Alecu Gridan, la Damaschin Furțea și apoi crâșma comunală.

În satul Comăna de Sus, înainte de primul război mondial, exista o băcănie deținută de Nistor Frâncu și mai multe cârciumi: la Scarlat, la Zahiu Dominichii, etc. Între cele două războaie au funcționat trei băcănii: una a lui Iacob Copcea („la Doamna”), alta a lui Vasile Comșa, iar comuna a deschis o băcănie în centrul satului, unde se vindeau și băuturi, și era arendată anual. Rând pe rând, comercianții amintiți și-au închis prăvăliile, rămânând doar crâșma comunală care avea și o secție de băcănie care, după 1944, s-a transformat în cooperativă de consum.

Rețeaua comercială a căpătat o mare dezvoltare după anul 1947, când în ambele sate s-au înființat cooperative de consum, care apoi s-au unificat, ajungând la un număr de 900 de membri. Urmărind evoluția desfacerii mărfurilor vândute populației de-a lungul a mai multor ani, constatăm următoarele: în anul 1947, cifra valorică a mărfurilor vândute se ridica la cca. 200.000 lei; în anul 1962 a crescut la 2.345.210 lei; în 1971, la peste 6 milioane lei, iar în 1978, valoarea mărfurilor vândute se ridica la 10,8 milioane lei. (122)

De asemenea, s-a creat o gamă de prestații de servicii pentru populație: brutărie, cofetărie, croitorie, cizmărie.

IX. Arta populară

O mărturie elocventă a spiritului creator, a unui simț artistic de înaltă valoare estetică a poporului nostru, o constituie arta populară, materializată în prelucrarea artistică a lemnului, în decorarea interiorului de casă, în execuția obiectelor de ceramică, în pictura pe sticlă, în arta țesăturilor și alesăturilor, broderiilor, împodobirii pieselor de port, etc. „Îmbinarea utilului cu frumosul poate fi considerată drept o trăsătură caracteristică a obiectelor utilizate zi cu zi de către români. Fără a cădea în exagerare, se poate spune că multe dintre lucrurile întrebuințate în muncă și în viața obișnuită încântă ochiul prin frumusețea formei, proporției, ornamentației și culorii”. (123)

1. Arta populară în lemn

Cea mai veche tehnică decorativă în lemn este cea a creștăturilor pe lavițe, pe grinzile caselor, pe stâlpii pridvoarelor, galeriilor, pe uneltele de muncă și de uz casnic. Mai târziu, a apărut decorul geometric: linii drepte, linii curbe, cercuri, pătrate, romburi și mai ales rozete, cu trimitere directă la cultul soarelui.

Arta populară în lemn și-a găsit expresia și în cele două sate, mai ales în construcția caselor, a porților, în confecționarea uneltelor de muncă și de uz casnic. Astfel, grinzile caselor, mai ales a celor din odaia „de dinainte”, cât și stâlpii pridvoarelor, a galeriilor, se împodobeau cu creștături și figuri geometrice. Totodată, măiestria artistică a oamenilor s-a manifestat în ornamentarea cu dăltuiri, creștături și figuri geometrice a tronurilor, a lăzilor vechi de haine, a uneltelor de muncă: a grindeiului de la plug, a jugului, loitrelor de la căruțe, a grindeiului de la grapă, etc. Aceleași elemente decorative se întâlneau și pe uneltele folosite la prelucrarea fibrelor textile: pe frângătoare, meliță, vârtelniță, roată de depănat, *viteu*, cât și pe războiul de țesut.

Frumusețea decorativă a sculpturii în lemn se vedea mai ales pe furcile de tors, dăruite de feciori fetelor în șezători. Acestea erau decorate cu motive geometrice – pătrate, romburi, rozete – și apoi vopsite în combinații cromatice deosebit de variate. Furca de tors, pe lângă valoarea artistică și utilă, avea și o funcționalitate sentimentală, în relațiile intime dintre feciori și fete. Feciorii se întreceau în a dăruii fetelor furci lucrate cât mai artistic. Ceremonialul dăruirii sau schimbării unei furci se desfășura în șezători, în fața colectivului de tineri. În caz în care fata avea o furcă veche, dăruită de un alt fecior, aceasta era ruptă, ceea ce însemna că fata a rupt legăturile de prietenie cu acel tânăr și începea o nouă dragoste. Alteori, feciorii rupeau furcile fără asentimentul fetelor; în astfel

de cazuri, feciorii care le dăruiseră se simțeau ofensați și lucrurile luau, uneori, întorsături neplăcute...

Trebuie să remarcă faptul că arta populară în lemn s-a făcut simțită cu mai multă forță la locuitorii din satul Comăna de Sus; se pare că spiritul lor artistic a evoluat mult mai repede, impulsivat de condițiile materiale în care își desfășurau existența, lemnul avut la îndemână constituind de multe ori pentru ei și o sursă de venit. Amintim câțiva dintre creatorii artei populare în lemn din satul Comăna de Sus: Gheorghe Niciu, Lucă al Lascului, Onu Moisim.

2. Interiorul caselor țărănești – mobilierul

Odată cu evoluția arhitecturii caselor asistăm și la o schimbare calitativă a sistemului de încălzire, a mobilierului și a altor piese decorative ale interiorului. Cele mai vechi interioare, despre care își mai amintesc unii bătrâni, erau cele cu o singură odaie (fig. 29 a), cu un sistem de încălzire primitiv: un ploatan cu cuptor în care se introduceau lemne lungi, prelungit cu o vatră liberă (neacoperită), unde dormeau de obicei bătrânii sau copiii. Fumul era colectat de un „urloi” zidit în afara pereților, care ieșea în podul casei. Mobilierul, de asemenea, era rudimentar: de-a lungul pereților erau așezate paturi cu picioare scurte, un fel de priciuri mai evolute, și scaune lungi cu „spetează”, iar în mijlocul casei era o masă joasă, cu două-trei scaune cu trei picioare. Acest mobilier rudimentar era confecționat de meșterii satului din „blane” de fag sau stejar. Pe paturi și lăiți se puneau țesături din lână. Pe peretele din spate al odăii, sub grinzi, erau culmile pentru păstrarea hainelor și unele polițe unde se puneau vasele de bucătărie și chiar alimente.

Vatra bătrânească era cel mai important „colț” al casei tradiționale; femeile țineau focul permanent aprins în spuză cenușii, fiindcă se făcea cu multă greutate, cu ajutorul amnarului, cu „cremene” și iască. În jurul vetrelor se desfășura viața spirituală a familiei; de acolo au pornit poveștile și basmele către alte generații, spre păstrare și aducere aminte a acelor vremuri deloc îngăduitoare cu oamenii; acolo se transmiteau urmașilor legile pământului după care se conducea existența comunității; acolo se nășteau legendele despre gloria strămoșilor pieriți în luptele de apărare a gliei; acolo luau naștere doinele și cântecele, strigăturile și snoavele lăsate moștenire; acolo, în lumina focului din vatră, femeile își torceau tortul.

În decursul timpului, vatra străveche s-a modificat, s-a perfecționat în funcție de evoluția vieții economice. La început a existat vatra liberă, așezată în centrul camerei, iar fumul era colectat de *ursoaică* ; vatra liberă cu ploatan sau cu cuptor de încălzit așezată pe o latură a camerei „de dinainte”; vatra acoperită

și așezată în tinda casei, unde era și cuptorul de pâine și locul unde se pregătea mâncarea; vatra cu cuptor de pâine și căldare de fiert rufele, zidită, situată în altă odaie, un fel de bucătărie de vară.

Construcția casei cu două odăi a adus unele îmbunătățiri interiorului: sistemul de încălzire cu vatră, în cele mai multe cazuri, a fost mutat în tindă, construindu-se în „odaia de dinainte” un cuptor din căhăli pentru încălzit în sezonul rece. În unele case s-a menținut multă vreme vatra acoperită. (fig.29 b-c)

Rând pe rând, mobilierul s-a transformat și s-a perfecționat odată cu trecerea vremii. Paturile cu picioarele scurte s-au înlocuit cu paturi cu picioare mai înalte, scaunele lungi cu „spetează” și cele cu trei picioare au fost înlocuite cu „scaune cu jeț”. A apărut un nou pat, *cotârlăul*, așezat pe o latură a casei. Cotârlăul era un fel de pat, cu picioarele înalte, învelit pe toate laturile cu lepedeauă de lână sau cuverturi, iar deasupra, pe un cadru de lemn, se puneau perne și alte țesături în război, constituind o mică expoziție țărănească familială. Această piesă de mobilier, foarte valoroasă, se găsea aproape în toate casele din cele două sate. În afară de funcționalitatea ei decorativă, corespundea și unei necesități de ordin intim, în relațiile familiale; feciorul căsătorit „pe curte” și care locuia în aceeași încăpere cu părinții și frații mai mici dormea cu soția în cotârlău.

O altă piesă importantă a decorului tradițional era lada veche, bătrânească, confecționată din „blane” de fag, decorată cu creștături și motive geometrice în care se păstrau hainele și albiturile. În secolul al XIX-lea, sub influența meșteșugarilor din Brașov, s-a folosit un alt tip de ladă, pictată în culori vii, cu câmp floral dominat de culoarea roșie sau albastră, pe fond maro sau negru, confecționată din scândură de brad. Erau folosite motivele florale policrome: vase cu flori, buchete de flori, crengi cu frunze, bujori, trandafiri, etc. Lada era așezată în primul plan al camerei „de dinainte”, pe peretele din față, de obicei între geamuri. În gospodăriile unde erau fete, în ladă se ținea trusoul acestora și constituia unul dintre obiectele principale de zestre, care se ducea în ziua nunții în casa socrilor. Lăzile aveau diferite dimensiuni: de la 1,2 m până la 1,6 m lungime, 0,5 m lățime și 0,8 m înălțime. Mărimea lăzilor, mai ales a celor date fetelor de zestre, era în raport cu averea gospodarului; cei bogați dădeau fetelor ca zestre lăzi mai mari. (fig.29 c)

Pe unul din pereții laterali, era așezată laița, cu două despărțituri, având aproape aceleași motive florale ca lada, dar ca formă era mai lungă și mai joasă: dimensiunile ei variau începând de la 2 m până la 3,5 m lungime, lățimea de 0,4 m și înălțimea de 0,3 m, având și un spătar lat de 0,2 m. Laița era confecționată

tot din scândură de brad și se folosea pentru păstrarea rufăriei și hainelor de sărbătoare.

Din aceeași categorie de mobilier, cu pictură florală ca și lada și laița, făceau parte încă două piese: „*parsechiul*” și cuierul sau blidarul. Parsechiul era așezat în camera „de dinainte”, între cele două geamuri din față, acoperind o fîridă construită în perete, iar cuierul era montat orizontal, sub grinzi, pe unul din pereții casei. În parsechi se țineau sticlele cu băuturi, banii sau alte obiecte de valoare; era prevăzut cu o ușă care se încuia. Pe cuier se puneau ulcioare, blide, câni, farfurii înflorate – un fel de expoziție de ceramică.

O altă piesă de mobilier era masa, așezată în mijlocul camerei „de dinainte”. Masa veche, cu picioare mai joase, confecționate din blane de fag, a fost înlocuită cu masa cu sertare; unele prevăzute cu un mic dulăpior de ținut vasele, confecționate de meșterii satului. Odată cu apariția lăzii pictate, a apărut o altă masă, cu picioare înalte, cu sertare și fără dulap, vopsită de obicei maro. Se cumpăra din târguri.

Blidarul a fost altă piesă de mobilier, confecționat la început din scândură de fag, împodobit cu creștături și diferite decorațiuni geometrice, folosit pentru ținerea vaselor de bucătărie; era așezat lângă soba de gătit. Mai târziu și această piesă era confecționată din scândură de brad și vopsită maro.

Spre sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul celui de-al XX-lea încep construcțiile de case din piatră și cărămidă, acoperite cu țiglă, care s-au generalizat după primul război mondial. Tinda își schimbă funcționalitatea, devine odaie de locuit, cuptorul și vatra fiind mutate în altă încăpere. (fig. 29 d) Camera „de dinainte” era folosită numai cu ocazia unor ceremonii familiale importante: logodna fetelor, nunta, botezul, privesherea morților și, în unele cazuri, dormeau tinerii căsătoriți. (fig. 29 e)

Înainte de cel de-al doilea război mondial, mobilierul pictat policrom a început să dispară treptat, fiind înlocuit de un alt mobilier de un tip mai nou. Lada și laița au fost înlocuite cu scrinuri, canapele de lemn și cu dulapuri de haine, confecționate din scânduri de brad și vopsite. Cotârlăul, la care țineau țăranii foarte mult, a fost înlocuit cu paturi cu picioare mai înalte și la capete cu „tăblii”.

După cel de-al doilea război mondial, sub influența puternică a vieții urbane, paralel cu piesele arătate, s-a introdus mobilă de tip industrial: canapele, studiouri, șifoniere, etc. În același timp, s-a perfecționat și sistemul de încălzire prin folosirea unor sobe speciale de bucătărie, iar în unele camere s-au construit sobe de teracotă.

Dintre piesele tradiționale decorative puse pe pereți și mobilier amintim țesăturile din lână: *lăicere*, scoarțe, lepedeauă de lână, țoluri, cuverturi, țesături din arnici și bumbac (chindeauă, funde, etc.). (fig. 30)

Așadar, aspectul morfologic, ornamental al mobilierului și, în general, al interiorului caselor din cele două sate, se aseamănă, în primul rând, cu cel din satele din zona etnografică a Țării Oltului și are influențe și din alte ținuturi ale țării (Țara Făgărașului, Sibiu, Târnave). La început, piesele de mobilier arhaic erau confecționate în cadrul fiecărei gospodării, iar mai târziu, pentru a corespunde unei anumite necesități și unui anumit gust, au fost confecționate de dulgheri și tâmplari specializați în aceste meserii.

Fazele evoluției mobilierului și ale interiorului, în general, se disting mai greu, fiindcă ele se suprapun; piesele luate în parte nu apar și dispar în același timp, vechiul și noul trăind împreună pentru o vreme. De aceea și în zilele noastre, în cea mai mare parte a caselor, întâlnim piese de mobilier tradițional, alături de piese de tip urban, sau mai des, camera „de dinainte” este mobilată cu mobilier modern, iar restul cu mobilier tradițional.

În aceeași măsură s-a schimbat și ansamblul cromatic al interiorului. Țesăturile tradiționale ce decorau interiorul aveau o cromatică dominantă de roșu-alb, negru-alb, care s-a schimbat în bordo, maro, galben. Cu toate acestea, oamenii în vârstă își amintesc cu duioșie de interiorul tradițional cu cotârlău, ladă, laiță, cu țesături de arnici și bumbac, în culoare predominantă roșu.

3.Ceramica populară

Fabricarea ceramicii populare nu s-a practicat în cele două așezări, decât în timpuri străvechi, așa cum dovedesc decoperirile arheologice efectuate pe hotarul Comănei și, de aceea, nu ne vom ocupa în mod deosebit de acest subcapitol. Oalele și blidele erau aduse de căruțe cu coviltire de către olarii din Țara Bârsei, Țara Oltului, zona Târnavelor, sau din actualul județ Covasna. În sezonul de toamnă, veneau săptămânal astfel de olari, care își desfășeau marfa în centrul celor două sate. Oalele și blidele se cumpărau pe cereale sau pe bani, cele smălțuite se vindeau contra cantității de grâu sau porumb ce încapă în ele o dată sau de două ori, iar pentru cele nesmălțuite se vindeau contra cantității umplute o singură dată, sau chiar două bucăți contra aceleiași cantități.

În trecut, în cele două sate, s-au folosit căhăliile cu diferite motive florale pe fond „vinețiu” pentru construcția cuptoarelor de încălzit odăile. Într-un document din anul 1642 se atestă că la acea dată s-a adus la Comăna o cantitate mare de căhălii din Brașov. (124)

4. Pictura populară pe sticlă

Pictura pe sticlă este genul cel mai complicat și laborios al picturii populare. Cu toate că pictura populară pe sticlă are de obicei teme religioase, caracterul profund popular este dat de folosirea elementelor de natură laică, cât și de interpretarea și viziunea specifică asupra acestor teme, intrate de multe ori în relație cu credințe și personaje fabuloase arhaice. Prin caracterul lor și prin locul pe care îl ocupă în interioarele țărănești, icoanele constituie un element de decor, alături de cuierele cu blide, farfurii, ulcioare, căni, ștergare, funde, scoarțe, armonizându-se cu acestea în cadrul unei compoziții unitare.

Marea frumusețe a icoanelor pe sticlă constă mai ales în culoare. Cromatica nu este niciodată stridentă, meșterii zugravi au știut să armonizeze nuanțele, așezând una închisă alături de o alta deschisă sau, folosindu-se cu pricepere de culorile complementare. Prin aceste tehnici, culoarea este cea care dă carnație conturilor, desenul fiind în general schematic, anatomia personajelor fiind adeseori redată cu stângăcie și puternic stilizată. O altă particularitate o constituie prezența elementelor decorative cu motive florale și geometrice. Natura se regăsește în toate stilizările artistului popular, obișnuit să-și împodobească și să-și înfrumusețeze casa, portul și uneltele de muncă și de uz casnic.

În cele două sate, Comăna de Jos și Comăna de Sus, dar mai ales în Comăna de Sus, au existat foarte multe icoane pictate pe sticlă. O parte au fost aduse din Țara Oltului și Țara Făgărașului, iar altele din Țara Bârsei, cunoscută fiind faima iconarilor din Șcheii Brașovului. Cele mai multe icoane prezente în casele țăranilor din cele două sate au fost însă zugrăvite de călugării de la mănăstirea aflată în secolul al XVIII-lea în pădurea Comănei de Sus, în locul numit Poiana Mănăstirii, pe dealul Gârbova. (125) Scenele alese de meșterii zugravi sunt des întâlnite în mitologia creștină, fiind motive creștine fundamentale: Facerea lumii, Raiul, Adam și Eva cu Pomul Cunoașterii și cu Șarpele, Maica Precista, Nașterea lui Iisus, Cina cea de taină, Răstignirea, Învierea, Înălțarea, Sfânta Treime; apoi Sf. Ilie în rădvanul tras de doi boi sau cai de foc, Sf. Gheorghe călare ucigând balaurul, Sf. Dumitru, Sf. Haralambie și alți sfinți populari, Judecata de apoi etc. Se cuvine să remarcăm faptul că acești creatori ai picturii pe sticlă, în exprimarea tematicii religioase, au introdus o serie de elemente laice, luate din istorie, literatură, folclor sau din viața de toate zilele, contribuind la crearea a ceea ce Romulus Vulcănescu denumesc „folclor religios”. (126) Un fapt constatat și în cele două sate este predilecția pentru icoanele pictate pe sticlă reprezentând diferiți sfinți cu anumite simboluri în viața și credințele oamenilor: Sfântul Gheorghe și Sfântul Haralambie –

protectorii vitelor și ai oamenilor împotriva molimelor; Sfântul Dumitru și Sfântul Gheorghe sunt legați de calendarul agricol și pastoral; Sfântul Ilie este deținătorul fulgerelor și al trăznetelor, stăpânitor al focului și Soarelui, cel care leagă și dezleagă ploile. (127)

Descriem, în linii mari, câteva dintre aceste icoane, care încă se mai păstrează în cele două sate. (fig.31 a-d) Atât în Comăna de Jos, cât și în cea de Sus, au existat icoane reprezentând cultul Fecioarei Maria. Ziua de celebrare a Fecioarei Maria s-ar fi putut suprapune peste momentul sărbătoririi unei zeități arhaice care murea și renăștea simbolic la data echinocțiului de toamnă. (128) De aceea este de multe ori identificată cu Luna sau cu Pământul-mamă, fiind foarte iubită de credincioșii din Țara Oltului, păstrători ai unor datini străvechi, evenimentele de factură creștină suprapunându-se altora păgâne. Maica Domnului este invocată pentru vindecarea bolilor, căsătorie și nașterea copiilor. Sunt două teme în care Maica Precista este reprezentată: Intrarea în Biserică a Maicii Domnului (Ovidenia) și Fecioara Maria cu Pruncul în brațe.

În prima icoană apar numeroase personaje redată în mișcare, cu un desen precis și o cromatică echilibrată. Sărbătoarea creștină se suprapune celebrării unei zeități a lupilor, Filipul cel Mare, când se credea că se deschide cerul și vorbesc animalele. Unii bătrâni încă au credința că, dacă mergi pe furiș în grajd, în noaptea de Ovidenie sau în cea de Anul Nou și auzi animalele vorbind, vei rămâne mut sau chiar poți să mori. (129)

În cea de-a doua icoană, Fecioara este înfățișată cu pruncul Iisus în brațe (fig.31 a). Pe cap poartă o coroană împodobită cu decorațiuni geometrice, ținută de doi îngeri. Chipul Fecioarei, cât și cel al Pruncului Iisus, sunt înconjurat de o aureolă. În jurul gâtului, Maica poartă o salbă de bani de aur, iar veșmintele sunt împodobite pe margini, precum și la mâneci și umeri cu elemente geometrice, zig-zag-uri, linii șerpuite și motive florale. Culorile folosite sunt roșu intens, puțin verde, albastru și alb, iar aureolele și salba de bani sunt din foiță de aur; dimensiunile variază între 40/35 și 50/40 cm.

Icoanele care îl reprezintă pe Sf. Gheorghe, un sfânt preferat de țărani, nu lipseau din nicio casă. Din păcate, ele au fost înlocuite în zilele noastre cu icoane pe hârtie, cumpărate de la oraș, puține fiind casele în care se păstrează icoane zugrăvite pe sticlă. Sf. Gheorghe e reprezentat călare, omorând cu sulita balaurul. Imagine a Cavalerului Trac, peste care creștinii l-au suprapus pe Marele Mucenic Gheorghe, acesta este un protector al vegetației, cailor, holdelor și, precum Cavalerul Trac, este purtat în spate de un cal, omoară balaurul, având rol apotropaic și de păstrător al cheilor anului, cu care încuie iarna și descuie vara (130) (fig.31 b). În partea stângă a icoanei este înfățișat, în mici dimensiuni,

Sf. Tiron înspăimântat, ridicând brațul. Personajele sunt redată destul de schematic, stilizate; în schimb, ele sunt surprinse într-o mișcare viguroasă, corect redată. Culoarea predominantă este roșu aprins, cu foarte puțin verde. La Comăna, în ziua de Sf. Gheorghe, se celebrează și Armindenele. Armindenii se confecționau din fagi tineri, se curățau de crengi și la vârf se lăsa un buchet de frunze, apoi erau băgați în pământ la stâlpii porților, mai ales unde locuiau feciori cu numele de Gheorghe. (131) Transfigurare a unei străvechi zeități vegetale, Sf. Gheorghe se leagă de ritualuri agrare precum Plugarul, care acum se sărbătorește în a doua zi de Paști în toată Țara Oltului, implicit și în Comăna. Plugarul este un scenariu ritual al morții și renașterii anuale a zeității, prin transportarea primului arător (Plugarul) la râu, pe o grapă, după un ritual asupra căruia nu vom insista aici, unde acesta se va lupta simbolic cu feciorii (doi sau patru) care-l transportă, stropind privitorii cu apă din râu și invocând ploile să rodească ogoarele. (132)

Reprezentările Sf. Haralambie îl arată pe acesta ca apărător al oamenilor și animalelor împotriva bolilor. Sfântul este zugrăvit în prim plan, iar la picioarele sale este figurată Ciurma, sub forma unui bărbat cu picioarele pe cap, ce poartă o coasă simbolizând moartea, asociată cu această teribilă maladie (fig.31 c). Ciurma este ținută în lanț de către sfânt, artistul iconar subliniind biruința Sf. Haralambie asupra bolii și morții aduse de aceasta. În fundal se vede cerul înstelat, punctat cu alb și roșu. Desenul este mai puțin precis, dar culorile sunt vii, predominând roșul. Icoana are dimensiuni mai mari: 65/55 cm. În trecut se întâlneau în cele două sate mai multe icoane cu această tematică, dar de dimensiuni mai mici și cu unele deosebiri în ceea ce privește linia desenului.

Identificat cu Helios din mitologia greacă și cu Gebeleizis în cea autohtonă, geto-dacă, Sf. Ilie este un purtător al focului de sorginte solară în Panteonul românesc. (133) Sf. Ilie apare pe icoanele de la Comăna străbătând cerul printre nori, într-un car tras de doi cai înaripați, stimulați de biciul de foc al sfântului (fig.31 d). Din bici și din roțile carului iese foc, iar jos pe pământ sunt înfățișați ucenicul Sf. Ilie, Elisei, și un țăran arând ogorul. Prezența celui din urmă, în ipostaza descrisă, scoate în evidență credința oamenilor din cele două sate cum că cel ce muncește în ziua sfântului va atrage mânia acestuia. O altă interpretare posibilă ar fi aceea că Sf. Ilie, pe lângă prigonirea dracilor pe care-i fulgeră și trăznește cu biciul de foc, este cel care leagă și dezleagă ploile, dezvăluind o latură păgână a atribuțiilor sale, legându-l de calendarul agrar, știut fiind faptul că luna iulie este numită popular *cuptor*. În preajma sărbătorii sale se consideră că este un timp benefic culegerii plantelor de leac, iar în trecut se practica vrăji și descântece pentru îndepărtarea furtunii, denumită de localnicii

din Comăna *vreme mare*. Desenul icoanei este simplu, pe alocuri imprecis, cu elemente florale și geometrice, dar pictorul popular a reușit să redea într-o mare măsură mișcarea cailor și a căruței înconjurată de flăcări. Culoarele predominante sunt roșu-auriu și albastrul închis, iar dimensiunile icoanei sunt de 50/45 cm.

Un alt sfânt cu o importanță mare în credințele oamenilor din Comăna, prezent pe icoane, este Sf. Dumitru care, împreună cu Sf. Gheorghe, împarte Anul Pastoral în două anotimpuri simetrice, vara constituind-o perioada între datele celebrării celor doi sfinți, având ca centru al timpului ziua Sf. Ilie. (134) Ziua sărbătoririi Sf. Dumitru aduna laolaltă, în trecut, mai multe practici de purificare prin foc (focul lui Simedru), apotropaice și de pomenire a morților, de care își mai amintesc bătrânii, dar fără informații concrete. Din păcate, nu am reușit să mai găsim nicio icoană reprezentându-l pe Sf. Dumitru.

O icoană pictată pe sticlă, mai rar întâlnită în cele două sate, are ca temă *Judecata de apoi*, creată de zugravii făgărășeni. Compoziția degajă o atmosferă de profund dramatism. Din figurile și gesturile oamenilor, ale sfinților, ale diavolilor, reies cele mai contradictorii stări sufletești: durere, spaimă, nepăsare, violență, bucurie etc. Păcatele oamenilor sunt cântărite cu „cumpăna dreptății”.

La Comăna de Sus se găseau câteva icoane care îi înfățișau pe arhangheli Mihail și Gavril. Elementele laice desprinse din compoziția icoanei sunt reprezentate de îmbrăcămintea personajelor și de unele elemente arhitecturale (fig.31 e). Culoarea predominantă este roșu aprins, armonizat cu alb, maro, bleumarin și puțin verde. Cei doi arhangheli au rolul de a prelua sufletele morților și de a le conduce spre Rai sau Iad, după caz. (135) În icoană, cei doi arhangheli țin în mâini, deasupra unei biserici, un pocal, cel mai probabil reprezentarea potirului de împărtașanie, dar este posibil să fie zugrăvit chiar Sfântul Graal, cupă sfântă din care, dacă ar bea un muritor, i-ar aduce nemurirea, sugerându-se conducerea sufletului spre Rai. La Comăna, ca de altfel pe tot teritoriul românesc, arhanghelul Mihail deține o funcție mai importantă în credința oamenilor, el fiind cel care-i veghează pe cei bolnavi, ferindu-i de demoni cu sabia (în concepția arhaică conform căreia bolile ar fi cauzate de demoni). (136)

Observăm, așadar, că artiștii populari au zugrăvit pe icoane sfinți suprapuși peste zeități străvechi, păstrând atributele arhaice, și au adăugat peste acestea elemente creștine. Astfel, sfinții au fost reprezentați în accepțiunea populară a sfinților creștini. Este de remarcat predominanța credințelor legate de fertilitate și a celor apotropaice, în general oamenii căutând sprijin la divinități asociate belșugului și protecției de rău și boală.

Fără îndoială, prin aceste sumare descrieri nu am epuizat tematica icoanelor din cele două sate, extrem de variată, cu interpretări și simboluri multiple. Totuși, putem spune cu certitudine că pictura pe sticlă exprimă simțul artistic țărănesc și, alături de ceramică, de prelucrarea lemnului, de țesături, port, întregeste marea artă populară.

5.Arta închistririi (încondeierii) ouălor

Arta închistririi ouălor are o vechime foarte mare; s-a manifestat înainte de creștinism și a cuprins toate zonele țării. (137) Desigur, această creație, în raport cu celelalte manifestări ale artei populare, are o importanță mult mai mică. (fig.32)

Procedul tehnic al închistririi ouălor era destul de simplu. Se folosea „condeiul”, confecționat din tablă subțire de aramă sau, mai nou, se improviza un condei făcut dintr-o „capsă”, ce se pune la capătul șiretelor de pantofi. Capsa se implantă perpendicular la capătul unui bețigaș și se lega de jur-împrejur cu ață „răsucită”. Ouăle ce se închistreau trebuiau să fie proaspete, de culoare albă, dar nu lucioase, ca să prindă bine culoarea. După ce se alegeau ouăle, se spălau cu apă caldă, se ștergeau cu o cârpă și se puneau la fiert într-o oală curată. Nu se fierbeau prea mult ca să nu apară crăpături. Se lăsau în apă fierbinte până se puteau scoate cu mâna, se ștergeau cu o cârpă curată și se lăsau un timp să se răcească; dacă erau prea calde în momentul când se ornamentau, se topea ceara, iar dacă erau prea reci, nu se prindea ceara. Între timp, într-un vas se topea ceară de albine în care se introducea praf de cărbune; acesta avea rolul de a fixa ceara pe ouă. Vasul cu ceară trebuia ținut tot timpul pe foc. Condeiul trebuia mereu încălzit înainte de a-l înmuia în ceară pentru ca ceara să nu rămână pe condei. Din această cauză lucrau două femei, cu două condeie: una ornamenta, iar cealaltă pregătea condeiele.

Având ceara și condeiele pregătite, se trecea la prima etapă: realizarea contururilor, adică, prin linii, se împărțea suprafața oului în sectoare ornamentale în cadrul cărora se înscriau motivele. În cele două localități s-au folosit următoarele motive decorative: coprina simplă și bătută, spicul de grâu, feriga, floarea Paștelui, ghiociei (motive fitomorfe); fierul de plug, fierăstrăul, secerea (motive skeomorfe); soarele, stelele (motive cosmomorfe); motivele zoomorfe, antropomorfe și motivele religioase nu s-au folosit niciodată.

După închistrirea motivelor florale cu ceară, se introduceau în „băcan”, unde se lăsau până ce culoarea se prindea uniform și apoi se scoteau așezându-se pe un grătar deasupra sobei pentru a se înmuia ceara, care se ștergea cu o cârpă curată, rămânând motivele desenate pe fond alb. Pentru ca ouăle să se păstreze

mai bine, se puneau într-o tavă și se băgau în cuptorul sobei, ușor încălzit, pentru a li se forma sub coajă o peliculă protectoare. Meșteșugul închistririi ouălor în mai multe culori a apărut mai târziu și îl cunoșteau puține femei.

În timpuri mai îndepărtate, culoarea roșie era obținută pe cale vegetală, din coajă de ceapă roșie, flori de bujori. Roșul obținut astfel avea o nuanță mai închisă. De altfel, celelalte culori se obțineau tot pe cale vegetală: verdele din secară crudă de primăvară, izmă, frunze de mesteacăn; negrul din coajă de arine care se fierbea și la care se adăuga „galișcă”; cafeniul din frunze de nuc, etc.

Un frumos obicei legat de meșteșugul închistririi ouălor, practicat și în cele două sate, a fost acela prin care, a două zi de Paște, fetele dăruiau ouă închistrite feciorilor care le jucau în horă. Mamele fetelor veneau la joc cu traista cu ouă; exista o adevărată întrecere în a dăruii feciorilor ouă cât mai frumos împodobite.

Meșteșugul închistririi ouălor era cunoscut de marea majoritate a femeilor din sat. Totuși, dăm câteva nume de femei, dintre cele mai pricepute: Elena Mareș (Comăna de Jos), Ana Z. Comșa, Alexandrina Z. Gubernat (Comăna de Sus).

Ținând seama de tematica decorativă a ouălor, cu referiri numai la mediul înconjurător, sau reproducând uneltele de muncă ale omului, cât și de timpul apariției unui astfel de meșteșug (înainte de Creștinism), putem conchide că el este în afara interpretării religioase de mai târziu, dată de biserică.

6. Țesături și alesături în război

Simțul artistic al poporului s-a manifestat cu multă pregnanță în execuția țesăturilor și alesăturilor în război. În cadrul economiei țărănești tradiționale din cele două sate, ca și în alte zone ale țării, s-au diferențiat trei categorii principale de țesături: pentru uz casnic, pentru interiorul locuințelor și pentru piesele de port.

Dintre piesele de uz casnic enumerăm: sacii, ștergarele, cârpele de merinde, etc. Sacii se făceau din pânză de cânepă sau, mai nou, din pânză „cu un fir” (fuior + bumbac), în patru ițe, înăvădită în „brastăzi” sau „coaste”. Pentru identificare și decor, în pânza de saci se făceau vârguțe cu motive decorative din arnici numite: furculiță, prescură, raci, ștrangă sau alte semne specifice gospodarilor respectivi.

Ștergarele erau confecționate din pânză de cânepă, în sau, mai nou, din fuior și bumbac, în patru ițe, având la capete vârguțe colorate, din arnici negru, roșiu sau „vânăț” (albastru).

Cârpele de merinde erau de două feluri: unele mai simplu decorate, doar cu vârguțe înguste la capete, din arnici, confecționate din pânze de cânepă și folosite la învelitul merindelor duse la câmp, iar altele, cu alesături de arnici la capete, confecționate din pânză „cu un fir” sau chiar numai din bumbac. Acestea se foloseau la învelitul „cinstei” care se ducea la nunți.

Tot din aceeași categorie mai putem enumera: gluga, traista și desagii. Cele trei piese, folosite în transportul alimentelor și a altor obiecte, erau confecționate din lână, având decorațiuni florale asemănătoare celor de pe saci și de pe lepedeauă de lână. Acestea sunt socotite și ca piese de port, asupra cărora vom mai reveni ulterior.

Țesăturile pentru interior se pot împărți în 4 categorii: pentru pereți, pat, masă și podea. În cele două sate nu s-a obișnuit să se pună covoare pe pereți; în schimb, deasupra patului, pe perete, de-a lungul, se pune și astăzi o foaie de cuvertură, lată de circa 70 cm, care folosește ca decor și protecție împotriva umezelii. Tot în scopul decorării pereților se foloseau *funde* și chindeauă, confecționate din pânză de bumbac, cu alesături de arnici, având o cromatică în roșu-negru. Câmpul floral ce se făcea la capătul acestor piese era format din alesături identice cu acelea ce se făceau „pe tocurile” pernelor, numite în graiul local: coarnele berbecului, steaua cu stâlp, steaua cu cuib, forma mare, forma mică, cornițele, etc. Fundele sunt de dimensiuni mai mici (și se mai folosesc și astăzi) și se pun deasupra tablourilor. Chindeauăle bătrânești sunt mai mari și se puneau deasupra icoanelor, coborând pe ambele laturi.

Cele mai multe țesături erau legate de acoperirea și împodobirea patului, unele având un dublu rol: decor și învelire. Dintre acestea enumerăm: *străjacul*, lepedeul de pânză, lepedeul de lână, pernele și cuverturile. *Străjacul* era confecționat din patru foi de pânză de cânepă, în patru ițe. Acesta, după ce se cosea, era umplut cu paie de grâu, ovăz și apoi se așeza în „coșul” patului, servind drept saltea. Peste străjac se puneau lepedeul de pânză, confecționat din pânză de cânepă sau din fuior și bumbac, țesut în patru ițe. Pentru învelit se folosea lepedeul de lână, făcut din pănură „bătută” la piuă, având vergi și motive florale (pui) dispuse în latul țesăturii, cu o cromatică roșu-intens sau negru; câmpul floral se asemana cu cel de pe saci: grătar, furculiță, șatrangă, raci, etc. Tot pentru învelit se folosea și „țolul” din lână albă, bătut la piuă.

În decorul caselor țărănești, un rol important îl ocupau fețele de pernă. Acestea erau de două feluri: fețele pentru uzul zilnic al patului, cu alesături foarte simple și cu vârguțe înguste de arnici, confecționate din pânză de cânepă sau „cu un fir” și fețe de pernă cu un bogat decor floral la „tocuri” cu motive

cusute în arnici, confecționate din pânză de bumbac; erau folosite mai mult ca decor pentru pat și cotârlău.

Din aceeași categorie de țesături făceau parte și fețele de masă care, și ele, erau de două feluri: fețe de masă folosite în fiecare zi la servitul mâncării, confecționate din pânză de cânepă, cu vergi de arnici și fețe de masă folosite numai ca decor, cu alesături pe părțile laterale. Mai nou, pentru decoratul meselor se foloseau fețele din lână, confecționate din țesături de cuverturi.

Mai recent, spre deosebire de țesăturile din cânepă, în, bumbac, care nu se mai făceau, cuverturile au ocupat un loc important în decorarea interiorului. Era o adevărată întrecere între femeile de a lucra cuverturi în război, cu alesături cât mai complicate și cu o cromatică cât mai atrăgătoare. Cuverturile cele mai vechi aveau vergi late și înguste, cu alesături făcute cu ajutorul vergelelor și a *spetezei*, cu o cromatică în roșu-verde-bordo. Între cele două războaie, au apărut cuverturile „înăvădite”, cu motive florale, geometrice, făcute cu ajutorul itelor, fără spetează și vergele. Acestea erau ușor de țesut, fiindcă motivele florale se făceau o singură dată, la începutul țesutului, prin „înăvădire”. După al doilea război mondial, s-a folosit un alt gen de cuverturi, asemănător celor orășenești, dar mai trainice și uneori mai frumoase. Acestea se țesau cu ajutorul „ițișoarelor”. Pentru urzit se folosea ață de bumbac și se bătea lână; câmpul floral, de obicei foarte complicat, avea o cromatică bordo-roșu-galben.

Pentru podele, în camere, se foloseau covoarele înguste, lucrate în război; se urzea cânepă și se bătea lână, făcându-se alternativ vergi late și înguste de diferite culori, fără alesături, iar în bucătării se foloseau covoarele confecționate din fâșii de zdrențe.

Țesături pentru piese de port.

Desigur, în timpurile străvechi, toate piesele de port se confecționau în gospodăria proprie a fiecărui om, din materia primă existentă în epoca respectivă. Primele piese de port au fost confecționate din piei de animale, apoi din cânepă, în, lână și, în cele din urmă, din bumbac. Această evoluție a îmbrăcăminteii a ținut milenii. Lâna și cânepa au ocupat un loc central în confecționarea pieselor de port. Din țesăturile de lână, bătute la piuă, se confecționau: cioareci (pănură albă), *frijurile*, *zechile*, *rocurile*, bundele (pănură neagră *seină*, mai rar albă). Cămășile, iile, la început se confecționau din pânză de cânepă, țesută în două ite, apoi din pânză „cu un fir” și în cele din urmă din pânză „de mașină” (bumbac). De obicei, în zilele de lucru se foloseau cămășile și iile din cânepă sau „cu un fir”, cu puține alesături, iar în zilele de sărbătoare cele de bumbac, cu un decor floral mai bogat. Cele mai vechi ii au fost cele cu alesături „peste cot”, făcute cu ajutorul *spetezei*, în pânză de cânepă sau bumbac,

țesute în trei ițe. Aceste alesături în război se caracterizau printr-o cromatică discretă, uneori lucrate cu fire de in, colorat prin metode naturale, fără coloranți, prin influența luminii și a apei. Între cele două războaie au apărut iile de tip ardelenesc, a căror mâneci și piept erau lucrate în război în „ițișoare”, într-o singură culoare: negru, bordo sau bleu.

7.Cusături, broderii și împletituri.

Dintre cusăturile folosite în cele două sate amintim: încheietura, tivitura, cheița, musculițele, cusutul în ajur, cusutul „broaștelor” pe mâneci, etc. Cusutul pe crețuri, la iile femeiești și la cămăși, este o tehnică veche, specifică Transilvaniei. Cele mai artistice broderii se făceau pe gulerele răsfrânte, pe pumnișorii cămășilor bărbățești, pe mânecile și pieptul iilor la fete și, mai ales pe pieptarele de tip brașovenesc și cele de tip ardelenesc. Câmpul floral al cămășilor bărbățești (gulerele și pumnișorii) era format din motive geometrice sau reprezentau diferite flori: trandafiri sau frunze, având o cromatică mai puțin bogată, discretă – portocaliu sau argintiu. În schimb, mânecile iilor, la fete, erau împodobite cu „pui” dispuși vertical și orizontal, în mai multe rânduri, având o cromatică bogată: roșu, negru, bleu, bordo. „Puii” reprezentau flori, frunze, struguri, decorațiuni geometrice, etc. Materialele folosite la brodat erau diferite: bobinuri, muleneuri, mătase.

Este de remarcat faptul că, la Comăna, noțiunea de broderie are un conținut deosebit. În vorbirea locală nu se spune „brodez mâneca” sau „gulerul cămășii”, ci „cos pui pe mânecă și guler”. În schimb, se spune „brodez laibărul, rochia, cârpa”, adică se coseau unele decorațiuni geometrice și „pui” cu arnici, mătase, strămătură, care ieșeau mult în relief. Asupra cusăturilor și broderiilor la piesele de port vom reveni în subcapitolul: Portul.

Împletiturile de in, ață de cânepă, bumbac s-au întâlnit mai rar în cele două sate, puține femei cunoscând acest meșteșug; el s-a dezvoltat după cel de-al doilea război mondial, când au apărut o serie de cărți cu modele de împletituri. Acestea erau folosite ca decor la fețele de masă, prosoape, cearșafuri, etc.

Amintim numele unor femei creatoare de artă populară care au dăruit acest tezaur de mare valoare artistică generațiilor noastre: „Fâșanele”, cele 7 fete ale Mariei și Ion de pe Fâșu: Ana Comșa, Maria Frâncu, Zenovia Orzea, Salomia Frâncu, Nișca Gubernat, Lina Socea, Ileana Monea, urmate apoi de fetele și nepoatele lor: Alexandrina Gubernat, Maria Niciu, Zenovia Mija, Eugenia Gubernat, Nișcuța Fătu – în Comăna de Sus; din același sat mai enumerăm pe: Rozalia Socea, Aurelia Neamțu, Rozalia Frâncu, Mălița Frâncu,

Rozalia Comșa ș.a. Din Comăna de Jos amintim pe: Ana Vlad, Zenovia L. Popa, Teodosia Costea, Virginia Stănescu, Valentina Roșală, Ileana Gh. Gridan, Elisabeta Fătu, Aurelia Popovici și Viorica A. Gridan (laureată a festivalului național „Cântarea României”, ediția 1980-1982), Eugenia Lancea, Victoria Hârju și altele.

8.Portul

O caracteristică generală a portului din cele două sate este aceea prin care se aseamănă cu cel făgărășean, având la origine aceeași structură, același material și o cromatică mai puțin bogată, predominând culoarea albă. Desigur, în portul comănărean, în decursul timpului, au apărut selectiv elemente venite din zona Târnavelor, a Țării Bârsei sau din alte zone mai îndepărtate, cât și unele influențe eterogene de natură etnică, datorită, în primul rând, relațiilor de muncă și, totodată, a folosirii unor piese de port de proveniență orășenească – pieptare, brâuri, curele, pălării, căciuli, cizme, etc. (138) (fig.33 a-d)

O altă caracteristică a costumului din Comăna este aceea că o serie de piese din portul tradițional au dispărut sau unele se poartă doar cu ocazia unor sărbători sau ceremonii deosebite. Astfel, s-a renunțat la *zeche*, *pomeselnic*, *androc*, pălărie rotundă. Alte piese ale portului tradițional au suferit modificări în croi și în arta ornamentării, potrivit noilor condiții materiale existente astăzi.

Structura generala a portului bărbătesc

Portul bărbaților este mai puțin încărcat, predominând culoarea albă și este asemănător costumului făgărășean, având și unele elemente noi datorită influenței costumului din zona Târnavelor. Spre deosebire de portul femeilor, se observă o mai mare conservare a pieselor tradiționale. Doar câteva au fost înlocuite, necorespunzând spiritului util și estetic al oamenilor. Dintre aceste piese amintim: *frijura*, care avea același croi precum al femeilor; *zechea*, folosită astăzi doar cu ocazia obiceiului tradițional: Plugarul.

O caracteristică a costumului bărbătesc, privind piesele de costum raportate la vârstă, este aceea că ele sunt identice în croi, deosebindu-se doar prin culori și prin bogăția florală. Tinerii purtau cămăși cu o gamă cromatică mai bogată și pieptare de tip ardelenesc cu flori mărunte. Atât în timp de vară, cât și iarna, se purtau cioareci de cizmă. În cazuri foarte rare, oamenii mai bătrâni purtau cioareci cu manșete. Se mai purtau în timp de vară și pantaloni confecționați din pânză albă. Cămașa cu guler întors, cu *pumnișori*, era mai lungă, până deasupra genunchilor și se încingea cu o curea de piele (în trecut cu șerpar). Peste cămașă se purta pieptarul, iar pe cap pălăria rotundă. În timp de iarnă se mai adăugau câteva piese: *rocul*, căciula, cizmele cu tureac tare.

În zilele de astăzi se observă aceeași tendință de urbanizare și în cadrul portului, prin înlocuirea pieselor costumului tradițional cu altele de proveniență orășenească. Portul este folosit doar cu ocazia unor sărbători și ceremonii mai importante din viața satului.

Structura generală a portului femeiesc

Portul tradițional al femeilor s-a conservat mai puțin decât cel al bărbaților. O mare parte din piesele portului vechi au fost înlocuite cu piese confecționate din materiale de proveniență orășenească: rochia cu cute, șorțul, *cârpele de păr*, *laibărul*, jacheta, iar altele se mai găsesc doar pe fundul lăzilor: *căița*, *pomeselnicul*, *șorțul gridănesc*, *cingătoarea*, *androcul*.

În mod frecvent, se mai purtau, până nu demult, iile cu poale lungi, până dinjos de genunchi. Partea de sus a iei, ciupagul la fete și femei mai tinere, se caracterizează prin bogăția puilor și a culorilor vii, pe când femeile bătrâne poartă ii fără pui. Peste ie se poartă rochia, un fel de fustă lungă adunată la mijloc prin crețe, confecționată din stofă. În portul vechi, în locul fustei se purtau *androcul* și catrințele, ambele piese lucrate în război. Șorțul de păr sau de mătase se pune peste fustă. În portul tradițional, rochia și șorțul erau strânse cu cingătoarea, un fel de brâu, având în lungime culorile drapelului. Pieptarul de tip ardelenesc se purta de către fete, iar pieptarul vechi, în culori roșii, îl purtau femeile bătrâne. În timp de vară, pieptarul este înlocuit cu *laibărul*, confecționat de obicei din același material cu rochia; scurteica, confecționată din pânură sau din postav orășenesc, se purta numai iarna. Încălțăminte femeilor, în timpul verii, consta din ghetete sau pantofi, iar în timpul iernii, se foloseau cizme cu tureacul tare (în trecut cizme de capră). Fetele purtau capul descoperit, iar femeile căsătorite foloseau basmale sau broboade. Aceeași observație se poate face și la portul femeilor, raportat la vârstă, că piesele nu se deosebesc din punct de vedere al croitului, ci doar prin cromatică și ornamente.

8.1 Piese de port bărbătești

Cămașa și cioarecii sunt două piese principale ale portului bărbătesc, care în decursul timpului au suferit influențe de croi și de ornamentație.

Cămașa, lungă cu mânecă largă, cu *obinzeală*, dar fără guler și *pumnișori* (cămașă iobăgească), s-a purtat până la sfârșitul secolului al XIX-lea, când a fost înlocuită de cămașa cu piept, având gulerul întors și *pumnișori* împodobiți cu pui, cu linii geometrice, cusute cu mlineuri, bobine, mătase de culoare galben-portocaliu, maro sau alb-argintiu. (fig.34 a-b)

Cioarecii, confecționați din pânură albă cu manșete mari și împodobite, pe margini cu pui cusuți cu lână de culoare neagră, au suferit unele schimbări în

croi, trecându-se la cioareci strâmți pe picior și fără manșete; asemenea croi este estetic, mai economic și mai practic. (fig.35 a-b)

Pieptarul. Piesă principală a portului popular românesc din Transilvania, pieptarul bărbătesc de tip ardelenesc este răspândit pe un areal extins, mai ales în centrul, sudul și sud-estul Transilvaniei, având o pondere mai importantă în Țara Făgărașului, Țara Oltului și pe Târnave. (139)

Deși acest tip de pieptar a început să se poarte doar spre sfârșitul sec. XIX și începutul sec. XX (140), înaintea lui purtându-se pieptarul „bătrânesc” sau de „tip Brașov” (fig.36), el are o ornamentică bogată și deosebită (fig.37), condensând simboluri străvechi, apărute încă din neoliticul timpuriu, transpuse pe ceramica din epoca bronzului și cea a fierului (141), iar pe textile începând cu epoca bronzului, atunci când Cultul Solar era în apogeu „deci și practicile rituale ale alcătuirii vestimentelor au purtat mereu pecetea de sorginte solară”. (142) Ornamentația este variată, dar asemănătoare în toate zonele de răspândire, având legături inclusiv cu zone mai îndepărtate, precum Țara Moților, Bicăzul și Moldova (143); principalul motiv decorativ, cel central, fiind prezent pe toate tipurile și variantele de pieptare bărbătești de tip ardelenesc.

Ornamentul principal al pieptarului bărbătesc de tip ardelenesc este și cel care face obiectul acestui mic studiu, fiind un ansamblu decorativ central ce adună laolaltă mai multe simboluri arhaice.

Însăși dispoziția acestui element decorativ, ca și forma sa, sugerează o posibilă legătură trans-milenară cu pandantivele „en violon” regăsite pe aria de răspândire a mai multor culturi neolitice de pe teritoriul țării noastre (Starcevo-Criș, Vința-Turdaș - chiar și tăblițele de la Tărtăria „pot fi amulete – instrumente magico-mitice de tip apotropaic ce se purtau la gât pentru apărarea de boli și pericole”, cf. Romulus Vulcănescu – „Mitologie română”, Buc. 1985, pag.100 - Ariușd-Cucuteni Tripolie). (144) Aplicarea acestor pandantive pe vestimente este susținută de descoperirea unor statuete aparținând Culturii Cucuteni, cu astfel de pandantive pictate la gât, precum și de prezența perforațiilor simetrice ale acestor idoli sugerând ideea atașării lor de vestimente. (145)

Sublinierea importantă pe care o face Virgil Vasilescu în lucrarea „Simboluri patrimoniale”, și anume că „grafica vestimentară, complexul vestimentar de sărbătoare, podoabele, textilele de interior au adus în al XX-lea secol d.Hr. întregul tezaur simbolistic creat în anii credințelor precreștine” (146), asemănarea găsită între motivul central al pieptarului bărbătesc de tip ardelenesc și idolii „en violon”, precum și cunoașterea rolului sacru inițial al simbolisticii

vestimentare ne întăresc ideea de continuitate peste veacuri a acestui element decorativ.

Localizarea sa în dreptul porțiunii inferioare a toracelui, la întâlnirea așa-numitului „plex solar” (a se vedea posibila legătură între denumirea acestui plex și Cultul Soarelui) și plexul cardiac, nu e întâmplătoare; aici se pare că se concentrează energiile, fiind locul de întâlnire al energiei telurice cu cea cosmică, rezultând o zonă neutră, deci vulnerabilă (147). Astfel, acest element decorativ, asemănător, precum vom vedea, cu o mască zoomorfă, poate avea funcția unei platoșe simbolistice cu rolul de îndepărtare a energiei negative.

Sunt trei simboluri principale condensate în această mască, toate având același rol: simbolul copacului sacru și al substitutului său, creanga de brad, simbolul solar și masca zoomorfă propriu-zisă cu aspect taurocefal.

Totemul bradului, cel mai frecvent totem arboricol în epoca neolitică, a bronzului și a fierului (148) este reprezentat sub formă parțială de ramură de brad, așa cum este reprezentat și în mâna zeiței Bendis, zeiță din mitologia tracă, având printre alte atribute și acela de stăpânitoare a magiei. (149)

Bradul este protector al gintei sau tribului, al nou-născuților și în general al comunității (150). Substitutul său, crenguța de brad, este dispus în jurul măștii, asigurând astfel rolul său principal: protecția. Pentru a ilustra și mai bine rolul protectiv al bradului, vom da ca exemplu câteva versuri populare: „Brade mării! Brad / Rogu-mă Brad ție, / Să-l primești pe I... / Făt să-ți fie, / Făt iubit / Rupt din tine / Și cât trăiești / Să-l ocrotești”. (151)

Bradul, copac sacru, în varianta sa de arbore cosmic, adăpostește sub rădăcinile lui o lume subterană a demonilor, a spiritelor rele, nefaste. (152) Pe pieptarul bărbătesc de tip ardelenesc apare și în cadrul elementului decorativ central, dar răsturnat, cu crengile în jos, spre Thanatos și cu rădăcinile în sus, spre cosmos. Astfel, prin poziție atrage energia cosmică, pozitivă, prin rădăcini împinge forțele malefice spre Thanatos (153), iar prin funcția negativă pe care o deține ca reprezentare inversă, anulează forțele negative pe principiul matematic „minus ori minus egal plus”.

Acest copac are 9 crengi, număr regăsit, precum vom vedea, în numărul celor 9 sori prezenți în componența măștii, știindu-se faptul că în viziunea mitopeică a dacilor, „fantasma arborelui cosmogonic străbate cerurile cu coroana lui plină de aștri și făpturi miraculoase”. (154)

Apogeul Cultului Solar a fost în epoca bronzului, dar simbolul solar a continuat să fie protectorul oamenilor și în epoca dacică, atunci când însemnele solare erau aplicate pe pandantive, piese de harnașament, scuturi și vase de cult. (155) Mai târziu, creștinismul s-a suprapus Cultului Solar suferind un așa numit

proces de „solarizare” locală „în care Dumnezeu-Fiul a trebuit să fie asimilat cu Soarele-Sfânt” (156), acest proces continuându-se în perioada medievală (157) și până în zilele noastre. (158)

Prezența simbolului solar în componența elementului decorativ central al pieptarului bărbătesc de tip ardelenesc vine să întărească faptul că simbolistica anilor primelor credințe se regăsește în zilele noastre în același spațiu, pe aceleași vetre autohtone, milenare. Plastic, Cultul Solar s-a exprimat prin simboluri, pe pieptarul bărbătesc de tip ardelenesc fiind reprezentat prin roată solară, disc și cerc, roata solară fiind simbolul pe care îl vom lua în discuție.

Sunt prezente 9 roți solare: 6 sori intercalați crenguței de brad care înconjură masca, doi sori reprezentând ochii și unul botul capului de bour. Cifra 9, ca cifră fatidică, este des întâlnită în ritualurile magico-mitice de îndepărtare a spiritelor nefaste (159) și a bolilor (160), fiind știut faptul că în vechile credințe bolile erau cauzate de demoni.

Folosirea roții solare ca semn apotropaic este prezentă în vechi superstiții, astfel că cel care credea că e primejduit de duhuri necurate pe drumuri de noapte, desena pe pământ o roată cu patru spițe și se așeza în mijlocul roții, la intersecția spițelor, în credința că în acel punct este protejat. (161)

După tradiția populară română, Soarele are 9 surori (162), prin calificativul „șoiman de soare” identificându-se cu Făt-Frumos, care este considerat uneori călăuză a șoimanelor (163), două dintre acestea, Avrămeasa și Creștineasa fiind chemate în ajutor de către descântătoare ca „maestre ale exorcismului”. (164)

Cel de-al zecelea simbol solar este prezent în fruntea capului de bour, reprezentat de mască, jucând rolul stelei din heraldica română. Astfel, armoriul stemei Moldovei reproduce un cap de bour cu stea între coarne, iar sub bărbie sunt figurate soarele și luna (165), această simbolistică a bourului cu stea în frunte ca animal sacru, purtător de noroc pentru oameni, având rădăcini în preistorie. (166)

Al patrulea simbol prezent în componența elementului decorativ central al pieptarului bărbătesc de tip ardelenesc este capul de bour, bourul ca animal sacru la români existând din timpuri străvechi. (a se vedea figurinele și amuletele de bovidee din perioada neolitică și epoca bronzului). La daci, bourul (bour, zimbru, taur – deși zoologic sunt animale distincte, zoototemic ele se confundă) avea o însemnătate deosebită, cu rol protector, simbol al forței binelui în luptă, fiind prezent în centrul învelișului de fier al unui scut găsit în așezarea de la Piatra Roșie. (167)

Deși sensurile inițiale s-au pierdut, unele transfigurări târzii ale totemurilor au supraviețuit în relicve etnografice și reminescente folclorice până în pragul secolului XX (a se vedea obiceiuri ca Boura, Boul împănat, Borița, Turca, Buhaiul). Exista, până de curând, credința că sunetul obținut cu ajutorul Buhaiului (buhaiul – omonim cu obiceiul – instrument confecționat dintr-un vas de lemn acoperit cu o piele de animal (oaie, vițel) în care exista un orificiu prin care ieșea o șuviță de păr de cal, care prin trecerea printre degetele umezite scotea un sunet asemănător mugetului de taur – cf. Ion Ghinoiu, op. cit.) care semăna cu mugetul taurului înfuriat, avea rolul de a alunga spiritele malefice din preajma Plugului și purificau spațiul la început de an agrar (168), iar de Anul Nou colindătorii din unele zone poartă măști taurocefale în același scop apotropaic de purificare. În caz de epidemie, un taur (sau doi boi gemeni) înjugat la plug și pus să tragă o brazdă în jurul unei așezări, proteja comunitatea de boli.

De asemenea, în tradiția populară, însuși Sfântul Soare merge singur de la răsărit spre apus „într-un fel de rădvan tras de bouri”. (169) Tot în mitologia populară, taurul, ca animal sacru astral, poartă leagănul lumii între coarnele sale, protejând lumea de rău. (170)

În Moldova și Maramureș existau până spre sfârșitul sec. XVIII - începutul sec. XIX, stâlpi sau troițe cu coarne (171) care au fost transformate ulterior în cruci.

Uneori, și cerbul se confundă mitologic cu bourul, având aceeași semnificație de bun augur, iar legăturile simbolistice între cerb (bour), brad (simbolul carpatic al arborelui cosmic) și aștri se evidențiază într-un vechi colind din județul Argeș, cules în 1937: „Leru-i ler de Domn / cerbuțul păștea, / în ramuri purta / un mic de brăduț / cu stea în creștet / ... / În brad ciripea, / pe ramuri sclișea, / stol de păsărele, / licurici de stele. / Pe unde călca, / noaptea lumina / ceru-ntunecat / cerbul îmbrădat.” (172)

Meșterii populari au preluat aceste simboluri pe care le-au cusut pe veșminte, ilustrând un fel de carte care ne transmite, peste veacuri, informații despre o lume dispărută. Astfel, pe pieptarul bărbătesc de tip ardelenesc se regăsesc simboluri străvechi într-o armonie concordantă mitologiei și tradițiilor populare românești, elementul decorativ central putând fi interpretat din perspectiva rolului apotropaic și benefic pe care l-ar fi putut avea cândva, atunci când oamenii erau mai apropiați de divinitate și de forțele lumii spirituale.

Zechea este o alta piesă a costumului bărbătesc de iarnă, care nu se mai poartă. Era confecționată din pănură de culoare *siena* sau neagră. În timp de iarnă se mai purta **sarica**, cu lână în afară, folosită astăzi doar de păstorii de vite.

Tot ca îmbrăcăminte de iarnă sunt și **rocurile**, cu buzunare și gulere aplicate, confecționate din pănură de culoare neagră.

Căciula este unul din elementele de port care de asemenea a suferit unele modificări; de la căciula largă, cu strașină răsfrântă (cu veacă), influență din zona Târnavelor, s-a trecut la căciula ascuțită. De asemenea, pălăriile rotunde aveau „boruri” înguste, ornamentate cu șnur galben sau argintiu și cu ciucuri roșii din lână. În zilele noastre, pălăriile rotunde au fost înlocuite cu pălării de tip orășenesc.

Vâstrele constituiau un element estetic al portului și erau aplicate pe pălăriile și căciulule feciorilor, iar căsătorii nu purtau vâstră. Pe timpul iernii, vâstrele erau confecționate din flori artificiale și se cumpărau de la oraș. Vâstrele se puneu în căciuli, pe un fond de iederă poleită cu *șic* galben sau argintiu. În timpul verii, vâstrele erau făcute din flori naturale și mai ales din mușcate, așezate pe un fond de *saschiz*, poleit cu *șic*. Vâstra, pe lângă funcția sa estetică, avea și o însemnătate intimă în relațiile de prietenie dintre feciori și fete; feciorul primea vâstra de la fata pe care o îndrăgea.

8.2 Piese de port femeiești

Ia, piesa cea mai importantă a costumului femeiesc, a suferit multe modificări, atât în croi, cât și în modul de ornamentare. (fig.38 a) Cea mai veche ie, cunoscută de femeile din localitate, este cea cu mânecile prinse din umăr, unde se încheia de *ciupag* prin *buște*. Peste umăr avea *știpuielile*, cusătură simplă în linii, care mai târziu s-a înlocuit cu flori geometrice. Peste cot, mânecile erau ornamentate cu pui înscriși în rânduri orizontale, unul mai lat și două mai înguste, cusuți cu arnici negru. Mânecile sunt strânse de *pumnișori* cu *brățăruși*, late de 2-3 cm, terminate cu fodori în colțuri.

În zilele noastre se mai poartă două feluri de ii: cea de tip vechi și *ia de tip ardelenesc*. Ia de tip vechi s-a îmbogățit cu elemente noi în ornamentarea mânecilor și a pieptului. Puii sunt dispuși în rânduri, în lungul cotului, cusuți cu mulineuri, alternând culorile negru-roșu și crem-galben, uneori numai negru și roșu. (fig.38 b-d)

Ciupagul are în față piept, format din mai multe cute, împodobit cu linii geometrice sau cu pui asemănători celor de pe mâneci. În jurul *obinzelii*, fetele și nevestele puneau *borz*, o panglică de culoare roșie sau albastră. În trecut, mânecile erau lucrate în război în *spetează*, cu flori geometrice dispuse orizontal.

Ia de tip ardelenesc are mânecile cusute de *obinzeală*, fără *buște*, având motive geometrice prinzând întreaga parte superioară a mânecii, cât și pieptul.

Mânecele și pieptul se lucrează în război, în *ițișoare*, într-o singură culoare: negru, crem sau bordo. Iile ardelenesti au început să se poarte după cel de-al doilea război mondial. *Ciupagul* iilor este cusut de *poale*. Această piesă este croită din mai multe foi, confecționate din pânză mai tare. Femeile tinere și fetele poartă poale din același material cu ciupagul (pânză de mașină). În partea inferioară, poalele au colți cu broderii de dantelă.

Rochia este o altă piesă a costumului femeiesc, îmbrăcată peste poalele iei și confecționată din stofă. În trecut, rochiile se lucrau în război din bumbac și arnici. *Șorțul gridănesc*, țesut în război, cu arnici roșu și negru, având vergi în vertical și pui, înlocuit mai apoi cu șorțurile de mătase, constituie una din piesele de bază ale portului tradițional.

Pieptarul este una dintre cele mai importante piese ale costumului femeiesc. Se cunosc trei tipuri de pieptare: bătrânesc, ardelenesc și crăpat (**fig.39 a-b**); cel bătrânesc, cu flori mari în ambele părți – față și spate – predomină culoarea roșie, armonizată cu albastru, întors în talie, în partea de jos, de o parte și de alta. Pieptarul de tip ardelenesc este bogat ornamentat cu flori mărunte reprezentând: roțițe, stelute, zig-zag-uri, etc., predominând culoarea roșie și albastră. În zilele de lucru se folosea un tip nou de pieptar crăpat, vopsit în maro și cu puține ornamente realizate din piele aplicată.

Căița și **pomeselnicul** sunt alte două piese ale portului tradițional. Căița, spre deosebire de zona Făgărașului, are un moț în spate, destul de pronunțat, numit concii, unde se aduna părul. Era confecționată din material de mătase, cu flori roșii sau verzi pe fond negru. Căița se lega pe sub bărbie cu panglică roșie cu flori sau cu *țop*. Pomeselnicul (învelitoarea capului) era lucrat în război în spetează, din bumbac, având vârguțe la capete, lucrate în motive geometrice cu puțină culoare.

Purtatul părului și găteala capului la femei

Părul a constituit una dintre podoabele cele mai de preț ale femeilor. Mai mult ca oriunde, grija pentru curățenia și aranjarea părului era o preocupare deosebită a femeilor din subzona Perșanilor. Pentru spălătul părului se folosea apa de ploaie, încălzită și preparată cu leșie. După ce se spăla părul de mai multe ori, se clătea cu apă caldă, în care se fierbeau diferite plante parfumate, care dădeau acestuia un miros plăcut și o culoare galben-cafenie.

Fetele au folosit pieptănătura cu părul dat peste cap și împletit în două cozi, lăsate pe spate, în care se prindeau panglici roșii. Mai târziu, fetele își pieptăneau părul peste cap, împletindu-l în două codițe petrecute la ceafă și trecute apoi peste creștet și din nou înapoi, formând o dublă coroniță.

O altă pieptănătură a fetelor era cea cu o cărare pe mijlocul capului, iar părul împletit în cosițe se strângea la spate. Femeile căsătorite se pieptăneau cu părul peste cap, împletit în două cozi, pe care le strângeau în spate, formând cocul. La fete se întâlnea pieptănatul cu moț. Se aduna părul în partea dreaptă, împletit în trei cosițe și se lega cu o panglică roșie sau albă.

Nevestele și femeile bătrâne foloseau în trecut găteala cu căiță și pomeselnic. Astăzi nu se mai practică o astfel de găteală, fiind incomodă și necesitând mult timp, mai ales la făcutul *fiționilor*. Din părul din față și părți se făceau șuvițe răsucite în formă de lanțișor, apoi se treceau prin dreptul urechilor, pe la spate, și se împleteau cu restul părului într-un coc, adunat în căiță, în concii.

8.3 Portul copiilor

În prezent, în cele două sate, nu se poate vorbi de un costum propriu-zis al copiilor. Influența puternică a orașului a înlocuit piesele din portul tradițional.

Gugiul, una din piesele purtate de băieți și fete, a fost înlocuit cu scufițe de proveniență orășenească. Este de reținut că până după primul război mondial, băieții până la vârsta de 6-7 ani, purtau rochițe ca fetele, dar cu un croi mai simplu. De la 7 ani, purtau izmene crăpate în față, cioareci după croiul vechi, cămășuțe cu guler, dar mai puțin înflorate, pieptare fără flori, iar în timp de iarnă **frijuri** și **rocuri**.

Costumul fetelor s-a conservat mai bine. Peste ia înflorată, cu pui în rânduri verticale, se purtau **catrințele**, țesute în război, apoi **laibărul** și, în timp de iarnă, jacheta. (fig.40)

8.4 Alte piese de port

Gluga este una dintre piesele costumului tradițional care se purta de femei și bărbați, cu caracter arhaic, existând încă de pe timpul dacilor. Este de remarcat că această piesă s-a folosit în Comăna de Sus până după al doilea război mondial. Era confecționată din pănură, împodobită cu vârguțe și pui negri sau roșii. (fig.41)

O altă piesă a portului, folosită în mod frecvent și în timpuri moderne, este **traista**, confecționată tot din pănură, frumos înflorată cu vârguțe, pui negri și roșii precum gluga. Ambele piese, pe lângă valoarea lor estetică, componente ale portului, au și o valoare practică, fiind folosite la transportul merindelor la câmp. Prin modul de croi și mai ales prin comatica lor, cele două piese indică specificul local, fiind un criteriu de identificare. (fig.42)

Desagii, o altă piesă a portului tradițional cu funcție utilitară, erau confecționați din același material, cu aceeași cromatică florală ca traista și gluga. Se mai folosesc foarte rar, doar cu ocazia unor ceremonii specifice (la Turcă).

Urmărind schimbările survenite în evoluția artei populare, constatăm că simțul artistic al poporului s-a manifestat în raport cu dezvoltarea vieții social-economice, a condițiilor istorice din diferite veacuri. Tematica, compoziția, motivele ornamentale, decorul, cromatică, tehnicile folosite în arta populară, manifestate în cele două sate, se aseamănă, în primul rând, cu arta populară din satele și zonele apropiate, dar conțin și elemente din unele zone mai îndepărtate ale țării noastre. Remarcăm asemănările, care uneori merg până la identitate cu cele ale artei din subzona Perșanilor și a zonei din Țara Oltului. Desigur, acest fapt se datorează legăturilor economice, social-politice și administrative cu Țara Făgărașului, din care ținut au făcut parte și cele două sate. Cu toate acestea, trebuie să remarcăm și faptul că bunurile cultural-artistice nu sunt preluate în mod mecanic, ci selectiv; ele sunt trecute prin laboratorul artistic al creatorului care adaugă elemente noi conform vieții materiale locale.

Cu toate că procesul rapid de urbanizare a pătruns adânc în mediul rural, făcând să dispară unele tehnici ale artei tradiționale și unele piese ale portului tradițional, totuși arta populară rămâne în continuare tezaurul monumental, care exprimă sufletul de artist al poporului român.

X. Obiceiuri închinat muncii și fertilității

1. Plugușorul

Din dorința de a se obține recolte tot mai bogate, oamenii i-au închinat agriculturii diferite obiceiuri, ritualuri, cântece și dansuri. Un astfel de obicei, dedicat muncilor agricole și fertilității, răspândit în toate zonele țării și care s-a practicat și în cele două sate, până după primul război mondial, a fost Plugușorul. În dimineața zilei de Anul Nou se înjugau o pereche sau două perechi de boi, din cei mai „mândri”, la un atelaj cu plug, așezat pe „cobghile”. Plugul era împodobit cu crengi de brad și lanțuri din hârtie colorată, iar boii aveau legate în coarne *cârpe de păr*. Șase flăcăi însoțeau plugul: doi mânau boii trosnind din bice, doi sunau din talângi, iar ceilalți doi purtau pe umeri câte un sac desăgit, cu o cantitate mică de grâu (3-5 cofe). Aceștia recitau pe rând urarea tradițională, cunoscută aproape în toate zonele țării, cu „bădița Traian” și semănau grâu în curtea gospodarului.

După al doilea război mondial, obiceiul a fost reluat de copii, dar într-o formă mai simplă. În ajunul Anului Nou, copiii porneau în cete, trosnind din bice și sunând din talângi pe la casele oamenilor, semănând grâu prin curți și urându-le belșug la recolte și vite. Redăm mai jos textul folosit de copii, cunoscut și în alte zone ale țării:

Aho, aho, copii și frați,
Stați puțin și nu mânați,
Lângă boi v-alăturați
Și cuvântul mi-ascultați.
Mâine Anul se-nnoiește
Plugușorul se pornește
Și începe a ura,
Pe la case-a colinda.
Iarna-i grea, omătu-i mare,
Semne bune anul are,
Semne bune, de belșug,
Pentru brazda de sub plug.
Mânați măi !

Hăi, hăi, hăi !
Și sunați din zurgălăi !
De urat, am mai ura,
Da' ni-i frică c-o-nsera;
Și noi suntem mititei,
Ne mănâncă câinii răi.
La anul când 'om veni
Să vă găsim înfloriți
Ca merii, ca perii
În mijlocul verii.
La anul și la mulți ani!
Mânați măi !
Hăi, hăi, hăi !

2.Turca

Dimitrie Cantemir face prima consemnare etnografică a obiceiului în lucrarea sa „*Descriptio Moldaviae*”, lăsând nelămurită etnogeneza cuvântului „turcă”, dar fixează elementul esențial: capul de țap sau de cerb, cu coarne puternice, element emblematic, simbolic. Vom descrie mai jos modul în care se desfășura acest obicei de iarnă, care vine din vremurile arhaice.

La începutul lunii decembrie, feciorii din sat care trebuiau să fie recrutați în armată, se adunau la un gospodar și organizau turca. La această adunare era chemat și un fecior cu mai multă experiență, cunoscător al obiceiului, care îndeplinea funcția de vătaf mare. Se mai alegeau: un vătaf mic, doi turcași, un chimnicer și doi colăceri, cu funcții bine stabilite. (fig.43) Vătaful mare era conducătorul cetei de feciori a turcii și în timpul manifestațiilor se bucura de o autoritate deplină; vătaful mic era ajutorul și înlocuitorul acestuia; cei doi turcași aveau în primire turca, pe care o jucau cu ocazia diferitelor ceremonii și se îngrijeau de adunarea obiectelor necesare confecționării ei; chimnicerii țineau cheile pivniței și răspundeau de alimentele înmagazinate; cei doi colăceri adunau colacii și carnea primită „ca cinste” din partea gospodarilor colindați. Tot atunci se stabilea și locul de adunare al feciorilor, în perioada de la începutul lunii decembrie, până în 7 ianuarie – gazda turcii – programul de pregătire al colindelor și confecționarea turcii. În aceeași zi se tocmeau și lăutarii pentru perioada 24 decembrie - 7 ianuarie, adică timpul în care se desfășurau toate manifestațiile. Trebuie să amintim faptul că, pe lângă feciorii care participau direct la organizarea turcii, amintiți mai sus, ceata turcii era alcătuită din întreg tineretul (numai feciori) din sat.

În perioada indicată, feciorii se adunau la gazda turcii de 3-4 ori pe săptămână, când pregăteau colindele ajutați de rapsozii satului. În același timp, cei doi turcași adunau materialele necesare pentru confecționarea turcii: o cuvertură țesută în război, un lepedeu din pânză albă, cârpe de păr cu flori roșii pe fond maro, chindea, panglici de diferite culori, strămătură, piei de iepure, curele țintuite, clopoței, zurgălăi, etc. După ce erau adunate aceste obiecte, se cosea turca de către un om iscusit, ajutat de două femei. Turca de la Comăna reprezenta și reprezintă chipul unui cerb, deosebindu-se de capra din alte zone ale țării, atât prin modul de împodobire, cât și prin conținutul manifestațiilor.

Partea principală a turcii era formată dintr-un băț care, la capătul de jos, era întărit cu un inel de fier, iar la cel de sus era montată turca propriu-zisă, compusă dintr-un bot din două bucăți de lemn, constituind gura turcii care, cu ajutorul unei sfori trase de turcaș, se deschid și se închid în ritmul melodiei cântate. În partea superioară a botului erau fixate coarnele, împodobite cu funde

și panglici roșii și bleu, iar botul era acoperit cu țesătură de strămătură. La capătul turcii se puneau două urechi de iepure. De cele două coarne laterale se agățau într-o parte și alta, iar câte două cârpe de păr erau prinse în partea inferioară de cuvertură. Pe cuvertură se monta un ham de curele ținute și cârpe colorate; la „gâtul turcii” se prindea un chindeu, iar în partea posterioară o coadă de iepure. Cuvertura, în partea inferioară, era căptușită cu un lepedeu de pânză mai groasă, ca să fie mai rezistentă și să nu se murdărească. Pe spatele și coarnele turcii se agățau clopoței și zurgălăi.

Feciorii, în timpul manifestațiilor, erau îmbrăcați în port de sărbătoare de iarnă, specific comănarilor: cioareci, cizme cu tureacul tare, cămăși cu gulere și pumnișori înflorați, cu motive geometrice în cromatică galben-portocaliu sau galben-argintiu, cu pieptare ardelenesti, căciuli negre cu vâstră de flori artificiale; dacă timpul era geros, peste pieptare purtau rocuri. Cei doi vătafi, spre deosebire de restul feciorilor, purtau câte o pleoscă cu rachiu, iar colăcerii aveau câte o pereche de desagi în care strângeau alimentele primite de la gospodari.

În ziua de 24 decembrie, feciorii se adunau la gazdă, când făceau ultimele pregătiri înainte de a ieși cu turca în sat. După ce se însera, ceata de feciori, în frunte cu cei doi vătafi, pornea spre primărie cu muzică și chiote de joc, unde îl colindau pe primar. Primarul prețuia turca, iar în caz că cineva ar fi distrus-o, să o plătească la prețul stabilit. Primarul autoriza ieșirea turcii la colindat, dând feciorilor și unele sfaturi privind comportamentul lor în aceste zile. După terminarea acestei ceremonii, alaiul turcii pornea la colindatul gospodarilor în ordinea numerelor de casă, începând cu numărul 1. În trecut, primii oameni colindați erau cei care ocupau funcții în conducerea satului: primarul, preotul, notarul, directorul școlii și apoi restul gospodarilor.

După ce ceata de colindători intra în curtea gospodarului, se așeza la fereastra casei și începea să colinde. Dacă omul respectiv avea preferință pentru o anumită colindă, ceata trebuia să-i respecte dorința. De aceea, vătaful se îngrijea să invite la colindat și 2-3 oameni mai în vârstă, cunosători a celor mai vechi colinde. Cât timp feciorii colindau, turca bătea ritmul melodiei și suna clopoței. După terminarea colindei, gospodarul invita în casă turca și ceata de feciori sau ieșea numai în pridvor cu o sticlă de rachiu și cinste: bani, un colac sau o pâine și o bucată de carne de porc (de obicei afumată). Banii erau luați de vătaful mare, iar colacul și carnea de colăceri. Vătaful mare dădea pleosca gospodarului, care la rândul său îi dădea o sticlă cu rachiu și făcea următoarea urare: „Să trăiești bade (numele gospodarului) cu întreaga familie, să-ți trăiască vitele și să fie la vară bucate!”; apoi închinau cei doi, iar feciorii strigau: „Vivat!

Vivat! Vivat!”. Sticla de rachiu era dată pe rând și la restul feciorilor care închinău și ei în sănătatea gospodarilor, urându-le sănătate și belșug.

După acest scurt ceremonial, revenea în scenă turca, aproape întotdeauna fiind invitată în casă. Turcașii jucau turca după o melodie specifică și erau răsplătiți cu bani. Dacă în curtea respectivă existau fete sau feciori, alaiul de colindători era invitat în casă, unde se desfășurau trei jocuri scurte; unul din cei doi vătafi era obligat să joace fata gospodarului. Alaiul turcii continua colindatul până spre ziuă și reîncepea a doua zi după-amiază, până terminau de colindat tot satul. În Comăna de Sus se colindau toți oamenii în aceeași noapte, iar a doua zi se colindau morarii și alți oameni care locuiau în afara satului.

În timpul sărbătorilor de iarnă, feciorii cu turca organizau jocul, care avea loc în mijlocul satului (mai recent la Căminul Cultural), unde se desfășurau și unele ceremonii specifice. În a doua zi de Crăciun, fetele care împlineau 16 ani erau băgate oficial în joc. Acest ceremonial era îndeplinit în mod obligatoriu de feciorii care organizau turca. Aceștia mergeau la mamele fetelor, cărora le cereau încuviințarea, apoi erau introduse în primul dans, fiind privite cu mare interes de către obștea satească. Din acel moment, ele puteau participa la adunările tineretului, la șezătorile fetelor mari și la alte manifestații. În aceeași zi sau în a treia zi de Crăciun, seara, se desfășura „Masa Vătafului”, la care participa întreg tineretul satului și tinerii căsătoriți de curând, cheltuielile acestei mese fiind suportate de către vătaf (mai târziu cheltuielile s-au împărțit între toți turcașii).

Tot în timpul sărbătorilor de iarnă, feciorii care organizau turca se făceau „burduhoaze”, adică se mascau în animale (lupi, urși, capre, etc.). Măștile, împreună cu turca și ceata de feciori, porneau la „zoritul fetelor”. Pe ulițele satului sunau clopote, băteau tobe; era o gălăgie infernală. Ajungând la casele fetelor, muzicanții cântau câteva melodii de serenadă, apoi tot alaiul era invitat în casă, unde întreaga ceată era cinstită cu rachiu și cu *hoancleșe*; se jucau apoi două-trei jocuri mai scurte.

În ziua de 7 ianuarie se strica turca și odată cu ea și organizarea cetei. De remarcat este faptul că, în satul vecin, Veneția de Jos, și în alte sate din Țara Oltului se organiza „ceata” ca obicei tradițional, asemănător turcii, dar în loc de mască avea un steag, al cărui simbol este încă necunoscut.

Redăm mai jos un text vechi de colind de vânători:

Se roagă, se roagă,
Negrii vânători.
Pentru ce se roagă?
Baniștile lor;
Că sunt fiare multe,
Multe și mărunte,
Dar cin' să le poarte?
Cel cu trăistioare?
Masa dumitale,
Șoldul dumitale,
Cunună, munună,
Rari la zile mari;
La o zi numită
Și la mulți ani!

3.Plugarul

Vechimea acestui obicei de primăvară, închinat muncii și fertilității, se pierde în vremurile arhaice. Desigur, odată cu trecerea timpului, obiceiul a suferit unele modificări, iar noi îl vom prezenta așa cum s-a practicat până în zilele noastre. Se alegeau un plugar și patru chezași dintre feciorii satului care se recrutau în armată în anul respectiv. (În practica tradițională, funcția de plugar revenea primului țăran care ieșea cu plugul la arat primăvara respectivă). Feciorii stabiliți în funcțiile amintite își procurau un grindei de grapă (fără colți), o lopată de lemn sau o furcă și în ultima duminică, înainte de Paște, mergeau la râu și fixau locul unde se desfășurau manifestațiile, bătând un pocimp, de care mai târziu se agăța grapa.

Îmbrăcămintea feciorilor în ziua respectivă era cea obișnuită: cioareci, cămașă, pălărie rotundă, bocanci, iar plugarul, înainte, purta o zeche tradițională. Pe pălăria plugarului se punea o coroniță de holdă verde de grâu, iar pe pălăriile chezașilor coronițe de paie împletite. De asemenea, toți se încingeau peste piept și picioare cu împletituri din paie de grâu. (fig.44 a)

A doua zi de Paște, dis-de-dimineată, plugarul era ascuns într-un loc tainic, în gospodăria lui, sau în altă gospodărie stabilită de feciori, la gazda de plugar. Totul se făcea în cea mai mare taină, deoarece chezașii își trimiteau iscoade ca să afle unde se ascundea plugarul. Locurile unde se ascundea plugarul erau alese cu multă ingeniozitate: sub podinele din grajd pe care stăteau

vitele, sub jirezi de paie, în pământ cu ieșiri ascunse; uneori este deghizat în femeie, ȕigan nomad care asista la căutarea plugarului. Dacă până la ora 12 chezașii nu reușeau să descopere locul unde se ascundea plugarul sau să-l recunoască, erau obligați să plătească o sumă de bani sau o cantitate de rachiu omului de încredere care l-a ascuns. Odată cu plugarul se ascundeau grapa și lopata.

După ce plugarul era găsit, câteva femei împleteau pe pălăriile chezașilor coronițe din paie de grâu și pe cea a plugarului coroniță din holdă verde de grâu. În jurul orei 13, plugarul era așezat în picioare pe grapă, sprijinit în furcă sau în lopată, iar cei patru feciori ridicau grapa pe umeri și porneau spre râu cu muzică și mare alai, chiuind și strigând de joc. La Comăna de Jos, obiceiului i s-au adus unele modificări: se alegeau numai doi chezași și grapa se așeza pe loitrele unui car, tras de cei mai frumoși boi din sat, iar cei doi feciori stau și ei în picioare pe grapă, de o parte și de alta a plugarului. În tot timpul, plugarul era supravegheat de chezași, ca să nu fugă de pe grapă. În drum spre râu, în dese cazuri, se asista la un spectacol amuzant. Plugarul, profitând de neatenția chezașilor, sărea de pe grapă și fugea spre râu, iar aceștia fugeau după el, îl prindeau și îl urcau din nou pe grapă. După ce ajungeau la râu, unde era adunată întreaga obște a satului, plugarul intra în apă, agăța grapa de pocimp, cu lopata făcea pe apă trei semne în formă de cruce și începea să strophească lumea adunată pe malurile râului. (fig.44 b)

În forma tradițională, după stropirea publicului, plugarul își recita, cu glas puternic, cântecul adresat naturii pentru a slobozi ploile, ca să rodească ogoarele; cântecul original s-a pierdut.

La un moment dat, chezașii, care până atunci stăteau pe marginea râului, se aruncau asupra plugarului ca să-l trântescă în apă. Se încingea o luptă aprigă între plugar și chezași. Lupta trebuia să fie dreaptă, bărbătească, fără să se folosească metode necinstite. Dacă vreunul dintre feciori încerca să folosească vreo metodă nepermisă, publicul îl admonesta. Desigur, forțele erau inegale - patru contra unu; totuși lupta ținea câteva minute, pentru că fiecare chezaș căuta să trântescă plugarul și, acesta, tras în patru părți în același timp, reușea să-și mențină echilibrul. După ce chezașii izbuteau să trântescă plugarul în apă, începea lupta între ei și, rând pe rând, se rostogoleau în apa râului. Desfășurarea acestei lupte bărbătești, cinstite, crea entuziasm; în cele din urmă, publicul încuviința încetarea luptei.

Chezașii puneau plugarul pe grapă și porneau cu alai spre gospodăria acestuia, unde erau așteptați de mame cu haine de schimb, mâncau și, după un

răgaz de două ore, porneau cu muzică spre locul unde se desfășura jocul; în trecut, în mijlocul satului sau pe prund, mai recent la Căminul Cultural.

În forma tradițională, după ce plugarul venea de la vale, întreaga comunitate a satului se deplasa la pădure, la iarbă verde, unde se desfășura masa comună a obștei și unde, probabil, urmau și alte manifestații legate de munca ogoarelor.

4.Armindenele

În cele două sate, până după primul război mondial, se practica frumosul obicei al Armindenului, simbol al bucuriei, al triumfului reînvierii naturii. În ajunul zilei de 1 mai, toți oamenii din sat mergeau în pădure și tăiau fagi tineri, având o grosime de cca. 10-15 cm. Se curățau de crengi și la vârf se lăsa un buchet de frunze. Armindenele, astfel confectionat, se băga în pământ la stâlpii porții, la fiecare gospodărie, unde erau lăsați până se uscau frunzele. Mai târziu, armindenele se puneau la porțile caselor unde erau fete și feciori, cu ocazia zilei onomastice, dar fagul a fost înlocuit cu mesteacăn și nu mai era curățat de crengi. După cel de-al doilea război mondial, a dispărut și acest obicei simbolic, revenit după 1989. Se menține și astăzi obiceiul de a se duce coronițe și buchete de flori de grădină sau de câmp de ziua onomastică a fetelor.

5.Cununa

Simbol al recoltelor bogate și al bucuriei încheierii secerișului, cununa s-a practicat în cele două sate până după cel de-al doilea război mondial. În trecut, cununa se aducea de la câmp în cadrul clăcilor, iar mai târziu de unii gospodari când terminau secerișul, dar fără manifestări deosebite.

De obicei, clăcile erau organizate de către gospodarii mai înstăriți. Cu o zi înainte de termenul fixat, doi feciori chemau tineretul la clacă. În afară de fete și feciori, mai participau femeii, oameni în vârstă care știau cântecul cununei și organizau munca. Clăcile se făceau la seceratul grâului.

În ziua fixată, cei chemați se adunau dis-de-dimineată la gospodarul care organiza claca, unde li se dădea un pahar de rachiu și o bucată de pâine, după care porneau cu alai și muzică, chiuind de joc, spre lanul de grâu. Ajungând la câmp, fetele se înșirau de-a lungul lanului și începeau să secere, formând „mănunchiuri” din care feciorii făceau snopi. Copilandrii adunau snopii la mijlocul locului și ajutau pe cei mai în vârstă să facă clăile. În timpul seceratului, feciorii și fetele cântau, făceau glume, strigau de joc; se înfiripa un adevărat dialog al strigăturilor satirice.

La amiază, gazda aducea mâncare secerătorilor și se mânca pe iarbă la umbra unui copac. Timpul petrecut la masă și în ceasul de odihnă prilejuia pentru tineri momente recreative, prin jocuri distractive, cântece și snoave; tot atunci, femeile și oamenii mai în vârstă învățau fetele și feciorii cântecul cununei. După o oră-două, reîncepea munca. Spre seară, după terminarea secerișului, femeii mai pricepute alcătuiau cununa din cele mai frumoase spice de grâu, împodobind-o cu o panglică roșie. Cununa era dusă de un fecior îmbrăcat în cămașă și pantaloni albi, iar după el, în rânduri, urmau restul feciorilor, fetele, femeile. La intrarea în sat se începea cântecul cununei, iar gospodarii întâmpinau cununa cu găleți pline de apă pe care le aruncau pe ea. Pentru ultima dată, cununa era întâmpinată de gazda care a organizat claca; aceasta lua cununa și, cu întregul alai de secerători, înconjura masa cu „bucate”, aranjată în curte, apoi ducea cununa în casă și o așeza pe un perete la loc de cinste, în odaia „de dinainte”.

Cântecul cununei, folosit la Comăna are o melodie monotonă, dar are un conținut simbolic.

Pe Dealul Mohorului,
La umbra snopului...
Cine se umbrea
Și se sfătuia?
Sora Soarelui
Și a Boarelui.
Ele se umbreau
Și se sfătuiau
Care e mai mare.
Sora Soarelui
Așa se lăuda:

Că ea ar fi mai mare,
Că-i frate-său Soare;
El când se ivește
Până când sfîntește,
Lumea o-ncălzește.
Sora vântului
Așa se lăuda:
Că ea ar fi mai mare,
Că-i frate-său Boare;
Când se ivește,
Spicul răcorește.

Când alaiul de secerători se apropia de gazdă, se cânta:

Stăpână, stăpână,
Gată cina bine,
Că cunună-ți vine,
Cunună de grâu
Și-un cop de rachiu
Cu-o vadră de vin.
Ogorul va da:
Spicul, lingura,

Mănunchiul, cofa,
Snopul, ferdela,
Claia, găleata.
Să fiți gazde sănătoși,
Să mâncați grâul voioși.
La mulți ani cu veselie,
La anul roadă să fie!

XI. Obiceiuri legate de principalele momente din viața omului

Datinile și obiceiurile ce însoțesc momentele principale din viața omului – nașterea, căsătoria, moartea – au o desfășurare diferențiată sub raport zonal, având unele caracteristici deosebite.

S-a observat că obiceiurile legate de naștere s-au modificat rapid și tot mai mult sub influența noilor condiții economico-sociale și culturale din țara noastră, înlăturându-se definitiv o serie de practici tradiționale cu un conținut magico-religios. Întrucât și în cele două așezări au dispărut aceste practici arhaice, iar reconstruirea lor ar fi aproape imposibilă, vom menționa doar câteva dintre ele, cele care au o semnificație mai deosebită pe plan local.

În schimb, obiceiurile practicate la înmormântare își păstrează substanța tradițională, momentele principale rămânând neschimbate. Ele se îndeplinesc cu strictețe, considerându-se îndatoriri sociale și morale; acestea au păstrat elemente precreștine, practici ce își au obârșia în comuna primitivă. Unele dintre ele au fost înglobate de către biserică în ritualurile cu prilejul oficierei slujbelor religioase de înmormântare. Raporturile sociale și condițiile de trai existente în epoca feudală și cea capitalistă au favorizat menținerea acestora. (173)

Moartea este un eveniment important din viața unei comunități, la desfășurarea actului funerar participând un număr mare de oameni, în raport cu anumiți factori: vârstă, situația morală de care defunctul se bucura în sânul obștei, moarte naturală, moarte năpraznică. În mormântarea feciorilor și a fetelor, după cum se va arăta, se face sub formă de nuntă, respectându-se unele practici ale nunții. Obiceiurile de nuntă au cunoscut și cunosc și astăzi mutații, uneori esențiale, menținându-se însă acelea care au pe plan social un caracter festiv și totodată eficient sub raport gospodăresc. (174)

1. Nașterea

Din cele mai vechi timpuri, oamenii au dorit să aibă copii. Această dorință nestrămutată este exprimată permanent în manifestările spirituale ale poporului (strigături de nuntă, cântece de leagăn). Soții își doresc urmași care să ducă mai departe neamul, să le moștenească munca agonisită, să-și asigure prin ei bătrânețile și trăinicia familiei.

În trecut, conform unor concepții, nașterea se realiza sub semnul dependenței de numeroase credințe populare, în special al acelor care exprimă ideea de destin: credința în ursitoare; nașterea se poate face într-un „ceas bun” sau „rău”; credința precum fiecare copil primea la naștere o stea care avea să-l călăuzească în viață strălucind pe cer și să se stingă odată cu moartea. Deci la

venirea omului pe lume și la plecarea lui „dincolo” participă întreg Universul prin schimbări cosmice; nașterea și căderea stelelor (vezi cântece de mort).

Până după primul război mondial, s-a folosit, în cele două sate, frumosul obicei, conform căruia, la nașterea unui copil să se sădească un măr. Mărul are semnificații adânci în viața oamenilor; steagul mirelui, la nunți, era făcut dintr-o creangă subțire de măr; când moare omul se taie o creangă mai groasă de măr și se face „mărul mortului” (vezi obiceiuri de înmormântare). Imediat după nașterea copilului, urma un scurt ritual prin care se dădea numele: moașa lua copilul în brațe și îl închina în fața unei icoane după un ritual religios. Prin ritualul de dare a numelui, copilul devenea un membru individualizat al comunității. De obicei, primului născut pe linie masculină i se dădea numele tatălui, o continuare a neamului. După 2-3 săptămâni, copilul era botezat. Acest ceremonial religios se făcea prin îngrijirea nașilor, „părinții sufletești” ai copilului, care aveau datoria să-l îndrume, să-l ajute în viață și să-l cunune când se va căsători, dacă era băiat.

2.Căsătoria – obiceiuri de nuntă

Căsătoria consfințește crearea unei noi familii, care unește soții și descendenții lor direcți prin relații strânse de ordin biologic, economic, spiritual și juridic. Familia îndeplinește funcții esențiale pentru existența umană: reproducerea și perpetuarea speciei, producerea mijloacelor de existență, educația copiilor, transmiterea culturii materiale și spirituale din generație în generație.

În trecut, în cele două sate, vârstele pentru căsătorie erau: la băieți între 24-27 de ani, după terminarea stagiului militar; erau și cazuri mai rare, când feciorul, din diferite motive, se căsătorea mai devreme (dar nu sub 18 ani). Fetele se căsătoreau între 16-19 ani.

Băieții și fetele erau inițiați în scopul căsătoriei, în primul rând, în familie și apoi în diferite formațiuni colective tradiționale: șezătorile de fete mici și cele de fete mari, în care aveau acces și feciorii (în șezătorile de fete mari erau primiți numai feciorii care au făcut armata). Până spre sfârșitul secolului al XIX-lea, căsătoriile se făceau în cadrul aceleiași categorii sociale; mai rar intra un flăcău sau fată de iobag într-o familie de boier. De asemenea, căsătoriile tinerilor de religii diferite se puteau face cu condiția ca fata să primească religia feciorului (această prevedere era permisă numai în cadrul religiilor ortodoxă și greco-catolică).

Efectuarea căsătoriilor se îndeplinea cu consimțământul părinților, după criterii de ordin material și de neam. Foarte rar se puneau în balanță însușirile

morale ale tinerilor. Înțelegerea între părinți referitoare la zestre, pământuri, vite, mobilă, constituia un moment premergător nunții, când se întocmea „foaia de zestre”, semnată de părinți și martori, considerată act oficial.

Căsătoriile fetelor în alte sate erau dezaprobată de tineret și de întreaga comunitate a satului; băieții nu se căsătoreau în alte sate. Fata venită din alt sat era socotită ca „venetică” și foarte greu se integra în noua colectivitate. Orarul desfășurării nunților era determinat de calendarul muncilor agricole. Cele mai multe nunți erau organizate în „dulcele mare” (intervalul de după Crăciun, până în Postul Paștelui).

În mod normal, căsătoria se materializează prin nuntă. Nunta este o manifestare colectivă, punând în scena satului o parte din frumusețea folclorului nostru: cântecul, dansul, portul, având la bază elemente sociale, economice și juridice. Momentele desfășurării nunții, în cele două localități, cu unele deosebiri de formă, aparțin și satelor din subzona Perșanilor. De asemenea, se aseamănă cu nunta din Țara Oltului, având unele elemente comune, și cu nunta din zona Târnavelor. În desfășurarea nunții de la Comăna se observă o îmbinare a utilului cu frumosul; anumite ceremonii încărcate și costisitoare au fost înlăturate, totul desfășurându-se liniar. Un element esențial și totodată simbolic este steagul. Steagul purtat de mire are o semnificație cu mult mai adâncă. În primul rând, se întemeia o familie care se adăuga la marea familie a națiunii. În al doilea rând, steagul purtat de mire era semnul împuternicirii în ziua nunții. Același steag însoțea tinerii care mureau înainte de a se căsători.

Nunta de la Comăna a împrumutat prin selecție și unele elemente din zonele marginase: cerutul miresei, care pare a fi de pe Târnave, dar și aici s-au înlăturat unele texte ce îngreunau expunerea directă și amuzantă a acțiunii epice.

Ceea ce se observă în mod vădit în desfășurarea obiceiurilor de nuntă este simplificarea unor forme tradiționale sau chiar înlăturarea unor ceremonii, considerate a nu-și mai avea locul în condițiile noi din țara noastră. De exemplu, învoiala s-a înlocuit cu logodna. Terfele, un moment esențial al nunții tradiționale, nu mai au loc. A dispărut lada, iar trusoul miresei a devenit orașenesc. Cu toate aceste transformări dictate de noile condiții materiale, nunta, ca fenomen social, încă mai rămâne un moment important din viața omului. Desfășurarea acestui montaj literar-coregrafic al tezaurului folcloric, unde se îmbină poezia, muzica și jocul într-o armonie deplină, reprezintă, în primul rând, bucuria și dragostea oamenilor pentru viață.

Iată principalele momente ale nunții:

Pețitul

La Comăna, pețitul fetei se făcea de rude apropiate și de încredere din familia feciorului sau, în cele mai dese cazuri, direct de feciorul respectiv. Acesta, după o discuție cu părinții fetei despre probleme curente, în momentul potrivit, spunea: „Eu m-am învoit cu (numele fetei) să ne luăm și am venit să întreb dacă și dumneavoastră sunteți învoiți”. Dacă părinții fetei erau de acord, răspunsul era simplu: „Dacă voi v-ați învoit, nici noi nu suntem contra”. Dacă se împotriveau, puneau diferite motive: fata e tânără, nu-i de măritat, nu-i pregătită, etc.

Învoiala

Învoiala era un alt moment premergător nunții care, în zilele noastre, și-a schimbat conținutul conform noilor transformări sociale din țara noastră. Acest moment reprezenta, în esență, o înțelegere între părinții fetei și ai feciorului asupra zestre primite de tineri pentru întemeierea unei noi familii. Învoiala avea loc duminică sau joi seara, la părinții fetei. La acest ceremonial participau rudele apropiate ale celor două familii: părinți, frați, surori, unchi, mătuși și viitorii nași. După o discuție introductivă cu referiri la probleme gospodărești, tatăl feciorului sau altă persoană indicată se adresa părinților fetei: „Am venit la dumneavoastră că am auzit că aveți o floare frumoasă care înflorește, dar rod nu are și vrem să vă rugăm să ne-o dați nouă, s-o sădim în grădina noastră ca să rodească”. Tatăl fetei răspunde: „Noi suntem învoiți, dar să întrebăm floarea noastră dacă-i place pământul grădinii dumneavoastră”. Era chemată fata și în fața părinților era obligată să-și destăinuie sentimentele față de fecior, ca apoi feciorul să facă același lucru.

După acest ceremonial esențial, urmau discuțiile privitoare la zestre: pământuri arabile, livezi, vite, case, mobilă, etc. În unele cazuri, părinții ajungeau la neînțelegeri și nunta nu mai avea loc, „se strica”. După încheierea discuțiilor, urma masa dată de mireasă.

Vestirea nunții

În ziua următoare, după învoială, tinerii mergeau la primărie și întocmeau formele oficiale de căsătoriei, în limbajul local: „A băga hârtile în tablă”.

Nunta era vestită în sat, în mod oficial, prin chemarea la nuntă. Părinții celor doi tineri, împreună cu nașii, stabileau lista invitaților; nu oricine putea participa la nuntă, ci numai rudele celor două familii, vecinii, prietenii apropiați

și tot tineretul din sat. Chemarea se făcea joia, înainte de nuntă, de către doi oameni stabiliți de socri; nașul își chema personal invitații lui. Formula chemării la nuntă era: „V-a chemat socrul mare (sau mic) să binevoiți să vă osteniți un ceas-două la nunta feciorului (sau fetei) dumnealui, de-or trăi v-or potrivi”. Fetele erau chemate la nuntă de mireasă, iar feciorii de către mire. Sâmbătă, înainte de nuntă, mireasa se îmbrăca în costum de sărbătoare, purtând pe cap floare de lămâiță și, însoțită de două fete (fetele miresei), își chema invitatele. Cele două fete aveau fiecare câte o cârpă de păr pe care o țineau în mâna stângă de un colț, unde era legat un buchet de mușcate și busuioc. Cârpelile de păr vor fi purtate de mireasă ca „pinteni” în ziua nunții. Mirele, însoțit de doi feciori, având fiecare câte o pleoscă cu rachiu, își chema invitații săi. Formula de chemare era următoarea: „Vă roagă jupânul mire (sau jupâneasa mireasă) să binevoiți a vă oasteni un ceas-două la nunta dumnealor, de-or trăi, v-or potrivi”. În trecut, tineretul era chemat de feciorii mirelui și de fetele miresei (împreună).

Toți oamenii chemați la nuntă, în afară de tineret, sâmbătă dimineața duceau „cinste” la mire sau la mireasă, unde au fost chemați. Cinstea consta din: un kilogram carne, 4-6 ouă, un sfert orez, zarzavat, iar rudele apropiate duceau păsări (găini, găște). Femeia care ducea „cinstea”, când ajungea la mire sau la mireasă, spunea:

-„Bună dimineața! În ce voie vă aflați?”

-„În voia cea bună, cu dumneavoastră împreună!”, răspundea sucăcioaia care primea „cinstea”.

Femeile care aduceau cinste primeau rachiu roșu și lipie. În trecut, duceau „cinste” la nunți toți gospodarii satului, indiferent dacă erau sau nu chemați la nuntă.

Turta miresei

Sâmbătă seara, înaintea nunții, mirele, însoțit de feciori și de lăutari, mergea la mireasă cu turta și cu alte cadouri: mărgelile, panglici, cercei, etc. În Țara Oltului, în unele sate, acest moment poartă denumirea de „punerea vâstreii”. În drum spre casa miresei, feciorii strigau diferite strigături potrivite momentului respectiv; de fapt, fiecărui moment al nunții îi corespund anumite texte de cântece și strigături.

Chiuire-aș și-aș striga
Să răsune ulița,
Să m-audă mândruța,
Să-mi deschidă porțița,

Portița și buzele
C-alea-ți mîncă zilele,
Ochii și sprîncenele
C-alea-ți știu dragostele.

Uliță lungă și largă
Numai pe-o parte mi-i dragă,
Pe partea de către vale
C-am o mîndră ca și-o floare
Și m-așteaptă cu dor mare.
Așteaptă, mîndro, că viu,
De-aș veni cât de târziu,
Așteaptă-mă-n stîlpii porții
De-aș veni la miezul nopții.

Cînd alaiul de feciori se apropia de casa miresei, se striga:

Lasa-mă mîndruțo-n casă,
C-afară plouă de varsă
Și ne pică strașina
Și ne udă sarica.

Cînd mirele cu feciorii intrau în curte, mireasa le ieșea în întîmpinare și îi poftea în casă, unde se desfășura următorul ceremonial: mirele îi dădea turta miresei, care rupea o bucată și mîncă din ea, apoi îi dădea și mirelui; restul o împărțea la feciori și fete. Apoi, mireasa îi cosea văstra mirelui pe pălărie sau căciulă. Urmau trei jocuri cînd se striga:

Cine-a făcut casa largă
Fostu-i-a mîndruța dragă.
Cine-a făcut casa strîmtă
Fostu-i-a mîndra urâtă.

Dacă mireasa nu iubea mirele și era silită de părinți să se căsătorească, se striga:

Urât mi-a fost urâtul,
Dar mi l-a dăruit Sfîntul
Și-așa mi l-a dăruit

Să mănânc cu el din blid,
De-ar fi blidul de pământ,
Să se spargă mai curând,
Dar blidu-i de cositor,
Nu se sparge și eu mor.

După terminarea celor trei jocuri, feciorii se adunau în cerc, în jurul mirelui, și cântau doina „Sara bună, mândră bună”.

Sara bună, mândră bună,
Asta-i sara de pe urmă.
Sara bună și-aș pleca,
Nu mă-ndur de gura ta.
Sara bună și m-aș duce,
Nu mă-ndur de gură dulce.
Sara bună mândra mea,
Asta-i sara ultima,
Mâne sară ești a mea.

În zilele de astăzi, acest moment al nunții nu se mai practică, mirele primește văstra de la mireasă în dimineața nunții, fără ceremonial deosebit.

Gătitul miresei

Gătitul miresei prezintă un moment important al nunții; frumusețea hainelor și mai ales a ei, modul cum era aranjat părul, totul trebuia să inspire gingășie și tinerețe. Mândria miresei consta în priceperea cu care și-a cusut ia, prin noutatea modelului de flori pe mâneci și piept, prin armonia culorilor. Se foloseau iile ale căror mâneci erau lucrate în război în spetează, cu pui dispuși pe cot, sau lucrate în război în ițișoare. Peste ie, se purta fustă de stofă de culoare închisă, apoi se puneau două șorțuri: unul de „muselin” și altul de mătase sau de păr. De o parte și de alta a brâului se purtau „pintenii”, alcătuiți fiecare din câte două basmale: una de păr și una de mătase. Peste piept se îmbrăca laibărul, confecționat din postav și brodat cu flori, iar în timp de iarnă pieptarul de tip ardelenesc. Părul era împletit în două cosițe, aranjate pe cap în formă de coroniță, în față se punea floarea de lămâiță, iar în spate se fixa beteala și voalul. În picioare mireasa purta pantofi și în timp de iarnă ghete.

Mirele era îmbrăcat în portul obișnuit de sărbătoare al tinerilor: cioareci, cămașă cu guler înflorat, pălărie sau căciulă cu văstră din flori artificiale în timp

de iarnă și din flori naturale vara. Semnul de împuternicire ca mire era steagul, pe care-l purta în ziua nunții și ȣimirul ce se punea pe căciulă sau pălărie. (fig.45)

Adunarea nuntașilor

Duminică dimineața, începând cu orele 10, nuntașii se adunau la cei doi socri și la nași (unde au fost invitați). Bărbații purtau câte o pleoscă cu rachiu cu care închinau unii cu alții, iar femeile duceau o farfurie cu prăjituri. Bărbații rămâneau în curte la joc, iar femeile erau invitate în casă, unde erau cinstite cu rachiu. Cu această ocazie ele strigau în grup:

Bate, Doamne, pe sticlari,
Că n-au făcut sticle mari
Și-au făcut sticle mici,
Nu mă satur nici cu cinci.
Sus de mână, jos de cot,
Să meargă rachiul tot
Cu paharul cât un cui,
Când îl pui la gură nu-i.

Un alt grup de femei răspunde:

Nu-i vina paharului
Că-i vina sticlarului,
Că sticlarul a fost beat
Prea curând le-a astupat.

Tot duminică dimineața, o femeie de încredere se ducea la mire cu cămașa lucrată de mireasă pentru a fi purtată de acesta în ziua nunții. Când ajungea în casa mirelui, spunea: „M-a trimis jupâneasa mireasă cu un dar frumos pentru jupânul mire”. Femeia era răsplătită cu bani pentru osteneala sa.

Acum mirele mulțumește părinților pentru grija și creșterea pe care i-au dat-o până acum și își ia rămas-bun. Acest moment al nunții, în zona Târnavelor, purta denumirea de „Iertăciuni”, desfășurat după un ritual deosebit.

Luarea nunului

După ce se adunau invitații mirelui, porneau cu mare alai, cu muzică, în chioțe și strigături spre casa nunilor. Când oastea nuntașilor se apropia de casa

nașilor, femeile, în grup, începeau să strige strigături cu conținut satiric la adresa nunei:

Nu știi nună ce gândești
Tot cununi și tot botezi
Și la lucru nu grăbești:
C-ai avut vreo câțiva câlți
Și i-ai făcut pat la mâți,
Și-ai avut niște feștile,
Și le-ai făcut pat la câine.

Oastea mirelui era așteptată în pridvorul casei de suita nunilor. După un dialog între cele două tabere, cu urări și glume, de schimburi de sticle de rachiu, se striga: „Vivat! Hop! Hop!”. Femeile erau chemate în casă de nună și erau cinstite cu rachiu și prăjituri. După acest ceremonial, se jucau trei jocuri (jocurile nunului).

Cerutul miresei

După terminarea celor trei jocuri ale nunului, oastea de nuntași pornea spre casa miresei, așezată în ordinea următoare: în față mirele cu nunii, feciorii în rânduri de 6-8, muzica și restul invitaților. În drum spre mireasă se striga:

Arinaș, foaie mărunță,
Păsările-n tine cântă
Și ies mândrele de-ascultă.
De-ar ieși și mândra mea,
Să-și asculte pasărea,
Cum îi cântă patima;
Patima ei de fetie
Și-a bădiței de junie.
De-ar fi dorul vânzător,
M-aș face neguțător.
Dar dorul nu-i de vânzare,
Îl grijește cine-l are.

Dacă mirele era bătrân se striga:

Foaie verde stejărel
Până-i omul tinerel,

Se leagă dorul de el.
Dacă omu-mbătrânește,
Dorul se călătorește,
Merge unde nimerește.

Când alaiul de nuntași se apropie de casa miresei, feciorii strigau:

Foaie verde iarbă deasă
Ieși afară, tu, mireasă,
Să mă uit în fața ta,
Să văd: bine-ți stă, ori ba.

Grupul de femei striga:

Ieși afară soacră mică,
Ori de ginere ți-e frică.
Ginerele-i om milos,
Nu te bate cu lemn gros.
Te bate cu lemn subțire
Și te bate-n toate zile.

Mirele, cu întreaga oaste de nuntași, intra în curtea miresei, unde era întâmpinat în pridvorul casei de socrul mic și de suita sa. Între cele două tabere începea un dialog amuzant, iar un flăcău bun de gură și isteț, începea orația de nuntă – cerutul miresei.

Textul folosit la Comăna, la cerutul miresei, era aproape identic în conținut cu cel cules de Mihai Eminescu și cunoscut în multe zone ale țării, având unele deosebiri de formă.

- Bună dimineața, cinstiți socri mari!
- Mulțumim dumneavoastră băieți
militari,

Ce umblați, ce căutați,
Samă cerem să ne dați?
- Ce umblăm, ce căutăm,
La nimeni samă nu dăm!
Multe mări noi am trecut,
Multe țări am străbătut.

Multe sate
Depărtate,
Și orașe
Drăgălașe.

Da' cine sunteți dumneavoastră
Să ne luați sama noastră?
Dar fiindcă ne-ntrebați,
Să ne lăsați cu-ncetișorul,
Să vă spunem adevărul.

Că sunt multe și sunt dese,
Nu vi le putem spune pe-alese.

Tânărul nostru-mpărat
De cu ziuă s-a sculat,
Fața albă și-a spălat,
Chica neagră-a pieptănat,
Haină nouă a-mbrăcat,
Și pe murgu-a-ncălecat,
Și din bucium a sunat
Mare oaste-a adunat:
Două sute grăniceri,
O sută feciori de boieri;
Din cei mai mari
Nepoți de generali,
Și pe la răsărit de soare
Au plecat la vânătoare.
Și-au vânat:
Țara de sus
Până sus înspre apus
Pân' ce caii au stătut
Și potcoavele-au pierdut.
Apoi o luară în jos,
Mai în jos,
Pe-un deal frumos,
Și-alergarăm,
De vânarăm:
Cerul și cu stelele,
Câmpul cu floricelele,
Dealuri cu podgoriile,
Vâlcelele cu viorelele,
Satele cu fetele.
Când dă soarele spre sară
Ieșirăm la drumul mare
Și-am dat de-o urmă de fiară,
Și-aici toți descălecarăm;
Stătea oastea în mirare
Ce urmă să fie oare?
Unii zise' că-i de zână

Să-i fie-mpăratului cunună;
Alții că e de crăiasă
Să-i fie-mpăratului mireasă,
Dar se găsiră alți vânători,
Mai cunoscători
Și-au zis că-i de căprioară
Să-i fie-mpăratului soțioară,
Dar nunul cel mare
Cu grija în spinare,
Călare pe-un cal
Ca un Ducipal
Se ridică-n scări
Și de umflă-n nări,
Își făcu privirea roată
Peste oștirea toată;
Când încoace el privi,
Aici zări
O florică frumoasă
Și drăgăstoasă,
Dar văzând că nu-nflorește,
Nici că nu rodește,
Nici că locu' nu-i priiește
Și numai se ofilește:
Ne-a trimis pe noi,
Șase flăcăi,
Călări pe șase cai;
Cu coamele cănite,
Cu frânele zugrăvite,
Cu foc în copite.
De la deal de porniră
La dumneavoastră veniră
Florica să luăm
Și-mpăratului s-o dăm.
Și pornirăm
Și venirăm,
Pe fața pământului,
Pe-aripa vântului;
Bând și chiuind

Și din pistoale trăsnind.
Caii noștri în curând
Pe nări flăcări vărsând,
Din copite scăpărând,
Până am sosit
Și v-am găsit.
Acum florica ne-o dați,
Ori de noi nu mai scăpați;
C-am venit cu târnăcoape de-argint,
Să scoatem florica din pământ,
S-o sădim cu rădăcină
La-mpăratul în grădină,
Ca acolo să-nflorească
Și să rodească,
Locul să-i priiască
Și să nu se ofilească.
Și să nu credeți doară
Că-ndrugăm ca și la moară,
Vorbe de-ale satului,
Pe sama-mpăratului.
Avem carte cu peceție,
De la-mpărăție
Spre crezare să le fie.
Cine știe latinească
Să poftească,
Să citească,
Iar cine nu știe,
Să nu vie,
Ca de foc să se păzească.
Să ne-aduceți, socri mari,
Niște oameni cărturari...
Să ne dea curând răspunsul;
Răspunsul nostru e:
Șase pahare cu vin,
Șase năframe de in,
Cusute cu flori și arnici
Din care se gălesc aici.
Fie și cu strămătură,

Să fie numai cu voie bună,
Fie și cu mătase,
Dar să fie de-aici din casă
De la cinstita mireasă.
Să nu fie de la vecine
Să mai pățim vreo rușine,
Că va fi necinstea noastră
Și ocara dumneavoastră.
Socri mari, ascultați
Și-n urechi băgați,
Când va da soarele spre sară
Mare oaste vă-mpresoară;
Să lărgiți casa, să-ntindeți masa
Că vine-mpăratul în dată
Cu oastea lui toată,
Că vă trebuie buți cu vin,
Care cu fân,
Boi grași,
Claponași;
Să aduceți, socri mari,
Lăutari
Și fete frumușele,
Să putem juca cu ele.
Să se-adune și tot satul
Să se bucure-mpăratul.
Noi am mai sta
Și-am mai ura,
Dar n-avem jos pe ce ne da.
Să ne-aduceți scări de-argint
Să descălecăm pe pământ.
Sau să ne-aduceți covoare
Să descălecăm în pridvoare;
Cailor le dați fân bun,
Cosit, când este mai bun,
La Sân' George-n ajun,
Fân cu roua neluată,
Cu floarea nescuturată,
Strâns în zori de sărbători

De două fete surori;
Caii noștri de-or mânca
Din copite n-ar mai da;
Caii noștri când vor bea
Din copite să nu dea;
Și dacă nu va fi așa
Dumneavoastră,
Din partea noastră,
Urechile se vor tăia.
Am mai sta de-a mai ura,
Frică mi-e c-om însera
Și-avem de trecut stânci,
Văi adânci,
Munți
Cu brazi mărunți,
Brazi mărunți și-ntunecoși,
Bine v-am găsit sănătoși.
Socrule, ce s-a făcut
Nu mai e de desfăcut;
Dă opt boi și șapte vaci
Și-apoi rabdă și taci.
Ține, socrule, această broască
țestoasă,
Mare și spătoasă,
Pe-aici lată, colo lată,
Și-nchină, soacre, odată,
Dar să n-o pupi prea tare

Că și căciula din cap îți sare,
Că-i vin din Dealu' Mare.
S-o pupi mai încetișor,
Să-ți pară mai dulcișor;
Nu e learcă de prune,
Când bei multă
Te umfli la burtă,
Te faci tobă
Și-apuci după sobă
Și stai cu greierii de vorbă.
Tot uând și urând,
Atâtea fete venite
Ca ciorile grămadite,
Că vă stau cam pe la spate,
Stau cu gurile căscate;
Sau cele de dinainte,
Cu gurile proțapite.
Aduceți prune uscate
S-aruncăm în guri căscate;
Sau aduceți un putinei cu lapte bătut,
Să le turnăm pe gât;
Și-o strachină cu poame,
Să le dăm la 'cele cucoane,
C-au slăbit de foame.
Munți înalți și luminoși,
Bine v-am găsit sănătoși!

Jocurile miresei

După terminarea orației de nuntă, mireasa era scoasă din casă și dată în seama nunilor, care o supravegheau cu multă atenție. Oamenii miresei încercau s-o fure și, dacă reușeau, nașa trebuia să plătească o sumă de bani pentru a fi găsită; obiceiul ne amintește de timpuri străvechi. În timpul celor trei jocuri ale miresei, nunii stăteau pe „perini” și priveau la joc.

Cântatul miresei

Spre sfârșitul celor trei jocuri, mireasa era dusă în casă. Acesta era momentul în care ea își lua rămas bun de la părinți, frați, surori, fiind singurul

moment trist al nunții. Mireasa stătea pe un scaun în mijlocul casei, înconjurată de fete care o cântau; ea plângea împreună cu părinții. Uneori, dar în cazuri mai rare, mireasa nu plângea, iar o fată îi spunea: „Plângi, dragă, să se facă prunele la vară!”

Textul cântecului este cunoscut în Transilvania, dar cel de la Comăna are și părți originale:

Ia-ți, mireasă, ziua bună,
De la tată, de la mamă,
De la frați, de la surori,
De la grădina cu flori,
De la fir de lămâiță,
De la fete din uliță
De la fir de busuioc,
De la feciorii din joc.

Șade muma miresei
În crucea ferestrei
Și se roagă soarelui:
- Soare, soare, sfinte soare,
Da' ține ziua mai mare,
C-am o fiică călătoare;
Călătoare peste munți
La părinți necunoscuți.

Pe sub deal, pe sub costițe,
Pe lunca cu sălcioțe,
Se-ntâlnesc două măicuțe;
Mama ei, cu mama lui,
Amândouă se sfădeau,
Una zicea și plângea:
- Am scăldat, am legănat,
Ajutorul mi l-am dat.
Cealaltă zicea și râdea:
- N-am scăldat, n-am legănat,
Ajutor mi-am căpătat.

După ce mireasa era cântată, se dădea în primire mirelui, cu care juca un singur joc și, apoi, întreaga oaste de nuntași pornea spre Primărie.

Cerutul steagului

Alaiul de nuntași ieșea câțiva pași din curtea socrului mic și apoi se întorcea, desfășurându-se ceremonialul pentru cerutul steagului.

Steagul – element simbolic – era făcut de mireasă și dăruit mirelui, care îl purta în ziua nunții. Steagul miresei era confecționat din două cârpe de păr și una de mătase, fixate pe un băț în vârful căruia se găsea un buchet de mușcate și busuioc, legat cu panglică roșie.

În unele sate din zona Târnavelor se făceau mai multe steaguri: steagul miresei, steagul mirelui, al nașilor și erau purtate de feciori. În Țara Oltului, în unele sate, se făcea un singur steag al mirelui și era purtat în ziua nunții de vătaful feciorilor.

Bună dimineța, socrii mari!
Din nou ne vedeți pe noi,
Iarăși venim înapoi,
Să vă spunem,
Cum am umblat
Și ce ni s-a-ntâmplat.
Dumneavoastră ne-ați înșelat;
Ați spus că ne dați o „povară” ușurică
Ca o pană de rândunică,
Dar ne-ați dat o „povară” mare
Ca o piatră de moară,
Caru’ ni l-ați încărcat,
Vizitiu’ l-ați îmbătat
Și foarte rău a mânat,
Caru’-n coastă l-a băgat
Și peste nună s-a răsturnat.
Pe noi ne-a trimis
Jupâneasa mireasă,
Să căutați
Într-al patrulea corn de casă,
Unde a șezut doamna mireasă.
Acolo veți găsi
O năframă
Mândră și frumoasă.
Și vă rugăm

Să ne-o dați,
Să nu așteptați,
Să fiți rugați.

Femeile, în glumă, îi dădeau mirelui un ghem de zdrențe legat într-un băț. După mai multe discuții cu un conținut hazliu, mirele primea steagul de la socrul mic.

Cununia

După primirea steagului, oastea de nuntași se îndrepta spre primărie, unde se oficia cununia civilă. În drum spre primărie, muzicanții cântau o melodie specifică – „Cântecul de ducă”. De la primărie, alaiul de nuntași se încolona în ordinea: în față feciorii cu muzica, apoi mirele cu nunul și mireasa cu nuna, apoi restul nuntașilor, urmând cununia religioasă; uneori cununia civilă se făcea înainte cu câteva zile de cununia religioasă.

Hora miresei

Acest moment simbolic al nunții se referea la dorința mirilor de a avea copii. Hora se desfășura într-un loc mai larg, în mijlocul satului, la care participau toți nuntașii. În mijlocul horei, o femeie pune un ulcior cu apă, în care se găsea un buchet de busuioc. Când hora se strângea la mijloc, mireasa lovea ulciorul cu piciorul vărsând apa. Femeia care stătea de pază la ulcior, pentru că și alți nuntași voiau să-l verse, îl umplea din nou cu apă și mireasa îl vărsa. A treia oară, mireasa se făcea că lovește ulciorul, dar femeia îl ridică. În timpul acestui ceremonial, toți nuntașii strigau:

Dă mireasă cu piciorul,
La anul să ai feciorul.
Dă mireasă cu talpa,
La anul să ai fata.

După terminarea horei, mirele, mireasa, nunii și chemații mirelui mergeau la socrul mare, unde erau puși la masă, iar chemații miresei, „terfarii”, mergeau la socrul mic. Când alaiul de nuntași se apropia de casa mirelui, grupul de femei striga o serie de strigături, cuprinzând ironii la adresa soacrei mari.

Soacră mare ieși din casă,
Că-ți aduc noră frumoasă,

De ți-o fi voia deplin,
Să ieși cu litra de vin.
De n-o fi pe voia ta,
Să ieși cu jumătatea.
Să ieși afară, soacră mare,
Că-ți aducem noră tare,
Să-ți apuce de ciubăr,
Să te scuture de păr.
Pe unde te-o scutura,
Șapte ani nu te-o mânca.

Aruncarea ulciorului

Soacra mare aștepta mirii în pridvorul casei cu un ulcior plin cu apă și cu un prosop. Mirii țineau mâinile și ea le turna apă spunând: „Cele rele să se spele/ Cele bune să se-adune.”

Ulciorul se dădea mirelui care îl arunca peste casă – simbol al voiniciei; în spatele casei se găseau mulți oameni care încercau să prindă ulciorul.

După acest scurt ceremonial, mireasa săruta mâna soacrei și intra în casă cu un grup de fete și neveste. Acum mireasa se despletea - coadele erau făcute concii - i se puneă căița, semn că a trecut în rândul nevestelor. Mireasa era din nou cântată de fete și neveste.

Plângi, mireasă, părul tău,
Milă de la taică-tău,
Plângi, mireasă, coada ta,
Milă de la maică-ta.
Câte flori sunt pe pământ
Toate merg la jurământ,
Numai floarea soarelui
Judecă florile
Ca soacra nurorile.

În satul Comăna de Sus și în unele sate vecine întreg alaiul de nuntași de la cununie mergeau la mireasă, unde se desfășura masa miresei.

Astăzi, la Comăna de Jos, s-a renunțat la ambele moduri și toți nuntașii merg la mire sau la Căminul Cultural, unde se desfășoară masa darurilor.

Masa darurilor

Punctul culminant al nunții îl constituia „masa darurilor”, când cântecele, strigăturile, voia bună se revărsau ca o apă nestăvilită. Impunătoare erau momentele de adâncă emoție când întreaga asistență a nuntașilor cânta versuri dragi, rupte din sufletul poporului: „Numai una!” de George Coșbuc, „Bătrânii” de Octavian Goga sau „Mai am un singur dor” de Mihai Eminescu.

Mirele, mireasa și nunii erau în atenția nuntașilor în textele strigăturilor.

Miresucă cu cunună
Hainele pe tine sună,
Că-s cusute și brodate
Și de mâna ta lucrate.

Mireasă gătită-n flori,
Ia-ți gândul de la feciori
Și ți-l pune la bărbat,
Căci cu el te-ai măritat.

Trandafir în colțul mesei
Frumoși sunt ochii miresei.
Foaie verde și-un dudău,
Nici la mire nu-i stă rău.

Miresucă cu cunună
Hainele pe tine sună,
Nu sună că-s de hârtie
Că sună de voinicie,

Nu-s făcute de femei
Că-s din mânuțele ei,
De ea și de maică-sa
Că le-a plăcut a lucra.

Bine-i stă la cer cu lună
Ca miresei cu cunună,
Bine-i stă la cer cu stele
Ca miresei cu mărgăle.

Poți fi mire împăcat
Că mireasă ți-ai luat:
Știe țese, știe coase
Și purta haine frumoase.

Meșteră la cusătură
Și la vorbele din gură.
Știe pâine frământa
Și pe om a-l săruta.

Știe pâinea cum s-o coacă
Și pe omul cum să-l placă.
Nuna noastră-i cu cercei
Nunu-i cu cioarecii răi.
Nuna are cizme noi
Nunul are buze moi.
Are nuna haină nouă,
Nunul are mândre două.
Nuna are ochișori
Și ie cu pumnișori,
Pumnișori frumoși cusuți,
Ochișorii să-i săruți.

Strigă nună, ori n-ai gură,
Ori nu ești cu voie bună,
Ori fuiorul nu l-ai tors,
Ori nunul nu-ți e frumos.

Dă-mi fuiorul să-l torc eu
Și nunul să fie-al meu.

Nici femeile ce au pregătit mâncarea la nuntă nu erau scutite de înțepăturile nuntașilor:

Sucăcioaie lungă-n dește
Carne-n oală nu mai este,
Sucăcioaie lungă-n nas
Carne-n oală n-a rămas,
Sucăcioaie lungă-n poale
Ai mâncat carnea din oale;
Găluștele mititele
Poți sparge capul cu ele,
Tăiețeei mititei,
Poți trage boii cu ei.

Alte strigături se refereau la oamenii cărora le plăcea rachiul:

Cu sticla și cu paharul
Mi-am băut boii și carul.
Vai, săracul rachiutul,
Pe gât merge cu căruțul.

Cine m-a făcut pe mine
I-a plăcut rachiul bine,
Iar cine m-a botezat
L-a băut nemăsurat.

Primirea găinii

Spre sfârșitul mesei darurilor, sucăcioaia aducea pe o tavă o găină tăiată, frumos curățată de pene, împodobită cu spice de grâu și cu o panglică roșie la gât, așezată pe doi colaci. Sucăcioaia venea la masă șchiopătând și legată la o mână. Punea găina în fața nunei și rostea următorul text:

„- Bună seara, cinstită nună! Am venit să vă cinstesc cu această pasăre măiastră, după care am alergat și mi-am rupt o mână și un picior” – continuă în versuri:

Foaie verde de alun
Faceți-mi un pic de drum
Să mă duc la domnul nun.

Scoală-te, nună-n picioare,
Să te văd cât ești de mare.
Întinde, nună, mâna
Și-ți primește găina.
Și cu dreapta s-o primești
Și cu stânga s-o plătești,
C-asta-i găină, nu-i pui,
Să i-o ducem nunului.
Întinde, nune, mâna
Și-ți primește găina.
Și cu dreapta s-o primești
Și cu stânga s-o plătești.
Nunule, nu fi zgârcit,
Că nici oul nu-i plătit.

Dacă nuna primea găina și o plătea, însemna că se obliga să dea o masă marți seara, după nuntă, la care invita mirii, socri și unele rude apropiate. Momentul primirii găinii se referea la urări de belșug în noua familie.

Terfele

Un alt moment important al nunții îl constituia „terfele”, adică prezentarea averii miresei în haine și mobilă. O parte din trusoul miresei se băga în ladă, iar alta - lepedeauă, fețe de masă, cuverturi, perne - se așeza deasupra lăzii alcătuindu-se o mică expoziție la vedere pentru întreg satul. Lada se puneă într-un car cu boi sau cai; dacă mireasa primea ca zestre o pereche de boi, carul cu terfe era dus de acești boi. În carul cu terfe se urcau doi-trei muzicanți și patru-opt femei din cele mai bune de gură, având sticle cu rachiu. Femeile strigau și chiuiău de joc. În urma carului venea restul terfarilor strigând și ei. Când carul cu terfe se apropia de curtea mirelui, grupul de femei striga:

Ieși afară, soacră mare,
Ca să-ți punem o-ntrebare:
Place-ți cu ce-am venit noi?
C-am venit cu car cu boi,
Încărcat cu haine noi,
Haine frumoase, țesute,
De mireasă sunt cusute.

Carul cu terfe intra în curtea mirelui și se oprea în fața pridvorului unde, soacra mare cu un grup de femei întâmpinau „terfarii”. Femeile din car strigau:

Nu vă uitați guri căscate,
Că nu-s terfe cumpărate,
Că-s de mireasă lucrate,
De ea și de maică-sa,
Că le-a fost dragă munca.

O femeie mai isteță din partea miresei, din cele care au fost în car, începea să descrie terfele, numărând fiecare obiect în parte, dându-l soacrei:

Florica fragilor,
Uitați-vă, dragilor,
Și prietene și dușmane,
La carul nostru cu haine,
Tot cu haine îndosite,
Neveste frumos gătite.
Uitați-vă, dragelor,
Și la dosul verigilor.
Care vreți s-aveți la fel,
Haideți, să vă dau model.
Vă uitați, dragilor, bine
Ori la haine, ori la mine,
Care nu știți, numărați,
Stați numai și ascultați
Ca să vă spun eu de rost
Lepedeauă câte-au fost:
Trei cu vârgi,
Trei în trei ițe,
Trei cu lână,
Trei peștițe,
Trei cu tort,
Trei cu bumbac,

Trei cusute după ac,
Patru de pus pe străjac,
Ladă, țol, două străjace,
Spuneți la care nu place?
Mai avem vreo zece „mese”,
Vreo șase perini alese,
Trei pui mici, să nu uităm,
Stați numai să-i numărăm:
Uite una, uite două,
Haideți să vă dau și vouă;
Uite două, uite trei,
Toate-s, dragă, ale ei!
Uite trei și uite patru,
Nu-s aduse de la altul.
Uite patru, uite cinci,
Toate-s să rămână-aici.
Uite cinci și uite șase,
Toate-s cu plesne de mătase.
Uite șase, uite șapte,
Tot de mâna ei lucrate.
Uite șapte, uite opt,
Numărați că nu mai pot.

Adunatul darurilor

După ce veneau „terfarii”, o rudă apropiată de-a mirelui sau altă persoană pricepută și de încredere cerea darul de la nuntași care consta în bani, obiecte de uz casnic și uneori se făgăduiau și animale. Persoana încredințată cu această sarcină ținea o scurtă cuvântare, invitând nuntașii să dăruiască „cât îi lasă inima”, pentru înjghebarea noului cămin. Darul începea cu nunul și invitații lui, apoi urmau socrul mic cu invitații, socrul mare cu invitații și darul se încheia cu „călărașii”. Cel care aduna darul bătea într-o farfurie cu o lingură de lemn spunând: „Cine mai dă la casă noua?”. Invitații care dăruiau puneau banii în farfurie și obiectele pe masa mirilor, iar persoana ce aduna darurile număra banii și spunea: „Un chemat al mirelui (miresei) – se spunea numele – dăruiește ... galbeni (lei) și mai multă voie bună”; dacă se dăruiau obiecte, se descriau și se arătau nuntașilor. În cazul în care un invitat, pe lângă bani, pune în farfurie și o bucată de pâine, însemna că dăruia și animale: oi, porci, vaci, capre, etc. Mireasa dăruia socrului mare o cămașă și soacrei o ie. Dacă mirele avea frați, surori, mireasa dăruia și acestora diferite obiecte.

Jocurile căitei

La sfârșitul mesei darurilor începeau „jocurile căitei”. Cine dorea să joace mireasa plătea 5-10 lei. În primul rând, mireasa era jucată de frații mirelui, apoi de rudele apropiate și de restul nuntașilor. Unii nuntași strigau în timpul jocului:

Dacă ți-o fi soacra bună,
S-o cinstești ca pe o mumă.
Dacă ți-o fi soacra rea,
Să măture casa cu ea.

Jocurile terfarilor

„Terfarii” – chemații miresei – jucau trei jocuri, după care porneau cu alai la socrul mic, unde continuau petrecerea până dimineață. Dacă nunta se făcea la un loc, așa cum se obișnuiește în ultimul timp, jocurile terfarilor nu mai aveau loc. Odată cu „terfarii” se retrăgeau nașii și chemații lui.

Masa miresei

La miezul nopții se pune masa miresei. Pe o masă obișnuită se întindea o pânzătură lucrată în război de mireasă. La cele patru colțuri ale mesei se așeza câte un colac și o cană de grâu, iar în mijlocul mesei o sticlă cu rachiu roșu și o farfurie de uscățele. La această masă participau câteva rude mai apropiate și

prietenele miresei. Mireasa servea pe invitați cu rachiu și uscățele, iar aceștia le urau mirilor recolte bogate și noroc la vite. Grâul din câni se păstra pentru a fi amestecat cu grâul de sămânță care urma să fie semănat în anul respectiv.

Jocul ițelor și al leocii

Dacă socri mari își căsătoreau ultimul copil rămas ca moștenitor al gospodăriei se jucau „ițele și leoca”. Se lua niște ițe și o leocă, cărora li se legau niște sfori pentru a se putea pune după gât. La invitația nuntașilor, socrul și soacra intrau în joc și, fără să observe, li se puneau aceste obiecte după gât: socrului – leoca; și soacrei – ițele. Ei nu aveau voie să le ia și trebuiau să joace până când venea mireasa să ia ițele soacrei, iar mirele lua leoca tatălui său. Jocul era simbolic; de atunci înainte în casă țesea nora, iar cu carul umbla feciorul căsătorit pe curte.

Zoritul nunului

Spre ziuă, nuntașii mergeau cu muzică în chiote și strigături la nași pe care îi „zoreau”. Aceștia cinsteau pe nuntași cu rachiu și cocături, urmau câteva jocuri și apoi nuntașii se reîntorceau la socrul mare unde petreceau în continuare în ziua de luni sau chiar marți.

Tipuri de nuntă

În cele două sate se practică tipul de nuntă „la un loc”, adică chemații mirelui și ai miresei participă împreună la toate ceremoniile nunții. Până la cel de-al doilea război mondial, se practica nunta „în două părți”, așa cum s-a descris anterior.

Nunta în familie

Se făcea cu un număr restrâns de invitați: neamuri foarte apropiate, părinți, frați, unchi, mătuși. Momentele nunții erau reduse. Se făcea doar cununia care era urmată de o masă. Astfel de nunți se făceau din motive de ordin economic sau din cauză de boală, ori din alte motive de ordin intim.

Nunta cu călărași

În caz că mireasa era adusă dintr-un sat vecin, se obișnuia să se facă „nunta cu călărași”. Un număr de 12-16 feciori stabiliți mai înainte, împreună cu mirele, își alegeau cei mai frumoși cai din sat pe care îi împodobeau cu panglici și cuverturi. Fiecare fecior purta în mâna dreaptă un steag făcut din cârpe de păr, iar mirele primea steagul de la mireasă. Călărașii, în rând a câte doi, în frunte cu

mirele, urmați de căruțe în care se găseau nașii și chemații mirelui, duminică dimineața porneau cu mare alai spre satul miresei. Acolo se desfășura ceremonialul descris la cerutul miresei, se oficia cununia civilă și religioasă, după care urma masa miresei. După terminarea mesei, urmau câteva jocuri și apoi, oastea de nuntași se încolona pentru plecare; în față călărașii, urma căruța în care se găsea mireasa cu nunii însoțită într-o parte de mire și în alta de un călăraș, apoi restul căruțelor cu nuntași. La ieșirea din satul respectiv, feciorii din acel sat închideau drumul cu lanțuri, semn că le părea rău că a plecat mireasa din sat. Întreg alaiul de nuntași era obligat să se oprească și nunul trebuia să plătească o sumă de bani pentru deschiderea drumului, timp în care nuntașii făceau un joc. Mireasa trebuia să joace cu unul dintre feciorii din satul său și, de obicei, cu cel care i-a fost drag. Apoi oastea de nuntași își continua drumul până în satul mirelui unde se desfășura masa darurilor și celelalte momente descrise.

Nunta de noapte

Nunta de noapte avea un caracter neoficial, lipsindu-i elementele principale ale nunții tradiționale. Se făceau astfel de nunți când părinții nu erau de acord cu căsătoria tinerilor și atunci fata era „furată”. Tinerii se duceau în alt sat unde stăteau câteva zile la un gospodar. Anumiți oameni, care puneau la cale această acțiune, începeau tratativele cu părinții tinerilor. Aproape în toate cazurile, părinții ajungeau la înțelegere și mergeau după tineri, îi aduceau acasă și făceau cununia.

3.Moartea – obiceiuri legate de înmormântare

Omul, făcând parte din univers, este prins în lanțul evoluției și, așadar, în cel al dispariției. El este conștient de faptul că toate ființele din natură se nasc, trăiesc și mor. Oamenii din cele două sate exprimă actul morții printr-o serie de sinonime: „și-a dat sufletul”, „i s-a curmat firul vieții”, etc. Moartea este concepută ca o „odihnă liniștitoare”. Credințele și ritualurile în legătură cu moartea și înmormântarea sunt variate, cu multe trăsături locale, dar unele aparțin și altor zone etnografice. Vom căuta, în limita posibilităților, să prezentăm desfășurarea actului funerar din cele două așezări, insistând mai mult asupra trăsăturilor locale.

După ce murea omul, în primul rând, i se aprindea o lumină la cap, care ardea permanent în cele trei zile de priveghere. Urma apoi o serie de practici: defunctul era spălat, ras (briciul se punea în sicriu), pieptănat și îmbrăcat în haine noi, tradiționale. Bătrânii își păstrau în „ladă”, cu mulți ani înainte, hainele ce aveau să fie folosite la înmormântare. Femeilor bătrâne li se puneă pe cap

căiță cu pomeselnic. Încălțămintea nu trebuia să aibă potcoave, țințe, plachiuri (să nu facă zgomot în lumea spiritelor). Fetele erau îmbrăcate în costum de mireasă, iar feciorii în costum de mire.

Se puna apoi în mână dreaptă o monedă de cinci lei (plata vămii). Mortul se așeza în coșciug, așezat pe o masă, în mijlocul „casei de dinainte” pentru a fi privegheat. În camera mortuară oglinzile erau acoperite cu stofe de culoare neagră, iar ceasurile erau duse în altă cameră. Fetele care participau la priveghi și la înmormântare aveau părul despletit, lăsat pe spate și acoperit cu o basma neagră. Seara, la privegherea mortului, participa un număr mai mare de oameni; la privegherea oamenilor vârstnici se jucau cărți, atmosfera era mai veselă; la cei tineri totul se desfășura în cea mai deplină sobrietate. În pimele două zile de priveghere se trăgeau clopotele bisericii de trei ori: dimineața, la amiază și seara, iar în ziua a treia de patru ori: dimineața, la amiază „de adunare” (adunarea oamenilor), în timpul procesiunii spre cimitir, cu pauze în timpul „popasurilor”. În timp ce se trăgeau clopotele, rudele apropiate „cântau mortul”. „Cântecele de mort”, cum se numeau în localitate, difereau după sex și vârstă. Pentru feciori, fete sau oameni căsătoriți mai tineri, femeii pricepute alcătuiau „versul mortului”, în care se prezentau momente mai importante din viața și împrejurările în care a murit persoana respectivă. În prima parte erau exprimate unele concepții mistice despre viață și moarte, apoi urmau împrejurările morții; un dialog simbolic între defunct și persoanele dragi, încheindu-se cu un fel de „iertăciune” (moment folosit și la nunți). Versul se cânta de către un grup de femei și bărbați, fete, feciori; în ultima noapte de priveghere repetându-se în ziua înmormântării în curte, după oficierea slujbei religioase și apoi după înmormântare, la cimitir. Melodia versului era extrem de tristă, producând o atmosferă deprimantă în sufletul oamenilor. Totuși, construcția lui, conținutul de idei, fapte și forma exprimării oglindeau puterea de creație artistică a poporului nostru.

Redăm câteva „cântece de mort” și un vers pentru fată tânără. Mama își cântă feciorul:

Dragul mamei, dragul mamei, / De te scoală, dragul mamei, / Că soarele a
răsărit / Și tu nu te-ai pomenit. / Ziua că s-a luminat / Și tu nu te-ai mai sculat. /
Și din toate curțile / Ies, dragă, plugurile, / Da’ numai din curtea ta / N-are cine
mi-l mână.

Vers de fată tânără (făcut de Fătu Elisabeta, cântat la înmormântarea
Margaretei Gridan, din Comăna de Jos):

Când se naște omu' -n lume, / Nimeni soarta nu i-o spune,
De e bună, de e rea / Și unde-l ajunge moartea.

Nici mie, când m-am născut, / Nimeni soarta nu mi-o spus,
Că nu-i dată nimănui, / Ca să știe soarta lui.

Astăzi steaua vieții mele, / Mi-a căzut jos dintre stele
Și-al meu soare mi-a apus, / Mi-a sosit ceasul de dus.

Astăzi peste-al nostru sat, / Clopotele-au răsunat
Și-au adus o veste rea, / C-a murit Margareta.

A murit de-o boală grea, / În brațele lui maică-sa,
A murit într-un chin greu, / Lângă bunul taică-său.

Margareto, nu ți-e jale, / De tinerețile tale?
Și de scumpii tăi părinți? / De frățiorii tăi iubiți?

Rău mă doare inima, / Că eu plec de pe-aicea,
Să mă duc să putrezesc, / Pe toți să vă părăsesc.

Eu mă rog, moarte, de tine, / Nu mă lua din astă lume,
Că sunt, moarte, tinerea, / Mult mi-e dragă inima.

Dragă măicuțița mea, / Când pe uliță-i vedea
Fetele de sama mea, / Mult vei plânge și ofta.

Dragii mei părinți, vă las, / În jale și cu năcaz
Când să fiu de ajutor, / Mi-a fost scris ca eu să mor.

Rămas bun, părinți iubiți, / Vă rog cu lacrimi fierbinți,
Dacă v-am greșit ceva, / Eu vă rog a mă ierta.

Rămas bun, scumpi frățiori / Și vouă, dragilor surori,
Rămas bun, voi, veri și vere / Și toate rudele mele.
Dacă v-am greșit ceva, / Eu mă rog a mă ierta.

Fete și feciori iubiți, / De astăzi suntem despărțiți,

Eu pe voi vă părăsesc / În mormânt să putrezesc,
Dacă v-am greșit ceva, / Eu mă rog a mă ierta.

Cei ce astăzi mă petreceți / La mormântul trist și rece
Ziceți-mi din inimioară / Fie-mi țărâna ușoară.

Înmormântarea se făcea de obicei a treia zi, cea mai bogată zi în practici străvechi. Un astfel de obicei arhaic îl constituie „mărul mortului”. Acesta era confecționat dintr-o creangă mai mare de măr; pe ramurile mai subțiri se agătau: colăcei, turte, mere roșii, nuci, prune înșirate pe o ață, o cană de sticlă cu puțină apă, o bucată de pânză albă, o basma, o lumânare împletită în patru și o cârpă pentru omul ce ducea mărul. Fără îndoială, obiectele ce împodobeau mărul aveau simboluri de natură arhaică ce și-au pierdut semnificația. Mărul se așeza în mijlocul curții gospodăriei, legat de un țăruș. Lângă măr se așeza un scaun nou, fără spetează, pe care se afla un blid sau o farfurie cu mâncare și o lingură de lemn (mâncarea și apa din cana din măr foloseau ca hrană mortului în drumul său către „lumea cealaltă”, iar scaunul pentru „odihnă”). Tot sub măr se puneau și o pereche de desagi, în care se găseau „de-ale mărului”: prescuri, colaci, pâinișoare, scara, care erau luate de la preot.

În timp ce gătea mărul, o rudă apropiată cânta:

„Da' te scoală dragă, scoală, / Că de când ai adormit
Măru-n curte a-nflorit / Tot cu mere și cu nuci
C-a ven't vremea să te duci. / Scoală și le mulțumește
Celor care te gătește, / Te gătește de plecare,
Numa'-n plâns și numa'-n jale. / Când o bate ceasul doi,
Tu pleci, dragă, dintre noi / Pe o cale neumblată
Unde n-ai fost niciodată.”

După ce se oficia în camera mortuară o scurtă slujbă religioasă, defunctul era scos în curte și așezat pe o masă lângă măr, unde se continua ritualul religios, încheindu-se cu predica preotului ce cuprindea momente biografice mai importante din viața mortului.

Procesiunea funerară se pune în mișcare în sunetul clopotelor; coșciugul era așezat pe niște ruduri - „picioarele mortului” - și era dus de patru oameni (cei care au săpat groapa), în ordinea: în față – praporii bisericii, crucea, mărul mortului, bărbății, coșciugul cu mortul (cu picioarele înaintea), rudele apropiate și femeile. În timpul procesiunii spre cimitir se făceau popasuri la încrucișarea

ulițelor (vămile). În intervalul opririlor, mortul se cânta de către rudele apropiate.

După prohodul de la cimitir, coșciugul era coborât în mormânt, se turna vin peste el, oamenii aruncau bulgări de pământ în groapă spunând: „Dumnezeu să-l ierte!”. La căpătâi se puneau crucea și mărul din care se luau obiectele de către nașii defunctului. La ieșirea din cimitir, fiecare persoană primea un pahar de rachiu, o lumânare și un colăcel – pomana mortului. Oamenii străini, veniți din alte sate, rudele, vecinii erau chemați la masa mortului. A doua zi se chemau vecinii celui care a murit și li se dădea o bucată de pâine și rachiu – adică prânzul mortului. După 40 de zile (de obicei după șase săptămâni) se făcea din nou pomană la biserică; fiecare om primea la ieșirea din biserică un colac, rachiu și o lumânare (unii oameni repetau pomana după șase luni și după un an).

Pomenirea morților era o îndatorire bine statornicită; de tradiție, în fiecare an se ținea sâmbăta morților (în ultima sâmbătă dinaintea începerii postului de Paști). În acea zi se ducea făină de grâu la biserică, se îngrijeau mormintele și se dădea pomană pentru sufletele celor decedați.

În timp de șase săptămâni mortul era tămâiat, de obicei de persoana cea mai în vârstă din familie sau de o rudă apropiată. Într-o oală de pământ se puneau cărbuni aprinși, peste care se aruncau boabe de tămâie. Se ocolea mormântul de trei ori, mișcând oala în direcția mormântului, apoi se puneă o lumânare aprinsă la crucea mortului. În cele mai dese cazuri, persoana respectivă, după tămâiere, în zorii zilei, prin cuvinte improvizate, cânta mortul.

Procesiunea funerară a fetelor și a feciorilor se făcea cu mare fast, fiind considerată în mod simbolic nunta tinerilor care au murit. Fetele, așa cum am mai amintit, erau îmbrăcate cu rochii de mireasă, cu voal și lămâiță pe cap, iar feciorii în costum de mire. Când procesiunea pornea spre cimitir, în fața coșciugului mergea feciorul sau fata cu care intenționa să se căsătorească, purtând un steag mare, confecționat din cârpe de păr și de mătase, iar în vârful steagului se puneă un buchet de flori (mușcate), de unde cobora o panglică neagră.

Șase fete, cu steaguri mai mici, însoțeau coșciugul; trei de o parte și trei de alta, într-o mână țineau steagul și-n cealaltă capătul unei panglici mai late de culoare roșie sau albastră ce era trecută pe sub coșciug și ținută, de celălalt capăt, de fata din partea opusă. Uneori se așezau trei feciori de o parte a coșciugului și trei fete de cealaltă. Restul feciorilor și al fetelor se încolonav câte doi (o fată și un băiat) și mergeau în față, ținând panglici cum s-a arătat. De menționat este că steagul din fața coșciugului, purtat de fată sau fecior, era

împodobit întocmai ca steagul miresei de la nuntă; restul steagurilor, mai mici, erau confecționate din cârpe cu franjuri de culoare neagră.

În încheierea acestui subcapitol, insistăm asupra faptului că locurile de morminte din cimitire se moșteneau pe linie masculină (nu se plăteau), cimitirul fiind a doua vatră a moșilor și strămoșilor orânduși după neam, „casa de odihnă” a acestora. De aici, revine respectul generațiilor prezente față de moșii și strămoșii care, în decursul veacurilor, au îmbogățit cultura materială și spirituală locală. Se menține și astăzi obiceiul ca în ziua nunții, tinerii, înainte de oficierea căsătoriei religioase, să depună flori pe mormintele părinților și fraților.

XII. Cântecul

Noțiunea de „cântec”, în concepția locală, înseamnă orice text liric sau epic în versuri, însoțit de o melodie. Adesea, în graiul local, se poate auzi vorbindu-se despre cântece de dragoste și dor, cântece de jale, cântece și strigături de nuntă, cântece de leagăn, etc. În sistematizarea tematică a materialului folcloric am ținut seama de aceste considerente. Cântecul reprezintă, în primul rând, expresia sentimentelor intime ale poporului, de ură și revoltă împotriva exploatatorilor, de dor și jale, dar reflectă și bucuria dragostei de viață.

Poezia lirică ocupă un loc important în folclorul comănărean și este ca un organism viu, în continuă schimbare, reflectând viața materială a poporului; fiecare epocă și-a pus pecetea sa, dar imaginația nu încetează să aducă elemente noi.

Un loc important în folclorul liric comănărean îl ocupă cântecele de dragoste și dor. Dorul (din latinescul „dolus”), cuvânt specific limbii noastre, este legat de structura și existența sufletească a poporului. Dorul, acest neastâmpăr al sufletului, este exprimat în creațiile populare prin variate forme: dorul de mândruță, dorul de casa părintească, de satul natal, de prieteni din copilărie, etc. În trecut, când omul își părăsea familia din cauza nevoilor materiale se simțea înstrăinat și acest dor de locurile natale și de cei rămași departe era exprimat în variate creații populare.

1. Cântece și strigături de dragoste și dor

Cătu-i Soarele de sus
Fete ca-n Comăna nu-s,
Harnice și muncitoare
Pe-ale noastre dragi ogoare.
Înalte și frumoșele
De te calcă după ele.
Și știu taina dorului
Că-s pe malul Oltului;
Oltul curge murmurând
Fetele iubesc cântând.

Cine nu vrea să mă creadă
Vină-n Comăna să vadă!

Foaie verde și-o lalea
Sus, pe deal, la Comăna,
Smulge mândra cânepa.
Ea o smulge fir cu fir
Fața ei e-un trandafir,
Ea o smulge mănușele
Fața ei plină de jele.

Dragostele care-s dragi
Nu te lasă până zaci,
Zaci în pat ca de *lingoare*
Și nimica nu te doare.

Auzit-am auzit
Că dragostea s-a oprit,
S-au oprit apele toate,
Dar dragostea nu se poate.

De n-ar fi ochi și sprâncene,
N-ar mai fi păcate grele.
Dar ochi și sprâncene sunt
Și păcate pe pământ.

Frunză verde lemn sucit
I-auzi, mândro, ce-am gândit
Să ne lăsăm de iubit;
De iubit ne vom lăsa,
Când vom număra frunza,
Frunza de pe un stejar
Și iarba de pe-un hotar.

Aseară trecui pe coastă,
Mândro, pe la poarta voastră
Și-auzeam pe maică-ta
Ocărându-te pe tine
Să nu mai vorbești cu mine.
Dacă-i, mândro, treaba-așa,
Spune-i, dragă, maică-ta:
Să-și închidă ulița,
Tot cu lin și cu pelin
Să nu ne mai întâlnim;
Făr' sâmbătă, câteodată,
Duminica ziua toată,
Săptămâna rare ori,
Toată ziua de trei ori.

Măi, bădiță, pentru tine
M-o bătut măicuța bine,
De m-ar bate tot pe ceas
Eu de tine nu mă las.
Nu mă las, nu mă dezbăr,

De-aș rămâne fără păr.
Fără păr n-oi rămânea,
Fără tine tot așa.

Când treci, bade, pe la noi
Pune-ți clopote la boi,
Pune-ți clopot de ceoaie
Să te-aud din șezătoare.
Pune-ți clopot de Banat
Să te-aud noaptea din pat.

Mândro, dorul de la tine,
Peste văi și dealuri vine
Și nu-l poate opri nime':
Nici țigan cu cetera,
Nici cioban cu fluiera,
Numa' eu cu inima.

Cine nu știe de dor
Trăiește-n lume ușor.
Eu am două doruri grele,
Dorul meu și-al mândrei mele.

- Ce vii, bade, târzior,
Ori de mine nu ți-i dor?
- Ba mi-i dor, mândruțo, tare
Nu pot trece, valea-i mare
Și valea-i cu bolovani,
Nu pot trece de dușmani
Și valea-i cu pietricele,
Nu pot trece de guri rele
Și valea-i cu mărăcini,
Nu pot trece de străini.

Trandafir și viorele
Toate dorurile-s grele,
Numai al mândruței dor
Nu-l pot uita până mor.

La inimă când s-așază,
O face de și oftează;
Drept la inimă se pune,
Face om bătrând din june.

Sub vie, sub rozorel,
Este-un verde stejărel,
Vinde badea vin sub el
Vinde vin de Roșiori
Cine bea-i trece de dor.
Dă-mi, bade, să beau și eu
Să-mi treacă de dorul tău,
C-am băut tot apă rece
Și de dorul tău nu-mi trece.

Bine-i stă la cer cu lună
Ca și mândrei cu cunună,
Bine-i stă la cer cu stele
Ca și mândrei cu măgele;
Bine-i stă la câmp cu flori
Ca și mândrei-n șezători.
Foaie verde semenic
Dragu-mi-i badea voinic,

2.Cântece și strigături satirice

Harnică-i mândra cu lucru'
C-a avut noroc cu cucu:
I-a cântat de s-a sculat,
C-o mâncau muștele-n pat.
Mândra mea, de mândră ce-i,
N-are toartă la cercei,
Nici măgele la grumaz,
Numai pudră pe obraz.
Câte fete-s cu pieptare
Toate-s strâmbe la spinare,
Numai mândrulița mea
Îi „oablă” ca secerea.

Că pășește voinicește
Și-ajunge unde gândește,
Și pășește rar și tare
Și-ajunge unde gând are.

Măghiran cu floare lată
Care te-am purtat odată,
Să te poarte orișicine
Voinicește ca și mine.
Și eu, unul, te-am purtat
Ziua, noaptea, ne'ncetat.

Mândru-i badea și fălos,
Las' să fie, că-i frumos,
Mândru-i badea și se ține,
Las' să fie, că-i stă bine.

Măi, bădiță, ochii tăi
Ca cireșele-n altoi,
Care-s coapte la răcoare
Și nu-s atinse de soare,
Care-s coapte la pământ
Și nu-s atinse de vânt.

De-i fi lele cum ți-e fala,
N-ai pune războiul vara;
Da' l-ai pune când se pune,
Nu l-ai țese mâncând prune.

Place-mi fata sărăcuță
Că umblă vara desculță
Și iarna cu opincuță.
Iar fata de gazdă mare
Tot cu mâna la parale
Până-și pune-o oaie-n spate,

Tot cu cofa la bucate.

La fântâna din vâlcea
Două fete se certa',
Cea bogată-așa spunea:
Pe mine badea m-o lua,
Că-mi dă tata șase boi
Și patru turme de oi.
Cea săracă-așa spunea:
Nu-mi dă badea ochii mei
Pentru șase boi ai tăi,
Nu-mi dă badea gura mea
Pentru toată-averea ta.

La crâșmă, la Făgădău,
Mă-ntâlni cu socru-meu.
Socru-meu așa zicea:
- Ia, voinice, fata mea
Că-ți dau șase boi cu ea!

- Măcar șase lângă șase,
Fata ta nu știe-a coase.

Mama cere țesătoare
Fata ta-i scurtă-n picioare;
Noi i-om pune cătăligi,
Ca s-ajungă la tălpici;
Țese-un cot
L-aruncă-n pod,
Țese-o *natră*
O-aruncă-n vatră.
Până-o țese-un cot de pânză,
Va mânca un șteand de brânză.

Hai, bade, cu mine-n Țară,
Că cu mine vei fi fală,
Da' cu nătăloaga ta
Nu poți plăti nici vama,
Nătăloagă de picioare,
Eu copilă, ca o floare.

3.Strigături dialogate

- Mândrulițo, cu dor mult
Dă-mi gura să ți-o sărut,
Să mă-nvăț să sărut bine
Mândrulițo, de la tine.

- Ba eu, bade, nu ți-oi da,
Că mă bate maică-mea,
Că mi-a spus să nu-ți dau ție,
Că nu ești de omenie,
Că vii seara pe-nserat
Numai după sărutat,
Da' mai vino și pe zi,
Să vorbim ca doi copii.

- Nu poți zice mândro, zău,

Că nu te-am sărutat eu;

- Păi nici eu nu pot a zice,
Că ți-a fost gurița dulce,
Buzele ca un pahar
Sunt umplute cu zahăr;
Când zahărul se topește
Buzele le îndulcește.

- Iubește-mă, badeo, dragă,
Că-s tânără ca o fragă;
Cu trupșorul învelit,
Numai bună de iubit;
Și cu sânul plin de flori,
Cum le place la feciori.

- Mândruliță, mândruliță,
Astă-vară sugeai țâță
Și-acum dai neichii guriță;
Astă-vară sugeai lapte
Și-acum dai gură la șapte.

- Mândra mea s-a lăudat,
Fete nu-s ca ea în sat,
Dar nici pragul nu l-oi trece
Și ca ea oi găsi zece;
Și nici pragul nu l-oi da,
Și ca ea oi căpăta:
Mai înaltă, mai frumoasă,

4.Cântece de cătănie

Plânge-mă, maică, cu dor,
Că ți-am fost dulce fecior,
Că ți-am luat boul de corn
Și ți l-am dus la ogor;
Când ogorul am gătat
Mi-a ven't ordin și-am plecat;
Ordin verde de chemare,
Ca să plec la-ncorporare;
Ordin verde, două stele,
Ca să plec la infanterie.

Ven't-a vremea de-a mă duce
Și n-are cine mă plânge,
Dar m-or plânge și pe mine
Cu cine m-am avut bine;
M-o plânge frunza de fag,
Căci cu ea m-am avut drag;
M-o plânge frunza de-arine
Căci cu ea m-am avut bine.
La toate porțițele
Ies măicuțele,
Numai la poarta mea

Nu ca ea o negricioasă.

- Ce gândești, badeo, că-mi pasă
Că ai zis că nu-s frumoasă?
Nu-s frumoasă, nici n-am fost,
Nici n-am iubit lucru prost.
Nu-s frumoasă, nici n-oi fi,
Nici pe tin' nu te-oi iubi.
Dacă-s neagră și negruță
Nu-s la tot ciufu drăguță;
Că sunt neagră pe obraz,
La mulți am făcut necaz.

Nu iese nimenea.
N-am nici mamă,
N-am nici tată,
Parcă sunt făcut din piatră...
N-am nici frați,
N-am nici surori,
Parcă sunt făcut din flori.

Spală, maică, hainele
Că pleacă cătanele.
Spală-le și cu săpun,
Că-s cătanele pe drum.
Nu-mi pare rău că mă duc,
Da-mi pare rău după plug;
După plug și după boi,
După părinții-amândoi;
După plug, după rotile,
După dragele copile;
După plug, după tânjală,
După mândra de-astă vară.
De unde cătana pleacă
Rămâne casa săracă;

Rămân boii înjugați
Și părinții supărați;
Rămân boii în restele
Și părinții-n dor și jele.

Eu mă duc, sate, din tine
La dușmani le pare bine.
Numa' mie-mi pare rău,
Căci mă duc din satul meu.
Drumul de la Făgăraș

Nu-i bătut de boi și vaci
Numai de copii săraci;
Nu-i bătut de car cu boi
Numai de copii ca noi.
Dar-ar Dumnezeu un foc
Să arză Făgărașul tot
Să rămână numai parii
Să se-nțepe generalii;
Generalii și maiorii
Care cătănesc feciorii.

5.Cântece de leagăn

Luică, luică...
De mi-l culcă,
Și tu soamne
De-l adoarme,
Și tu pește
De mi-l crește,
Și tu rață
De-l răsfăță,
Și tu găscă
De-l ia-n cârcă,
Și tu curcă
De mi-l culcă.

Lui, lui, lui...
Că tată nu-i,

Că-i sluga-mpăratului;
Da' nu-i slugă pe simbrie,
Că-i slugă de cătănie;
Lui, lui, lui,
Că tată nu-i.

Lui, lui, lui...
Cu mama, pui,
Și cu tata
Lui, lui, lui,
Să crești mare și frumos
Să fii țării de folos.
Să crești mare, să-nflorești,
Țara noastră s-o păzești.

6.Cântece și jocuri de copii

Cântecele și jocurile de copii reprezintă un gen aparte al folclorului nostru literar și au importanță deosebită prin fondul tematic. Cântecele și jocurile copiilor au o tematică foarte variată, ele referindu-se la unele îndeletniciri ale țăranilor: creșterea vitelor, la uneltele din gospodărie; altele s-au născut în mediul școlăresc și se referă la unele cunoștințe de matematică, științele naturii, medicină populară, etc. (175) Unele erau practicate de copii în timpul când făceau baie în apa râurilor și erau prinși de ploaie. Nevoiți să iasă din apă,

înciudați pe nori și ploaie, începeau în cor să cânte, pe un ritm sacadat, versuri mai mult recitate, adresate soarelui și ploii:

Treci, ploaie călătoare,
Că te-apucă Sfântul Soare
Și-ți taie picioarele:
C-un mai,
C-un pai,
Cu căciula lui Mihai.

Ieși, Soare, din închisoare
Că vin două căprioare
Cu mărgele viorele,
Cu cornițe albastrele.

După ce copiii ieșeau din apa râului, înainte de a se îmbrăca, puneau două lespejoare la urechi, ținându-le cu mâinile, apoi se balansau de pe un picior pe celălalt spunând:

Mamă, tată,
Foaie de arine,
Ieși apă din mine!

Auraș, păcuraș,
Scoate apa din urechi
Că ți-oi da parale vechi,
Că ți-oi spăla cofele,
Că ți-oi bate tobele.

După ce se uscau la soare, copiii începeau să se îmbrace spunând:

Frigurice, migurice,
Nu m-apuca pe mine,
Apucă pe hăl din vale,
Că-i mai mare,
Că-i mai tare
Și-i cu sarica-n spinare.

Nu te-ncinge, tu, șerpoaică,
Pân' nu m-oi încinge eu:
Lapte-n grâu,
Frunză-n brâu,
Câne-n frâu,
Lipchitoare,
Chiotoare.

Alte texte cu o semnificație deosebită, având o vechime destule de mare, sunt cele care se referă la „legământul” de prietenie dintre copii: *surată, fârtate*. Acest frumos obicei se practica la vârsta de 5-6 ani și numai într-o singură zi a anului, de Rusalii. Cu ocazia acestui legământ, între cei doi prieteni se făceau schimburi de obiecte: câni pline cu grâu (băieții), colițe de păr, panglici, mărgelile (fetele). În timp ce se făceau aceste schimburi de obiecte spuneau:

Surată, surată,
Să ne mărităm totodată.
Surată, surată,
Să botezăm totodată.
Surată, surată,
Să murim totodată.

Fârtate, fârtate,
Să ne-nsurăm totodată.
Fârtate, fârtate,
Să botezăm totodată.
Fârtate, fârtate,
Să murim totodată.

7. Colindele

În cele două sate, cât și în alte localități din zona Perșanilor, se menține până astăzi obiceiul colindatului în timpul sărbătorilor de iarnă. Cetele de colindători, cu turcă și fără turcă, de toate vârstele, cutreieră satul urând belșug și sănătate tuturor gospodarilor.

Colindele au o vechime mai îndepărtată decât epoca romană, ducându-ne înapoi în timp „de la colindele romane la colind, de la colind la cântecul războinic dintr-o vreme prehomerică”. Obiceiul colindatului, răspândit în toate zonele țării, corespunde ca obicei și text cu colindatul roman: colindele lui Ianuarie. Fondul tematic al colindelor este cu mult mai vechi, ele precedând vârsta agricolă a popoarelor carpato-dunărene, aducând vești despre primele îndeletniciri ale locuitorilor de pe pământurile patriei noastre. Multe dintre colindele noastre vorbesc despre vânătoare, tematică ce ne amintește de timpuri mai vechi, de epoci arhaice. Funcția arhaică a acestor colinde s-a pierdut,

colindul transformându-se în timpurile noastre într-o urare, iar întregul fond arhaic a căpătat altă destinație. Colindul eroic a devenit, spre exemplu, colind de flăcău. Aceste urări ale colindului s-au împărțit, devenind: colind de gospodar (colinda gazdei), de cioban, de băiat, de fată, etc. Colindele sunt, astfel, cele mai vechi cântece ale poporului nostru. (176)

Colindele arhaice – „colinde laice”, aceste colinde din era precreștină s-au păstrat ca ideatie, dar și-au pierdut semnificația conținutului, în timpurile de început putând avea funcție de invocație, făcând parte din anumite ceremoniale de inițiere sau de trecere dintr-o etapă a vieții în alta. În general, aceste colinde se referă la urări de sănătate, belșug (ritualuri agrare), aspecte ale ocupațiilor oamenilor, iar altele au funcție spirituală asigurând legătura cu divinitatea.

Colind pentru cioban (păstor)

Cânci-i-s dalghi și frumoși,
Florile-n dalbe lemn de măr (laitmotiv),
Dar nu-s dalghi tot de flori,
Că sunt dalghi și de oi.
Bun păstor cine le este?
Este „Ion” bun păstor.
El le zice fluier lung,
Oile mai tari se duc.
El le zice fluier scurt,
Oile mai tari se frâng.
Mare vânt s-a scociorât,
Ca din cer până-n pământ,
Oile s-au spăimântat,
Mare zgheret or zgherat.

D-ale cui-s-aceste oi?
D-ale mele ș-ale tale.
Eu le port și le păzesc,
Tu le crești și le-nmulțești.
Să hii, gazdă, sănătoasă,
Să ne dai cinste frumoasă.

(Gridan Gh. Ileana, 35 ani, Comăna de Jos 1958, culeasă de Cornel Comșa)

Colind de flăcău

Colo-n jos și mai în josu'
Florile-n dalbe lemn de măr,
Este-o stavă de juncani,
De juncani, de cai gălbani.
Prin mijlocul stăvierii
Plimbă-și murgu, nebunu',
Sare-n vânt, sare-n pământ,
O, ho! ho! murguțul meu,
Nu trânti pe „Ion” al tău
Că-i micuț (sau voinic, după caz) și cade rău.

(Mija Iacov, 84 ani, Comăna de Sus 2002)

Colind de fată

Suroro, „Marie”,
Vestea ți-a mers
Sus la-mpărăție,
Ca ție să-ți vie
Tot flori roșioare
Și mohoricioare,
Și tu să le pui
Pe un cal din cei buni...

(Ramba Ileana, 73 ani, Comăna de Jos 1985, culeasă de Cornel Comșa)

Colind pentru fată (variantă)

Colo-n sus și mai în susu'
Măru-i cu florile-n dalbe
Cântă-n susu' și frumosu'
Printre ierburi *gherșinelu'
Nime-n lume nu-l aude
Numa' Ileana doi ochi negri.
Tu, Ileano, să te gații

Să te gați, să te gătești,
Să cununi și să botezii
Și de-i fină vatra-i plină
Și de-i fin vatra-i cu vin.

(Mija Ioan, 46 ani, Comăna de Sus 1999)
*gherșinelul – ființă mitică, înrudit cu știma casei

Colinda gazdei

Dinaintea 'cestor porți,
Florile-n dalbe.....
'Cestor porți și cestor curți
Sântu-și gazdă vreo doi meri,
Vreo doi meri și vreo doi peri.
La umbrele merilor,
Sântu-și gazdă mese-ntinse,
Mese-ntinse, jețuri scrise
Și făclii galbene-aprinse.
Dar la mese cine șade?
Șade gazda, acest om bun;
Nu șade ci mi se-nchină
Cu-n pahar de vin în mână.
Pe buza paharului,
Scrisă-i raza soarelui,
Pe fundul paharului,
Scris e spicul grâului.
Să fii, gazdă, sănătoasă,
Să ne primești bucuroasă
Cu-n colac de grâu curat
Și cu-o pece de porc gras
Și-o sticlută de rachiu
Ca la anu' să mai viu.

(Cioflec Ion, 53 ani, Comăna de Jos 1972, culeasă de Cornel Comșa)

Colinda gazdei de turcă

Sub umbrele pomului
Florile-n dalbe lemn de măr,
Este-un pat mare de brad,
Da’-n pat cine-i culcat?
Da’-i culcat jupânul gazdă
Cu dalba de jupâneasă,
Iar dalba de jupâneasă
Iese-afară, intră-n casă,
Intră-n casă, pune masă,
Peste masă grâu revarsă,
Peste grâu, colaci de grâu
Și-o mână de bani mărunți
Să le-mpartă la cei mulți.

(Fătu Ion, 25 ani, Comăna de Jos 1955, culeasă de Cornel Comșa)

Colind de vânător

Se roagă, se roagă,
Negri vânători.
Pentru ce se roagă,
Braniștile lor?
Că sunt fiare multe,
Multe și mărunte,
Da’ cini să le poarte:
Cel cu tresticare.
Masa dumitale,
Cunună, munună,
Rari la zile mari
La o zi numită
Și la mai mulți ani.

(Frâncu Achim, 83 ani, Comăna de Sus 1961, culeasă de Cornel Comșa)

D'ale cui s-aceste case?

D'ale cui s-aceste case,
Florile-n dalbe...
Așa mândre și frumoase?
Prin-năuntru-s zugrăvite
Prin afară poleite.
Mese-ntinse, jețuri scrise,
Și făclii galbene-aprinse.
Da' la mese cine șade?!
Șade gazda-acestor case;
Nu șade, ci mi se-nchină
Cu-n pahar de vin în mână,
În mâna dreaptă o găleată,
În cea stângă o ulcică.
Din găleată ce răsare...
Busuiocul fetelor,
Izma creață babelor
Și scăieți băieților.

(Mija Ioan, 46 ani, Comăna de Sus 1999)

Cheama-ne găzdoaie-n casă

Cheamă-ne găzdoaie-n casă,
Colindăm Doamne...
C-afară plouă de varsă
Și ne pică picurile
Pe la toate streșinile
Și calu' mi-a cimpovit,
Calu' trebui' potcovit
Cu potcoave de slănină
Și cu cuie de cârnat
Și cu frâu de cârtaboș.
Hei și mai bună seara d'astă seară,
La multi ani!

(Șerbănescu Rozalia, 75 ani, Comăna de Sus 2000)

Pe sub meri și pe sub peri

Pe sub meri și pe sub peri
Florile-n dalbe lemn de măr
Se preumblă mari boieri.
Mari boieri cu caii mari.
 Și-și caută vinurile,
Vinuri de cele gustoase.
Nu găsești fată frumoasă
 Ca Ileana fată mare.
Ia, Ileană, bota-n mână
 Și te duce la fântână,
La fântâna din Nucet
Unde curge apa-ncet,
La fântâna dintre vii
Unde curge apa lin.

(Șerbănescu Rozalia, 75 ani, Comăna de Sus 2000)

Ce-i mai bun pe d'astă lume

Colo-n sus, Doamne, mai sus
Este-un pui de porumbac;
Da' nu-i pui de porumbac,
 Da'i Ionică cel trufaș
Pe-un cal alb cam asudat.
Calul calcă piatră seacă,
 Patru pârâușe pleacă
 Și se face-un sferedeu
Un' se scaldă Dumnezeu.
Dumnezău cu Sfântu' Petru
Se tot scaldă și se-ntreabă
Ce-i mai bun pe d'astă lume?
 Bună-i oaia drăguța
Că-ncălzește și-ndulcește
 Și pe Dumnezeu mărește.
Dumnezău cu Sfântu' Petru
Se tot scaldă și se-ntreabă

Ce-i mai bun pe d'astă lume?
Bunu-i calul drăguț';
Calul te călătorește,
Nevasta te primenește
Și pe Dumnezeu mărește.

(Șerbănescu Rozalia, 75 ani, Comăna de Sus 2000)

Colindele creștine – colinde mai noi, majoritatea create începând cu perioada medievală, sunt colinde care preamăresc nașterea Domnului, în care sunt povestite evenimente prezentate în Biblie, atât în vechiul, cât și în noul Testament. De multe ori sunt suprapuse evenimente biblice pe un substrat arhaic, precreștin, modificându-se conținutul laic. Deoarece multe le-am regăsit în variante și în alte zone ale țării, vom prezenta doar pe acelea mai deosebite.

Din Raiul cel luminos

Din Raiul cel luminos
A sosit astăzi Hristos,
Înconjurat de îngerași
Ca să-și caute sălaș.
Soare, lună, mii de stele
Strălucesc mai cu putere.
Toate-n lume au săltat
De Domnul când au aflat.
Numai omul păcătos
Le-a făcut toate pe dos:
El ușa și-a încuiat,
Sălaș Domnului n-a dat.
Iară noi, oameni buni,
Am venit să vă vestim
Că astăzi e ziua de Crăciun
Precum îngerii ne spun.

(Șerbănescu Rozalia, 75 ani, Comăna de Sus 2000)

Sus în 'naltul ceriului

Sus în 'naltul ceriului
La scaunul Domnului,
La scaun de judecată
Unde merge lumea toată,
Îngenuncheata Sfânta Vineri
Îngenunchea și se ruga:
Știi, Doamne, când m-ai trimis
Pământul ca să-l botez,
Pe păgâni să-i creștinez ?
Toți s-au dat botezului,
Toți s-au închinat Domnului,
Numai una nu s-a dat botezului,
Nu s-a-nchinat Domnului,
Cetatea Irodului.
Și pe mine prinsu-ma
Prinsu-ma, legatu-ma.
Și-am făcut cum am putut
La tine, Doamne, am venit
Să-ți cer sfinții-n ajutor,
Pe Irod ca să-l omor.
Tu, Doamne, m-ai ascultat,
Sfinții-n ajutor mi-ai dat:
Pe Ilie, Sânt' Ilie,
Ce tuna și fulgera
Păgânii se-ncreștina'.

(Șerbănescu Rozalia, 75 ani, Comăna de Sus 2000)

Împrejurul Soarelui

Sus în 'naltul ceriului,
Împrejurul Soarelui,
Este-un tron aurit
Tot cu stele-mpodobit.
Și-naintea tronului
Șade Maica Domnului.

Și-n tron șade Dumnezeu,
Judecă pe robul său.
Știi tu-Adame ce ți-am spus
Eu în Rai când te-am adus?
Din toți pomii te-am lăsat
Poamele de le-ai mâncat;
Dintr-unul nu te-am lăsat,
Măru-n gură l-ai băgat,
Gura ți-ai înveninat
Și-n păcat ne-ai cufundat.
Pentru tine, moș Adame,
Am răbdat chiroane-n palme,
În palme și în călcâie.
Mila Domnului să fie
De acum până-n vecie.

(Șerbănescu Rozalia, 75 ani, Comăna de Sus 2000)

Coborât-a coborât

Coborât-a coborât
Bună seara, bună seara lui Crăciun,
Domnul Sfânt pe-acest pământ
Pe turnu' bisericii, la icoana Preceștii,
Icoanele L-o-ntrebat
Ce veste-ai adus din sat?
Veste bună și mai este
S-a născut Hristos în iesle,
Iar magii cum au aflat
Cu daruri L-au căutat;
Aur, smirnă și tămâie,
Mila Domnului să fie
De acum până-n vecie.

(Mija Ioan, 46 ani, Comăna de Sus, 1999)

Colo jos

Colo jos, Doamne, mai jos,
Colindăm Doamne colind,
Este-o dalbă mănăstire,
Dar într-însa cin' şedea?
Stătea Maica Precesta
Cu-n fiu mic ce tot plângea.
Maica din gură grăia:
Taci, fiule, nu mai plânge,
Căci Maica ție-ți va da
Două mere d'aurele
Ca să te tot joci cu ele.
Și cheile Raiului;
Raiul ca să-l stăpânești,
Pe noi să ne mântuiești.

(Mija Ioan, 46 ani, Comăna de Sus, 1999)

Sus în poarta Raiului

Sus în poarta Raiului
Şade Maica Domnului
Și-o năframă ține-n mână
Și tot plânge și suspină.
Vin îngerii și-o întreabă:
De ce plângi, tu, Maică dragă?
Cum să nu plâng și să suspin?
Că oamenii când se scoală
Nici pe obraji nu se spală.
Și se duc la Făgădău
Înjurând de Dumnezeu.
Și dacă se-mbată bine
Mă înjură și pe mine.
Milă mi-e de pruncii mici
Că rămân prea necăjiți.
C-aș tuna și-aș fulgera

Nici un om n-aş mai lăsa,
Numai frunza şi iarba.

(Şerbănescu Rozalia, 75 ani, Comăna de Sus 2000)

Şi umblă mi s-umblă

Şi umblă mi s-umblă
Tot din casă-n casă
Şi nimeni nu-i lasă
Pân' la-a noua casă,
Pân' au nimeritu
La maica bătrână...
Şi ea i-a lăsatu,
De cină le-a datu
Şi-apoi i-a-ntrebatu:
Voi, colindători,
Pe unde-aţi umblatu
Şi mi-aţi colindatu,
Nu cumva-aţi văzutu
Pe drag fiul meu?
Feţişoara lui,
Spuma laptelui;
Mustăcioara lui,
Spicul grâului;
Sprâncenele lui,
Pana corbului;
Ochişorii lui,
Mura câmpului...

8.Cântece bătrâneşti

Cântecul Marcului

La masă, la os de peşte,
Şade Marcu şi rămneşte
Şi cu nimeni nu grăieşte.
Şi nimeni nu cuteza

Pe Marcu a-l întreba,
Numai căpitan nemţesc,
General împărătesc,
A-ndrăznit a-i zice-aşa:

- Alelei! Marcule, ce râvnești
 Și cu nimeni nu grăiești?
 - Cum să fac să nu râvnesc,
 Căpitan împărătesc?
 Turcii pe min' m-au prădat
 Și cetatea mi-au stricat
 Și nevasta mi-au luat
 Și-au dus-o la Țarigrad,
 La pașa cel bogat,
 Iar pe maica a călcat
 Cu copita calului
 Pe fața obrazului.
 Căpitanu-așa-i grăi:
 - Tu nevastă îi găsi
 Și cetate îi zidi;
 Du-te la o mănăstire,
 Ia haine călugărești
 Și-ți fă barbă cu călței
 S-ajungă la genunchei.
 Marcu cum îl auzea,
 Pe cal mândru-ncăleca,
 La mănăstire pleca,
 Haine călugărești îmbrăca,
 Sub ele paloșu' pune
 Și spre Țarigrad pornea.
 La Țarigrad de ajungea,
 La cel pașă se oprea.
 Pașa cum de-l vedea,
 Îndată îl și-ntreba:
 Alelei! Moș călugăresc,
 Cu barbă și cu păr crăiesc,
 Țasta-i calul Marcului,
 Ori e frate cu al lui?
 Nu-i frate cu-al Marcului,
 Că-i chiar calul Marcului;
 Că Marcu a răposat
 Cale la un cap de sat,
 Mie calul mi l-a dat,

Să umblu la căpătat,
 Ca să-i dau un sărindar.
 Pașa din gură grăia:
 - Hai în casă,
 Șezi la masă
 Să ne veselim,
 De Marcu să nu pomenim.
 De pe cal descăleca,
 Marcu-n casă se băga,
 Nevasta că și-o vedea.
 - Nu te teme, tu, nevastă,
 Că tu ești cu Marcu-n casă.
 Ea din ochi că-mi lăcrăma,
 Turcu-n casă că intra
 Și cum el că o vedea,
 Peste falcă o lovea
 Și Marcu cu greu răbda
 Și la masă se pune.
 De Marcu nu pomenea
 Și tot bea, se-nveselea,
 Până turcu se-mbăta,
 Marcu bună grijă-avea
 Nevasta cu el să-și ia.
 Turcu din grai grăia:
 Alelei! Moș călugăresc
 Cu barbă și cu păr crăiesc,
 De când mânzi mîncări domnești
 Și bei vinuri împărătești
 Joacă una s-o plătești.
 Marcu-ncepe a juca,
 De trei ori se răsucea,
 Mîna pe paloș pune,
 Capul turcului zbură
 Și nevasta și-o lua
 Și la drum cu ea pornea
 Spre cetatea dintre fagi,
 La voinicii lui cei dragi.

Cântecul lui Budac

Foicică, flori mărunte,
Vine Budac de la munte
Și intră la sora-n curte;
Și din curte intră-n casă
Și se-așează după masă.
- Bună ziua, soro, dragă!
- Să fii, frate, sănătos,
De unde vii și unde-ai fost?
- Vin, soră, din codru des,
Mi-a fost dor să te mai văz...
- Du-te, frate, nu-mi ședeă,
Astă noapte te-am visat
Că ai murit împușcat.
- Nu te teme, sora mea,
Frică n-am de nimenea.
Când era la nouă sară,
Budac iese pân' afara
Și văzând că a-nserat
Și-a luat arma și-a plecat
La crâșmulița din sat.
Acolo când ajungea,
Arma-n cui el și-o puneă,
Cu pretinii-și petrecea
Și cu văru-alăturea...

Când a fost la zece sară,
Budac iese pân' afară,
Văru-său cel blăstămat
Arma lui i-a descărcat
Și la jandarmi l-a trădat:
- Puteți să-l prindeți fără frică,
În armă n-are nimică...
Când a fost la unsprezece,
Budac se gătea să plece,
Să se ducă peste vale
La mândra din șezătoare.
La punte cine-l aștepta?!
Doi jandarmi alăturea.
El arma la ochi puneă,
Foc arma atunci nu lua,
Iar jandarmii glonț îi da.
Budac strigă cu durere:
Mulțumescu-ți ție, vere!
Mi-ai răpus zilele mele...
Niciun rău nu ți-am făcut
Făr' bine cât ți-am putut.
Foaie verde, foi de mac,
Așa s-a sfârșit Budac.

XIII. Alte obiceiuri

Fiind două sate străvechi, din cele două Comăne nu puteau lipsi și anumite tradiții bazate pe credințe arhaice, cum ar fi ghicitul și descântul.

1.Descântul

De deochi*

Ieși deochi
Din capul lui Ion,
Din inima lui,
Din picioarele lui,
Din trupul lui,
Din tot locul.
Să rămâie curat
Și luminat,
De Dumnezeu Sfântul lăsat.
Și să te duci în pustiu
Unde cocoșul nu cântă,
Unde om cu coasa nu cosește,
Unde fată mare coada nu-mpletește.
Și să stai în munți pustii,
În pietre,
Unde nici păsări nu cântă.
Și-acolo să te duci
Și pe Ion sa-l lași luminat.

(Gubernat Maria , 69 ani – Comăna de Sus, 18.09.2002)

*Se poate descânta și pentru om și pentru animale.

La început se spune de trei ori *Tatăl Nostru* și apoi se rostește descântecul tot de trei ori. Se ia apă proaspătă și se face cruce de trei ori cu cuțitul în apă și se introduc cărbuni (jar din foc) în apă la sfârșit, iar apoi se suflă peste apă de trei ori. Vasul cu apă se ține pe podea și se dă omului sau animalului să bea – animalul se stropește de la cap până la coadă, iar omul, după ce bea de trei ori prin trei locuri diferite de pe buza vasului, va fi stropit în jurul buricului. Apa

care rămâne va fi folosită pentru a stropii țâțâna porții sau ușii, iar cu restul se stropește pisica sau câinele casei.

*De bube dulci**

Se mărită Doamna bubelor
și pe Buba dulce n-o chemat-o la nuntă.
Și ea de ciudă și de obidă
s-o uscat.

(Gubernat Maria , 69 ani – Comăna de Sus, 18.09.2002)

* Se descântă duminica în timp ce se toacă la biserică.

De pocitură

Pocitură de noapte,
Pocitură de zi,
Pocitură de la miezul nopții,
Pocitură de la amiezi,
Să ieși,
Să te duci din capul lui Ion,
Să te duci în munți pustii,
În lemne uscate,
Unde nici păsările cerului nu cântă,
Unde om cu coasa nu cosește,
Unde fată mare coada nu-mpletește.

(Gubernat Maria , 69 ani – Comăna de Sus, 18.09.2002)

2.Ghicitul

Ghicit în boabe de fasole*

Patru's-unu de bobi
Patru's-unu de frați
cum știți să încolțiți

și să răsăriți
așa să știți să-mi ghiciți!

(Gubernat Maria , 69 ani – Comăna de Sus, 18.09.2002)

*Se luau 41 boabe de fasole care se împărțeau în grămezi într-un anumit fel, astfel încât, la sfârșit, rămânea un număr de 2,3,4,5 boabe, fiecare cifră semnificând ceva în legătură cu soarta celui căruia i se ghicise.

Ghicitul hoțului cu ciubărul

Când în comunitate se fura ceva (obiecte, animale, etc.), se apela la un obicei străvechi – ghicitul în ciubăr – pentru aflarea hoțului. Obiceiul se mai practică și în zilele noastre atunci când este un caz mai deosebit.

Acțiunea se petrece în casa celui ce vrea să afle hoțul. Se aduce apă într-o găleată, duminică dimineața, de către o femeie văduvă și se pune într-un ciubăr nefolosit. Se cheamă 7 sau 9 fete cu vârsta până la 9 ani, care nu au avut menstruație, se aduc de la biserică 3 cruci și când se toacă la biserică fetele se așează în cerc în jurul ciubărului și se acoperă cu un cearșaf, iar deasupra cu o pătură, astfel încât să fie cât mai întuneric. Una din cele trei cruci se pune deasupra fetelor, una în apă, iar cea de a treia sub ciubăr. Fetele rămân acoperite până bat clopotele la sfârșitul slujbei de duminică, iar în timpul acesta una sau mai multe fete (niciodată toate) vede (văd) în apa din ciubăr hoțul și tot firul întâmplării. Dacă se întâmplă să vadă mai multe, întotdeauna una va vedea mai multe decât restul și astfel e aflat și apoi prins hoțul. (Mija Zenovia, 72 ani – Comăna de Sus, 18.09.2002)

Ghicitul timpului din an

1. În noaptea de Anul Nou se puneau 12 coji de ceapă cu sare, în casă, fiecare reprezentând o lună a noului an ce avea să vină. Cele în care până dimineață se aduna apă însemna că vor fi luni ploioase, iar cele ce rămăneau uscate - luni secetoase. (Comșa Ileana, 72 ani – Comăna de Jos, 08.03.2001; Toader Maria, 67 ani – Comăna de Sus, 25.12.2001)

Ghicitul ursitului

1. În noaptea de Anul Nou se făceau scoverzi, iar fata nemăritată lua o scovardă și fugea cu ea în gură pe gunoi. Aștepta acolo și în ce parte a satului lătrau întâia dată câinii, într-acolo urma să se mărite.

2. Tot de Anul Nou se făceau gogoloașe de făină cu apă și în ele se puneau bilețele (răvașe) cu numele feciorilor de însurătoare. Fata nemăritată le pune pe toate în apa fiartă și prima care se ridică la suprafață era scoasă din apă, iar numele băiatului de pe răvaș era al viitorului soț.

3. În ajun de Bobotează fetele nemăritate luau busuioc de la cantor și-l puneau sub pernă pentru a-si visa ursitul.

4. Tot în ajun de Bobotează, o fată nemăritată pune un șirag de mărgel sub preșul de la ușă pentru a trece preotul peste el în momentul când intra în casă, iar apoi îl scotea pentru a nu mai trece peste el la ieșire. Îl pune apoi sub pernă și își visa ursitul. (Comșa Ileana, 72 ani – Comăna de Jos, 08.03.2001)

XIV. Jocul

Comănarii sunt oameni vrednici și harnici, iubesc munca, dar au îndrăgit întotdeauna cântecul și jocul. În zile de sărbătoare sau cu ocazia unor ceremonii deosebite, dansurile comănărene oferă priveliști de-o frumusețe rară. Jocurile tradiționale „dintre hotare”, desfășurate cu ocazia unor sărbători de primăvară, erau adevărate ceremonii folclorice care se impuneau prin frumusețea costumelor și a bărbăției jocului tradițional. Întâlnirile „dintre hotare” ale tineretului din satele: Comăna de Jos, Comăna de Sus, Veneția de Jos, Veneția de Sus, Cuciulata, contribuiau la menținerea și perfecționarea dansului și a portului local. (fig. 46 a-b)

Jocul satului a constiuit un mijloc de exteriorizare și selectare al tezaurului folcloric și etnografic al comunității. În zilele de sărbătoare se desfășura hora satului, la care participa întreaga colectivitate. Elementul principal al zilelor de sărbătoare era jocul.

În trecut, în ambele localități, jocul satului se desfășura primăvara, vara și toamna în Prund, pe iarbă verde, sub sălciile pletoase ale văii – în Comăna de Jos la Dogaru sau la Fătu de din sus, iar în Comăna de Sus la Iosifu Frinei sau pe Topchile, după Ilion. În timp de iarnă, jocul se organiza în mijlocul satului, iar în zilele noastre la căminul cultural.

Jocul era scos în mod obișnuit de feciorii cei mari care, chiuind și strigând în ritmul muzicii, se îndreptau spre locul stabilit. Până veneau fetele, feciorii jucau fecioreasca, sârba, jocuri bărbățești. Așezarea locului în „bătătură” era într-o formație bine stabilită: la mijloc lăutarii, ce stăteau în picioare sau, uneori, pe scaune mai înalte, feciorii formau un cerc în jurul lor, apoi un semicerc; într-o parte a jocului se așezau fetele – cele mai mari în față, cele mai mici în spate. Pe celelalte laturi, de jur împrejur, stăteau mamele fetelor, alte femei și în grupuri mai retrase, bărbații. Jucătorii erau priviți și apreciați de întreaga colectivitate, care participa în mod emoțional la această manifestație. Jocul îndeplinea și alte funcții în viața colectivității – se stabileau preferințele pentru înjghebarea noilor familii, se selecționau costumele, se perfecționau „ponturile” jocului.

Folclorul coregrafic din Comăna redă caracterul viguros, mândru și plin de fantezie și virtuozitate al țăranului ardelean, deși are o personalitate distinctă incubă și, desigur, unele afinități și asemănări cu dansurile satelor vecine cu care a venit în contact. (177)

1. Jocurile tradiționale

Fecioreasca

Este dansul bărbaților care încheie ciclul de jocuri la hora satului. Începutul jocului se face prin plimbatul feciorilor în cerc cu pași mărunți. În ultimul timp, dansul se începe și cu „zvârlita în față”, făcându-se două ture în cerc, revenindu-se la plimbatul pe loc, în care timp se strigă. Strigăturile se referă la frumusețea și bărbăția jocului, unele cuprind constatări generale asupra unor defecte sau calități ale fetelor, iar altele reflectă viața de astăzi a poporului. În desfășurarea dansului asistăm și la strigături care indică începutul unui „pont”.

De când mama m-a-mbăiat
Eu aicea n-am jucat,
Dar acuma am să joc
Ca să stea Soarele-n loc.
Să se uite Soarele
Cum joacă picioarele!
Foaie verde, foaie fragă,
Țara mea e țară dragă!

Mă uitai din deal în luncă
Să văd mândra unde lucră,
La amiastăzi unde se culcă
Să mă duc să-i fac o umbră
Să n-o arză soarele
Că-i albă ca laptele,
Da' nu-i albă de *măgan*,
Da'i albă de *suliman*,
Suliman din cea *potică*
Face mândra frumușică.

După terminarea unei strigături, unul dintre feciori indică începutul „pontului”: „pe loc, pe loc”. „Ponturile” se compun din sărituri în ritmul muzicii, cu bătăi de cizmă și în palme, care sunt executate cu multă siguranță și bărbăție într-un ritm vioi. Fără a intra în descrierea amănunțită a figurilor, enumerăm câteva: bătuta în față cu întoarcere, romanul, pe spate, etc. (fig.47) După fiecare figură repetată, se face plimbatul pe loc, când ritmul dansului este

mai lent, iar feciorii strigă. În partea a doua a dansului se intră cu „ardeleana”, joc specific locului, când se schimbă și melodia, devenind mai accelerată; pașii sunt mai repezi și șchiopătați, bătaii la intervale indicate de ritmul melodiei, sărituri mari însoțite de strigături. Ponturile sunt executate cu o iuțeală fulgerătoare și jocul se termină într-un entuziasm general. Urmează o scurtă pauză, când feciorii, în mod discret, cheamă fetele la învârtit.

Învârtita

După ce fiecare fecior și-a invitat fata (uneori se joacă cu două fete), jocul începe cu datul pe sub mână, un fel de compliment făcut fetei, apoi urmează purtatul; cu pași mărunți, alternând cu pași mari, fetele fac mișcări înainte și înapoi, iar feciorii, la intervale egale, le dau pe sub mână. După această parte liniștită a jocului urmează învârtita propriu-zisă când strigăturile sunt mai repezi, mai scurte, cuprinzând aluzii directe la adresa celor prezenți. (fig.48)

Strigăturile dialogate cuprind întreaga masă a dansatorilor, armonizând cu melodia jocului. Din când în când, jocul alternează cu pauze mai liniștite când se fac plimbări cu pași mărunți, în față sau în părți. La un moment dat, unul dintre dansatori anunță prin strigătură schimbarea jocului.

Pe sub mână de trei ori,
C-are ochii negrișori
Și-i cu sânul plin de flori.
Florile să i le luăm,
Copila s-o sărutăm.

Din nou, masa de dansatori devine mai aprigă în mișcări, strigăturile devin mai repezi, fetele cu mâna stângă în șold, într-o ținută mândră, se dau pe sub mână, iar flăcăii bat pe loc, în ritmul melodiei. Jocul se termină într-o ploaie de ropote, de strigături și chiuituri. Iată câteva strigături din această parte a jocului:

Dragu' mi-i cu cine joc
Că miroase-a busuioc,
Busuioc și lămâiță
Semănat de-a ei mânuță.

Mândra care joacă bine,
Strânge-o-n brațe lângă tine.
Mândra care joacă rău,

Pune-o punte la părau.

Fă-mă mamă, ce mi-i face,
Fă-mă puiul cucului
Pe cornele plugului,
Să mân boii badelui,
Că bădița-i tinerel,
N-ascultă boii de el.

Lepedeul

Este un dans de grup, în care un băiat dansează cu două, patru sau chiar șase fete. Jocul are două părți: în prima parte, se fac pași mărunți, înainte și înapoi, iar în a doua parte a dansului, feciorul dă pe sub mână fetele. În timpul dansului se strigă:

Lepedeul știu juca,
Pita n-o știu frământa,
C-am făcut aseară opt
Și niciuna nu s-a copt,
Și le-am pus pe toate-n rând,
Niciun câine nu-i flămând.

Brâul

Este un dans al femeilor; mai puțin îl joacă bărbații. Dansul este plin de virtuozitate și elemente arhaice împletite cu eleganță feminină. Se joacă în linie sau în cerc; fetele se țin de mâini. Ceea ce caracterizează jocul este ritmul vioi al figurilor executate pe contratimp și eleganța liniei corpului din timpul dansului. Dansul este însoțit de strigături, adesea exprimând vechimea acestuia:

Ăsta-i brăuleț de mână
Ce-l juca mama bătrână,
Ăsta-i brăuleț de sat
Ce-l juca tata baiat...

Resteul

Un alt dans cu o vechime foarte mare, născut pe aceste locuri, este Resteul. Se mai joacă doar la nunți de către oamenii în vârstă. Dansul se joacă numai de către bărbați, formând un lanț liniar, ținându-se cu brațele de umeri ca la sârbă. Se fac pași la dreapta și la stânga cu aruncarea piciorului în față, cu bățai. În a doua parte a melodiei, se fac pași pe loc cu schimbarea picioarelor, într-un ritm foarte vioi.

Alte jocuri

Multe jocuri și dansuri se regăsesc și în alte zone ale țării; dintre acestea amintim: poșovaica, hodoaga, cărașelul, sălcioara, oița, mușamaua, etc., dar și jocuri care au împrumutat anumite caracteristici locale. Toate dansurile amintite se joacă în perechi, făcându-se pași la dreapta și la stânga, cu bățai și piruete în cerc.

Dintre jocurile cu o vechime foarte mare, le amintim pe cele ale turcii, în Comăna fiind cunoscute următoarele: „a turcii” – cel mai frecvent joc de turcă, practicat și în ziua de astăzi. Se fac bățai la dreapta și la stânga cu bățul turcii, iar gura turcii bate ritmul melodiei. De remarcat este faptul că bățăile cu bățul se fac în contratimp cu ritmul melodiei. În tot timpul, turca face deplasări laterale, înainte, înapoi sau în cerc.

În Comăna de Sus se joacă același dans, numit tot „a turcii”, dar pe o altă melodie. Aici se mai joacă și „brâul turcii” – alt joc – se fac câte trei bățai cu bățul la dreapta și la stânga și apoi turca face un cerc.

Alt joc al turcii este „Baba” – se fac câte două bățai cu bățul în dreapta și stânga și apoi se continuă cu șapte bățai la dreapta și la stânga, timp în care turca descrie un cerc. Alt joc este „Capra” – se fac aceleași mișcări, dar turca se deplasează înainte și înapoi. La un moment dat, muzicantul cântă o doină, turca se oprește și începe să se tânguiască, simbolizând pierderea de turmă, apoi muzicantul revine la melodia inițială, iar turca reîncepe jocul cu multă veselie, simbolizând regăsirea turmei.

În încheierea acestui capitol vom aminti câțiva dintre rapsozii din cele două sate, care au creat și transmis generațiilor ce le-au urmat bogăția spirituală a poporului de pe aceste meleaguri. Astfel, amintim din Comăna de Jos pe: Ana Vlad, Fătu Elisabeta, Maria V. Stănescu și Ileana Gh. Gridan, cunoscătoare și creatoare de folclor, Nacu Gh. Gubernat, cunoascător al jocului și mai ales al cântecului tradițional, interpretat la diferite instrumente: fluier, caval, frunză, clarinet, taragot, etc., iar în Comăna de Sus amintim pe: Zosim Comșa, povestitor și interpret al cântecelor bătrânești, Eugenia V. Gubernat, Zenovia I.

Mija, Malița Gh. Frâncu, Aurica E. Neamțu, Gheorghe S. Frâncu, creatori de cântece și strigături de nuntă și joc.

De asemenea amintim și câțiva dintre lăutarii care au păstrat și transmis mai departe melodiile cântecelor și ale dansului tradițional: Gheorghe Bambea, Ghiță al lui Ghiuri, Gheorghe Gh. Bambea.

2. Jocurile distractive ale tineretului în aer liber și șezători

În zilele de sărbătoare, când nu era organizat jocul, tineretul din cele două sate, mai ales primăvara, se aduna în diferite locuri din jurul satului: Pe Prund, Pe Podul cel Mare, Pe Calea Cuciulății (Comăna de Jos); Pe Dealul Grecului, Sub Rozor (Comăna de Sus), unde se desfășurau în aer liber o serie de jocuri distractive, tradiționale.

Hingherul era un joc asemănător oinei. Prin înțelegere, se alegea conducătorul jocului – hingherul – care, de obicei, era un bun cunoscător al regulilor de desfășurare ale acestui joc. Acesta își alegea un ajutor care stătea în „foc”, adică în interiorul terenului stabilit de joc. Misiunea lui era aceea de a prinde mingea bătută de participanții la joc. Se fixa prin linii sau prin alte semne, terenul unde se desfășura jocul; circa 50-80 m lungime, 30-40 m lățime. Jucătorii se așezau unul după altul în flanc, în spatele liniei de bază și băteau pe rând, cu un băț, mingea aruncată în sus de hingher. Fiecare, după ce a bătut mingea, se așeza în spatele rândului de jucători și încerca să fugă prin „foc” până la linia din spate și apoi se întorcea la linia de bază. În acest timp, jucătorul din „foc”, cât și hingherul, căuta să lovească cu mingea pe jucătorii care alergau. Cei loviți trebuiau să intre și ei în foc. Desigur că pe măsură ce se înmulțeau jucătorii în interiorul terenului, pătrunderea până la linia din spate și înapoi devenea tot mai dificilă, fiindcă fiecare jucător din „foc” putea să lovească cu mingea care se purta pe sus din mână în mână. După ce erau loviți cu mingea toți jucătorii, se relua jocul.

În desfășurarea jocului, se mențineau câteva reguli: jocul se putea desfășura numai cu un număr mai mare de participanți – 10-20; jucătorii care băteau mingea nu aveau voie să depășească linia de bază, hingherul putea să-i lovească, iar cel lovit trecea în „foc”; dacă mingea lovită cu bățul era prinsă din aer de un jucător din „foc”, cel care a bătut-o trecea și el în „foc”. Jucătorii nu aveau voie să fugă decât în terenul marcat, iar dacă era lovit după linia din spatele terenului, lovitura nu era valabilă.

Pila în babă (joc de echipă). Se alcătuiau câte 2 echipe a 4-6 jucători. Se stabilea terenul de joc, un cerc al cărui diametru era în raport cu numărul de

jucători. Apoi se trăgea la sorți care echipă să stea în „babe” (gropi pe linia cercului) și care „în foc” (în interiorul cercului). Jucătorii așezați pe linia cercului, la 1-2 pași distanță între ei, își făceau câte o „babă” sau un cerc unde stăteau. Mingea se plimba pe sus, de la un jucător la altul, și la un moment dat era lovit un jucător din „foc”. Cel lovit trebuia să prindă mingea și să fugă după jucătorii din „babe”, lovindu-i la rândul său. Jucătorul lovit trebuia să iasă din joc. Se continua astfel jocul până rămânea un singur jucător. Echipa din care făcea parte acesta era declarată învingătoare și trecea în „babe”. Jucătorii de pe cerc nu aveau voie să lovească cu mingea decât din „babe”.

Futulung (joc de echipă – băieți, fete). Se alcătuiău două echipe a câte 2-4 jucători fiecare. Se fixa terenul de joacă limitat, de această dată între trei linii trasate în latul terenului, cu o distanță între ele de circa 4 metri. Se stabilea prin sorți echipa de jucători care stătea în foc și cea de pe linia de bază. Jocul se desfășura numai cu doi jucători, din fiecare echipă câte unul. Jucătorul din echipa din „foc” stătea pe linia de mijloc. Mingea era plimbată de cei doi jucători. La un moment potrivit, jucătorul din „foc” dădea mingea celui de pe linia de bază și striga: „Futulung!”, fugind spre linia din fund. Jucătorul din echipa din bază, după ce prindea mingea, căuta să-l lovească pe celălalt, dar fără a depăși linia de mijloc; dacă îl lovea până când acesta nu ajungea la linia din fund, se considera lovitură valabilă și jucătorul ieșea din joc; în cazul în care nu îl lovea, ieșea jucătorul celălalt. Jocul se continua până rămânea un singur jucător care determina echipa învingătoare.

Poarca (joc de băieți și fete). Se înscria pe pământ un cerc cu diametrul de 3-4 metri, în raport cu numărul jucătorilor. Jucătorii, având fiecare câte un băț, se așezau la distanță de 1-2 pași pe linia cercului, făcându-și fiecare câte o „babă” în care înfingeau bețele la un capăt. În mijlocul cercului se afla un jucător cu un băț, dar care nu avea „babă” și păzea poarca (o piatră mică și rotundă sau o minge). Jucătorii se întreceau să lovească poarca cu bățul, lăsând liberă „baba” lor. În acest timp, jucătorul ce păzea poarca încerca să bage bățul într-una din „babele” rămase libere; dacă reușea, cel rămas fără „babă” trecea în mijlocul cercului să păzească poarca și jocul continua. Poarca era un joc de atenție, de agerime și foarte distractiv.

Greșita (joc de fete și băieți). Jucătorii se așezau în perechi, un fecior și o fată, ținându-se de mâini în formație de flanc. Un fecior sau o fată stătea în fața rândului și striga: „Greșit!”, adică formația rândului era greșită și trebuia făcută alta. În acel moment, ultima pereche se desprindea și cei doi jucători fugeau în fața rândului, fiecare pe partea pe care a stat, și căutau să rămână împreună, să se prindă de mână. Jucătorul care a strigat „greșit” – dacă era fecior – încerca să

prindă fata, sau invers. Dacă nu reușea, trebuia să rămână mai departe la postul său. În unele cazuri, unul din parteneri se lăsa prins, fiindcă îi convenea noua pereche.

Tiganca (joc de băieți și fete). Se stabilea numărul jucătorilor (2-6) și terenul de joacă. Se trasa linia de bază și la circa 4-5 metri se așeza „țiganca”, un fel de capră cu trei picioare, confecționată dintr-o creangă de copac. Aceasta era păzită de un jucător (țigan). Rând pe rând, jucătorii loveau „țiganca” cu bățul de pe linia de bază. Jucătorul care lovea „țiganca” trebuia să fugă după băț înainte ca țiganul să așeze „țiganca” la locul fixat. Dacă nu reușea, trecea el să păzească țiganca. Fiecare jucător avea dreptul la trei lovituri; cel care nu reușea să lovească „țiganca” era exclus din joc. Jucătorul învingător era cel care, în trei ture de joc, nu devenea țigan.

Masa era un joc la care se cerea multă iscusință. Se stabilea numărul de jucători și terenul de joc. Se trasa o linie de bază și la trei metri în adâncime se așeza orizontal masa, un băț lung de aproximativ 1,4 metri. Fiecare jucător de pe linia de bază trebuia să lovească cu un alt băț masa, adică bățul să cadă și să alunece pe masă. Apoi masa era mutată la capătul bățului care a lovit-o, distanța mărindu-se progresiv. Jucătorul câștigător era acela care muta masa la distanța cea mai mare. Fiecare jucător avea dreptul la trei aruncări cu bățul, iar dacă nu reușea să lovească masa era exclus din joc; bățul care lovea masa trebuia lovit cu un cap în pământ, să se întoarcă peste cap și apoi să alunece peste masă; altfel lovitura nu era valabilă.

Ultimele trei jocuri se practica în general în pădure de băieți și fete care păzeau vitele.

Jocurile distractive din șezători

Dintre multiplele jocuri distractive care se desfășurau în șezători prezentăm doar câteva:

Poșta. Acest joc se desfășura numai în șezătorile de fete. Un fecior ieșea în tinda casei unde se ținea șezătoarea și ciocănea în ușă. Între acesta, feciorii și fetele din șezătoare se purta următorul dialog: „ - Cine-i?; - Poșta.; - Ce aduce?; - O scrisoare!; - A cui?”.

Feciorul din tinda casei spunea numele unei fete preferate. Aceasta era obligată să meargă în tindă să ia scrisoarea. Feciorul o săruta și rămânea fata care repeta același dialog, dar chemând un fecior. Remarcăm faptul că jocul se făcea numai cu consimțământul fetelor.

Sloiul. Feciorii făceau un cerc în mijlocul camerei, în fața fetelor, așezându-se unul lângă altul, cu fața spre interiorul cercului. Unul dintre ei

stătea în mijlocul cercului de feciori și, la un moment dat, striga: „Sloiul!”. Feciorii fugeau fiecare la câte o fată. Cel care nu reușea să fugă la una din fete trebuia să meargă la ușă și să primească tot soiul de pedepse pline de haz, executate în fața tuturor. Numărul feciorilor era întotdeauna mai mare cu unul decât numărul fetelor.

Semnificative erau unele jocuri tematice care imitau țesutul pânzei. Dintre ele amintim:

Războiul. La acest joc participau șase femei; patru se așezau față în față câte două, la distanță de un metru, reprezentând cele patru ițe, iar celelalte două se așezau la capătul cadrului, formând un patruleter prelungit, reprezentând suveica. Restul femeilor din șezătoare scandau un text legat de acțiunea de țesut: „Hai război, război, război! / Țese pânza-n lutunoi, / Să se schimbe ițele, / Să treacă suveicile.”

În momentul în care femeile spuneau: „să se schimbe ițele” – cele patru femei își schimbau locurile, iar când spuneau: „să treacă suveicile” – celelalte femei își schimbau și ele locurile, imitându-se mișcarea ițelor și a suveicii la țesut.

Tot din același gen de jocuri distractive făceau parte și **rășchitorul** și **viteul**, când două femei imitau datul firelor pe rășchitor și pe viteu

Cultura populară comănăreană, așa cum dovedește și lucrarea de față, dispune de o impresionantă frumusețe și vitalitate. Poporul, împreună cu ceea ce-l definește – limbă, port, datini și obiceiuri, artă, etc. – a rezistat de-a lungul timpului pe aceste meleaguri mult râvnite de toți, doar datorită satului care a păstrat tezaurul făurit de înaintași, l-a perpetuat și îmbogățit mereu. Fără a avea pretenția de a fi epuizat toate subiectele referitoare la cele două sate, sperăm să fi reușit să adunăm și să ordonăm o mare parte din informația la care am avut acces, multe elemente uitate sau aproape pierdute și, de asemenea, sperăm ca munca noastră să ajute la o mai bună cunoaștere a trecutului, a valorilor materiale și spirituale, care să ne păstreze vie în conștiință ideea de neam și de țară. Așa să ne ajute Dumnezeu!

Glosar

Alaș - un fel de pod mic (improvizat), construit sub acoperișul șurilor, șoproanelor, etc.

Androc - fustă lungă, femeiască, din postav

Aglincel - brândușă de primăvară, plantă din familia iridacee, cu floarea în formă de pâlnie de culoare galben de șofran

Băcan - colorant (roșu) obținut dintr-un arbust exotic care are culoarea roșie

Băgătură - bucată de pânză, adăugată la anumite părți ale pieselor de costum pentru a le lărgi, în special la ii și cămăși

Borceag - orz amestecat cu mazărice

Borz - volănaș în jurul gâtului, sub obinzeală, la iile de fete și neveste, confecționat din panglici colorate, sau din alt material de culoare roșie sau albastră

Braniște - pădure sau parte de pădure alcătuită din arbori trecuți de 25 de ani, în care este interzisă tăierea

Brățară - florile ce se fac pe iile femeilor direct pe crețurile manșetei

Bulboare - plantă din familia ramunculacee; are floarea formată dintr-o îngrămădire de petale în formă de ochi, de culoare galben-auriu; crește pe coaste mai umede (*Trollius europaeus*)

Bulzi - deal de calcar situat pe Valea Comanei, numit după forma sa asemănătoare cu bulzul, aliment făcut din mămăligă și brânză, având formă rotundă

Buște - încrețituri în cute mici care strâng pânza, unde se agață mânecile din umăr la ii și cămăși

Căciulă cu veacă - căciulă cu marginea de jos răsfrântă

Căhală - o placă de lut arsă și frumos înflorată, de culoare verde, vineție etc. folosită la construcția cuptoarelor (sobelor) de încălzit camerele unei case

Căiță - vechi acoperământ al capului, ce se purta de femeile măritate, confecționat din catifea sau atlas negru, cu flori roșii; în părți are două urechi încrețite din panglici de șiret, iar în spate are un colț ascuțit, numit concii în care se strânge părul

Cărămizi - loc situat pe hotarul Comanei de jos, înspre Veneția de jos, unde se făcea cărămidă; aici s-au găsit urme de așezări străvechi

Cătăligi - două prăjini, prevăzute cu câte un suport pe care se pun picioarele și se umblă la înălțimi în locurile noroioase

Cetățeaua - vârf de deal, situat pe valea Comanei (Dabij), unde a existat o mică cetate de refugiu, construită în secolele XI-XII

Cheotoare - locul unde se împreunează bârnele la colțurile caselor, grajdurilor de lemn

Chizaș - cel care garantează pentru altul în orice împrejurare

Cioică - cioară de semănături, face parte din familia corvidee, de culoare neagră, violet-metalică, mai mică decât cioara obișnuită, umblă în cârduri mari, făcând mare gălăgie și pagube semănăturilor

Cin - luntre mică, îngustă și lungă, folosită pentru pescuit și la transportul persoanelor pe ape mai mari, construită dintr-un trunchi de arbore

Cingătoare - brâu mai îngust, confecționat dintr-un material mai tare, având impri-mante culorile steagului național

Ciungi - câmp situat sub dealul Pleașă, denumit după forma sa

Ciupag - partea de la brâu în sus, la ie

Cârlă - măsură veche de capacitate= 4 ferdele

Cârpă de păr - basma cu pui roșii sau verzi pe fond negru sau maro, confecționată din lână fină

Claie - două jumătăți a câte 13 snopi (claia mică) și claia mare, două jumătăți a câte 17 snopi

Clupsă - instrument din lemn sau fier, folosit la prinderea unor animale

Cobghile - Capra de lemn se servește la transportul plugului

Cocoșel - plantă din familia iridacee, florile au culoarea liliachie-violacee, crește printre arbori în pădurile de fag

Colon - muncitor agricol care muncea pământul în arendă, plătind dijmă și prestând corvezi

Composesorat - asociație obștească în scopul administrării unor bunuri comune; păduri, izlazuri

Corneții mari și mici - culmi situate pe versantul drept al Văii Comănei, cu izlazuri, fânețe, denumite după forma lor

Costitură - ovăz tăiat înainte de coacerea spicului

Cot - unitate veche de măsură= 0,62-0,64 m

Cotârlău - un fel de pat, cu picioarele înalte, închis cu lepedeauă de lână, pe care în trecut se puneau perne, cuverturi, fețe de mese, etc. -un fel de expoziție a casei; era folosit și pentru dormit

Caiete - pește mărunt de apă dulce

Crep - adâncitură într-un trunchi de stejar sau fag, folosită pentru adăpostul vitelor

Crintă - vas de lemn, în formă de albie, având un canal de scurgere, folosit la ciobani la scoaterea zărului din caș

Croncani - corbi

Culmea Secării - culmea situată pe Valea Purcarului, unde în trecutul îndepărtat se cultiva secară

Cuptor cruțat - adâncitură făcută în peretele de pământ, apoi lipită și arsă

Cușbă - lanț prevăzut cu un cârlig, unde se agăța ceaunul de făcut mămăligă și căldarea de fiert rufe

Dalghi - expresie poetică pentru alb

Dealul Dobrei - deal situat la ieșirea din satul Comăna de Jos spre Veneția de Jos; aici a existat o fântână cu cumpănă- era loc de popas pentru negustori

Dealul Slatinei - deal situat pe calea Cuciulății, unde a existat o fântână cu apă sărată (slatină), construită de Cosman minerul

Dinar - monedă care a circulat în Imperiul Austro-Ungar

Dosul lui Roman - culme cu poiene, situată pe versantul drept al Văii Comănei, stăpânită pe vremuri de familia Roman din Comăna de Sus

Drugă - unealtă arhaică de tors, confecționată din lemn, în forma unui fus, cu dimensiuni mai mari și cu o roată la un capăt; se mai folosește și azi pentru răsucirea mai multor fire

După Șuri - câmp situat la ieșirea din satul Comuna de jos, unde în trecut au existat șuri și grajduri pentru animale

Fața Șteighii - culme situată pe valea Comănei, denumită după planta “șteighie”, ce crește în acest loc (un fel de salată)

Fiționi - pieptănătură specială a nevestelor și a femeilor bătrâne, când purtau căiță și pomeselnic; din părul din față și părți se fac șuvițe răsucite în formă de lănișor, ce se trec în dreptul urechilor pe la spate și se împletesc cu restul părului într-un coc adunat în căiță

Floarea Paștilor - (Anemone neruorosa), are florile albe, crește primăvara prin pădurile de fag

Florini - monedă care a circulat în Imperiul Austro-Ungar

Fodor - împletitură de pânză, dantelă sau cusătură de arnici, aplicată în partea de jos a mânecii la iile femeilor

Frijură - piesă veche de port, confecționată din pănură închisă sau albă, croită fără guler, buzunare și nasturi; același croi la bărbați ca și la femei

Frită - amestec de nisip cu sodă pentru fabricarea sticlei

Fundă - fâșie de pânză, de cânepă sau bumbac, lucrată în război, la capete cu alesături și vărguțe cu arnici; se pun ca ornament deasupra tablourilor

Galerie - coridor lung și uneori baltic în afara casei (un fel de balcon), în fața camerelor, servind ca loc de trecere și intrare în camere

Galiscă - vopsea neagră, obținută pe cale vegetală din coajă de arine tânăr

Găinușă de Alun - pasăre din familia tetraonidee, trăiește în păduri cu arbori mici, aluni, mesteceni, etc; ambele sexe posedă un moț pe cap și o bandă neagră pe coada cenușie

Găvan - vas adânc, făcut din lemn, folosit pentru spalatul vaselor

Ghezuini - câmp situat în partea de sus a satului Comăna de Jos, unde se găseau odinioară mulți viezuri

Gârbova - vârf de deal, situat în partea de sud a Văii Comănei, având o altitudine de 993 m, numit după forma lui

Grâșori - diminutiv la Gruî - câmp situat pe un deal mai mic la ieșirea din Comăna de Jos spre Cuciulata

Grâul Brândușei - câmp situat sub Pleașa mică, pe hotarul Comănei de Sus, numit după fiica unei prințese care a avut un mic castel pe aceste locuri

Grâul (gruiul) Văcarului - câmp situat pe un loc mai ridicat în hotarul Comănei de Jos, pe calea Cuciulății, aparținând întrecut familiei Văcaru. Aici s-au făcut săpături arheologice, descoperindu-se urme de așezări străvechi

Gorgan - izlaz situat sub Pleașă pe un deal rotund, în hotarul Comănei de Jos; deal cu aceeași formă, situat în pădurea Comănei de Sus, în Piscul Ferului

Gropchile - câmp situat în partea de est a statului Comăna de Jos, mai jos decât restul câmpurilor (groapă)

Heihelă - unealtă cu dinți metalici mai deși și subțiri, folosită la trasul fuiorului

Heleşteu - câmp situat în hotarul Comănei de Jos, pe calea Cuciulății, unde în trecut au fost lacuri. Aici s-au descoperit urme de așezări străvechi

Heroaga - câmp situat la Olt, cu multe mlaștini

Hiarbă - măsură folosită la urzitul pânzei= trei fibre

Hârtop - câmp situat în partea de nord a statului Comăna de Sus, cu terase și gropi

Hoancleșe - un fel de prăjitură, făcută cu cremă deasupra din ou, smântână, zahăr

Hrișcă - plantă erbacee, cu flori roz sau albe și cu semințe mici, lunguiețe, negricioase. Semințele se foloseau în trecut în alimentația oamenilor și a animalelor

Huhurez - pasăre răpitoare de noapte, singuratică, din familia bufnițelor; scoate strigăte puternice -un fel de chiuituri, de unde îi vine și numele; trăiește în păduri

Ierarul - statul maghiar

Iescăle - construcție în formă de jgheab, în grajduri unde se pune hranei animalelor

Iniș - câmp situat pe calea Cuciulății, cultivat în trecut cu în

Îmblăciu - unealtă agricolă rudimentară, constând dintr-un băț, articulat cu o prăjină lungă; se bătea în trecut recolta de păioase și legumele de păstăi pentru separarea semințelor din teacă sau coajă

Îmblăți - a treiera

Încălecata - loc legendar pe Valea Comănei, unde în trecut, hanul unei hoarde tătărești a fost ucis; tătarii au descălecat de pe cai, au luat comandantul mort și au "încălecat"

Între Arini - câmp situat în hotarul dinspre Veneția de Jos, unde în trecut era pădure de arini

Jeler - om fără pământ, muncea cu ziua

Jip - snop de paie din secară sau grâu; în trecut se acopereau casele și șurile

Jireadă - cantitate mare de paie, fân, etc, așezată în formă conică sau piramidală pentru conservare

Jitar - paznic de câmp

Jude - primar

Lada - cutie mare de scânduri, împodobită cu flori roșii sau albastre pe fond negru sau maro, în care se țineau hainele de "sărbătoare" și trusoul fetelor; se dădea de zestre acestora când se măritau

Laiță - un fel de ladă mai îngustă și mai lungă, cu două despărțituri, având același câmp floral ca și lada; se folosea pentru păstrarea rufăriei și a hainelor

Lazuri - câmp ce se întinde în hotarul "de la deal", în partea de sud-est a statului Comăna de Jos, obținut prin "lăzuirea" arboretului

Lazul lui Tămaș - câmp situat în partea de sud a hotarului satului Comăna de Sus, obținut prin defrișarea unei păduri de stejar. În trecut a fost proprietatea boierului Tămaș

Lepedeu de lână - un fel de pătură, țesută în război din fire groase de lână, înflorată cu pui roșii și negri, bătută la piuă

Limbi rele - popoare migratoare, în special tătarii

Lingoare - febră tifoidă

Lobeniță - plantă cu tulpina întinsă pe pământ, cu fructe mari, sferice sau ovale, folosite pentru hrana animalelor

Margini - câmp situat în partea de sud a hotarului Comănei de Sus, pe un loc mai ridicat, fiind cândva țărmuri ale Văii Comănei

Măgan - de obicei

Măghiran - plantă erbacee, cu flori roșiatice sau albe

Măgura Neagră - culme situată la obârșia Văii Comănei, veșnic înnegurată

Măgurice - diminutiv de la măgură, vârf de deal ce despică Valea Comănei în două curmături: Valea Debijului și Valea Cerbului

Măzărice - nume dat mai multor plante erbacee din familia leguminoaselor, folosite ca furaje pentru vite

Mălură - boală a grâului și a altor păioase cauzată de o ciupercă (*Tilletia tritici*), care umple boabele cu pulbere neagră, formată din sporii ei

Mei - plantă erbacee din familia gramineelor, cu o înflorescență ramificată cu flori albe-gălbui, cultivată în trecut pentru hrana oamenilor

Mestecăniș - câmp situat pe Calea Comănei, obținut prin defrișarea unei păduri de mestecăn și a altor arbori

Mihalt - pește din ordinul godiformes, trăiește mai mult în apele nordice, are capul mare și turtit, corpul acoperit cu solzi mărunți de culoare galbenă-verzuie

Mohoricioare - plantă erbacee din familia gramineelor, cu frunze liniare; unele specii se cultivă ca plante furajere

Molană - pește din familie cobiltide, are corpul cilindric, peste care se așterne un strat de mucus; trăiește în apele de coline și munte

Moldă - vas de lemn în care se frământa pâinea

Morișcă - un fel de râșniță, acționată cu mâna pentru zdrobirea cerealelor în făină; în Comăna de Sus existau două instalații: la Vicoaia și Vică Socea

Nap - plantă a cărei rădăcini cărnoase au formă conică de culoare albă, roșie, folosită la hrana animalelor

Natră - măsură folosită la țesutul pânzei; distanța dintre ițe și sulul războiului

Nătăloagă - împiedică

Nemestii - totalitatea clădirilor dintr-o gospodărie țărănească

Nodular - o bucată de pânză cu fire, ce se folosește când se începe pânza de țesut

Obinzeală - o bentiță îngustă, împodobită artistic, cusută de obicei în loc de guler la ii sau cămăși, uneori și peste încrețiturile de la partea de jos a mânecii, separând fodorul de mânecă

Ostrov - câmp situat pe hotarul de la Olt, unde în trecut erau bălți și stufărișuri

Padina Popească - culme cu pădure de stejari și poiene, situată pe versantul drept al Văii Comănei; în trecut proprietatea bisericii din Comăna de Sus; se găsesc urme de agricultură (“pe arătură”)

Padina Mare - culme cu pădure de stejar și poiene, situată pe versantul drept al Văii Cerbului

Parsechi - firidă în casele țărănești, un fel de dulăpior în zid, de obicei construit între geamurile din camera “de dinainte”, în care se țineau banii, băutura și alte obiecte de preț

Pasărea plugului - ciocârlie

Pavă - petic pătrat ce se pune sub mânecă, între foaia din față și cea din spate a ieii și a cămășii

Păișuri - câmp situat în hotarul “de la deal” al Comănei de Jos, unde cresc diferite ierburi (paie)

Pănură - postav din țesătură de lână, bătut la piuă

Păpușă - măsură folosită la urzitul pânzei, constând din 60 fire (câneapă, in, bumbac)

Pece - mușchi de porc

Piciora - culme situată în partea de sud-est a statului Comăna de Sus, denumită după forma sa

Pietriș - deal pietros situat pe versantul drept al Văii Comănei

Pirostrie - ustensilă de gospodărie, făcută dintr-un cerc sau triunghi de fier, sprijinit pe trei picioare pe care se puneau oalele

Piscul fierului - pădure și izlaz situat pe Muchia Cuciulății, unde se găsește minereu de fier- cantități reduse

Piscul Morii - culme cu un mic podiș, situat pe Valea Comănei, denumit după existența unei mori de la poalele acestei culmi

Pârâul Călugărului - pârâu situat pe Valea Dabijului, denumit după existența unui mic schit

Pârâul Cuiburilor - pârâu situat pe Valea Dabijului, denumit după numărul mare de cuiburi de păsări

Pârâul Gurghiului - pârâu situat pe Valea Purcarului, de unde izvorăște

Pleșiță - câmp și deal mai mic, situat la poalele Pleșei (diminutiv)

Ploatan - sobă din pereți de cărămidă și deasupra cu plită de fontă

Plopșori - câmp arabil situat în Lunca Oltului, unde era pădure de plop

Poiana Mănăstirii - poiană situată sub culmea dealului Pleașa, în hotarul Comănei de Jos, unde în trecut a existat o mănăstire; poiană situată în pădurea Comănei de Sus, unde, de asemenea, a existat o mănăstire

Pomeselenic - piesă de port tradițională, confecționată din pânză de casă, având forma de ștergar alb, de circa 2 m lungime și 0,30 m lățime. La capete are alesături cu “ciurele” și vârguțe înguste cu mătase albă sau neagră. În trecut, pentru alesături, se foloseau firele de in și cânepă pe care le colorau femeile prin influența luminii și a apei

Pont - figură din jocul “Fecioreasca”, compusă din mișcări repezi, sărituri și bătaii ritmice

Poronici - plante din familia orhidee, cu tulpina dreaptă, cu frunze mari și flori de culoare roșu-violet; crește pe pajiști

Potică - farmacie

Predel - prăjină subțire de fag, carpen, folosită la legarea carelor cu lemne

Prici - un fel de pat, făcut din împletituri din nuiele; în loc de saltea se pune fân pe care se dormea

Pumnișori - manșete înguste la cămășile țărănești pe care se cos puii

Punt (font) - măsură veche de greutate= 0,5 kg

Răchițele - câmp situat sub Dealul Pleașa, unde exista răchită

Rășchitor - unealtă pe care se deapănă tortul de pe fus sau de pe ghem pentru a-i face legătură (scul)

Rețe - încrețitură de panglică neagră sau șiret, ce alcătuiesc cele două urechi ale căței

Râbghiță - pește mărunț, are capul mic, corpul subțire cu câte un spin ascuns pe laturile feței, folosit în atacul pradei; are mișcări repezi, trăiește în apele de munte

Râmni - a dori ceva cu toată inima, a aspira la ceva

Roc - un fel de palton scurt din pănură, cu guler și buzunare aplicate, purtat mai mult de bărbați în timpul iernii

Roghină - câmp mlăștinos, situat la ieșirea din Comăna de jos spre Comăna de Sus

Ruginoasa -câmp situat sub Fântâna Beacului și Hârtop, cu bălți și apă ruginie

Ruguleți - diminutiv al lui rug - culme situată pe versantul drept al Văii Comănei, unde existau rugi de zmeură, mure, măceșe

Sac - câmp situat în partea de sud a Luncii Oltului, ocolit pe trei părți de Olt, având forma unui sac

Sarică - haină lungă cu țesătură groasă din lână albă, cu părul scos în afară

Saschiz - numele a două plante erbacee, cu tulpina întinsă pe pământ, cu frunze groase și lucioase: una cu flori albastre, cealaltă cu flori roșii sau albe

Sărătură - câmp situat în partea de nord a Luncii Oltului, unde exista o fântână cu apă sărată

Scrob - loc în apă mai adâncă, pe sub rădăcini de arbori sau pe sub pietre mai mari, unde se ascund peștii

Sin - un ton cromatic, obținut prin amestec de lână albă și neagră

Silex - rocă silicioasă, foarte dură, folosită în trecut la confecționarea unor obiecte rezistente

Sângeriș - culme pe Valea Comănei, la poalele căreia tradiția relatează că aici s-au dat lupte sângeroase între localnici și tătari

Spetează - scândură lungă de circa 0,80 m și lată de 0,40 m, folosită la ridicarea firelor de urzeală, când se țese cu alesături

Spoieli - câmp în hotarul Comănei de Jos, cu multe mlaștini - câmp spălat de apă

Stan - pieptul și spatele cămășii; croi la cămășile țărănești

Stavă - herghelie; în text, cireadă de boi tineri

Străjac - saltea

Strămătură - lână fină toarsă la fabrică și vopsită în diferite culori; se folosește la țesut și brodat

Surdila - culme situată pe Valea Purcarului, unde s-au găsit monede de origine romană

Șarampău - par lung și gros, de obicei din stejar, folosit la construirea picioarelor de pod și la îndiguiri

Șerpărie - câmp situat în hotarul “de la deal” al Comănei de Jos, cu mulți șerpi

Șic - praf de bronz alb sau galben, folosit la împodobirea vâstrelor la feciori

Șorț gridănesc - piesă de port tradițională, țesută în război, cu flori de arnici negru și roșu

Șorț de muselin - piesă de port de culoare deschisă cu flori mici, confecționat dintr-un material asemănător atlasului

Șotcă - prăjină încovoiată la un capăt, cu care se scotea jarul din cuptoarele de var

Știpuială - cusătură în linii, care seamănă cu un lăntișor, imitând cusătura mașinii de cusut

Tău - apă stătătoare, puțin adâncă; baltă

Tăciune - mălură

Terfar(i) - invitații miresei la nunți

Terfe - averea miresei în haine și mobilă

Tigaie - poiană situată pe Valea Cerbului, având forma unei tigăi

Tilică - plantă erbacee cu flori trandafirii, dispuse în ciorchine

Tocălie - buzdugan, măcălău, unealtă de tors, arhaică, confecționată dintr-o bucată de lemn, lungă de circa 30 cm, având fixat în partea de jos un cârlig tot din lemn. Tehnica de tors cu tocălia, era simplă și necesita munca a doi oameni; unul ținea materia primă (câneapă, in, lână), iar celălalt trăgea firul, îl sucea și-l dădea pe tocălie

Tron - un fel de ladă, construită din scânduri groase de stejar, fag, ornamentată cu creștături și decorațiuni geometrice

Tuci - fontă

Țară - în text – București

Țarină - bucată de pământ arabil, de obicei împrejmuit cu gard

Țarmuri - camp situate pe marginea pârâului Sărata

Țilindru - vânturătoare folosită în trecut pentru selectarea semințelor

Țipar - pește de apă dulce, stătătoare, cu corpul alungit ca de șarpe

Țop - un fel de șnur, de culoare roșie sau albastră; se legau cu el mărgelele sau căițele fetelor și ale femeilor; se împodobeau pălăriile și căciulile feciorilor și ale copiilor

Ținc - câine mic, folosit de tătari pentru urmărirea oamenilor

Unghiuri - câmp situate în partea de apus a satului Comăna de Sus, denumit după forma sa

Unghiul Grofului - câmp situat pe hotarul de la Olt, stăpânit înainte de primul război mondial de groful de la Crihalma

Urbariu - registru oficial în care erau trecute proprietățile funciare și oamenii; recensământ; carte funciară

Urluială - porumb, orz, ovăz, măcinat mare, întrebuințat pentru hrana animalelor

Ursoaică - coș de nuiele lipit cu lut, construit deasupra focului, care colecta fumul

Uscățele - un fel de prăjitură tradițională, făcută din făină, ouă și lapte, care se cocea în untură

Veacă - un fel de inel mai lat ce se potrivea pe gaura ciubărului, confecționat din nuiele de răchită

Vâlceaua Dimii - vâlcea situată în hotarul Comănei de Jos, denumită după numele primului proprietar

Vâlceaua Grozii - vâlcea situată în hotarul Comănei de Jos, considerată linie de hotar între Veneția și Comăna, denumită după numele primului proprietar

Vâlceaua Bontii - vâlcea situată în hotarul Comănei de Sus, denumită după numele primului proprietar

Vâltoare - vârtej de apă folosit pentru îndesirea firelor din postavurile de lână; loc cu apă adâncă

Zeiche - suman de pănură neagră, seină sau albă, având un croi evazat, cu clini în talie

Zglăvoacă - pește mărunț, cu capul mare și turtit, ca de broască, cu corpul conic, fără solzi, de culoare cenușie, răspândit în apele de deal și de munte

Lista informatorilor

Nume si prenume	Localitatea	Data informarii	Vârsta
Buşilă Cosman	Comăna de Sus	1968	54
Buşilă Nicolae	Comăna de Sus	1970	70
Chelemen Constantin	Comăna de Sus	1985	61
Cioflec Ion	Comăna de Jos	1972	53
Coanta V. Ileana	Comăna de Jos	1961	30
Coanta I. Rozalia	Comăna de Jos	1954	18
Comşa Z. Ana	Comăna de Sus	1934	52
Comşa Constantin	Comăna de Sus	1980	82
Comşa Z. Gheorghe	Comăna de Sus	1970	60
Comşa C. Ileana	Comăna de Jos	1970/2001	41/72
Comşa Zosim	Comăna de Sus	1960	83
Fătu Elisabeta	Comăna de Jos	1960	36
Fătu Ion	Comăna de Jos	1955	25
Frîncu Achim	Comăna de Sus	1959	85
Frîncu C. Ion	Comăna de Sus	1980	46
Frîncu T. Gheorghe	Comăna de Sus	1985	50
Frîncu S. Gheorghe	Comăna de Sus	1970	39
Frîncu Gh. Maliţa	Comăna de Sus	1960	24
Frîncu R. Ion	Comăna de Sus	1980	60
Frîncu A. Ion	Comăna de Sus	1980	57
Frîncu I. Lenuţa	Comăna de Sus	1956	24
Frîncu Cornelia	Comăna de Jos	1954	18
Furţea V. Margareta	Comăna de Jos	1980	44

Furțea Virgil	Comăna de Jos	1981	55
Frîncu S. Virgil	Comăna de Sus	1985	67
Gridan Gh. Ileana	Comăna de Jos	1958	35
Gridan Olimpia	Comăna de Jos	1949	20
Gridan Teofil	Comăna de Jos	1960	61
Gubernat Z. Alexandrina	Comăna de Sus	1980	77
Gubernat R. Constantin	Comăna de Sus	1981	41
Gubernat V. Eugenia	Comăna de Sus	1980	49
Gubernat C. Lenuța	Comăna de Sus	1969	23
Gubernat Maria	Comăna de Sus	2002	69
Gubernat Gh. Nacu	Comăna de Jos	1956	24
Gubernat A. Stela	Comăna de Jos	1964	36
Gubernat Zahiu	Comăna de Sus	1980	81
Halmaghi Ion	Comăna de Jos	1956	24
Halmaghi Sebastian	Comăna de Jos	1980	72
Iovu Victor	Comăna de Jos	1980	72
Itu Gh. Cornelia	Comăna de Jos	1953	18
Itu A. Rafira	Comăna de Jos	1982	45
Martescu Ilie	Comăna de Jos	1940	33
Martescu Maria	Comăna de Jos	1984	70
Mija I. Zenovia	Comăna de Sus	1980/2002	50/72
Mija Ioan	Comăna de Sus	1999	46
Mija Iacov	Comăna de Sus	2002	84
Monea Cocîș Ion	Comăna de Jos	1981	69
Motoc Emilian	Comăna de Sus	1979	52
Neamțu E. Aurica	Comăna de Sus	1960	24

Neamțu R. Emil	Comăna de Sus	1980	45
Oțetea Ion	Comăna de Jos	1980	41
Popa T. Ana	Comăna de Jos	1956	54
Popa A. Ileana	Comăna de Jos	1982	90
Popa Gh. Roșu	Comăna de Jos	1984	85
Popa Ion	Comăna de Jos	1980	66
Popa Iuliu	Comăna de Jos	1981	55
Popa D. Maria	Comăna de Jos	1956	65
Popa V. Virgil	Comăna de Jos	1985	45
Popescu Gheorghe	Comăna de Jos	1964	22
Popovici Iosif	Comăna de Jos	1956	35
Ramba Ileana	Comăna de Jos	1985	73
Ramba Nicolae	Comăna de Jos	1985	77
Socea I. Gheorghe	Comăna de Sus	1984	82
Socea Margareta	Comăna de Sus	1954	18
Stănescu V. Maria	Comăna de Jos	1958	36
Șerb Gheorghe	Comăna de Jos	1980	52
Urdea Gheorghe	Comăna de Jos	1962	20
Vlad Ana	Comăna de Jos	1980	74
Toader Maria	Comăna de Sus	2001	67

Bibliografie

1. D. Prodan, Liviu Ursuțiu, Maria Ursuțiu – „Urbăriile Țării Făgărașului”, vol.1 (1601 - 1650), București 1970, pp.60- 61
2. I. Iordan – „Toponimia Românească”, București 1963, pp.22-26 și passim; C.C.Giurăscu – „Istoria pădurii românești”, București 1976, pp. 32-36
3. Mihai Albotă, Simona Fesci – „Munții Perșani”, București 1980, p.9
4. Ibidem 2
- 4a. Monografia geografică a R.P. Române, I. București 1960, p.324
5. Ștefan Pașcă – „Nume de persoane și nume de animale din Țara Oltului”, București 1936, pp. 61-63
6. Ibidem 4, pp.157-352
7. D. Prodan, L. Ursuțiu, M. Ursuțiu – op. cit., pp.269-271, 273-274
8. Ștefan Meteș – „Situația economică a românilor din Țara Făgărașului”, Cluj 1935, pp.III-IV
9. Ibidem 6, pp.366-367
10. Direcția Județeană de Statistică Brașov – „Indicatorul statistic al satelor și unităților administrative din România”, 29 decembrie 1930
11. Oficiul de statistică al județului Brașov
12. Ibidem 10
13. Nicolae Iorga – „Informații pentru membri Ligii”, anul II, nr.9, din 11 iunie 1915
14. Ștefan Pascu – „Istoria României”, compendiu, ed.III, e. Didactică și Pedagogică București 1974, pp.13-15
15. Mircea Mușat, Ion Ardeleanu – „De la Statul Geto-Dac la Statul Național Unitar Român”, ed. Științifică și Enciclopedică, București 1983, p.13
16. Ștefan Pascu – „Ce este Transilvania? Civilizația transilvană în cadrul civilizației românești”, ed. Dacia, Cluj-Napoca 1983, pp. 16-17
17. ibidem 14, p.14; ibidem 15, p.17
18. ibidem 14
19. Hadrian Daicoviciu – „Dacii”, ed. Științifică, București 1965, pp.75-127
20. I. Glodariu, Fl. Costea, I. Ciupea – „Comăna de Jos – Așezările de epocă dacică și prefeudală”, Cluj-Napoca 1980, pp.20-58
21. ibidem 20, pp.32-58
22. Roșca Marton – „Repertoriul antichităților din Transilvania”, vol.I, p.88, nr. 51
23. ibidem 20, pp.23-68
24. Gh. Bichir – „Așezări dacice în Țara Oltului”, în „Studii și comunicări”, 14,

- Sibiu 1969, pp. 123-152
25. „Materiale și cercetări arheologice”, vol. VII, 1961, pp.355-357; vol. VIII, pp. 283-290; deși se indică o singură monedă, în realitate au fost 17 monede: 16 dintr-un aliaj de argint și una mai mare în diametru din aramă sau bronz cfr. spuselor locuitorului Frâncu Sofron Virgil din Comăna de Sus, care a participat la descoperirea micului tezaur.
 26. ibidem 15, p. 53; ibidem 20, pp. 69-97
 27. ibidem 15, pp. 61-62
 28. K. Horedt – „Contribuții la istoria Transilvaniei”, sec. IV-XIII, București 1958, p. 31
 29. ibidem 15, p. 69
 30. Augustin Bunea – „Stăpânii Țării Oltului”, București 1910, p. 5
 31. Ion Pușcariu -, „Fragmente istorice despre boierii din Țara Făgărașului”, vol III, Sibiu 1904, p. 6
 32. Nicolae Drăgan – „Românii din veacul IX-XIV, pe baza toponimiei și a onomasticeii”, pp. 529-530; ibidem 14, p. 98
 33. ibidem 30, p. 33; Hurmuzaki, Doc. II, pp. 155-190
 34. Valentina Popa – „Rezistența autohtonă din Țara Făgărașului față de ofensiva regalității maghiare în sec. XIII-XIV”, Cumidava nr. VIII, Brașov 1974-1975
 35. ibidem 14, pp. 91-105, 116-119
 36. Paul Lazăr Tonciulescu – „Cronica notarului Anonimus – Faptele ungurilor”, Ed. Miracol, București 1996, pp. 34-61, 89-99
 37. ibidem 15, pp. 86-87
 38. Academia Republicii Populare Române – „Istoria României – vol. II”, sub redacția lui A. Oțetea, M. Berza, B.T. Câmpina, Șt. Pascu, Șt. Ștefănescu, Ed. Academiei Române, București 1962, pp. 117-127
 39. ibidem 31, pp. 23-27
 40. ibidem 37, pp. 399-416, 595-610
 41. ibidem 31, pp.23-27; ibidem 37, pp. 362-385, 490-550
 42. *** - „Istoria României”, București 1969, pp.179-181; ibidem 31, pp. 19-23, 35-39; Radu Popa – „Țara Făgărașului”, în revista „Magastăzin Istoric”, anul XX nr. 2/227/februarie 1986, p.23, București 1986; ibidem 30, pp. 36-39
 43. Alexandru Bărbat – „Dezvoltarea și structura economică a Țării Oltului”, Cluj-Napoca 1938, p.20; ibidem 30, p.5
 44. ibidem 1, pp. 68-69
 45. ibidem 8, p. XLIII
 46. ibidem 1, p. 2

47. Gheorghe Maior – „Politica agrară la români”, București 1906, p. 115
48. D. Prodan – „Urbăriile Țării Făgărașului”, vol. II (1651 – 1680), București 1976, pp. 25-31
49. ibidem 1, pp. 66-68; ibidem 8, p. XXX
50. Valer Literat, Moise Ionașcu – „Orașul și Țara Făgărașului – Cetatea Făgărașului”, Făgăraș 1943, p. 12; ibidem 8, p. XXX
51. ibidem 8, p. XXXI
52. ibidem 38, pp. 978-1004
53. ibidem 15, pp. 183-184
54. ibidem 15, pp. 210-211
55. I. Lupaș – „Împăratul Iosif și răscoalele românilor din Transilvania” (Analele Academiei Române – Memoriile secției istorice)
56. ibidem 15, p. 209
57. Monografia județului Brașov, București 1981, pp. 75-76
58. Alexandru Lepădatu și Ion Lupu – Anuarul Institutului de Istorie Națională, vol. VII, 1936-1938, București, pp. 587-588
59. ibidem 8, pp. 38-44
60. Nicolae Albu – „Istoria învățământului românesc din Transilvania până la 1800”, Blaj, 1944, p. 142; Arhiva Bisericii din Comăna de Sus; Ștefan Meteș – „Viața bisericească a românilor din țara Oltului”, Sibiu 1930, pp. 42-44
61. C. Stan – „Școala poporană din Făgăraș și de pe Târnave , vol. I Făgărașul, Sibiu, 1928, p. 208; Arhiva Bisericii din Comăna de Jos
62. ibidem 43, p. 65
63. ibidem 57, p. 82
64. Ion Mîndrea – „1918 în Țara Făgărașului”, CVMIDAVA, Anuarul Muzeului Județean de Istorie Brașov, Brașov 1979-1980, pp. 281-304
65. ibidem 64, p. 287
66. Nicolae Albu – „Istoria școlilor românești din Transilvania între 1800-1867”, București 1971, pp. 161, 163
67. ibidem 61, pp. 210-213
68. ibidem 61, p. 209
69. ibidem 61, pp. 213-215
70. Arhiva Școlii Generale din Comăna de Jos
71. ibidem 70
72. Arhiva Școlii Primare din Comăna de Sus
73. ibidem 70
74. ibidem 70
75. Vladimir Tribici, Ion Ghinoiu – „Demografie și Entnografie”, București

- 1986, pp. 303-306
76. ibidem 20
77. Ion Ghinoiu – „Tipologia peisajelor etnografice românești”: extras din Memoriile Secției de Științe Filologice, Literatură și Artă, seria IV, Tomul III, București 1981, pp. 82-84; idem 75, pp. 307-309
78. ibidem 75, pp.311-314; ibidem 77, pp. 87-91
79. Ion Vlăduțiu – „Etnografia românească”, București 1973, pp. 25-28
80. ibidem 1, pp. 75-76
81. ibidem 1, p. 83
82. ibidem 8. pp. LXXII-LXIV
83. Valer Butura – „Etnografia poporului român”, Cluj-Napoca 1978, pp. 136-137
85. Nicolae Dunăre – „Țara Bârsei”, vol. I, București 1972, p. 110
86. „Oeuvres complètes de CICERON”, tom IV, Paris 1864
87. ibidem 83, pp. 145-146
88. Z. Panțu – „Plantele cunoscute de poporul român”, București 1929, p. 212
89. ibidem 83, p. 163
90. ibidem 1, p. 98
91. Arhiva Consiliului Local Comăna
92. ibidem 5, p. LXXXIII
93. ibidem 1, pp. 88-100
94. idem 83, p. 240
95. Arhiva Consiliului Local Comăna de Jos
96. ibidem 1, p. 52
97. Documente din Țara Românească veac XIII, XIV, XV, București 1953, p. 27
98. ibidem 8, pp 39, 43
99. „Izvoare privind istoria României”, București 1964, p. 67
100. ibidem 99, p. 161
101. ibidem 1, p. 56
102. ibidem 5, p. 43
103. ibidem 1, p 54
104. ibidem 20, p. 53; ibidem 25, vol. VIII, pp. 283-290
105. ibidem 1, p. 59
106. ibidem 5, pp. 39; 42-43
107. Constantin Catrina, Alexandru Bușilă – „Morile de apă de pe Valea Comănelor, Țara Oltului” – Aluta Sf. Gheorghe, 1971, pp. 409-414
108. Constantin Catrina, Alexandru Bușilă – „Pivele de ulei de pe Valea

- Comănelor, Țara Oltului” – Revista Muzeelor, nr. 5, anul VIII, pp.437-440
109. ibidem 85, p. 336
110. Alexandru Bărbat – „Dezvoltarea și decăderea ultimei grupări de intermediari ai Brașovului în secolul al XIX-lea”, - Studii istorice, nr. 4, 1963
111. ibidem 1, pp. 61-62
112. Constantin Catrina, Petre Dan Idu, Alexndru Bușilă – „Pivele de pe Valea Comănelor”, Țara Oltului, Sf. Gheorghe 1970, pp.313-329
113. Gheorghe Bichir – „Contribuții la cunoașterea țesutului în așezarea de la Garvăn” în SCIV, IX, nr. 2, 1958, p. 429
114. ibidem 113 p. 431
115. ibidem 113 p. 432
116. ibidem 85, p. 359
117. ibidem 85, p. 389
118. Gazeta de Transilvania anul XLII, nr. 43 din 31 mai 1879; ibidem 10
119. ibidem 5, p.97
120. ibidem 1, p. 43
121. ibidem 1, p. 64
122. Arhiva Cooperativei de Producție, Achiziții și Desfacerea Mărfurilor din Comăna de Jos
123. ibidem 79, p. 12
124. N. Dunăre – „Țara Bârsei”, vol. II, București 1974, p. 225
125. Cornel Irimie, Marcela Focșa, „Icoane pe sticlă”, București, 1971, p. 5-34
126. Romulus Vulcănescu, „Mitologie Română”, București, 1985, p.620-622
127. Ion Ghinoiu, „Obiceiuri populare de peste an”, București, 1997, p. 79, 83, 121, 132, 151, 171-173, 176-177
128. ibidem 127, p. 115
129. Inf. teren – Gubernat Eugenia, 72 ani, Comăna de Sus, 09. 2002
130. ibidem 127, p. 171-172
131. Cornel Comșa, „La fântâna dorului”, Brașov, 1975, p. 56, și inf. teren – Mija Zenovia, 72 ani, Comăna de Sus, 09.2002
132. ibidem 131, pp.53-56
133. ibidem 127, p. 177
134. ibidem 127, pp. 171-172
135. ibidem 127, p. 14
136. Inf. teren – Neamțu Salomia, 85 ani, Comăna de Sus, 05. 2003
137. ibidem 124, p. 267
138. Cornel Irimie, „Portul popular din zona Perșanilor, Țara Oltului”,

- București 1958, pp. 29-30; 47-48
139. Ecaterina D. Tomida, „Cusăturile și broderiile costumului popular din România”, București 1972; N. Dunăre, C. Catrina, „Portul popular românesc de pe Târnave”, Brașov 1968, p. 134
 140. ibidem 131, p. 34
 141. Valer Butură, „Etnografia poporului român”, Cluj-Napoca 1978, pag. 286-289
 142. Virgil Vasilescu – „Simboluri patrimoniale”, Buc. 1998, pag. 99-100
 143. ibidem 139, p. 166
 144. Dan Monah, „Plastica antropomorfă a Culturii Cucuteni-Tripolie”, Piatra Neamț 1997, pag. 143
 145. ibidem 144 pp. 136; 139; 199; și fig. 60/1; 61/3; 62/ 5; 63/1,3; 66/5; Eugen Comșa - „Unele date despre îmbrăcămintea din epoca neolitică de pe teritoriul Moldovei”, în Hierasus VII- VIII, Botoșani 1989, pp. 39-55
 146. ibidem 141, p. 167
 147. Nineta Crainici – „Bioenergoterapia în tradiția milenară a poporului român”, Buc. 1997, pag. 30; 35 – fig. 14 a, c; 71
 148. ibidem 126, p. 90
 149. Victor Kernbach – „Dicționar de mitologie generală”, Buc. 1983, pag. 100
 150. ibidem 126, pp. 90; 484; 487
 151. Moldova-Sulița, cf. R. Vulcănescu – „Coloana cerului”, Buc. 1972, p. 55
 152. ibidem 126, p. 90
 153. ibidem 151, p. 36 fig.
 154. ibidem 126, p.90
 155. ibidem 141, pp. 13-19; ibidem 126 p. 374
 156. ibidem 126, pp. 367; 389
 157. ibidem 126, p. 369 fig.
 158. ibidem 126, pp. 368-369 fig.
 159. ibidem 126, p. 305
 160. ibidem 126, p. 374
 161. ibidem 126, p. 374
 162. Ion Sassu Dușoara , „În luncile soarelui”, Brașov 1968, pp. 511; 567
 163. Ielele, Măiestrele, Cele Frumoase etc., reprezentări mitice feminine, cel mai frecvent în număr de 9, ce apar noaptea înainte de cântatul cocoșilor în perioada dintre Paști și Rusalii; cf. Ion Ghinoiu op. cit. p. 87
 164. ibidem 126, p. 388
 165. Dan Simionescu , „Tradiția în problema întemeierii Moldovei”, în „Studii

- de folclor și literatură”, Buc. 1967, pp. 40-44
166. ibidem 126, p. 405; 504
167. ibidem 126, p. 91
168. ibidem 127, pp. 23-27
169. ibidem 126, p. 370
170. Ion Funariu , „Colinzi din Țara Făgărașului”, Brașov 1994, p. 19; 172;
ibidem 126, p. 510
171. ibidem 151, pp. 149; 168-169; 184
172. ibidem 126, p. 510
173. ibidem 79, p.406
174. ibidem 79, p. 395
175. I.C. Chtimea, Traian Ionescu Nișcov – „Folclorul copiilor”, București
1953, pp. 344-345
176. Mihai Pop – „O noapte la confluența unor milenare comori de sensibilitate
și înțelepciune Populară” – Scânteia, Supliment, 1969; Bela Bartok –
„Despre folclorul românesc”, București 1958
177. I.C. Vasiliu – „Trei suite de jocuri populare ardelenesti”, Casa Regională a
Creației Populare Brașov, 1966, pp. 3-14

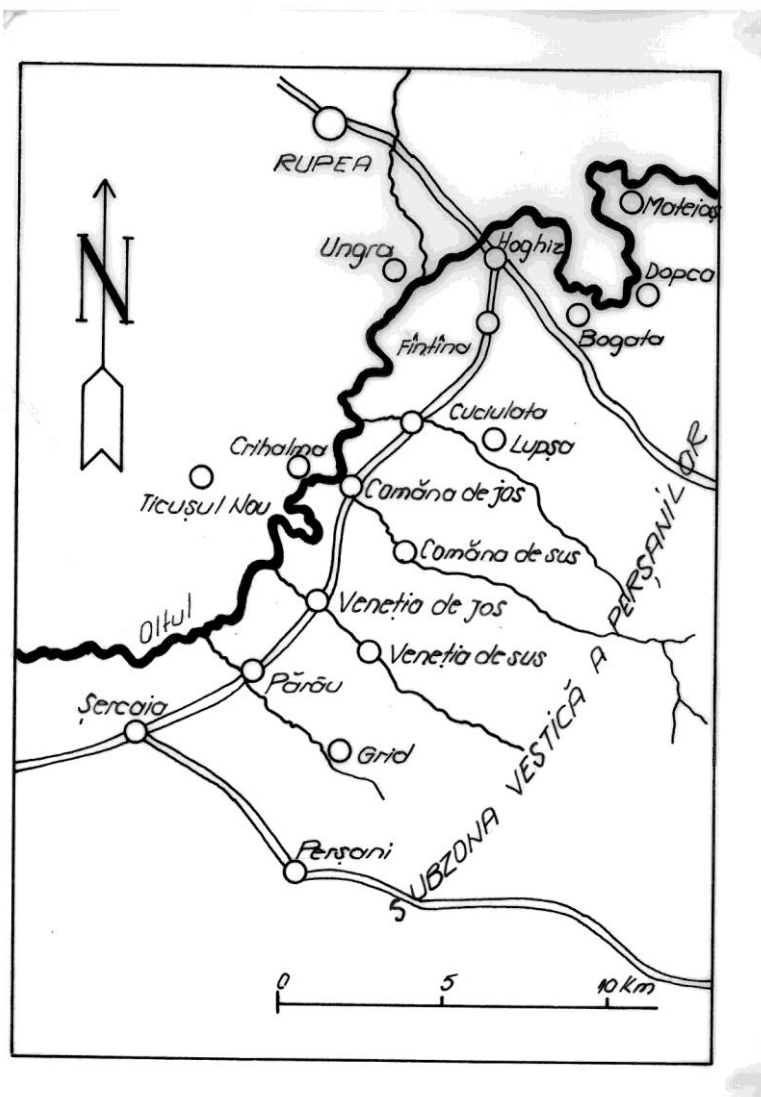

Fig. 1 – Harta – Subzona vestică a Perșanilor

Fig. 2 – Comăna de Sus și dealul Pleșa

Fig. 3 – Porțile de piatră

Fig. 4 – Omul de piatră

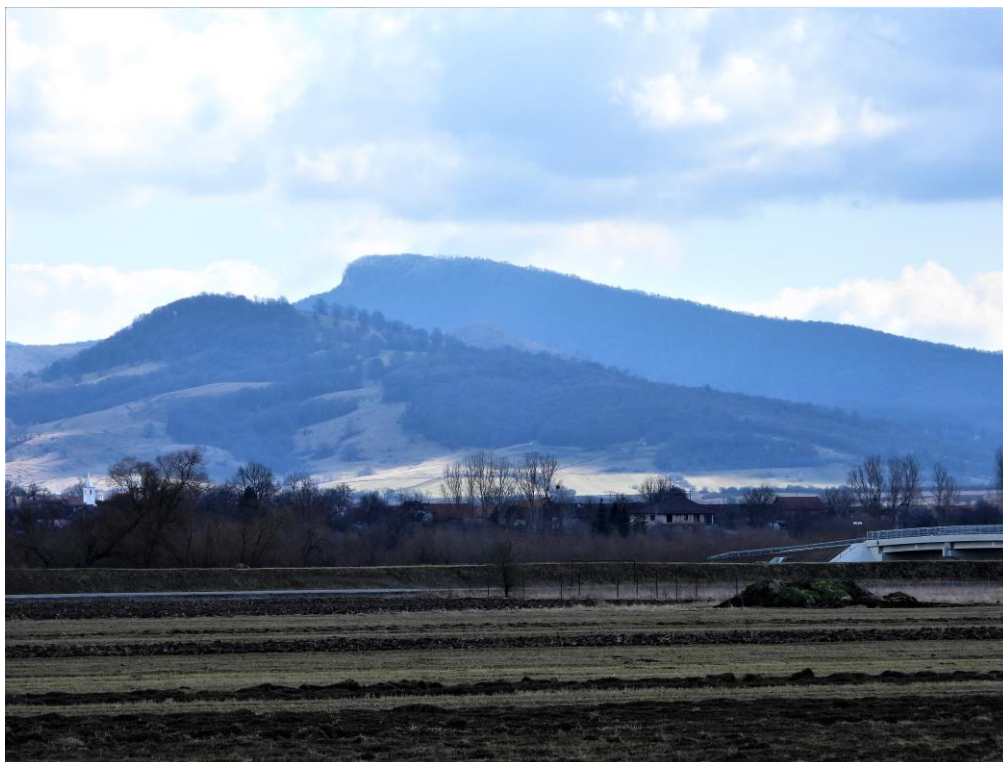

Fig. 5 – Dealul Gârbova

Fig. 6 – Unelte dacice (extras din lucrarea „Comăna de Jos – Așezările de epocă dacică și prefeudală”) - Prâsnele (1-7); fragment dintr-o piesă de fier (8); verigă de coasă (9); daltă (10); cuțite (11-12); Vârf de lance (13); buă brună de la un vas lucrat cu mâna (14); piatră de la ușorul unei uși (15); Râșnițe fragmentare (16-17).

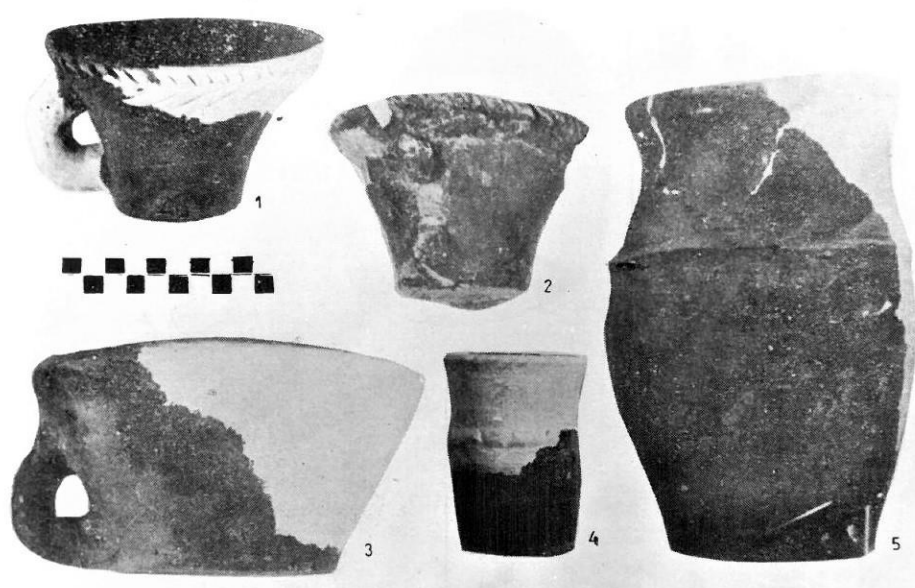

Fig. 7 – Ceramică dacică – cești brune (1-3); cărămizie (2); vase brune (4-5) (extras din lucrarea „Comăna de Jos – Așezările de epocă dacică și prefeudală”)

Fig. 9 – Școala din Comăna de Jos

Fig. 10 – Școala din Comăna de Sus

Fig. 11 – Căminul Cultural Comăna de Jos

Fig. 12 – Căminul Cultural Comăna de Sus

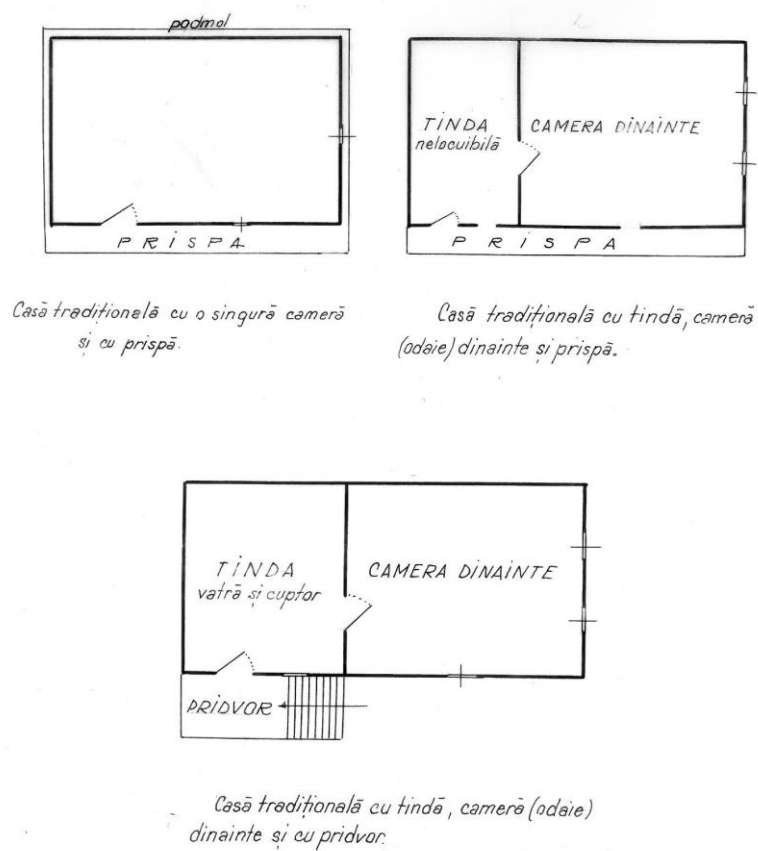
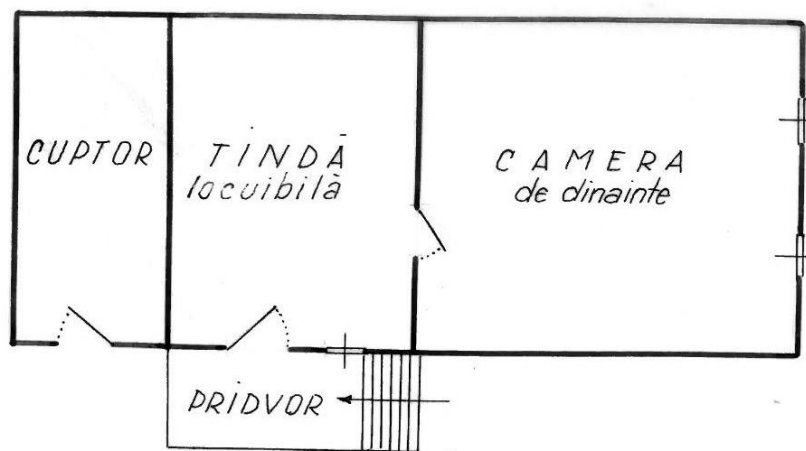
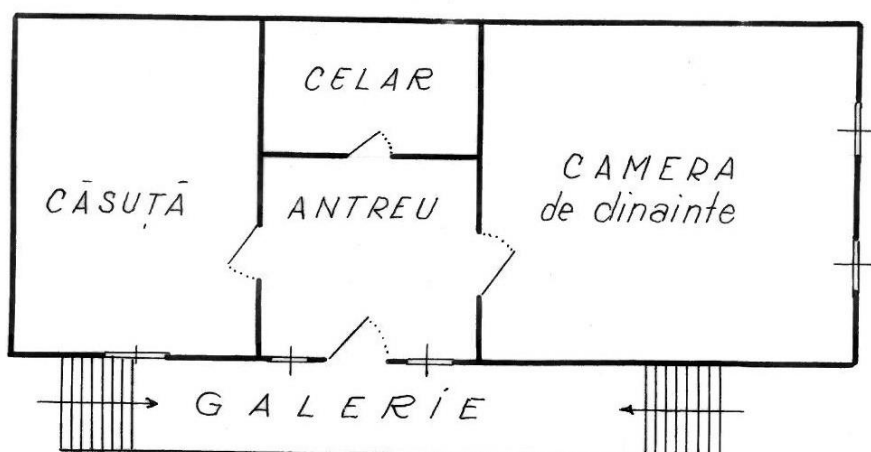

Fig. 13 – Case tradiționale

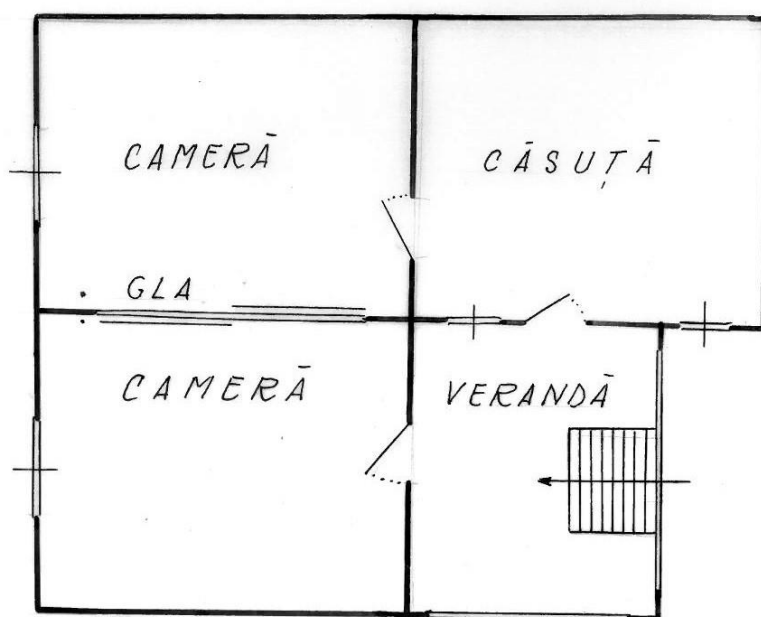

Case mai noi cu două camere locuibile, cuptor și pridvor.

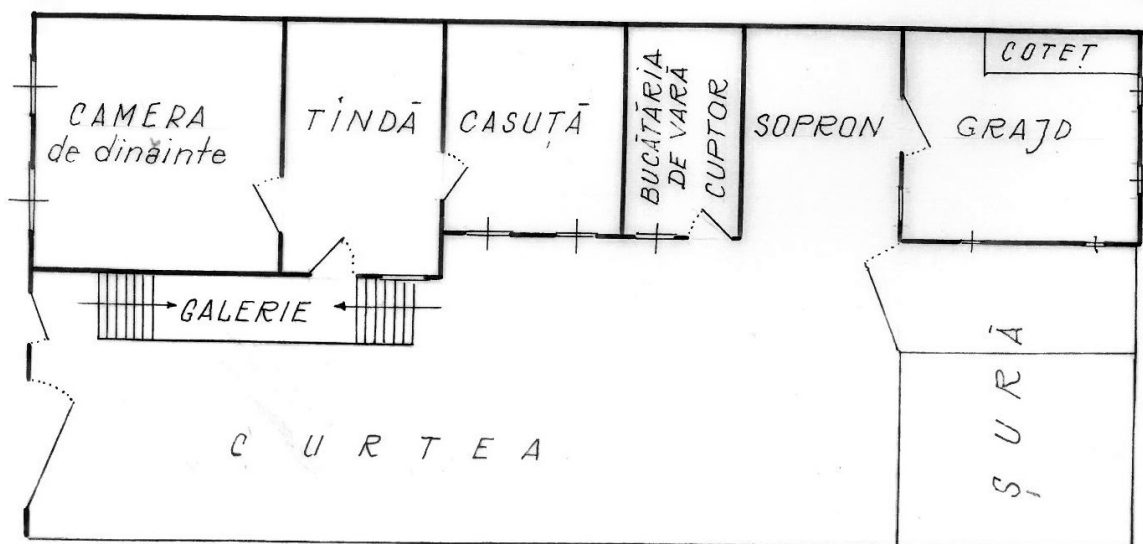
Case mai noi cu trei camere, celar și galerie

Fig. 14 – Case mai noi

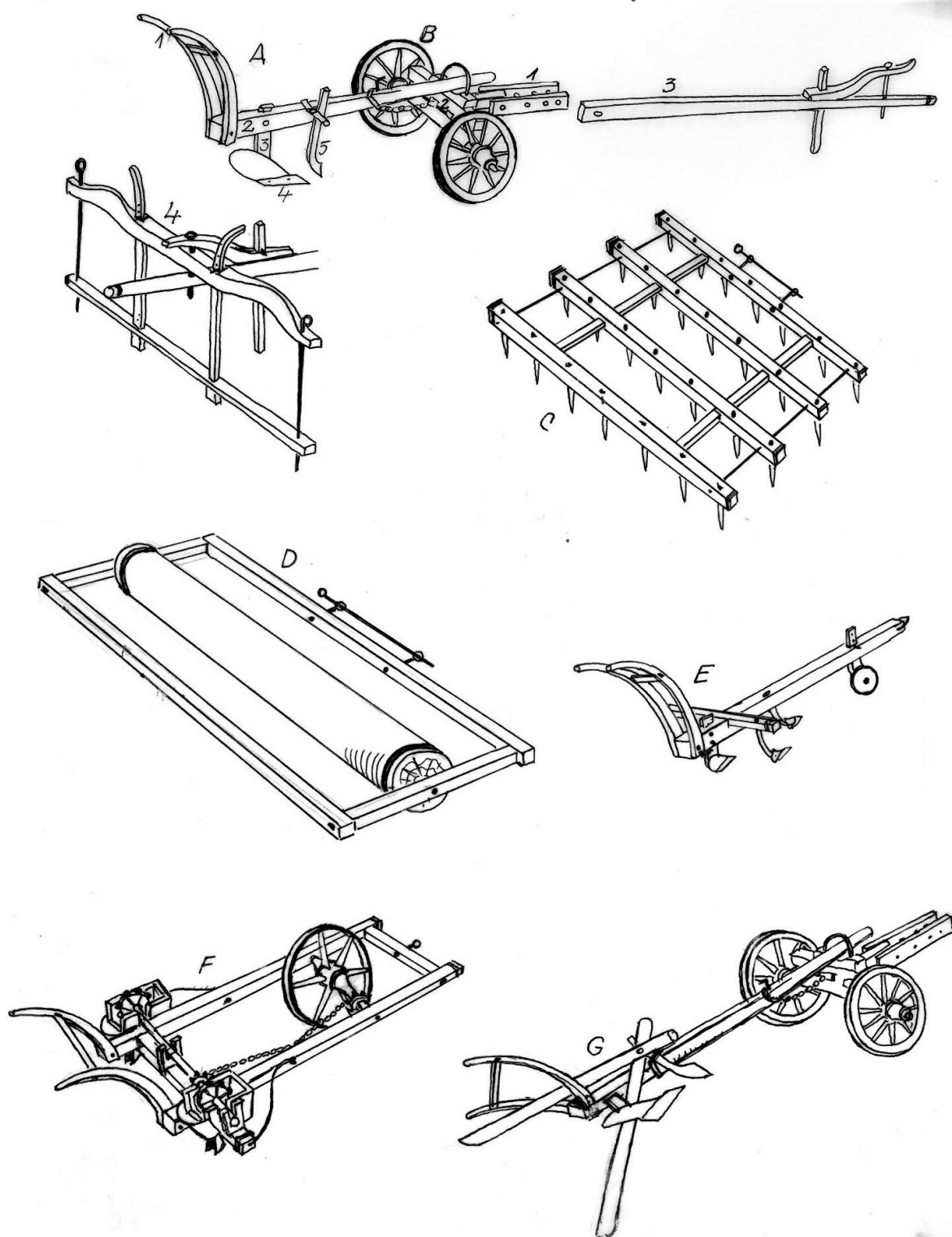
*Casă modernă cu trei camere (două spre uliță)
și verandă închisă*

Fig. 15 – Casa modernă

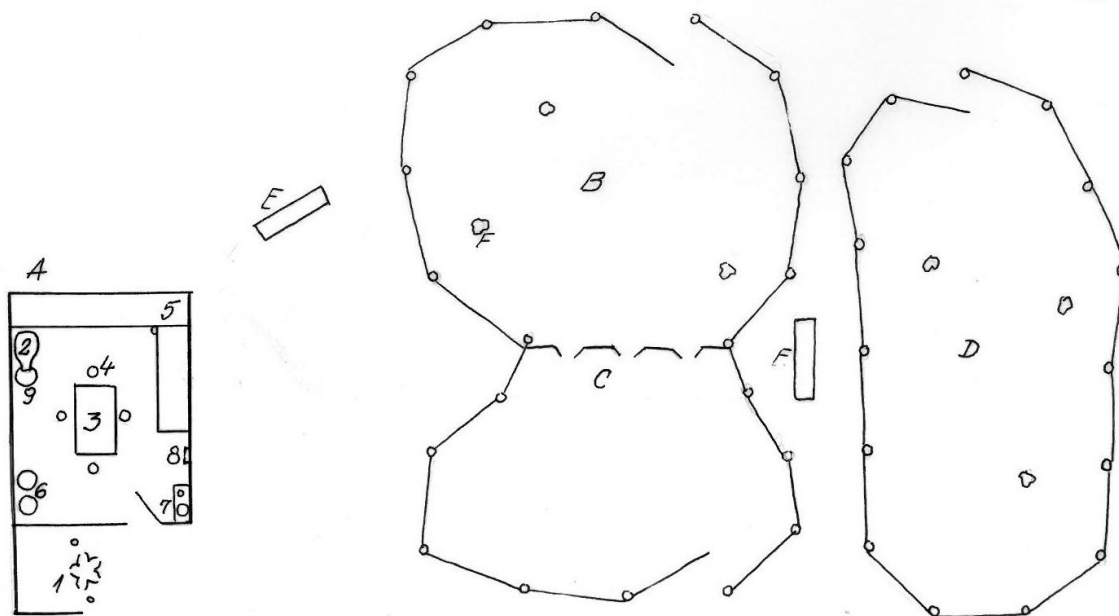
Planul unei gospodării, curte închisă.

Fig. 16 – Planul unei gospodării cu curte închisă

Unelte agricole. A. Plugul: 1. coarnele, 2. grindeiul, 3. plasul
 4. Fierul lat, 5. Fierul lung. B. Teleguța: 1. fălcile; 2. Potinul; 3. Tînjala 4. Jugul,
 C. Grapa, D. Tăvălugul, E. Mașina de săpat, F. Mașina de ^{semănat} porumb, G. Cobghilele.

Fig. 17 – Unelte agricole

Stînă tradițională de păstorit

A. Stîna : 1. Vatra focului ; 2. Crință ; 3. Masă ; 4. Scaune ; 5. Paște ; 6. Căldări ; 7. Bota și cîniță de apă ; 8. Cîntar ; 9. Vredită ; B. Strunga mînzărilor ; C. Mulgătoare ; D. Strunga sterpelor ; E. Pat ; F. Sare.

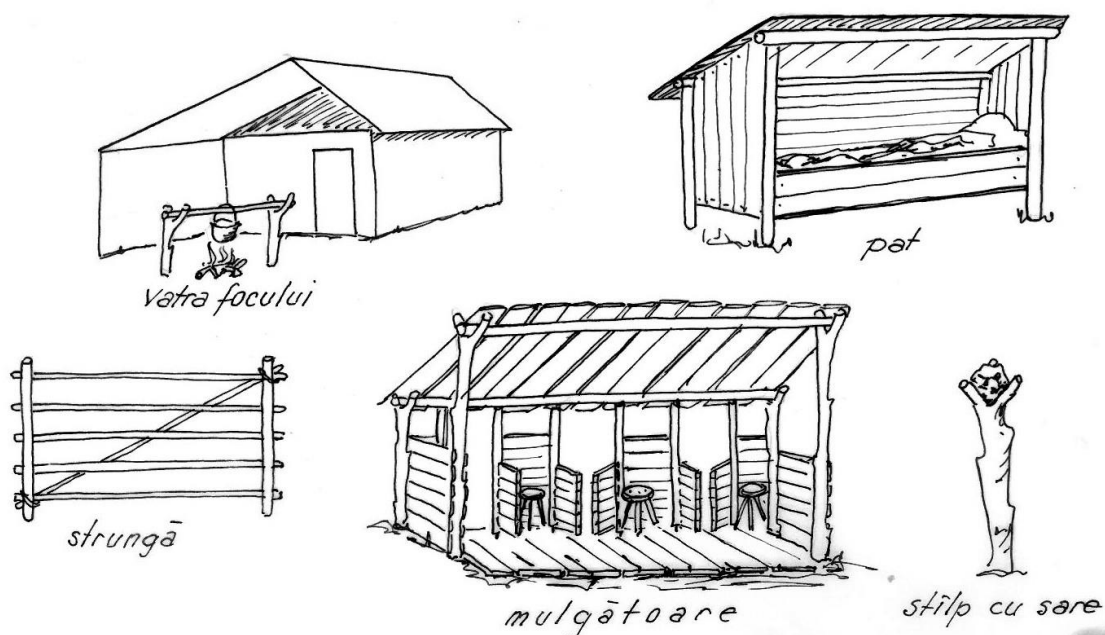
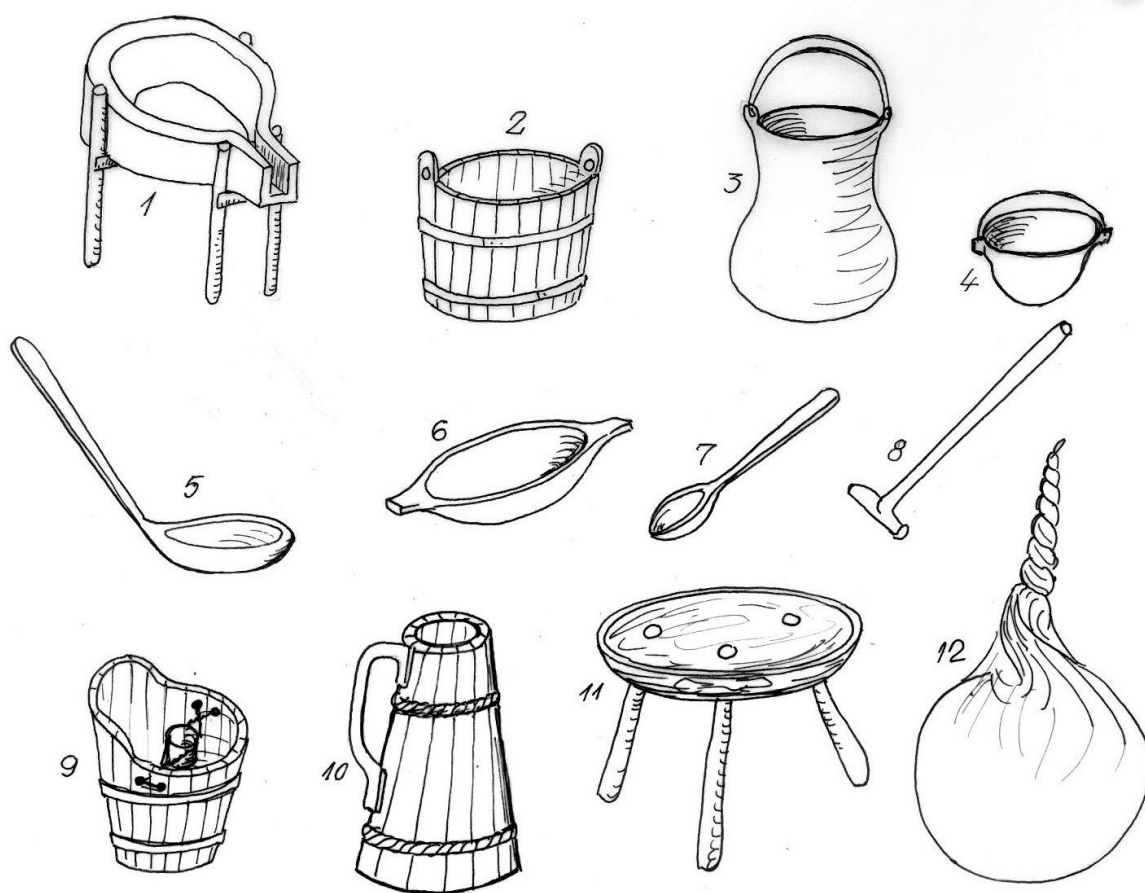

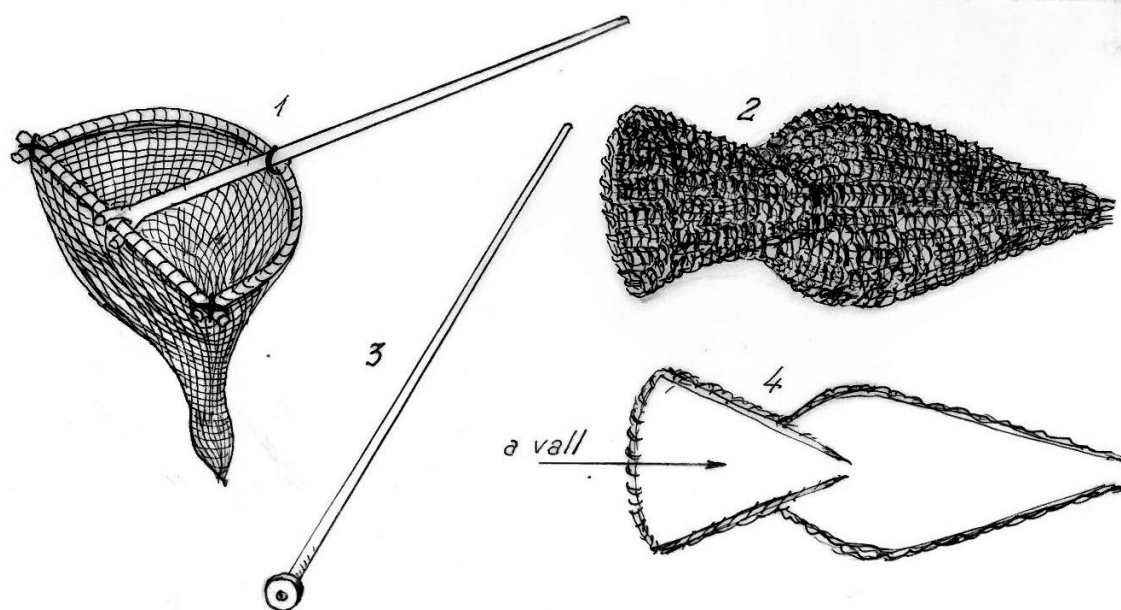
Fig. 18 a – Stîna tradițională de păstorit

Unelte și obiecte din stână :

1. Crintă ; 2. Vredită ; 3. Căldare ; 4. Ceaun ; 5. Lingură mare din lemn ;
6. Trocuță ; 7. Lingură de lemn ; 8. Mestecător ; 9. Căldare de muls 10. Botă ;
11. Scaun ; 12. Invelitoare pentru caș.

Fig. 18 b – Unelte și obiecte din stână

Unelte tradiționale de pescuit
 1. Roci ; 2. Virșă ; 3. Stiułghic ; 4. Virșe - secțiune longitudinală.

Fig. 19 – Unelte tradiționale de pescuit

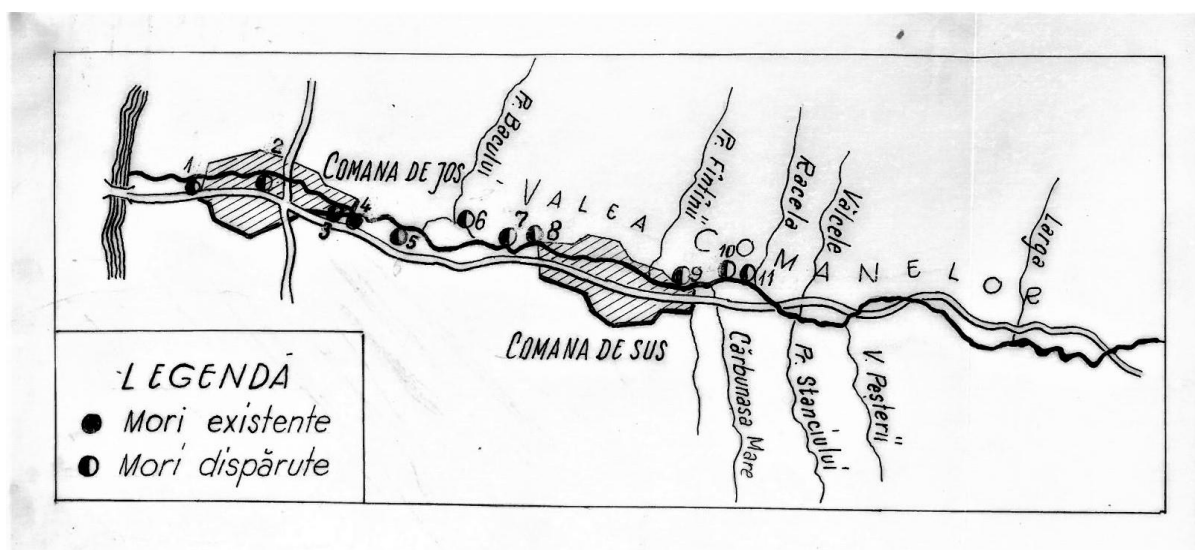
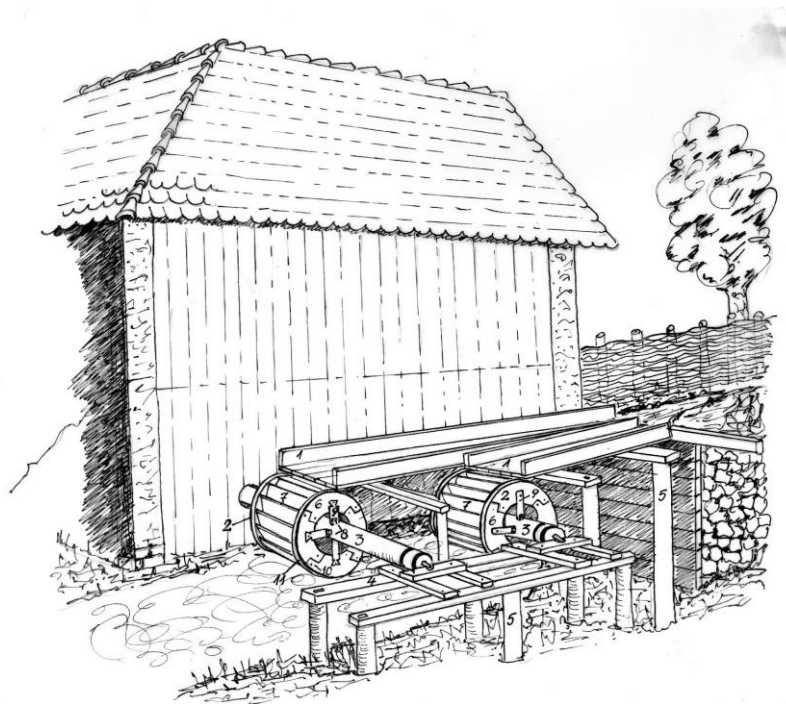
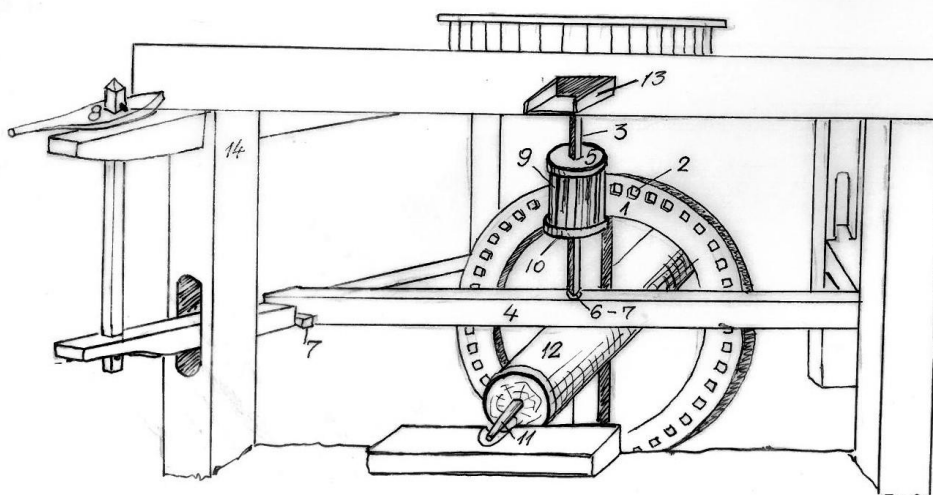

Fig. 20 – Morile de pe Valea Comănei - Harta

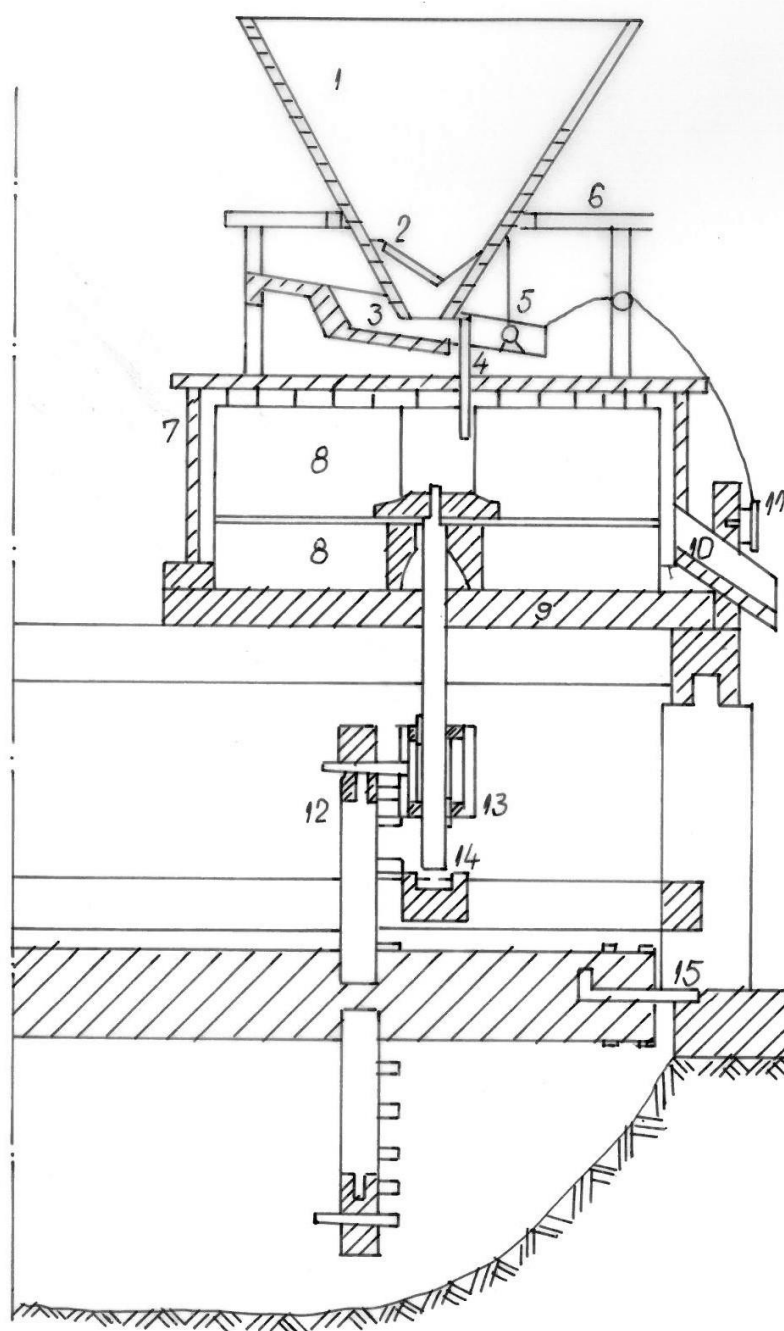
Moara lui Gheorghe Niciu. Vedere generală (exterioară)
 1. Scoacuri, 2. Rotile de apă, 3. Fusul, 4. Patul roților, 5. Sarampăi, 6. Colacii,
 7. Cupele, 8. Pene, 9. Crucile, 10. Cuie de lemn, 11. Raf de fier

Fig. 20 a – Moara lui Gheorghe Niciu

Instalația de mișcare a pietrelor de macinat
 1. Roata cu masele, 2. Masele, 3. Fuștea, 4. Punte, 5. Valul, 6. Săpuneci și
 figaie, 7. Pene, 8. Mănetă, 9. Șistori, 10. Cerc din metal, 11. Cep, 12. Fusul
 13. Chriscoare, 14. Stâlpi (stâlchi).

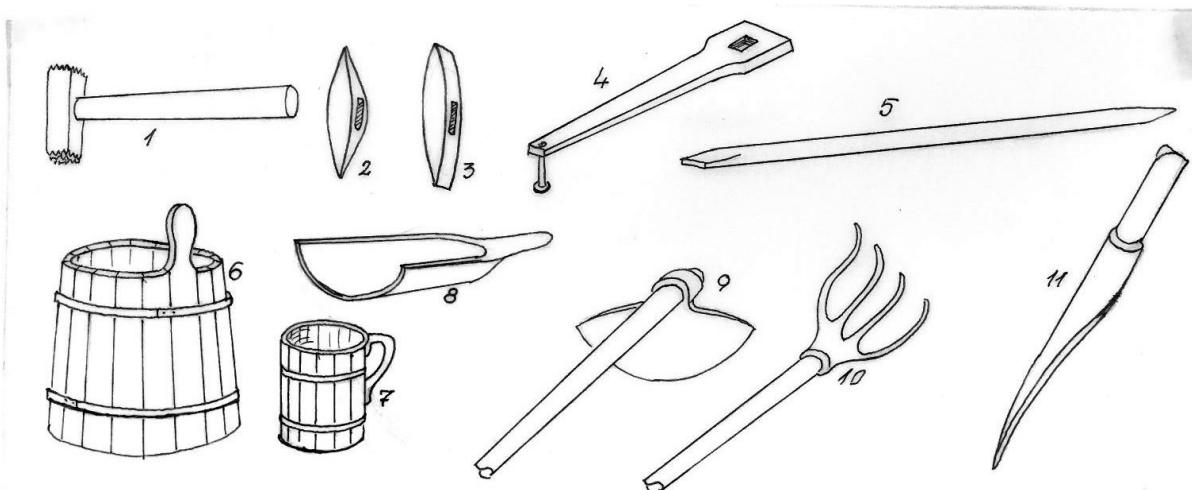
Fig. 20 b – Instalația de mișcare a pietrelor de măcinat

Secțiunea instalației pentru măcinat

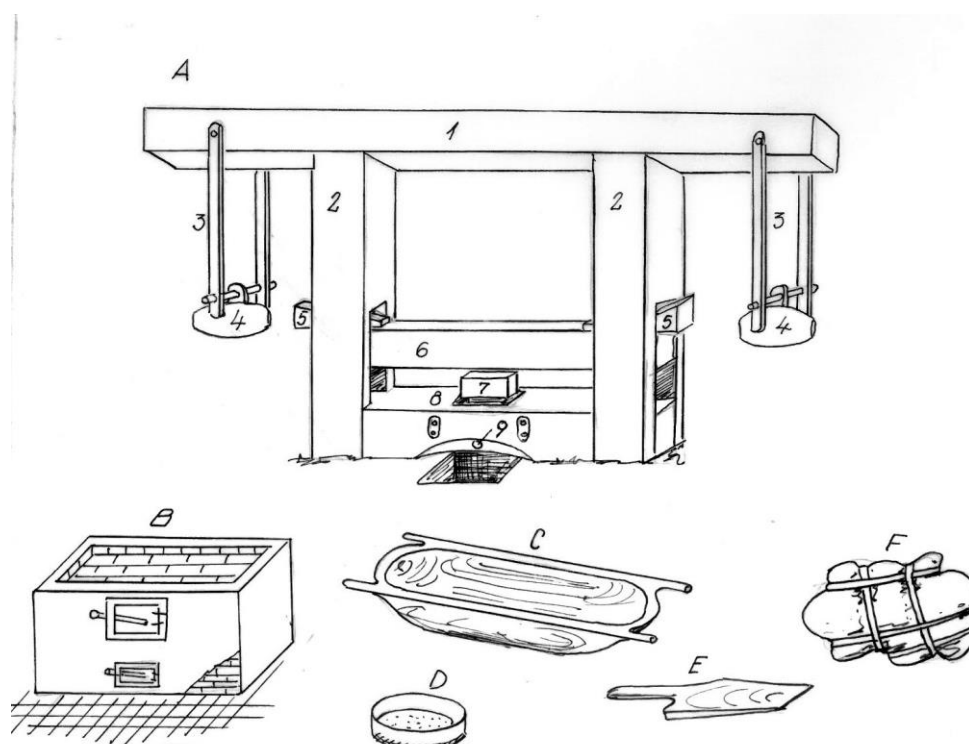
1. Coșul 2. Scindurica, 3. Corlețul 4. Titirezul 5. Clopotelul
 6. Scaonul coșului 7. Veaca, 8. Pietrele, 9. Podul pietrelor
 10. Chioșcoara, 11. Regulatorul. 12. Roata cu dinți
 13. Valul 14. Săpunezi și țigărie 15. „Capi” și „perință.”

Fig. 20 c – Secțiunea instalației pentru măcinat

Unelte și vase necesare morăritului : 1. Buzdugan, 2. Gheunoii, 3. Ciocan de ferecat, 4. Tircălău, 5. Rud de lemn sau de fier, 6. Ferdelă, 7. Cofă, 8. Lopătică, 9. Săpă, 10. Furcă, 11. Rezuș.

Fig. 20 d – Unelte și vase necesare morăritului

Piuă de ulei - vedere generală

A. Teascul : 1. Jugul ; 2. Steme ; 3. Mîinile berbecilor ; 4. Berbecii ; 5. Pene ; 6. Bîrsa ; 7. Dopul ; 8. Teascul propriu zis ; 9. Cepul ; 10. Locul de așezare al vasului în care curge uleiul ; B. Ploaștă ; C. Malda ; D. Ciur ; E. Lopătică ; F. Balot gata de stors.

Fig. 21 – Piuă de ulei

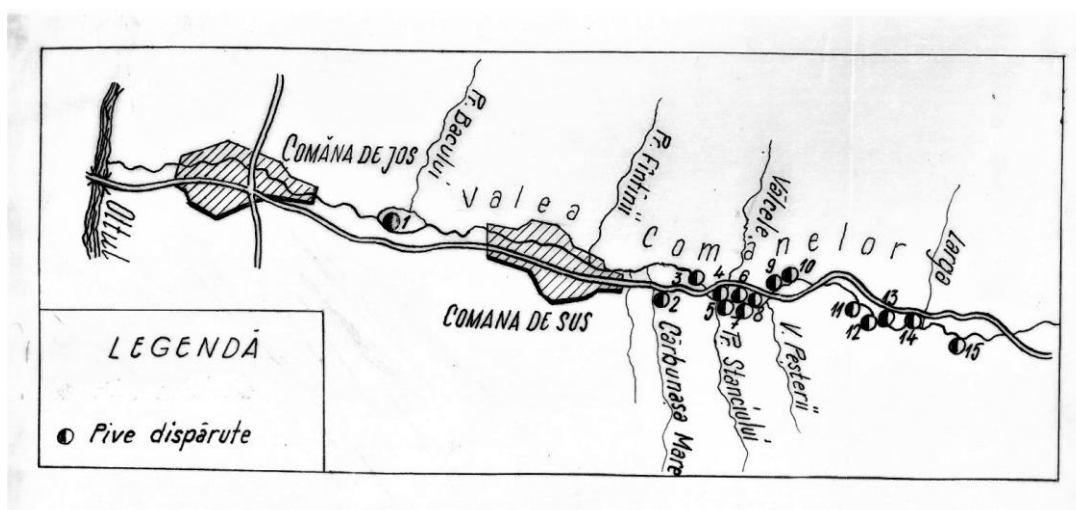

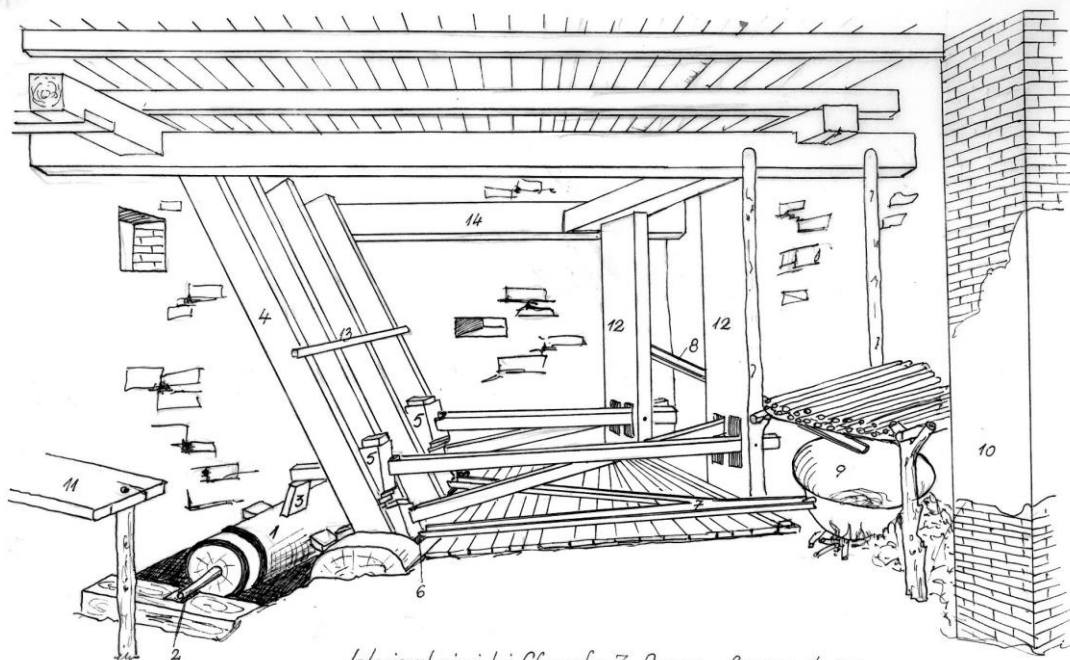
Fig. 24 – Harta pivelor de pănură de pe Valea Comănei

1. Piva lui Zosim Comșa folosită de fiul său Gheorghe Z. Comșa (Între Iazuri);
2. Piva lui Gheorghe Neamțu (sub Blidari); 3. Piva Gubernăteștilor; 4. Piva lui Filon Neamțu (în Gura Vâlcelelor); 5. Piva lui Gherasim Socea (în Gura Părăului Stanciului); 6. Piva lui Zahiu V. Frîncu (în Groapa din Frunzar); 7. Piva lui Zahiu Socea (la intrarea în Frunzar); 8. Piva lui Zahiu N. Frîncu (la Porțile de piatră); 9. Piva lui Silvestru Mija (sub Bulzi); 10. Piva lui Iacob Comșa (în Valea Peșterii); 11. Piva lui Ion Mohanea (sub Glăji); 12. Piva lui Ion Socea (sub Chiatra Ciungului); 13. Piva lui Nicolae D. Frîncu (sub Chiatra Ciungului); 14. Piva lui Gheorghe Mija (în Gura Lărgii); 15. Piva lui Ion I. Neamțu (la Colțul Încălecății)

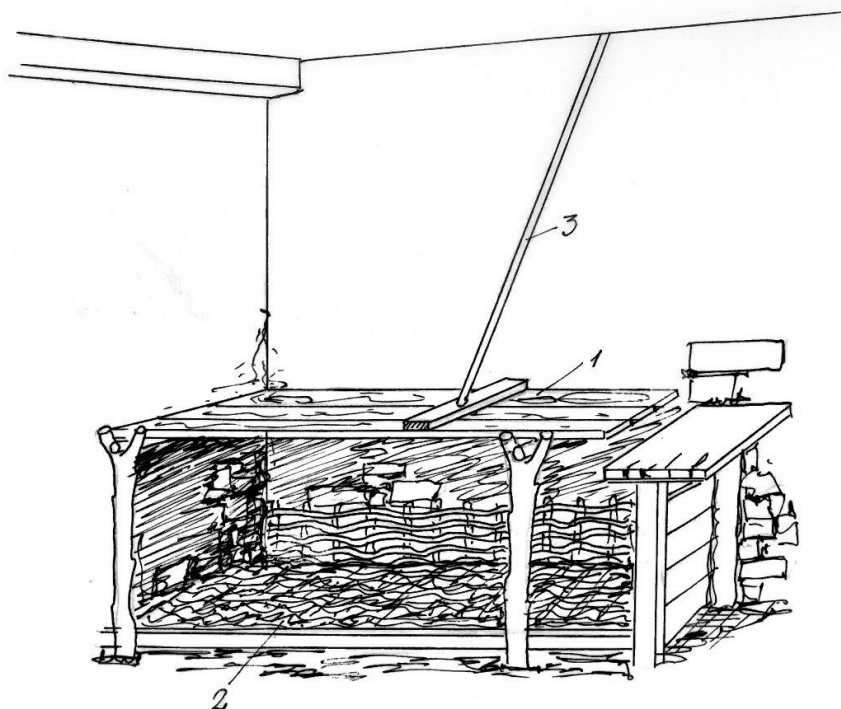
*Piva locuitorului Gheorghe Z. Comșa - Comăna de Sus
vedere exterioară (1. Scocul ; 2. Roata ; 3. Fusul ; 4. Colaci ; 5. Cupe ;
6. Pene ; 7. Cruci ; 8. Șirofuri ; 9. Șarșampai ; 10. Pat ; 11. Cep.*

Fig. 24 a – Piva locuitorului Gheorghe Z. Comșa – Comăna de Sus

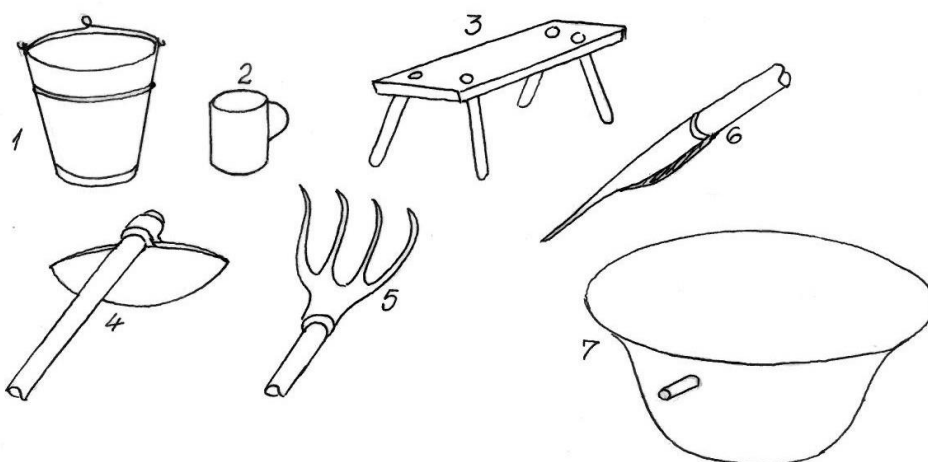

*Interiorul pivei lui Gheorghe Z. Comșa - Comana de sus
1. Fusul, 2. Cep, 3. Aripă, 4. Hârșavă, 5. Cioacele, 6. Trocile, 7. Scoc bifurcat, 8. Scoc,
9. Căldarea, 10. Hurlo, 11. Polita, 12. Ștăpi, 13. Bățul de tras, 14. Grindă*

Fig. 24 b – Interiorul pivei locuitorului Gheorghe Z. Comșa – Comăna de Sus

Scaunul de întins haine : 1. poliță ; 2. priciul ; 3. bățul și scîndura de întins

Unelte de întreținere la pîvâ : 1. Găleată, 2. Cană, 3. Scaun, 4. Sapă, 5. Furcoi, 6. Rezuș, 7. Căldare de fuci.

Fig. 24 c – Scaunul de întins haine și uneltele de întreținere la pîvâ

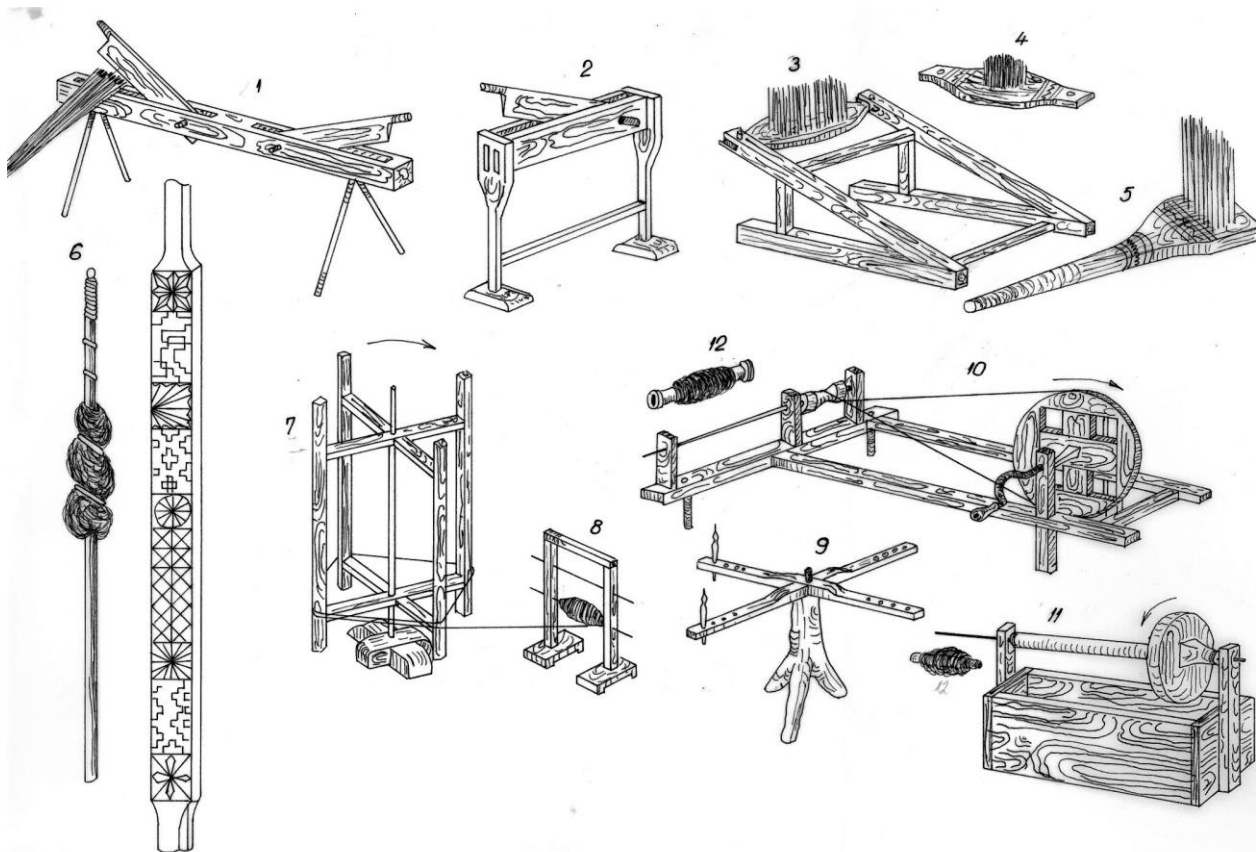

Fig. 25 a – Unelte de prelucrare a cânepei și a lânnei

1. Frângătoare; 2. Melință; 3. Pieptănătoare; 4. Heihelă; 5. Pieptăne; 6. Furcă de tors; 7. Viteu;
8. Alergătoare; 9. Capră de depănat; 10. Roată de depănat; 11. Sucală; 12. Țeighie

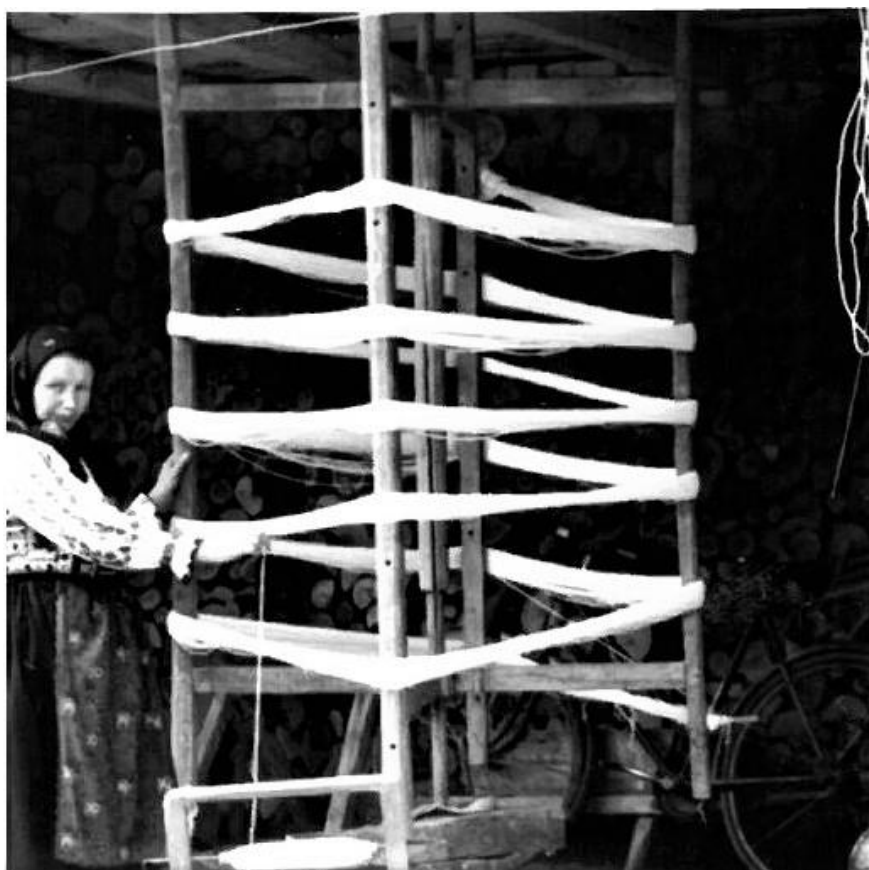

Fig. 25 b – Femeie urzind cânepa

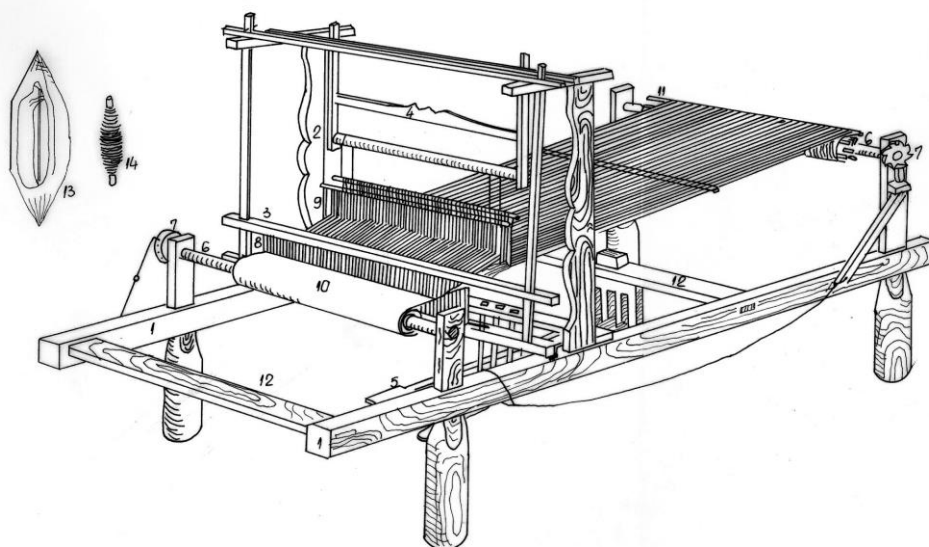
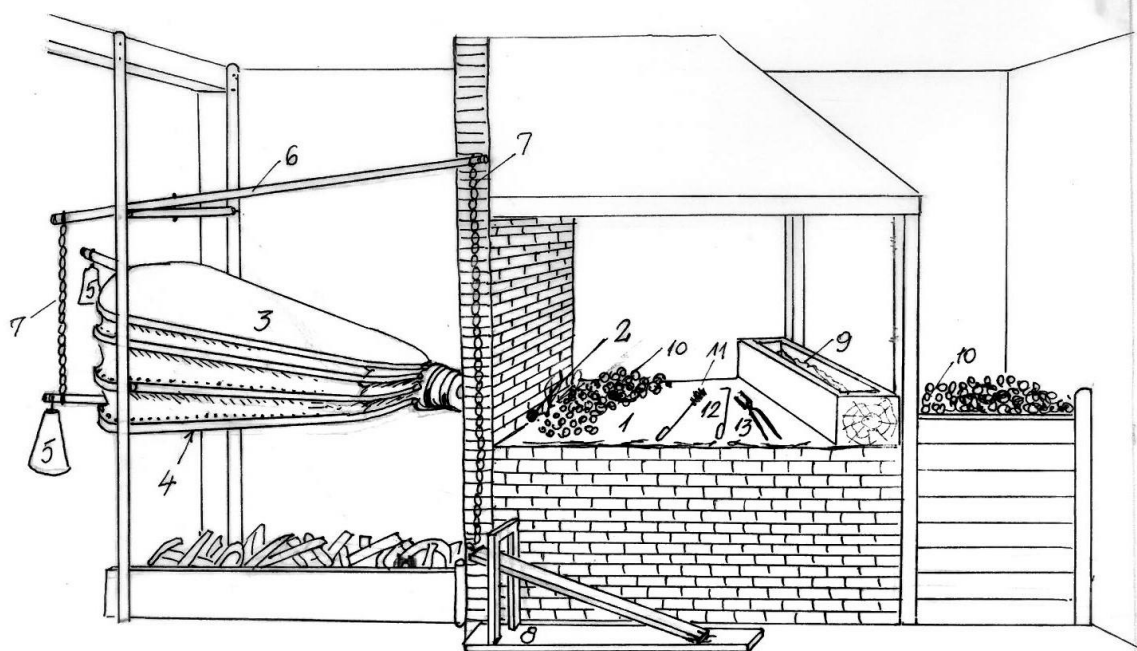

Fig. 26 – Războiul de țesut

1. Tăpile; 2. Măinile; 3. Brăiele; 4. Jugul; 5. Iepele; 6. Sulul; 7. Rotițele de sul; 8. Spata; 9. Îțele; 10. Pânza; 11. Fusceiul; 12. Spetezele; 13. Suveica; 14. Țeighie

Atelier de fierărie (căucie): 1. Vatra; 2. Suflător
 3. Burdulul de aer; 4. Supapă; 5. Greutăți; 6. Pînghie; 7. Lant
 8. Talpa; 9. Troacă; 10. Cărbuni; 11. Stropitor; 12. Jărutor; 13. Cleave.
 14. Nicovăla; 15. Butuc; 16. Ciocan; 17. Baros; 18. Ciocan de găurit; 19. Menghină

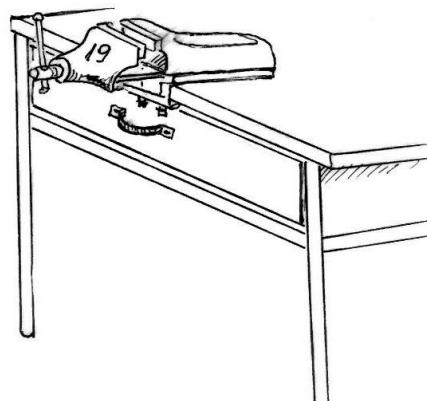
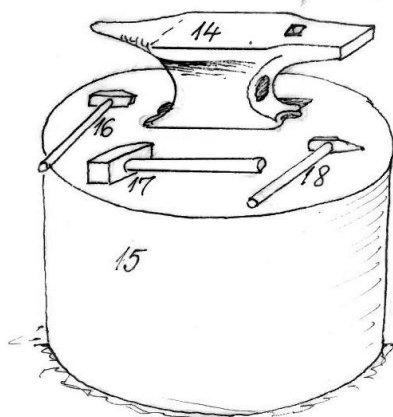
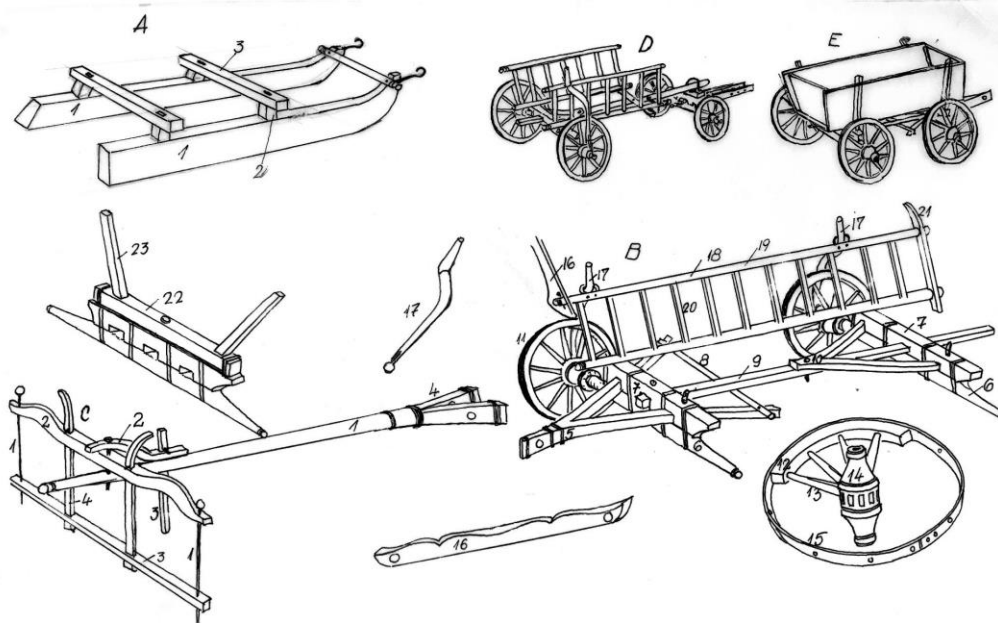

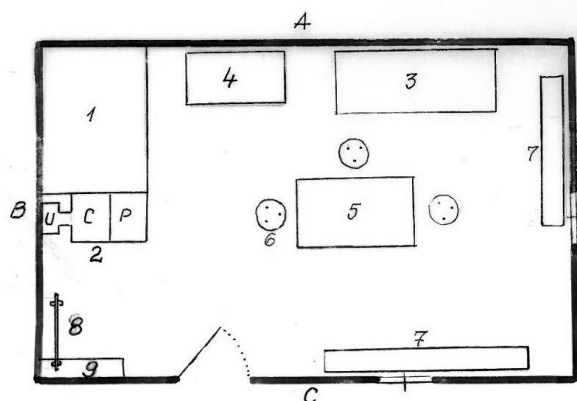
Fig. 27 – Atelier de fierărie (căucie)

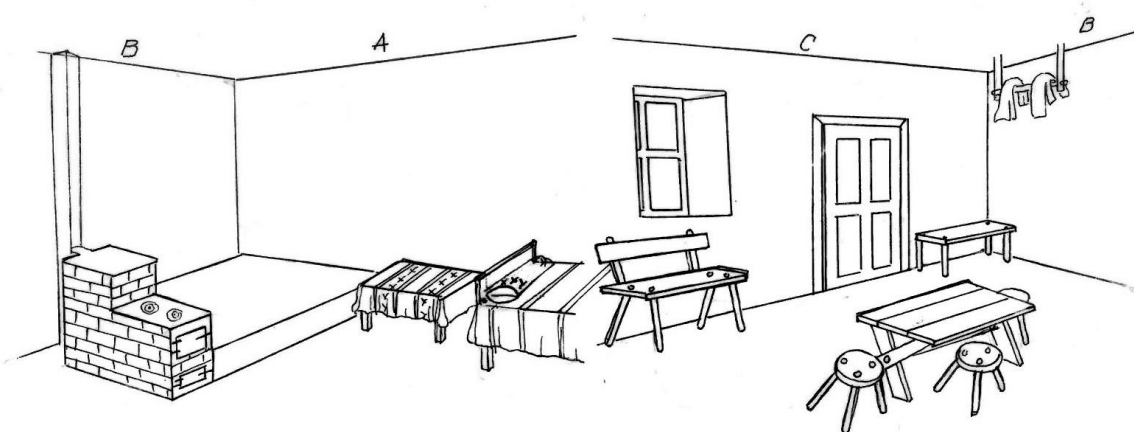
Mijloace de transport

A. Sania : 1. Tălpi ; 2. Opleni ; 3. Pod ; B. Carul : 1. Protap ; 2. Cătuşa, 3. Piciorul protapului ; 4. Urechile protapului ; 5. Limba piscului ; 6. Osia ; 7. Podul ; 8. Brăcinarul (5, 6, 7 = dricul) ; 9. Inima ; 10. Furca ; 11. Roata ; 12. Obeada ; 13. Schita ; 14. Butucul ; 15. Raful ; 16. Răscolul ; 17. Leoca ; 18. Lioitra ; 19. Carambi ; 20. Spezeze ; 21. Tăpusa ; 22. Ferchetăul ; 23. Măinile ferchetăului. C. Jugul : 1. Restele ; 2. Jugul propriu-zis ; 3. Poliţa ; 4. Scindurelele. D. Telegoaia ; E. Droagăna.

Fig. 28 – Mijloace de transport

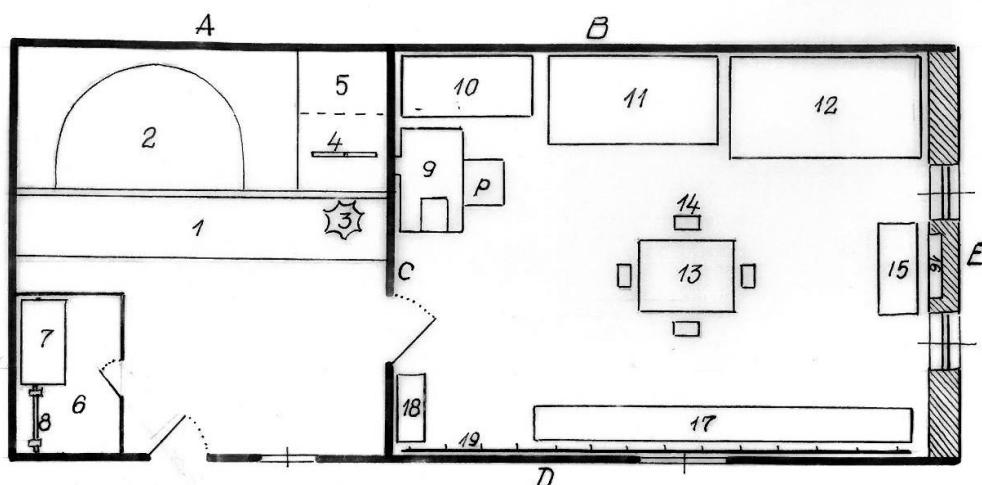

I. Interior de casă tradițională cu o singură odaie (plan)
 1. Vatră liberă - neacoperită, 2. Ploaștă cu cuptor (c - cuptor, p - plită, u - urloi),
 3. Pat, 4. Pățici pentru copii, 5. Masă, 6. Scaune cu trei picioare, 7. Scaune cu
 spetează, 8. Culme pentru haine, 9. Polă pentru vase.

*I. Interior de casă tradițională cu o singură odaie
 - schemă explicativă -*

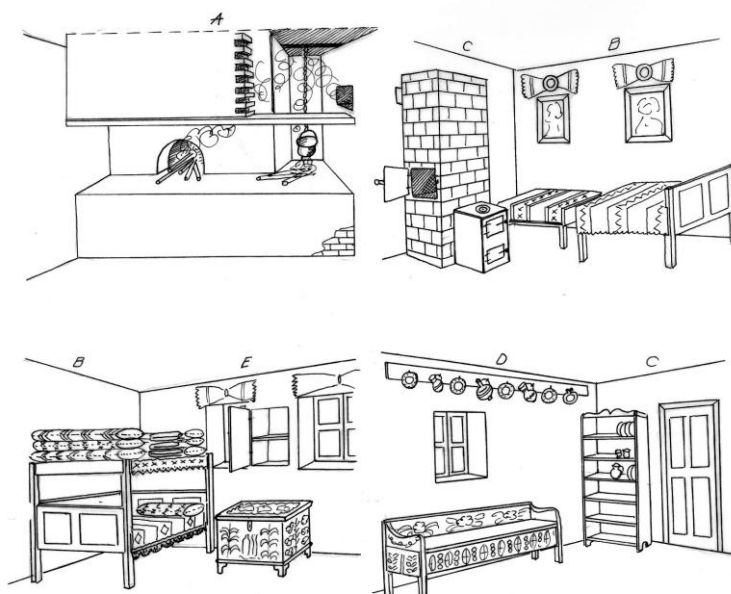
Fig. 29 a – Interior de casă tradițională cu o singură odaie

II. Interior de casă cu cuptor de pâine și vatră în tindă (plan)

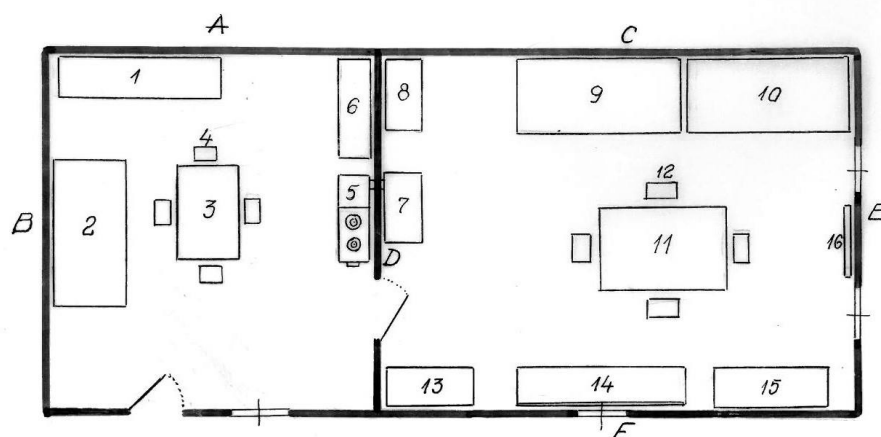
1. Vatră acoperită cu zid de cărămidă sau cu căhăli, 2. Cuptor de pâine, 3. Vatră pentru foc, 4. Cujba, 5. Urloi, 6. Cămară, 7. Tron, 8. Culme pentru haine, 9. Cuptor de încălzit cu plită (p) (din căhăli sau cărămidă), 10. Pățici pentru copii, 11. Pat, 12. Cotirlău, 13. Masă, 14. Scaune cu jeț, 15. Ladă, 16. Parsechi, 17. Laiță, 18. Blidar, 19. Cuiet, (mică expoziție de ceramică).

Fig. 29 b – Interior de casă cu cuptor de pâine și vatră în tindă

II. Interior de casă cu cuptor de pâine și vatră în tindă
- schemă explicativă -

Fig. 29 c – Interior de casă cu cuptor de pâine și vatră în tindă – schemă explicativă

III. Interior de casă cu două camere, ambele locuibile (plan)
 1. Lădoi, 2. Pat, 3. Masă, 4. Scaune, 5. Sobă de gătit, 6. Blidar, 7. Sobă de încălzit,
 8. Bufet, 9-10. Paturi, 11. Masă, 12. Scaune, 13. Dulap, 14. Canapea, 15. Scrin, 16. Oglină.

Fig. 29 d – Interior de casă cu două camere

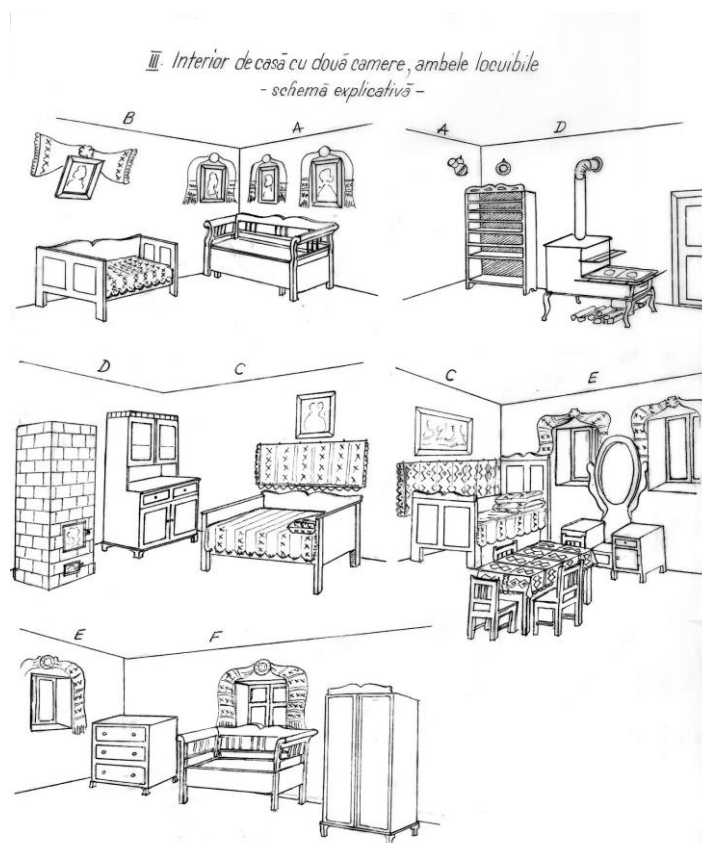

Fig. 29 e – Interior de casă cu două camere – schemă explicativă

Fig. 30 – Interior de casă tradițională cu cotârlău

Fig. 31 a – Icoana Fecioara cu pruncul

Fig. 31 b – Icoana Sf. Gheoghe

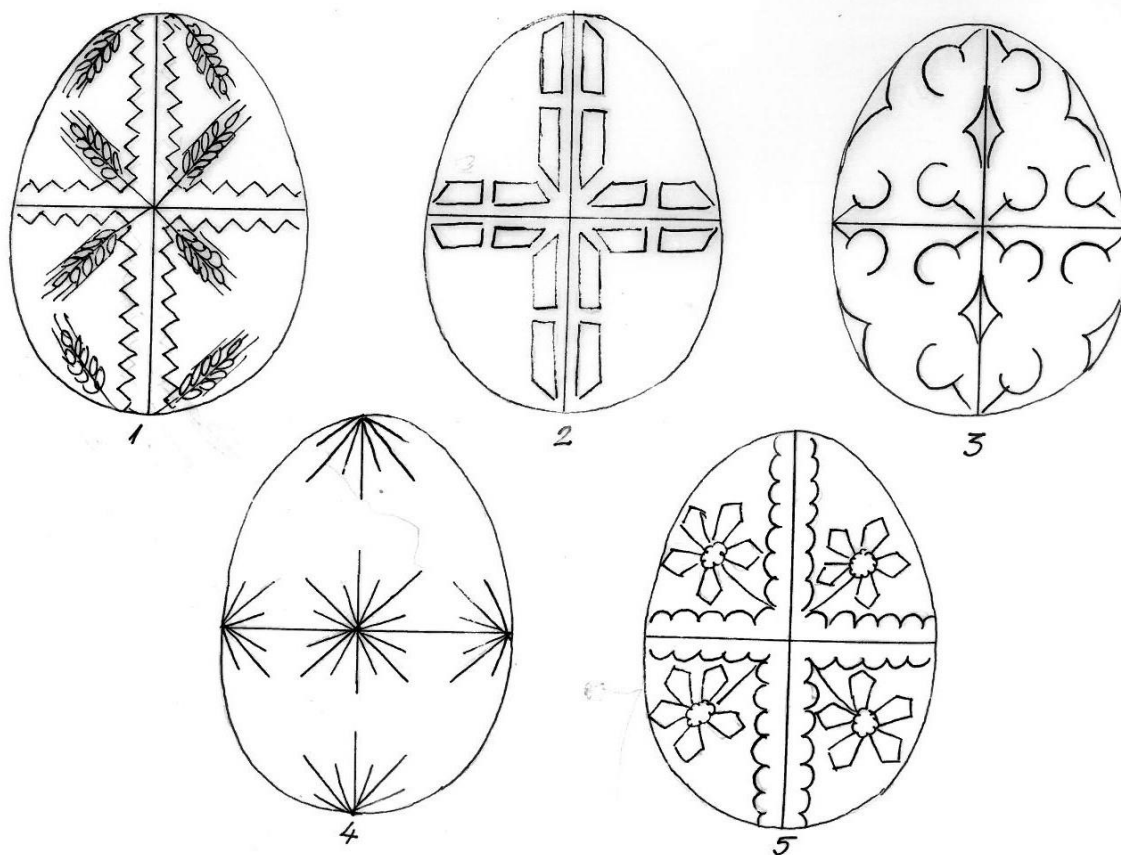
Fig. 31 c – Icoana Sf. Haralambie

Fig. 31 d – Icoana Sf. Ilie

Fig. 31 e – Icoana Arhangheli

Ouă închistrite

1. *Spicul griului* ; 2. *Fierul plugului* ; 3. *Secerea* ; 4. *Soarele* ; 5. *Coprina*.

Fig. 32 – Ouă închistrite

Fig. 33 a – Fete și feciori în port de sărbătoare

Fig. 33 b – Tineri căsătoriți în port tradițional

Fig. 33 c – Vârstnici în port de iarnă

Fig. 33 d – Bătrân în port de iarnă

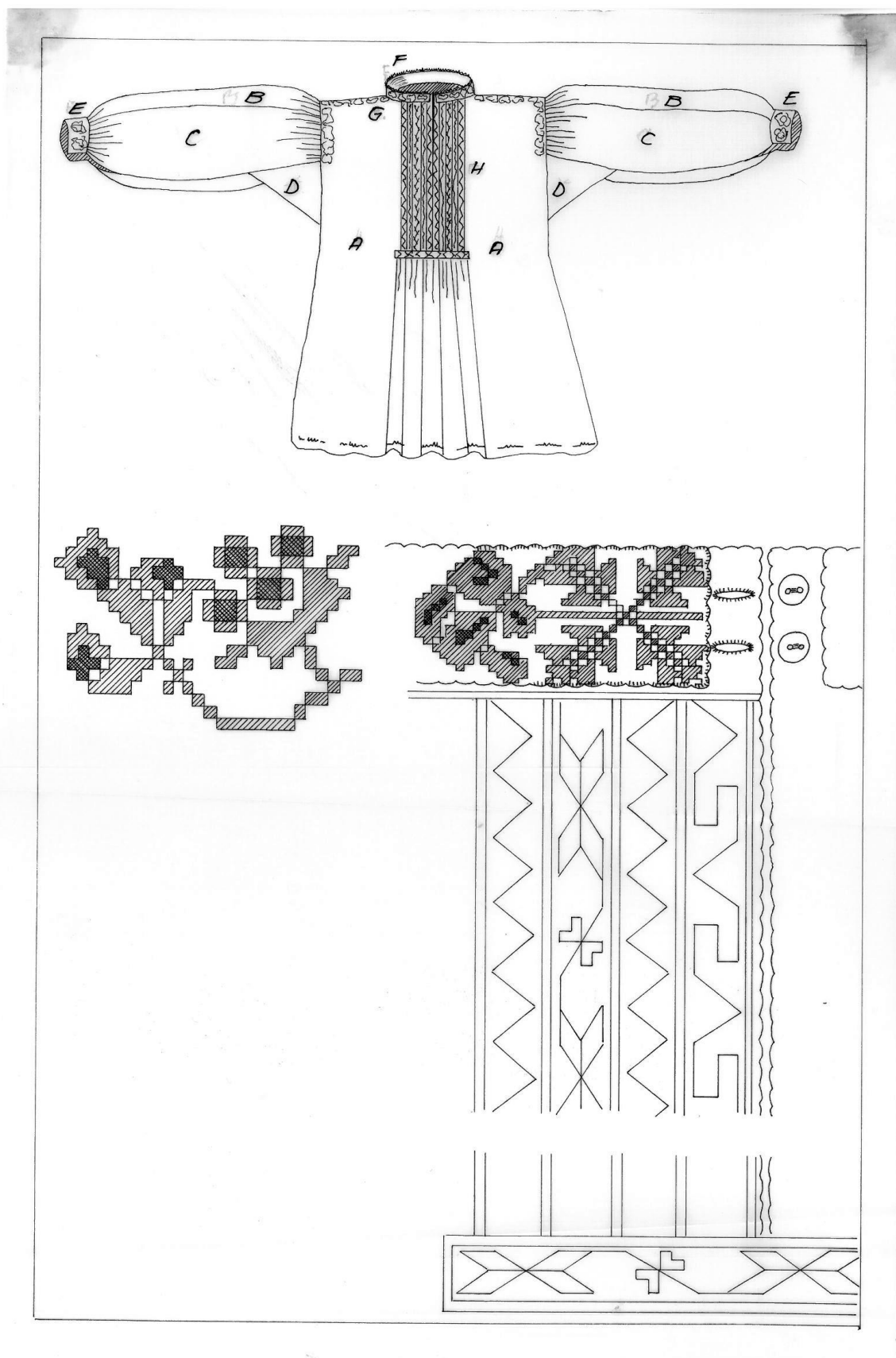

Fig. 34 b – Cămașă bărbătească cu ornamente

A. Stanul; B. Mânețile; C. Băgătura la mâneci; D. Pava; E. Pumnișorii; F. Gulerul;
G. Brosuța de lângă gât; H. Pieptul

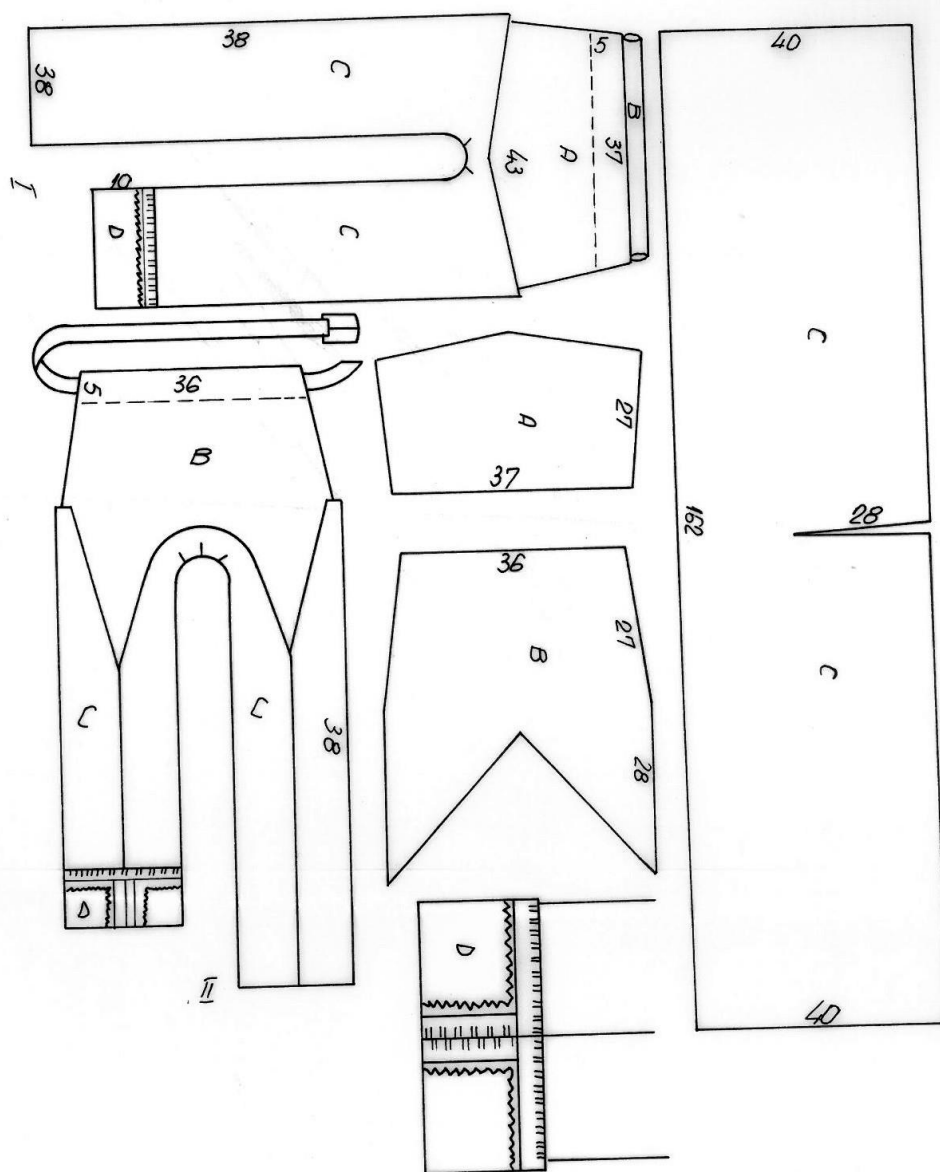

Fig. 35 a – Cioareci vechi cu manșete

I. Față; II. Spate; A+B. Turul; C. Cracii; D. Manșete

Fig. 36 – Pieptar de tip Brașov (bătrânesc)

Fig. 37 – Pieptar de tip ardelenesc

Fig. 38 a – Ie cu flori și ciupag de-a lungul cotului

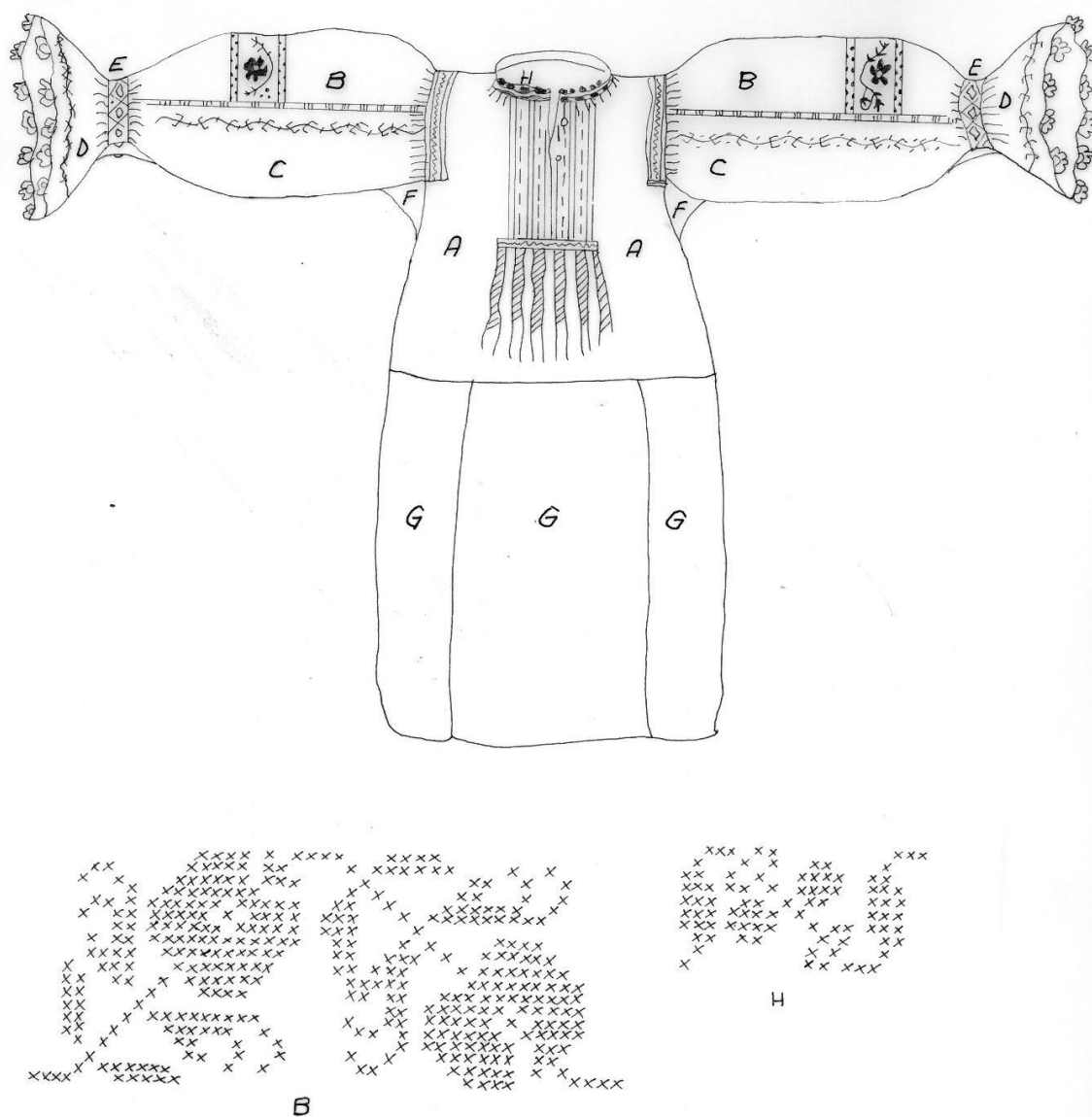

Fig. 38 b – Ie cu fori peste cot

A. Ciupag; B. Mâneci; C. Băgătură cu fodori; D. E. Pumnișori (Brățară); F. Pava;
G. Poalele; H. Obinzeala

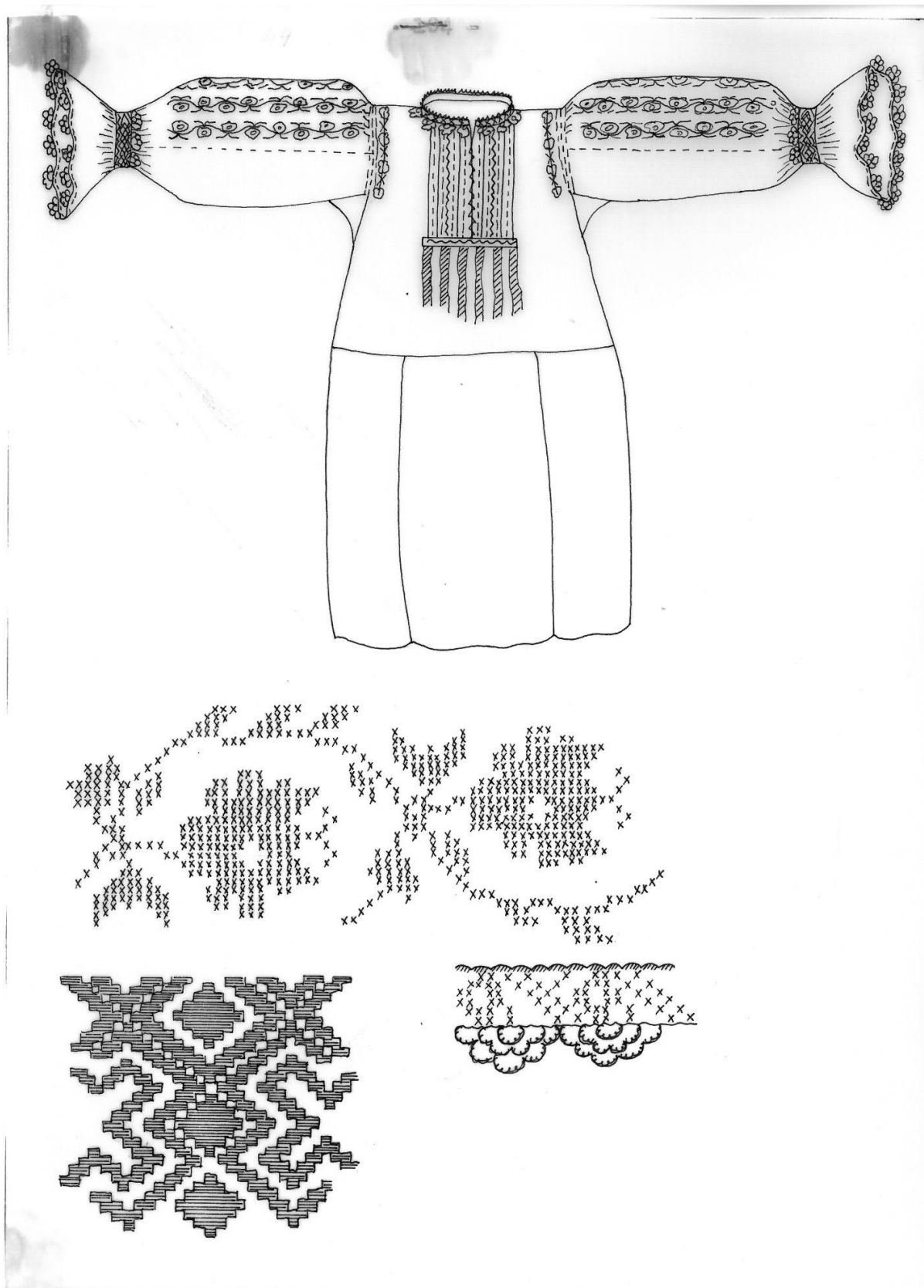

Fig. 38 c – Ie cu flori de-a lungul cotului

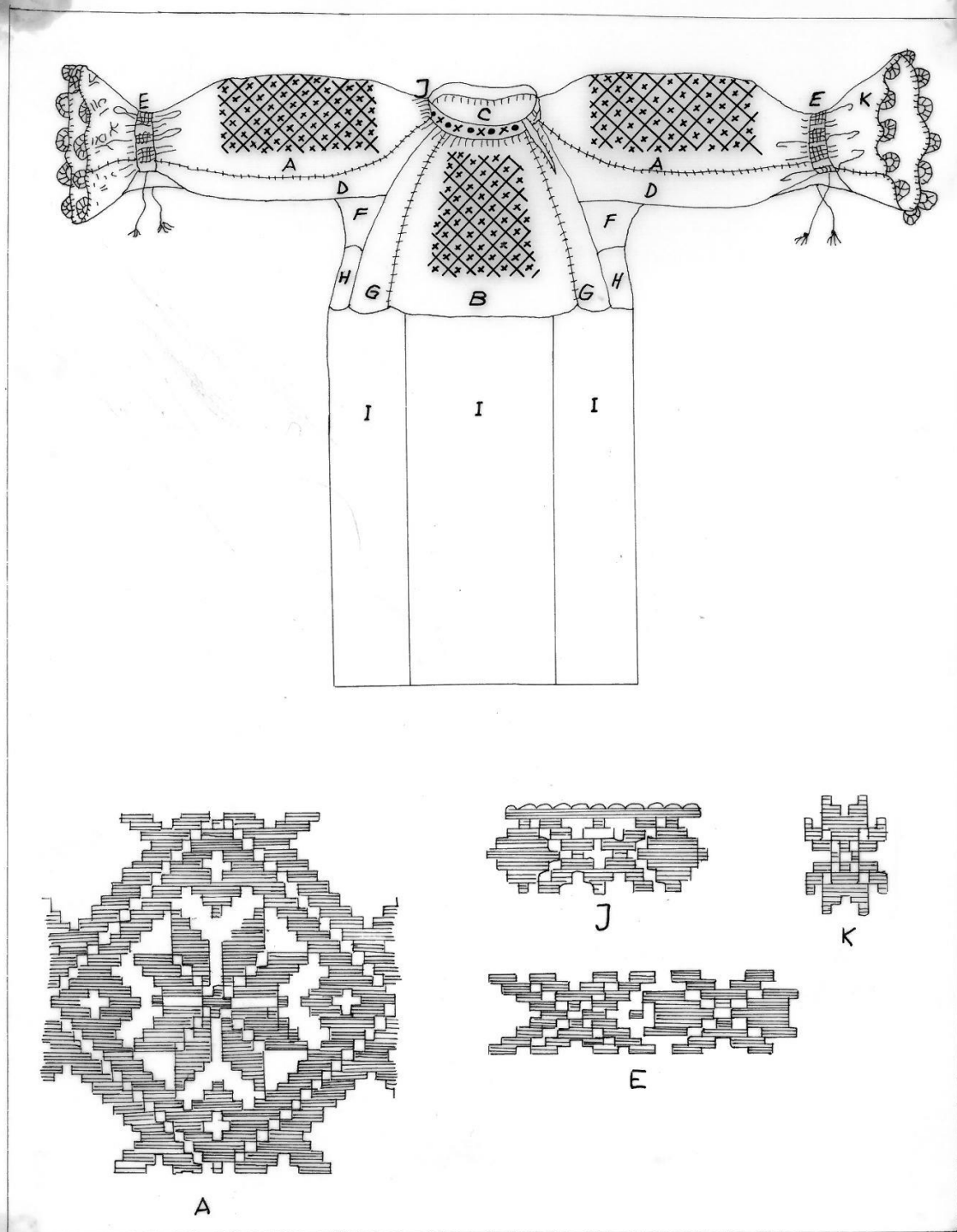

Fig. 38 d – Ie de tip ardelenesc în ițișoare

A. Mâneci; B. Ciupagul din față; C. Ciupagul din spate; D. Băgătura la mâneci;
E. Brățărușă; F. Pavă; G. Băgăturile la ciupag; H. Petecuț; I. Poalele; J. Obinzeala

Fig. 39 a – Pieptar bătrânesc de femeie

Fig. 39 b – Pieptar femeiesc de tip ardelenesc

Fig. 40 – Port de fete mici

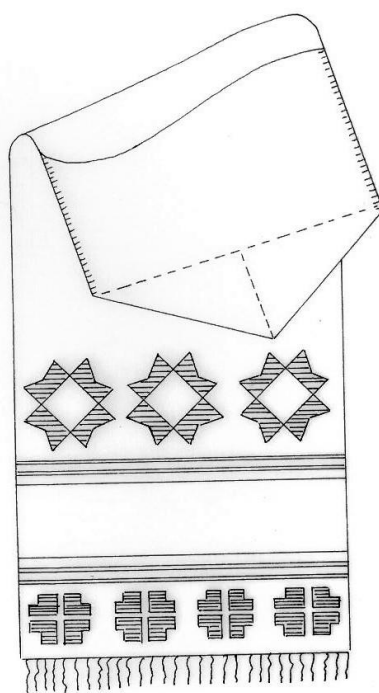

Fig. 41 – Gluga de Comăna

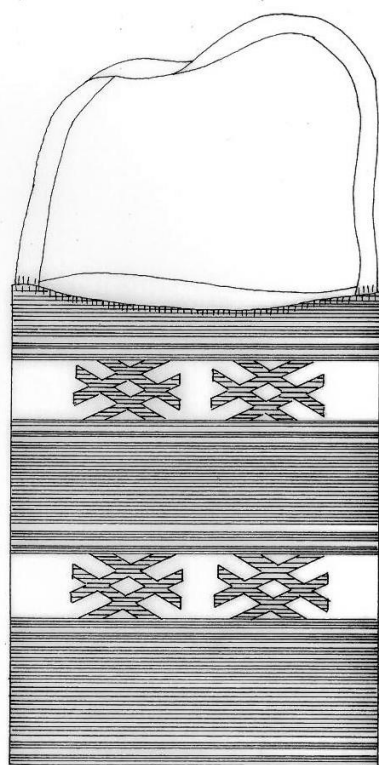

Fig. 42 – Traista de Comăna

Fig. 43 – Colindători cu Turca

Fig. 44 a – Plugarul

Fig. 44 b – Plugarul la râu

Fig. 45 – Mire și mireasă

Fig. 46 a – Ansamblul popular Astra

Fig. 46 b – Ansambul popular Lunca Oltului

Fig. 47 – Fecioreasca

Fig. 48 – Învârtita

Leagăn de cultură și civilizație, păstrător al tradițiilor și artei populare, satul a reprezentat mereu nucleul așezărilor umane.

Comăna de Jos și Comăna de Sus au fost un centru viu de istorie, artă populară și creație artistică al județului Brașov, o vatră continuă, conservatoare a tradiției și obiceiurilor. Folclorul literar, muzical și coregrafic al acestor meleaguri întrunește caracteristicile folclorului național, dar în același timp păstrează un pronunțat caracter specific. Frumusețea locurilor, a costumelor populare, a cântecelor, jocurilor și colindelor, a oamenilor și a artei populare locale, o istorie care se pierde în negura timpurilor, precum și onoarea de a ne trage rădăcinile din cele două sate, ne-au făcut să ne dorim să explorăm trecutul celor două așezări și să consemnăm tradițiile și obiceiurile din vechime. Am încercat să atingem, pe cât posibil, cât mai multe din elementele care definesc istoria, cultura și civilizația locală, să redeșteptăm sensibilitatea pentru folclorul autohton și să păstrăm scris, într-o aducere a minții a trecutului, tezaurul inestimabil al creației populare.

Comșa Lucian

ISBN 978-606-984-030-6